НАУКОВИЙ ВІСНИК

НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

257

Серія: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

SCIENTIFIC HERALD OF NATIONAL UNIVERSITY OF LIFE AND ENVIRONMENTAL SCIENCES OF UKRAINE

257

Series: Philological Sciences

Київ–2016

ISSN 2413-5305
ISSN (online) 2410-9401

Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Філологічні науки, Scientific Herald of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine.Series: Philological Sciences/ Редкол.: С. М. Ніколаєнко, (відп. ред) та ін. – К.: Міленіум, 2016. – Вип. 257. – 242 с.

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради НУБіП України, протокол № 4 від 26.10.2016 р.

У збірнику вміщено статті науковців, викладачів, докторантів та аспірантів з актуальних питань мовознавства, літературознавства, перекладознавства і журналістики. Дослідження виконано з урахуванням сучасних досягнень філологічної науки.

Для науковців, викладачів ВНЗ, гімназій, учителів середніх шкіл, студентів.

Бібліографія в кінці статей.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Ніколаєнко С. М., д-р пед. наук, проф. (відп. редактор); ***Ібатуллін І. І.***, академік НААН України, д-р с.-г. наук, проф. (заст. відп. редактора); ***Шинкарук В. Д.,*** д-р філол. наук, проф. (заст. відп. редактора); ***Кирилюк В. І.,*** канд. с.-г. наук, доцент (відп. секретар); ***Харченко С. В.,*** канд. філол. наук, доц. (заст. відп. секретаря); ***Бабенко О. В.,*** канд. філол. наук, доц.; ***Амеліна С. М.,*** д-р пед. наук, проф.; ***Буніятова І.Р.***, д-р філол. наук, проф.; ***Бялик В. Д.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Гамзюк М.В.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Городенська К. Г.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Журавльова Є. О.,*** д-р філол. наук, проф. (Казахстан); ***Калита А. А.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Карабан В.І.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Кияк Т.Р.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Кіраль С.С.,*** д-р філол. наук, проф.; ***Кострица Н. М.,*** д-р пед. наук, проф.; ***Кудрицька М. І.,*** д-р філософії, доц. (Казахстан); ***Леськів А.,*** д-р філософії, доц. (Польща); ***Марія де лос Анджелес Гомес Гонсалес***, д-р філософії, проф. (Іспанія); ***Мушинка М.І.***, д-р філол. наук, проф. (Словаччина); ***Нефьодова Л. А.***, д-р філол. наук, проф. (Росія); ***Ожоган В.М.***, д-р філол. наук, проф.; ***Олійник О.Б.***, д-р філол. наук, проф.; ***Райхель М.,*** д-р філософії, доц. (Німеччина); ***Степаненко М. І.***, д-р філол. наук, проф.; ***Церцвадзе М. Г.,*** д-р філол. наук, проф. (Грузія); ***Чарота І. О.*** д-р філол. наук, проф. (Білорусь).

Наукові рецензенти:

Валюх З.О., д-р філол. наук, професор (Київський національний лінгвістичний університет)

Іваницька Н. Л., д-р філол. наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського)

Відповідальна за випуск О.В. Бабенко

Серія «Філологічні науки» входить до переліку **фахових видань** (філологічні науки), затверджених МОН України (наказ Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Серія «Філологічні науки» зареєстрована в таких міжнародних інформаційних та наукометричних базах: РІНЦ, Polska Bibliografia Naukowa, Bielefeld Academic Search Engine, Research Bible, Leibniz Information Centre for LifeSciences, Google Академія, Wissenschaftskolleg zu Berlin, Wissenschaftszentrum Berlin fьr Sozialforschung,Universitдtsbibliothek Leipzig, Electronic Journals Library, Journalindex.net. Має **імпакт-фактор** в Index Copernicus, Global Impact Factor.

Адреса редколегії: 03041, м. Київ, вул. Генерала Родімцева, 19, навч. корпус.№ 1, ауд. 22,
тел.: (044) 527-85-95

Статті подано в авторській редакції.
Редакція залишає за собою право на літературне та технічне редагування.
Автори статей відповідають за достовірність викладеного матеріалу,
за правильне цитування джерел, покликання на них та інших відомостей.
Передруковувати опубліковані в збірнику матеріали
дозволяється тільки за згодою авторів.

© Національний університет біоресурсів
і природокористування України, 2016

ЗМІСТ

МОВОЗНАВСТВО. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Шинкарук В.Д.	Особливості словотвірних категорій суб'єктивної оцінки……..	6
Фаріон І. Д.	До проблеми динаміки лексико-семантичної норми за листами Івана Пулюя (пол. XIX – поч. XX ст.)……..	14
Харченко С. В.	Культура мови − Ортологія − Нормативістика……..	25
Амеліна С. М.	Переклад німецьких композитів у аграрному дискурсі……	32
Добровольська О. Я.	Назви землеробів в англійській мові XI-XV ст.: етимологічний склад та різноаспектний узус……	37
Балалаєва О. Ю.	Греко-латинські дублетні позначення частин рослини в сучасній ботанічній термінології ……..	50
Вакулик І. І.	Латинська мова: шляхи проникнення у нові західноєвропейські мови ……..	57
Гвоздяк О. М.	Динамічні процеси у складі германізмів українських говірок Закарпаття……	64
Лонська Л. І.	Класифікація лексем на позначення осіб (на матеріалі «Зведеного словничка пояснення слів з видань творів Івана Франка»)…….	74
Рум'янцева М.В.	Взаємозв'язок етнічної, концептуальної та мовної картин світу…….	82
Телеки М. М., Семенко І. В.	Епонімічні терміни як носії інформації про спеціальні знання…….	89
Пугачова А.В.	Фразеологізми як мовні одиниці у виступах американських політичних діячів і чинники, що впливають на їхній вибір…….	99
Глуховська Н. А.	Абревіатури та скорочення в сучасній англійській мові	105
Бешлей О. В.	Символічний зміст концепту молодість (на матеріалі англомовного художнього дискурсу)……..	110

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Шинкарук Л. В.	Погляди та теорії Адама Сміта на категорію "Основний капітал". …….	116
Якимович Б. З.	Іван Франко – видатний вчений-гуманітарій, архітектор соборницької ідеї. Історіографічний аспект художньої та наукової спадщини…….....	123
Василишин І. П.	Екзистенційно-філософські концепти в повоєнній ліриці Михайла Ситника……	133
Кир'янчук Б. М.	Герменевтичне наповнення епістолярію Василя Стефаника……..	142
Микитюк О. Р.	Лексико-семантичний зріз мовної картини світу Дмитра Донцова…….....	152
Швець А. І.	Потуга, що володіє престолом світа (вітальна аксіологія й поетика новели Наталії Кобринської «Засуд») …….	162
Шмега К.М.	Моделі формування маскулінної ідентичності у Франкових творах про дітей……	171

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І МЕТОДИКИ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Бабенко О. В.	Творчі прийоми вдосконалення навичок аудіювання……	182
Канівець О. М.	Методи викладання практичного курсу іноземної мови з використанням новітніх інформаційних технологій…….	188
Капніна Г. І., Коротяева І. Б.	Евалюаційні методи в навчанні іноземних мов……	193
Максимчук В. С.	Формування комунікативних умінь та навичок на заняттях з німецької мови: досвід закордонних фахівців...	201

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

Бабенко О. В., Шостак Н.А.	Загальні аспекти методики викладання перекладу……..	209
Мінаков В. В., Загора Ю.В.	Екологічна лексика як об'єкт перекладу……..	214
Мінаков В. В., Защипась Б. С.	Загальна характеристика та структурні особливості речень при перекладі ……..	220
Ольховська Н.С., Бабич У.Д.	Перекладацькі прийоми при перекладі директивних текстів (на матеріалі інструкцій з експлуатації обладнання)…….....	225
Ольховська Н.С., Худжіна Ю. В.	Структурно-семантичні особливості німецької та англійської екологічної терміносистеми……...	232

CONTENTS

LINGUISTIC AND TRANSLATION STUDIES

Shynkaruk V.D.	Features of word-formation categories of subjective evaluation……	6
Farion I. D.	To issue of dynamics of lexical and semantic norm according to letters of Ivan Puliui (mid.19th-early 20th c)…….	14
Kharchenko S.V.	Culture of speech – Orthology – Normativism……	25
Amelina S. M.	Translation of the German composites in the agricultural discourse……..	32
Dobrovolska O. Ya.	Middle English names of farmers: etymologial and functional aspects …….	37
Balalaieva O. Yu.	Greek-Latin doublet designations of plant parts in modern botanical terminology……	50
Vakulyk I. I.	The Latin language : penetration ways into new West European languages …… …….	57
Hvozdyak O. M.	Dynamic processes in the context of German borrowings in the Ukrainian dialects of Transcarpathia……..	64
Lons'ka L. I.	Classification of lexemes denoting persons (on the basis of "Total glossary of words from Ivan Franko's writings")……	74
Rumyantseva M. V.	Interaction of ethnic, conceptual and linguistic world views ……..	82

Teleky M. M., ***Semenko I. V.***	Eponymic terms as information carrier about special knowledge……	89
Pugacheva A. V.	Phraseologisms as language units in the speech of American politicians and factors influence on choice of them	99
Hlukhovs'ka N.A.	Abbreviations and shortenings in Modern English……	105
Beshlei O. V.	Symbolic content of the concept youth (based on English literary discourse)…….	110

LITERATURE STUDIES

Shynkaruk L.V.	Adam Smith's views and theories on category "Fixed assets"	116
Yakymovych B. Z.	Ivan Franko is an outstanding scientist- humanist, architect of the conciliar idea.Historiographical aspects of literary and scientific heritage…….	123
Vasylyshyn I. P.	Exisnential and philosophical concepts in post-war lyrics of Mykhailo Sytnyk……...	133
Kyrianchuk B. M.	Hermeneutical filling of Vasyl Stefanyk`s epistolary ……	142
Mykytyuk O. R.	Lexical-semantic aspect of Dmytro Dontsov's linguistic world image …….	152
Shvets A. I.	Power that possesses the throne of the world (vital axiology and poetics of Natalia Kobrynska's novel «Verdict»)	162
Shmeha K. M.	Models of masculinity identity formation in the I. Franko`s works about children……	171

ISSUES IN THEORY AND METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES

Babenko O. V.	Creative techniques for increasing listening comprehension skills……	182
Kanivets O. M.	Methods of teaching of the practical course of the foreign language with the use of the newest information technologies	188
Kapnina H. I., ***Korotiaieva I. B.***	Evaluation methods in teaching foreign languages……	193
Maksymchuk V. S.	Formation of communicative abilities and skills at the lessons of the German language: experience of foreign experts…….	201

RESEARCHES OF YOUNG SCIENTISTS

Babenko O.V., ***Shostak N.A.***	General aspects of methodology of teaching translation…….....	209
Minakov V. V., ***Zagora Yu. V.***	Environmental lexis as an object of translation…….. ……..	214
Minakov V. V., ***Zaschipas B. S.***	General characteristics and structural features of sentences in the translation……	220
Olkhovska N.S., ***Babych U.D.***	Translation methods for translation the guidance texts (based on equipment operating instructions)…….	225
Olkhovska N.S., ***Khudzhina Y. V.***	Structural-semantic features of German and English enviromental term system…….	232

УДК311.112.2’373.421

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВІРНИХ КАТЕГОРІЙ СУБ’ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ

В. Д. ШИНКАРУК, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
*E-mail:*vashyn2010@ukr.net

Анотація. *У статті проаналізовано категорійний підхід до вивчення суб’єктивної оцінки, який зумовив новий аспект аналізу словотвірних значень оцінного компонента; обґрунтовано на синтаксичних засадах сукупність категорій трьох рангів: непредикатного типу, основної предикатності, супровідної предикатності; виокремлено характерні ознаки категорії суб’єктивної оцінки та потенціал засобів її реалізації.*

Ключові слова: *категорія оцінки, суб’єктивна оцінка, оцінний компонент, словотвірне значення оцінного компонента; синтаксичні засади категорії оцінки*

Актуальність. Дослідження категорії оцінки становить особливий інтерес на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки, коли проблема співвідношення і взаємодії семантики та прагматики стала однією з центральних. Оцінка є модальною рамкою, яка охоплює низку обов’язкових елементів (експліцитних та імпліцитних), зокрема таких, як суб’єкт оцінки, об’єкт оцінки, аксіологічний предикат, аспект оцінки, сам оцінний елемент і, що особливо суттєво, оцінний стереотип і шкалу оцінок.

Проблема оцінки як лінгвістичної категорії становить інтерес у різних за своїм ладом мовах у межах певного засобу її вираження, з-поміж яких виділяють лексичні, словотвірні, морфологічні, синтаксичні та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Категорія оцінки привертала і привертає увагу дослідників [5, 7, 9, 11, 12, 16, 17 та ін.]. Незважаючи на те, що її вивченню присвячено чимало наукових праць, однак багато проблем досі залишається об’єктом дискусій, уточнення, витлумачення та аналізу. Це зумовлено тим, що семантична категорія оцінки в українській мові дуже об’ємна і складно побудована.

В останні роки на категорійних засадах впорядковано дві граматичних підсистеми – синтаксис і словотвір. Маємо фундаментальну працю з категорійного синтаксису – монографію М.В. Мірченка “Структура синтаксичних категорій” (Луцьк: Вежа, 2001), у якій уперше змодельовано триаспектну систему та структуру синтаксичних категорій речення, що об’єднує семантико-синтаксичні, формально-синтаксичні та комунікативно орієнтовані категорії речення, розмежовано надкатегорії, підкатегорії, категорії та грамеми, встановлено особливості їхньої заємодії. У цій праці розвинуто далі ідеї І.Р.Вихованця про речення як багатоаспектну синтаксичну одиницю, про категорійну структуру речення та про семантико-синтаксичну категорію як різновид синтаксичної категорії, що відображає дійсність і утворює дві семантико-синтаксичні надкатегорії – предикатності (ознаковості) та субстанціальності (предметності) з

© В. Д. Шинкарук, 2016

їхнім подальшим членуванням на семантико-синтаксичні підкатегорії, категорії та грамеми.

Мета наукової статті – проаналізувати словотвірне значення оцінного компонента та обґрунтувати на синтаксичних засадах сукупність категорій трьох рангів: непредикатного типу, основної предикатності, супровідної предикатності і виокремити характерні ознаки категорії суб'єктивної оцінки та потенціал засобів її реалізації.

Методи. У дослідженні застосовано такі методи: узагальнення, систематизації, функціонального аналізу граматичних елементів (для встановлення семантико-синтаксичних параметрів конструкцій).

Результати. Активно використовують в останні роки в українському мовознавстві категорійний підхід до вивчення граматичної структури, який зумовив новий аспект аналізу словотворчих суфіксів та префіксів – як засобів категоризації значень непредикатних і предикатних компонентів базових синтаксичних структур. Його уможливив поділ граматичної системи на три підсистеми – синтаксис, морфологію та словотвір, яким властиві свої одиниці та категорії. Це посприяло вирізненню категорійного синтаксису, категорійної морфології та категорійного словотвору [1, с.172; 2, с.3]. На противагу традиційному словотворові, що вибудував свою систему, яка об'єднувала словотвірні типи в межах різних способів словотворення, категорійний словотвір ґрунтується на синтаксичних засадах і являє собою сукупність категорій трьох рангів: 1) непредикатного типу; 2) основної предикатності; 3) супровідної предикатності [3, с.28].

У мовознавстві випрацьовано механізм формування словотвірних категорій усіх трьох типів. Словотвірні категорії непредикатного характеру утворюються в основних семантико-синтаксичних позиціях непредикатних компонентів – суб'єктній, інструментальній та локативній. Суть цього процесу полягає в тому, що базове семантично елементарне речення у вихідній семантико-синтаксичній позиції розчленовується на два компоненти: означуване й означення. Далі означальний компонент або один із членів групи означення зазначає акцентування, унаслідок чого він формує кореневу морфему деривата, функцію означувального компонента, що збігається із семантично-синтаксичною функцією відповідної синтаксеми в реченні, втілює суфікс чи префікс або префіксально-суфіксальну словотворчу пару [3, с.23-26].

Словотвірні категорії супровідно-предикатного типу визначають характер значення супровідного предиката базового словосполучення, що згортається в реальне слово в будь-якій позиції речення. Ці словосполучення являють собою особливу двокомпонентну одиницю, нерозкладний синтаксичний компонент, що є перехідною структурою між словосполученням і словом [1, с.117]. Опорний суб'єктивний компонент таких словосполучень стає кореневою морфемою іменникового деривата, а залежний, виражений переважно прикметником із квантитативним значенням, реалізують здебільшого словотворчі суфікси і зрідка – словотворчі префікси [3, с.26-28].

Формування словотворчих категорій основної предикатності пов'язане із вживанням базового семантично елементарного речення, зокрема його предикатного компонента із значенням дії або якісного стану, у комунікативній позиції теми, а відтак, у формально-синтактичній позиції підмета наступного речення, що спричиняє перетворення дієслівного предиката базового речення на відпредикатний іменник, що відбувається за допомогою словотворчих суфіксів, які

нейтралізують визначальні дієслівні граматичні категорії стають морфолого–словотвірними виразниками іменникових категорій [3, с.28].

Найскладнішою виявилась проблема розмежування словотвірних категорій супровідної предикатності, сформованих суфіксами іменників. Їх кваліфіковано лише засоби категоризації кількісного значення супровідних предикативів, що послужило підставою для виділення словотвірної категорії (надкатегорії) кількості, у межах якої вирізнень підкатегорії (категорії) зменшеності, збільшеності, збірності та одиничності, а також вмотивовано необхідність виокремлення словотвірної категорії експресивності [4, с.45-148; 3, с.26]. Щоправда, тут же вказано на синкретизм значень категорій зменшеності та збільшеності, бо вони пов'язані з позитивним та негативним суб'єктивним оцінюванням мовцем кого-, чого- небудь. Зважаючи на ці значеннєві особливості, деякі дослідники вирізняли окремі функціонально-семантичні поля зменшеності та зменшеності-експресивності, а також функціонально-семантичне поле збільшеності-експресивності [5, с.92-95]. Не зовсім переконливим видається віднесення до надкатегорії (категорії) кількості категорії (підкатегорії) експресивності передусім тому, що її ядро становлять суфікси, які спеціалізуються на вираженні лише експресивних значень, а в периферійній зоні перебувають словотворчі суфікси, що поєднують кількісне та емоційно-експресивне значення.

Створити стрункy класифікацію словотвірних категорій супровідної предикатності важко було ще й тому, що в сучасному мовознавстві досить суперечливо витлумачено співвідношення понять "оцінний"," "емоційний", та "експресивний". Здебільшого вказують на зв'язок цих понять, але не ототожнюють їх. Емоційне в мові завжди є експресивним, тобто служить для увиразнення, підсилення, але не кожне експресивне явище належить до емоційних. В емоційному завжди наявний компонент оцінки, воно виражає почуття, позитивне чи негативне сприйняття кого- чи чого-небудь Тому поняття "емоційний" і "оцінний" нерідко вживають як взаємозамінні. На думку інших, емоційність не завжди передбачає оцінність, проте вона являє собою "могутнє потенційне джерело оцінності" [6, с.24]. Безпідставним видається використання поняття "експресивний " замість "емоційний" чи "оцінний", як то спостерігаємо в заданих працях українських мовознавців [5, с.92-97; 3, с.27].

У дослідженні категорії оцінки (оцінності) однією з основних є проблема її структури. Вона має засадний характер, бо від неї безпосередньо залежить потенціал засобів її реалізації.

На думку більшості дослідників, сфера будь-яких оцінних значень ґрунтується на опозиції "добре" / "погане". Залежно від способу отримання цих оцінних кваліфікацій розрізняють абсолютну й порівняльну оцінку. Перша "завжди передбачає оцінні стереотипи носіїв мови, що є однією з основних її ознак" [7, с.204]. Друга спирається на порівняння [8, с.24; 9, с.12; 7, с.5], суть якого полягає в тому, що оцінювана ознака, властивість порівнюється зі стандартом, зразком, що слугує за норму. Воно спричинило введення поняття "оцінна шкала" як імпліцитного елемента структури оцінки [10, с.49]. Ця шкала виконує роль "засобу створення емотивно-оцінних значень слів і виразів, містить не тільки вказівку на ступінь наростання / спаду якоїсь якості, але й відображає певну оцінку модифікацію цієї якості як стереотип (чи стереотипи), характерні для мовної шкали картини світу певної лінгвокультурної спільноти, що істотно відрізняє її від власне оцінної шкали" [10, с.49-50].

Більш поширеною є порівняльна оцінка. Проте її автори поділились на два табори в питанні про місце норми на оцінній (аксіологічній) шкалі, що зумовило

дві концепції про структуру оцінки. Одні з них співвідносять норму з позитивним краєм шкали (знаком +). Отже, те, що відповідає нормі, виконує функцію позитивної оцінки, а те, що не зберігається з нею, -негативної оцінки. Це дало їм підстави зробити висновок про двокомпонентну стриктуру оцінки: позитивну й негативну, яку відображають знаки + та – . Характерно, що з поняттям норми вони пов'язали і кількісну перевагу негативної оцінки над позитивною, і що знаки + та – не є абсолютно симетричними на оцінній шкалі в природній мові [11, с.14], тому що "добре" не завжди можна протиставити "поганому", і що прагматичний аспект оцінки також не передбачає симетрії + /- [11, с.4].

Інші дослідники на оцінній шкалі між знаками + та – виділяють посередині третю точку, яка слугує відправним пунктом, еталоном, з яких пов'язують норму оцінюваної якості. Оскільки вона лежить посередині шкали, то її називають "серединою", "нейтральною" або "нульовою" [12, с.5; 11, с.3]. Щодо неї в один бік визначають позитивну, а в інший – негативну оцінку. На такій аксіологічній шкалі ґрунтується трикомпонентна структура оцінки. Її покладено в основу виділення категорії оцінки. Позитивну і негативну оцінку, услід за іншими дослідниками, кваліфікуємо як два різновиди емоційної оцінки. Зважаючи на те, що серединна оцінка спирається на оцінні критерії набутого суспільного досвіду носіїв мови, її позначено терміном "раціональна оцінка".

У жодній із праць, присвячених проблемам оцінки, не запропоновано шкали емоцій. Це пояснюють іноді суб'єктивним характером почуттів, вибірковістю сприйняття людиною навколишнього світу.

Дослідники виділяють від 35 до 150 і більше емоційних станів людини, які можна покласти в основу системи емотивних станів словникових позначок. Лінгвістичне розв'язання цієї проблеми залежить від ступеня розв'язання проблеми емоцій у психології та фізіології. На думку Р.Г. Апресяна, "словник емоцій" налічує 5000 – 6000 термінів [13, с.22]. Відсутність чіткого вичерпного визначення емоцій ускладнює теоретичне обґрунтування і побудову емоційної оцінної шкали.

Основною опозицією цієї шкали вважають протиставлення "схвалення / осуд", яке позначають як + / - оцінку. Розподілити оцінні назви в межах емоційної "+" та "-" оцінки дуже непросто. Відома спроба виокремити відповідно 5 і 6 оцінних назв [11, с.18-19], що відповідає висновкові про асиметрію співвідношення між позитивною і негативною оцінкою. На них ґрунтуються позитивна і негативна суб'єктивна оцінка, яку реалізують словотворчі суфікси.

Тип емоційної "+" оцінки (схвалений) об'єднує п'ять видів емоцій: 1) ласка; 2) грайливість; 3) захоплення; 4) схвалення, співчуття; 5) жарт. Тип емоційної "-" оцінки представлений шістьма видами емоцій: 1) осуд; 2) зневага; 3) приниження; 4) презирство; 5) лайка; 6) образа [14, с.32].

В українському мовознавстві кількісні параметри емоційної оцінної шкали також не встановлені. Крім згаданих видів емоцій, тут виділяють ще й такі, як пестливість, у межах позитивної оцінки та огида, іронія, сарказм тощо – у межах негативної оцінки [15, с.109]. На нашу думку, усіх цих назв емоцій достатньо, щоб висловити суб'єктивне ставлення людини до того, що вона сприяє в навколишньому світі, тобто її суб'єктивну оцінку.

Заслуговують на увагу міркування дослідників про відмінність в характеристиках суб'єкта оцінки, що входить до денотативного макрокомпонента значення, і суб'єкта, що оцінює і міститься в конотативному макрокомпоненті, тобто того, що співхарактеризує означуване, виражаючи емотивне до нього ставлення. Відмінність суб'єкта оцінних висловлень від суб'єкта експресивно

забарвлених висловлень і відповідно – суб'єкта оцінного значення від суб'єкта експресивно забарвленого значення, тобто суб'єкта, що входить до конотативного макрокомпонента цього значення, детермінована в цілях, які переслідує перший або другий. Відмінності в цілях, у свою чергу, передбачають відмінності у співвідношенні суб'єктивного й об'єктивного факторів у процесі оцінювання, у виділенні ознак, істотних для суспільної практики членів мовного колективу, або ознак, релевантних для вираження емотивного ставлення суб'єкта мовлення до позначуваного в ній об'єкта. Власне оцінні висловлення спрямовані на повідомлення про ціннісну значущість для автора мовлення позначуваного у висловленні. Це потрібно для того, щоб реципієнт прийняв думку автора мовлення як об'єктивну. Експресивно забарвлені висловлення переслідують іншу мету: вони створені для того, щоб впливати на реципієнта емотивно, із суб'єктивних позицій – передати особисту думку автора мовлення, посилюючи оцінку оцінкою деяких деталей у самому позначуваному [10, с.32].

Висновки і перспективи. Характерною ознакою категорії оцінки є трикомпонентність її структури, яка на аксіологічній шкалі виглядає так: норма локалізована в її центральній зоні і виконує роль нейтральної (серединної) оцінки; по обидва боки від неї розташовані два протилежні вияви емоційної оцінки – позитивна і негативна. Складові категорії оцінки розрізняються ступенем вияву суб'єктивності оцінного значення. Він є високим у позитивнооцінних та негативнооцінних значень, бо ґрунтується безпосередньо на емоційному ставленні мовця до об'єкта оцінки і зовсім незначним у тих значень, що передають раціональну оцінку, оскільки вона спирається на сукупній емоційно-оцінний досвід носіїв мови. Таким є значення об'єктивної збільшеності реалій. Ступінь суб'єктивності цих значень помітно зростає, якщо вони поєднуються з позитивно оцінним значеннями, тобто тоді, коли виникає раціонально-емоційна оцінка.

Словотвірні категорії оцінного компонента ґрунтується на синтаксичних засадах і являють собою сукупність категорій трьох рангів: непредикатного типу; основної предикатності; супровідної предикатності.

Категорія суб'єктивної оцінки – це категорія словотвірного типу, тому що всі різновиди її значення реалізують словотвірні засоби. Домінанту цих засобів становлять іменникові суфікси з модифікаційною функцією. Невеликою за обсягом є група прикметникових оцінних суфіксів та іменних префіксів. Крайню периферію оцінних модифікаторів становлять суфікси пестливості займенників, числівників та дієслів. Певне місце серед засобів категоризації оцінки посідає спосіб складання.

Список використаних джерел

1. Вихованець, І. Р. Принципи категорійної граматики української мови [Текст] / І. Р. Вихованець // ІІІ Міжнародний конгрес україністів. Мовознавство (26–29 серпня 1996 р.). – Харків, 1996. – С. 177–181.

2. Горбунов, А. П. О сущности экспресии в формах её реализации [Текст] / А.П. Горбунов // Вопросы стилистики. – М. : Изд-во МГУ, 1966. – С. 224–234.

3. Городенська, К. Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника) [Текст]/ К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1994. - № 6.- С. 22-28.

4. Вихованець, І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті [Текст] / І. Р.Вихованець. – К. : Наук. думка,1988. – 256 с.

5. Безпояско, О. К. Морфеміка української мови [Текст] / О. К. Безпояско, К.Г.Городенська. – К. : Наук. думка, 1987. – 211 с.

6. Белявская, Е.Г. Оценочная вариантность семантики слов и фразеологизмов в контексте [Текст] / Е.Г.Белявская // Английская фразеология в функциональном аспекте : сб. науч. тр. МГИИЯ им. М. Тореза. – М., 1989. – Вып. 336. – С. 20–32.

7. Вольф, Е. М. Функциональная семантика оценки (на материале португальского языка) [Текст] / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 226 с.

8. Ивин А. А. Основания логики оценок [Текст] / А. А. Ивин. – М.: Изд-тво МГУ, 1970. – 230 с.

9. Арутюнова, Н. Д. Типы языковых значений. Оценка. Событие. Факт [Текст] / Н.Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 339 с.

10. Телия, В.Н. Коннотативний аспект семантики номинативных единиц [Текст] / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 141 с.

11. Бессонова, О. Л. Оценка как семантический компонент лексического значения слова (на материале существительных – наименований лица в английском, французком и украинском языках) [Текст]: дис. канд. филол. наук: 10.02.19 / Донецкий ун-т. – Донецк, 1995. –184 с.

12. Хидель, С. С., Кошель Г. Г. Оценочный компонент лексического значения слова [Текст] / С. С. Хидель, Г. Г. Кошель // Иностр. яз. в шк. – 1981. – № 4. – С. 7–12.

13. Апресян, Ю. Д. Рациональное и эмоциональное в морали [Текст] / Под ред. А.И. Татаренко, Е. Л. Дубко. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 156 с.

14. Лукьянова, Н. А. Экспрессивность как семантическая категория [Текст] / Н. А. Лукьянова // Языковые категории в синтаксисе. – Новосибирск, 1991. – С. 3–21.

15. Городенська, К.Г. Кравченко М.В., Словотвірна структура слова [Текст] / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. – К. : Наук. думка, 1981. – 200 с.

16. Шинкарук, В. Д. Категорії модусу і диктуму у структурі речення [Текст] / В.Д. Шинкарук // Монографія. – Чернівці : Рута, 2002. – 272 с.

17. Шинкарук, В. Д., Шутак Л. Б. Словотвірна категоризація суб'єктивної оцінки [Текст] / В.Д. Шинкарук, Л.Б. Шутак // Монографія. – Чернівці : "Рута", 2002. – 126с.

References

1. Vykhovanets', I. R. (1996) Pryntsypy katehoriynoyi hramatyky ukrayinskoyi movy [Categorical grammar principles of Ukrainian language] I. R. Vykhovanets // III Mizhnarodnyy konhres ukrayinistiv. Movoznavstvo (26 – 29 serpnya 1996 r.). – Kharkiv, - 177-181.

2. Horbunov, A. P. (1966) O sushchnosty йkspresyy v formakh eл realyzatsyy [About the essence of expression in the forms of its realization]. – M.: Yzd-vo MHU, 224-234.

3. Horodenska, K. H. (1994) Problema vydilennya slovotvirnykh katehoriy (na materiali imennyka) [Word creation categories isolation issues (in terms of a noun)]. Movoznavstvo. – 1994, 22-28.

4. Vykhovanets, I. R. (1988) Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti [Parts of speech in semantical and grammatical aspects]. – K.: Nauk. dumka, 256.

5. Bezpoyasko, O. K., Horodenska, K. H. (1987) Morfemika ukrayinskoyi movy [Morphemic of Ukrainian language]. – K.: Nauk. dumka, 211.

6. Belyavskaya, E. H. Otsenochnaya varyantnost semantyky slov y frazeolohyzmov v kontekste [Valuation variability of words and word combinations semantics in context]. English phraseology in functional aspect: Sb. nauch. tr. MHYYYA ym. M. Toreza. – M., 1989. – Vyp. 336, 20-32.

7. Volf, E. M. (1985) Funktsyonalnaya semantyka otsenky (na materyale portuhalskoho yazyka) [Functional semantics of appraisal (on the example of Portuguese language)]. – M.: Nauka, 226.

8. Yvyn, A. A. (1970) Osnovanyya lohyky otsenok [Basics of appraisal logic]. – M.: Yzd-tvo MHU, 230.

9. Arutyunova, N. D. (1988) Typy yazykovykh znachenyy. Otsenka. Sobytye. Fakt [Types of lingual meanings. Appraisal. Occurrence, Fact]. – M.: Nauka, 339.

10. Telyya, V.N. (1986) Konnotatyvnyy aspekt semantyky nomynatyvnykh edynyts [Connotative aspect of nominative units' semantics] / V.N. Telyya. – M.: Nauka, 141.

11. Bessonova, O. L. (1995) Otsenka kak semantycheskyy komponent leksycheskoho znachenyya slova (na materyale sushchestvytel'nykh – naymenovanyy lytsa v anhlyyskom, frantsuzkom y ukraynskom yazykakh) [Appraising as a semantic component of lexical meaning of the word (as exemplified in nouns as naming unit of person in English, French and Ukrainian language)]. Donetsk University, 184.

12. Khydel, S. S., Koshel, H. H. (1981) Otsenochnyy komponent leksycheskoho znachenyya slova [Valuation component of word's lexical meaning]. Inostr. yaz. v shk. - №4, 7-12.

13. Apresyan, Yu. D. (1983) Ratsyonalnoe y emotsyonalnoe v moraly [Rational and moral aspects in morality]. – M.: Yzd-vo MHU, 156.

14. Lukyanova, N. A. (1991) Ekspresyvnost kak semantycheskaya katehoryya [Expressivity as a semantic category]. Yazykovye katehoryy v syntaksyse. – Novosybyrsk, 3-21.

15. Horodenska, K. H., Kravchenko M. V. (1981) Slovotvirna struktura slova [Word creation structure of the word]. – K.: Nauk. dumka, 200.

16. Shynkaruk, V. D. (2002) Katehoriyi modusu i dyktumu u strukturi rechennya [Modus and dictum categories in structure of a sentence]. Monohrafiya. – Chernivtsi: Ruta, 272.

17. Shynkaruk, V. D., Shutak L. B. (2002) Slovotvirna katehoryzatsiya subyektyvnoyi otsinky [Word creation categorization of subjective valuation]. Monohrafiya. – Chernivtsi; "Ruta, 126.

ОСОБЕННОСТИ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КАТЕГОРИЙ СУБЪЕКТИВНОЙ ОЦЕНКИ

В. Д. Шинкарук

Аннотация. *В статье проанализирован категорийный подход к изучению субъективной оценки, который обусловил новый аспект анализа словообразовательных значений оценочного компонента; обоснована на синтаксической основе совокупность категорий трех рангов: непредикативного типа, основной предикативности, сопровождающей предикативности, выделены характерные признаки категории субъективной оценки и потенциал средств ее реализации.*

Ключевые слова*: категория оценки, субъективная оценка, оценочный компонент, словообразовательное значение оценочного компонента; синтаксические принципы категории оценки*

FEATURES OF WORD-FORMATION CATEGORIES OF SUBJECTIVE EVALUATION

V. D. Shinkaruk

Abstract. *The article analyzes the categorical approach to the study of grammatical structure, which led to a new aspect of the analysis of word-formation meanings of the evaluative component; a set of three categories is highlighted based on the syntactic principles: a non-predicative type, basic predicativity, additional predicativity; the characteristic features of the category of subjective evaluation and some potential means of its implementation are singled out.*

A categorical approach is actively used to the study grammatical structures in Ukrainian linguistics so far, which led to a new aspect of analysis of formative suffixes and prefixes as means of meanings categorization of predicative and non-predicative components of basic syntactic structures.

Due to the division of the grammatical system into three subsystems, in particular, syntax, morphology and word formation. They have their own units and categories. This contributed to the input of a categorical syntax, a categorical morphology and a categorical derivation.

In linguistics the mechanism of formation of word-formation categories of all three types is highlighted. Word-formation categories of non-predicative type are formed in the main semantic-syntactic positions of non-predicative components, in particular, subjective, instrumental and locative.

The essence of this process is that the basic semantic elementary sentence in semantically elementary basic sentence in the initial semantic and syntactic position is divided into two components: the signifier and the signified.

Then the attributive component or one of attribute group members indicates emphasis, so that it forms the derivative root morpheme, the function of determinate component that matches the semantic and syntactic function of the appropriate syntaxeme in the sentence, embodies a suffix or a prefix or a suffix-prefix word-formation pair.

Word-formation categories of a non-predicative type are formed in the main semantic-syntactic positions of non-predicative components: subjective, instrumental and locative.

A characteristic feature of the evaluative category is a ternary of its structure, which is as follows on the axiological scale: the norm is localized in the central zone and performs a role of a neutral (average) evaluation; on either side of it there are two opposite expressions of emotional evaluation – positive and negative. Components of evaluative category are varied due to the degree of expression of the subjectivity of the evaluative meaning. It is high in positive and negative evaluative meanings as it is based on the emotional attitude of the speaker to the subject of evaluation and is insignificant in the values that convey the rational evaluation because it is based on the collective emotional and evaluative experience of the native speakers.

This is the meaning of objective increasing of realities. The degree of subjectivity of these meanings increases significantly if they are combined with positively evaluative meanings, that is, when there is a rational and emotional evaluation.

Word building categories of evaluative component are based on the syntactic principles and are a set of categories of three ranks: non-predicative type; basic predicativity; additional predicativity.

A category of a subjective evaluation is a category of word-formative type, because all kinds of its meaning realize word-formation means. The dominant of these means are noun suffixes of a modification function. A small group is adjectival evaluative suffixes and noun prefixes. A periphery of evaluative modifiers is expressed by suffixes of pronouns, numerals and verbs. A way of formation takes a special place among means of categorization.

Keywords*: evaluation category, evaluative component, word-formation meaning of the evaluative component, syntactic principles of evaluation category*

УДК 811.161.2’374

ДО ПРОБЛЕМИ ДИНАМІКИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ НОРМИ ЗА ЛИСТАМИ ІВАНА ПУЛЮЯ (пол. XIX – поч. XX ст.)

І. Д. ФАРІОН, доктор філологічних наук, професор,
Національний університет «Львівська політехніка»
E-mail: iryna.farion@gmail.com

Анотація. *У статті досліджено лексико-семантичну практику видатного мислителя І. Пулюя за його нещодавно опублікованими листами, що є показовим лінгвофокусом мовно-політичного розвитку Галичини половини XIX – початку XX ст. В основі розвідки – діахронно-синхронний аналіз динаміки лексико-семантичної норми на базі зіставлення знакових лексикографічних джерел та в контексті зміни суспільно-політичних обставин.*

Ключові слова: *І. Пулюй, синхронно-діахронний аналіз, лексико-семантична норма, інтерфереми, росіянізми, полонізми*

Мовна практика Івана Пулюя як видатного науковця й активного суспільного діяча націєцентричного напряму – це фокус лінгворозвитку Галичини на межі XIX – початку XX століття. На ту пору, як звикли вважати, в публічній царині панувала макаронічна мова (інакше *язичіє*), що була вкрай насичена церковнослов’янськими та російськими елементами, між якими непросто провести межу, як і між наявністю в мові XIX століття староукраїнських лексичних первнів. Низка дослідників у мові пропонованої доби вбачає синтез староукраїнської традиції з діалектною стихією та трансформацію мовної практики від традиційного до модерного (себто народного), від універсального до унікального, від чужого до свого крізь призму реконструкції мовної свідомості того часу й аналіз мовної норми в діахронії. На особливу увагу щодо цього заслуговує дослідження Л. Гнатюк про мову Г. Сковороди, яку тодішня мовна свідомість сприймала як українську, позаяк вона базувалася на староукраїнській книжній традиції: «*На це необхідно зважати перед тим, як відректися від давніх українських слів, кваліфікуючи їх із позицій сучасної мовної свідомості як російські чи суржикові*» [1, с. 250]. Цю думку на широкому західноукраїнському лексичному матеріалі поглиблює.

Л. Ткач, підтверджуючи велику кількість уживання церковнослов’янізмів наприкінці XIX – початку XX ст. дуже тісним ментальним зв'язком Західної України «*з церковно-книжною традицією*» і водночас демонстративним відмежуванням від польської мови [11, с. 267–268, 272–273, 278–179]. Натомість уживання «*русизмів (росіянізмів, росіїзмів)*» дослідниця пояснює москвофільським світоглядом значної частини галицької інтелігенції, а також внутрішньомовним системним характером [11, с. 222–223]. Показово підсумував макаронічний характер нашої мови на Західній Україні М. Лесюк: «…*впродовж цілого XIX століття вона була як на роздоріжжі, поривалася, хиталася то в один бік, то в другий, а власне, це її саму шарпали й хитали ті, хто хотів бути законодавцем у мовних питаннях, та особливо чужі сили, які хотіли її підім’яти під себе, сформувати її на свій копил, щоб потім заявити, що це не самостійна й не самодостатня мова, а «нарєчіє»*… [4, с. 602].

© І. Д. Фаріон, 2016

Мета нашої розвідки – проаналізувати мову нещодавно опублікованих листів Івана Пулюя [Л.] на предмет виявлення російських і польських інтерферем. Серед наших завдань – діахронно-синхронний аналіз динаміки лексико-семантичної норми на основі знакових лексикографічних джерел та в контексті зміни суспільно-політичних обставин. У процесі аналізу застосовуємо історично-описовий, зіставно-порівняльний та кількісно-підрахунковий методи.

Основним лексикографічним кодифікатором на ту пору був двотомовий «Малоруско-німецкий словар» (1886 р., 64 тисячі слів) Є. Желехівського, який, попри своє віхове значення у фіксуванні лексичного багатства тогочасної української мови і її німецькомовних відповідників, «*мимовільно посприяв закріпленню росіїзмів в українському мовленні Галичини*» [4, с. 597–599; 3, с. 61–62]. Цей словник став дзеркальним відображенням лексики авторів і москвофільського, і народовського спрямування. Є. Желехівський не володів методикою лексико-семантичного кодифікування з об'єктивних історичних причин: нова мовна норма перебувала на стадії формування і ще не була повністю розірвана з традицією староукраїнської мови (яку називали *книжною*), що завше мала сильні позиції в Галичині як щит проти ополячення, а отже, містила виразні лексико-семантичні спільності з церковнослов'янською мовою – основою мови російської. Цей об'єктивно-суб'єктивний історичний добір лексики визначає методику нашого дослідження мови листів І. Пулюя.

Об'єктом нашого діахронно-синхронного аналізу є **типова інтерферентна нібито російська лексика** мислителя, яку на 95% підтверджує словник Є. Желехівського (скорочено Жел.). До порівняльного аналізу долучаємо словник за редакцію Б. Грінченка (1907–1909 рр.) (скорочено Гр.), що містив лексику від «Енеїди» І. Котляревського 1798 р. і до 1870 р., методологічно базуючись на лексиці народної мови і відокремлюючи староукраїнську лексику [Гр., с. XXIV, XXVIII–XXIX]. Попри те, цей словник фіксує, з огляду на сучасну норму, значну кількість інтерферем, що тотожні з лексемами в Желехівського (у нашому випадкові 43 лексеми з 84). Відтак сучасний відповідник до понад 100 років тому вживаної лексики засвідчуватиме зміну лексико-семантичної норми і самої лексичної одиниці.

В основі нашого дослідження 84 лексичні одиниці, що сприймаються сьогочасною мовною свідомістю як російські, рідше польські інтерфереми, проте докорінний аналіз засвідчує їхню переважну спільнослов'янську (чи церковнослов'янську) і староукраїнську природу. Наведемо лише знакові приклади. Із 84 лексико-семантичних нібито російських інтерферем (з огляду на синхронну норму) 43 лексеми мають спільну фіксацію у двох знакових словниках у тотожному значенні – Є. Желехівського і Б. Грінченка: *безбоязний* [Жел. 1, с. 16; Гр. 1, с. 37]*, важний 'важливий'* [Жел.1, с. 54; Гр. 1, с. 122]*, в(у)божество* [Жел. 2, с. 999; Гр. 4, с. 307]*, віддих**а**ти 'відпочивати'* [Жел. 1, с. 97; Гр. 1, с. 211]*, вірний 'правильний'* [Жел. 1, с. 107; Гр. 1, с. 240]*, воздух* [Жел.1, с. 116; Гр. 1, с. 248]*, діло* [Жел. 1, с. 185; Гр. 1, с. 391]*, доказати / доказувати 'довести'* [Жел.1, с. 194; Гр. 1, с. 412]*, завидувати* [Жел.1, с. 234; Гр. 2, с. 16]*, завсігди (завсіди, завсігда)* [Жел.1, с. 237; Гр. 2, с. 22], *зложити 'складати'* [Жел.1, с. 304; Гр. 2, с. 160; т. 4, с. 136]*, знакомий* [Жел.1, с. 308; Гр. 2, с. 170]; *звиняти / ізвинити* [Жел.1, с. 321; Гр. 2, с. 197, 130]*, кріпити / кріпшати / кріпнути 'міцніти'* [Жел.1, с. 381; Гр. 2, с. 309]*, круг 'коло,оточення та ін.'* [Жел.1, с. 383; Гр. 2, с. 311–312]*, любезний* [Жел.1, с. 417; Гр. 2, 385]*, лента* [Жел.1, с. 401; Гр. 2, с. 355]*, молодіж* [Жел.1, с. 450–451; Гр. 2, с. 442]*, множеств**о*** [Жел.1, с. 447; Гр. 2, с. 442], *печатати / напечатати* [Жел. 2, с. 630; Гр. 2, с. 508]*, недостаток* [Жел.1, с. 509; Гр. 2, с.

545], *обіда* [Жел. 1, с. 539;Гр. 3, с. 9], *оставляти / оставити ‘залишити’* [Жел.1, с. 580 Гр. 3, с. 70], *перший* [Жел. 2, с. 608; Гр. 3, с. 107], *письмо ‘лист’* [Жел. 2, с. 634; Гр. 3, с. 154], *побіждати / побідити ‘перемогти’* [Жел. 2, с. 664; Гр. 3, с. 203], *подвига**а**ти / подв**и**гнути ‘спонукати, штовхати, зрушувати’* [Жел. 2, с. 675; Гр. 3, с. 239], *поміч* [Жел. 2, с. 697; Гр. 3, с. 298], *позволяти / позволити* [Жел. 2, с. 681; Гр. 3, с. 262], *познакомитися* [Жел. 2, с. 682; Гр. 3, с. 266], *построїти ‘побудувати’* [Жел. 2, с. 719; Гр. 3, с. 372], *поступати ‘вступити’* [Жел. 2, с. 719–720; Гр. 3, с. 373], *поступок ‘вчинок’* [Жел. 2, с. 720; Гр. 3, с. 373], *прибавляти / прибавити ‘додавати’* [Жел. 2, с. 738; Гр. 3, с. 405], *примічати / примітити ‘зауважувати’* [Жел. 1, с. 750; Гр. 3, с. 426], *проволока ‘зволікання’* [Жел. 2, с. 768; Гр. 3, с. 460]; *противний ‘огидний’* [Жел. 2, с. 781; Гр. 3, с. 485], *рішати / рішити ‘вирішити, розв’язати проблему’* [Жел. 2, с. 809; Гр. 4, с. 25], *случай* [Жел. 2, с. 886; Гр. 4, с. 154], *узнавати / узнати ‘довідуватися’* [Жел. 2, с. 1006; Гр. 4, с. 324], *щот ‘рахунок’* [Жел. 2, с. 1108; Гр. 4, с. 529], *являтися / явитися ‘прийти’* [Жел. 2, с. 1111; Гр. 4, с. 535].

Зіставний аналіз демонструє типову практику вживання цієї лексики на різних теренах України і, з огляду на джерела покликання, свідчить про її історичний повноправний український характер та тодішню мовну свідомість сприйняття цих слів як своїх, питомих. Отже, характерні нападки на словник Желехівського щодо надмірного фіксування росіянізмів не такі вже й переконливі. Історичне право на побутування гадано інтерферентної лексики та її історичну мотивацію підтверджують синонімні ряди до лексем, що сьогодні не є нормативними: *вонь* [Жел. 1, с. 120], *воняти* [Гр. 1, с. 253]; *достаточний* [Жел. 1, с. 201], *достатечність* [Гр. 1, с. 431]; *мучителька* [Жел. 1, с. 460], *мучитель* [Гр. 2, с. 457]; *недовірчивість* [Жел. 1, с. 507], *нед**о**вірок* [Гр. 2, с. 544]; *обидити* / *обиджати* [Жел. 1, с. 539], *обидний*, *обидник*, *обидно* [Гр. 3, с. 9].

Особливо показовими, за словником Є. Желехівського, є розгалужені словотвірні похідники таких лексем: ***печатати / напечатати (напечатані)****: печать, печатинці, печатка, печаткар, печатний, печатник, печатня*; ***побіджати / побідити*****:** *побідитель, побідник, побідниця, побіденний, побідний*, що також промовляє на користь існування цих лексем у мовній свідомості як питомих, праслов’янських: *печать, печатальник, печатка, печаткар, печаткарня, печатник, печатня, печатати* та ін. стсл. *пѣчать*, псл. *pečatь*, пов’язане, очевидно, з *pekti* ‘пекти’ (букв. ‘знаряддя для випікання знаку’) [ЕСУМ 4, с. 363–364]. Органічність і питомість цієї лексики підтверджують Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. Євгена Тимченка *печатаръ, печатня, печатоване, печатовати, печать* [ТМС XV–XVIII, с. 105].

Питому практику вживання лексем *побіда, побідитель, побідити, побідник* підтверджує у своїх дослідженнях Л. Ткач, наголошуючи на їхньому зв’язкові з давньою церковно-книжною традицією: *побіда, побідитель, побідник, побіджати, побіждати*: з цсл. стсл. *побѣда*, пізнє псл. *poběda* ‘війна, біда’, пов’язане з *poběditi* ‘скривдити’, *běda* ‘біда’, а також Л. Гнатюк [ЕСУМ 4, с. 466; Гр. 3, с. 203; 11, с. 267; 10, с. 269; 1, с. 245]. Традиція вживання цієї лексеми в першій половині XX ст. територіально не обмежена, про що свідчить її функціювання в творах В. Липинського: «…*веде наступ суб’єктивною вірою* ***в побіду***» [5, с. 14], «***не побідила*** *на Україні соціяльна революція*» [5, с. 184]; у листах полковника П. Болбочана: «*За що я арештований […] Може за мої гучні* ***побіди***» [8, с. 200]. Слушною й обґрунтованою вважаємо думку Л. Ткач про характер інтерференції на ту пору: «…*міжмовна інтерференція спричиняла не стільки відхилення від норми (адже кодифікованих норм іще не існувало), скільки відігравала роль*

каталізатора нормотворчих процесів, провокувала активну реакцію української інтелігенції на наслідки чужомовного впливу, спонукала до їх осмислення й до селективної праці» [11, с. 204].

Прикметно, що основна група лексико-семантичних інтерферем охоплює дієслова (40 видових та одновидових одиниць із 84 лексем), що вжиті у невластивому для теперішньої лексико-семантичної норми значенні: вони відображають сучасне функційне значення дієслів у російській мові: *віддихати / віддихнути* ‘*відпочити*’, *виражати / виразити* ‘*висловити*’, *доказувати / доказати* ‘*доводити*’, *занимати / зайняти / займатися* ‘*робити щось*’, *заказувати / заказати* ‘*замовляти*’, *заставляти / заставити* ‘*змушувати*’, *зложити* ‘*складати*’, *поступати / поступити* ‘*вступити*’ . Більшість із цих дієслів сьогодні трактують як міжмовні російсько-українські омоніми**,** що, перебуваючи в етимологічній спільнослов’янській спорідненості, розвинули свої окремі значення в різних мовах або ж виникли як паралельні утворення з різною семантикою в різних мовах [Коч., с. 3].

До другої групи належать переважно дієслівні пари та дієслова зі спільнослов’янською основою, що перебувають поза сучасною лексико-семантичною літературною нормою і на сучасному мовному зрізі є **лексико-фонетичними** чи **лексико-словотвірними** інтерферемами: *в(у)співати / в(у)спіти*, *завидувати, звиняти / извинити, знакомий, кріпити, обеспечена, обиджати / обидити, одвітувати / одвітити, одушевляти / одушевити, оставляти / оставити, печатати / напечатати (напечатані), побіджати / побідити, подвига**а**ти / подв**и**гнути, позволяти / позволити, знакомити / познакомити, прибавляти / прибавити, примічати / примітити, позволяти / позволити, просліджувати / прослідити, рішати / рішити, сп**о**рити, строїти / построїти, увідомляти / увідомити, узнавати / узнати, устроювати / устроїти, являтися / явитися*.

Лексика за групою походження стає індикатором реальності чи нереальності інтерферентних лексико-семантичних процесів. З огляду на це, поділємо її три основні групи: 1) лексика з праслов’янською і церковнослов’янською основою; 2) лексика, підтверджена лексикографічними джерелами староукраїнської та української мови; 3) російська лексика, що відсутня у словникові Є. Желехівського, та полонізми. Перші дві групи лексики засвідчують історичну відсутність лексико-семантичної інтерференції та зміну норми у синхронії, зокрема з другої половини ХХ ст. і досі.

1. Лексика церковнослов’янського походження з праслов’янською основою*:* ***безпощадно***: цсл. *штѧдѣти* ‘щадити берегти’, псл. *ščędіti* [ЕСУМ 6, с. 500]; ***безбоязненного***: боязнь, боязний, боязно; стсл. *боѭти сѧ*, псл. *bojati sę* [ЕСУМ 1, с. 242]; ***у(в)божество***: стсл. *оубогъ*, псл. *ǫbogъ* ‘позбавлений багатства’ [ЕСУМ 6, с. 11–12]; ***воздух***: стсл. *въздухъ*, утворене з іменника *духъ* і префікса *въз* [ЕСУМ 1, с. 416], фіксує це слово у реєстровій частині словник Б. Грінченка як абсолютний синонім до *повітря* [Гр. 1, с. 248] (Л. Гнатюк питомість і органічність цієї лексеми у мові Г. Сковороди підтверджує діалектними та староукраїнськими лексикографічним джерелами [1, с. 240, 242, 245]); ***воні пахучой***: воняти ‘приємно пахнути’, цсл. *вонѧти*, псл. *vonjati*, очевидно, від **vonja* ‘запах’ [ЕСУМ 1, с. 425]; ***достаточно*** *обеспечена****, недостатки*** *перекладу*: псл. **dostatъkъ*, похідне від *dostati* ‘вистачити’ [ЕСУМ 2, с. 115], достатечный (п. dostateczny) [ТМС XV–XVIII 1, с. 227; 10, с. 108, 220]; («…*наша національна «весна» прийшла тоді, коли в Європі була вже національна «осінь», коли понадкласова ідея національности стала вже там старенькою европейською*

міщанською демократією ***в достаточній мірі*** *зогиджена і запаскуджена*» [5, с. 158]); ***завсігди***: всігда ‘завжди’, завсігда, завсігди та ін. від псл. **vьsekъda*, *vьseda* [ЕСУМ 1, с. 434] («***завсігди*** *вважаючи*…» [12, с. 175]; «*Усюди і* ***завсігди*** *вживай української мови*» [6, с. 211]; ***знамя***: знамено, знам’я та ін.: стсл. *знамѧ*, псл. *znamę*, пов’язане зі *znamъ* ‘знаний, відомий’, пор. др. знамя, п. znamię, р. знамя [ЕСУМ 2, с. 270]; ***круг***: круг ‘коло: круглий предмет та ін.’, стсл. *кржгъ*, псл. *krǫgъ* ‘щось скручене, згорнуте; круг’ [ЕСУМ 3, с. 107] («…*втягнена була в культурний* ***круг***» [12, с. 174]); ***любезний***: любезний ‘люб’язний, привітний та ін.’: стсл. *любьзнъ* ‘ласкавий, милий, любий’, псл. *ljubьznъ* ‘люблячий, милий, приємний’ [ЕСУМ 3, с. 318; Гр. 2, 385]; ***обида***: обида, обидник, обидчик, [обідник, обідчик Ж], обидливий, обидний, обидчивий, [обиджати] та ін.; стсл. *обида*, псл. *obida*, можливо, від дієслова **ob-viděti* ‘дивитися мимо’; пор. р., болг., др. обида, п. ст. obida, obyda, ч., слц. obida [ЕСУМ 4, с. 131]; обида, обидний, обидник, обидниця, обидно [Гр., с. 9]; ***одушевлятись*** *спомином*: з цсл. *одоушевити, одоушити* ‘вкласти душу, життя’ за моделлю стсл. *благотворити, боготворити* [ЕСУМ 4, с. 164]; («*З великим* ***одушевленням*** *приняли ми цей новий Штандарт*…» [5, с. 156]); ***первому*** *листу*: первий, первенець, первинний, первісний, первак, первина, первісток та ін.; стсл. *прьвъ*, псл. *pьrvъ*; пор. др. *пьрвыи, первыи*, р., бр. *первый*, п. ст. *pierwy*, ч. *první, prvy*; слц. *prvý*, нл. *pjerwy* та ін. [ЕСУМ 4, с. 337–338], первий=перший [Гр. 3, с. 107] (див. у текстах та інших джерелах за [1, с. 227, 229, 232, 242]); ***поміч***: помогти, поміч, помічник та ін.: стсл. *помощи*, *помагати*, псл. **pomogti*, *pomagati* [ЕСУМ 4, с. 510]; поміч ‘помощь’ [Гр. 3, с. 298]; ***случай***: стсл. *лоучити сѧ* ‘зустрітися, трапитися’; псл. *lučiti* ‘цілитися; кидати в ціль; потрапити’, случай ‘випадок’ [ЕСУМ 3, с. 316]; «*Немає ніже єдиного* ***случаю****, щоб доладу було згадать*». Шевч. [Гр. 4, с. 154].

2. Лексика, підтверджена лексикографічними джерелами староукраїнської та української мови (поряд зі словником Є. Желехівського): ***іменно***: именно част. (уживається для уточнення обставини місця) [СУМ XVI–XVII 13, с. 109–110], що підтверджує і мова І. Франка: «***іменно*** *в такім напрямі*» [12, с. 167, 174, 175] та мова націоналістів навіть у 50-их роках: «…*ми, націоналісти, в протилежність марксистам і большевикам, уважаємо* ***іменно****, що: а) народ, нація є найвищий і наймічніший тип людської спільноти…*» [**7**, с. 221–222]; ***важні*** *діла,* ***важні*** *причини*: важний 1) ‘вагомий’, 2) ‘поважний’, 3) ‘дуже добрий’ [Гр. 1, с. 122]; пор. із пол. ważny 1) ‘дійсний, чинний’, 2) ‘вагомий, важливий’ [10, с. 39] («*Се була пора дуже* ***важна*** *в історії духового розвою України*» [12, с. 174]; «…*цілі ряди людей […] мають власне це* ***важне*** *і відповідальне завдання*…» [9, с. 105]); ***відложив*** *писання*: відложити = відкласти [Гр. 1, с. 217], відкладати / відкласти: откладывать, отложить [Гр. 1, с. 215]; *важні* ***діла***: стсл. *дѣло*, псл. *dělo* ‘робота, результат роботи’, наявне це слово у всіх слов’янських мовах [ЕСУМ 2, с. 90–91], у реєстровій частині подає його Грінченків словник [Гр. 1, с. 391]; наша мова дуже багата на похідники цієї праслов’янської лексеми, зокрема такі, яких сучасна мовна свідомість не сприймає за питомі: *ділають, діланє, ділаючий* [див.1, с. 241]; *діятель, діятельність, ділати, діланє* [10, с. 99–101] («*Вона* (демократія – І. Ф.) *може лише продовжувати далі* ***єдине діло****, до якого вона по природі своїй єсть здатною –* ***діло*** *політичного посередництва між чужими урядами на Україні й українським «народом*» [5, с. 190]; «***Діло ось яке****. Відомо, що Галичина […] майже ніколи не становила одну політичну і культурну цілість з подніпрянською Україною…*» [12, с. 174]; ***жадної*** *вістки* [с. 107]: жаденъ [ССУМ XIV–XV 1, с. 352], жаден=жадний [Гр. 1, с. 470] (пор. п. żaden [ЕСУМ 2, с. 204]); ***лента***: лента ‘стрічка’: болг., р. лента, схв. лѐнта**,** слн. lénta, ч. lenta, пор.

німецьке Linte ‘стрічка, стьожка’, що виникло з лат. *lintea* (прикм. ж. р.) ‘лляний, полотняний’ [ЕСУМ 3, с. 221; 10, с. 189–190]; ***молодіж*:** [молодіж] [ЕСУМ 3, с. 502], пор. п. młodzież ‘юнь’, р. молодеж; («*Молодіж тільки «грає-грає*…» [12, с. 175]); ***письмо***: письмо 1) ‘писаніє’, 2) ‘грамотность’, 3) ‘письмо=лист’ та ін. [Гр. 3, с. 154]; ***первовзір***: крім Є. Желехівського, ми виявили цю нечастотну лексему в сучасному перекладному словникові: образец: лад (**по одному –зцу** на один лад); **о. для подражания**, **первовзір**; **по –зцу**, на взір; по чьему –зцу, взоруючись на *кого* [РУССЛ, с. 242]; ***поклонники*:** від поклонятися / поклонитися – поклонниця (прихильниця, шанувальниця, залицяльниця), шанувальники (поклонники) [РУС, с. 837], пор. р. поклонник; ***по́ступок***: ‘процентъ’, 2) ‘уступка’, 3) ‘поступокъ, поведеніе’ [Гр. 3, с. 373]; поступокъ 1) ‘поступок’. «*Нехай же и сами не подаютъ людемъ погоршенья злыми своими поступками*» (Й. Галятовський), 2) ‘ход, течение, поцесс’ [ТМС XV–XVIII 2, с. 188]; ***пословиця***: ‘слух, толки, молва [МСУМ XV–XVIII 2, с. 182], приказка [Он. 2, с. 120]; ***проволока***: ‘замедленіе, проволочка’ [Гр. 3, с. 460]; проволока: ‘проволочка, отсрочка, промедление, земедление’ [ТМС XV–XVIII 2, с. 245]; ***противний*:** 1) ‘противулежащій’, 2) ‘супротивний’, 3) ‘непріятный, противящійся’, 3) ‘непріятный’ [Гр. 3, с. 485]; ‘противный, противоположный’ [ТМС XV–XVIII 2, с. 252]; ***росказувати***: росказувати / росказати [Гр. 4, с.65]; ***сли***: «*…**сли** можна буде…*»: сли < [є]сли [ЕСУМ 5, с. 298]; в українську цей праслов’янізм запозичено з п. мови (пор. р. если, пол. jesli, ч. jestli) [ЕСУМ 2, с. 181], проте переконливою є думка І. Огієнка: це «*давнє (архаїчне) українське слово, що вживається в Галичині, але вже забуте на Великій Україні*» з широкою традицією його використання на тих теренах у XVI–XVII ст.: «*И мы, Россове, **єсли для наук** в краи Німецкіи удаємося, не по Латинскій, але по Грецкій розум удаємося…*» [2, с. 900] (див. також творчість Й. Галятовського, Ф. Прокоповича та ін.), підтверджене воно діалектним уживанням, зокрема, в бойківських говірках *если, естли* ‘якщо’ [Он. 2, с. 229] [див.1, с. 14, 246–247]; ***стоятиме*** *7–8 кр[ейцарів]*: стоїти «*Хиба ж наша мати вже й кози **не стоїть***» (Ном.) [Гр. 4, с. 208]; ***щот***: счет (пор. щотниця ‘аритметика’) [Гр. 4, с. 529].

3. Лексика, запозичена з російської мови й зафіксована словником Є. Желехівського (і лише три лексеми з них фіксує словник Б. Грінченка: *знакомі*, *звиняти*, *мн**о**жество*): ***благодарність*** [Жел. 1, с. 31]: р. блогодарность; *ми трохи **знакомі*** **[**Жел. 1, с. 308]: р. знакомий; *він **извиняєсь*** **[**Жел. 1, с. 321]: р. извиняется; ***множество́*** [Жел. 1, с. 447]: пор. рос. множество ‘величезна кількість, дуже багато’, п. mnóstwo [10, с. 207]; ***мучительна** се праця*: [мучительний] [Жел. 1, с. 460; ЕСУМ 3, с. 531], очевидно, запозичення з р. мучительный; ***наслідник*** [Жел. 1, с. 493]: р. наследник [10, с. 218]; ***недовірчивість*** [Жел. 1, с. 507]: р. недоверчивость [10, с. 220]; ***неограничене** право* [Жел.1, с. 516]: р. ограничиться, п. ograniczyć [10, с. 234; 11, с. 221]; *вкупі **з одобренєм*** [Жел.1, с. 560]: р. одобрение [10, с. 235]; ***освободженє*** [Жел.1, с. 577]: р. освобождение; ***почитатель*** [Жел. 2, с. 729]: р. почитатель [10, с. 285]; ***правительство*** [Жел. 2, с. 723]: р. правительство [10, с. 286], пор. із загальновживаним *правитель*; ***предложити*** [Жел. 2, с. 735]: р. предложить; ***предсідатель*** [Жел. 2, с. 736]: р. председатель [10, с. 289]; ***приклонний*** [Жел. 2, с. 747]: р. преклонный ‘похилі літа’ [РУС, с. 900]; ***прозівати*** [Жел. 2, с. 771]: р. прозевать; ***розстроювати / розстроїти*** [Жел. 2, с.832]: р. расстраивать; ***учебний*** [Жел. 2, с. 1023]: р. учебный.

4. Російська лексика в листах І. Пулюя, що відсутня у словникові Є. Желехівського: ***бувший*** [Л., с. 103]; ***благотворительність*** **[**Л., с. 195] (є

благотвірний, *благотворящий*, *благотворитель* [Жел., 1, с. 32]); ***исключно*** (виключно) [Л., с. 22]; ***заказати*** ‘замовити’ [Л., с. 103]; ***неділя*** ‘тиждень’ [Л., с. 119]; ***неублагаєма*** [Л., с. 169] (є *невблагомий* [Жел.,1, 502]); ***не приодоліє*** *жадна сила* [Л., с. 102]; ***по поводу*** *збору* [Л., с. 132, 135]; ***правдолюбивого*** [Л., с. 133] (є *правдолюбний* [Жел. 2, 732]); *покарати …* ***преступника*** [Л., с. 293] (є *преступний*: sündhaft [Жел. 2, 737]).

До **полонізмів** належить незначна кількість лексем: ***барашкувати***: *«Павлусь рад би дальше* ***барашкувати****, кидається на руках до жінки…»* [Л., с. 375]; барашкувати: nichts thun nur plaudern, schwatzen [Жел. 1, 13]: [барашкувати] ‘розводити теревені, нічого не робити’, з п. baraszki ‘жарти, фіглі, збитки, байдики’, baraszkować ‘байдикувати’ [ЕСУМ 1, с. 140]; ***впрост***: *«…не* ***впрост*** *до мого книгаря…»* [Л., с. 136]; впрост: gerade, geradezu [Жел. 1, 124]; wprost ‘прямо’ [ПУ-УП, с. 358]; ***ґратулюю***: *«Я* ***ґратулюю****…»* [Л., с. 67]: gratulieren [Жел. 1, 170]: вітати [ВНУС, с. 293]; ґратулювати: лат. бажати, желати [Куз., с. 86], п. gratulować ‘вітати’ [ПУ-УП, с. 102]; ***датки***: «…*хоч малесенькі се* ***датки***…» [Л., с. 230]; даток, -тку: Gabe, Spende [Жел. 1, с. 173]; Gabe: 1) ‘дарунок, подарунок’; 2) ‘обдарування, хист’ [ВНУС, с. 258], Spende: ‘пожертвування, внесок, дарунок’ [ВНУС, с. 564]; п. datek: ‘пожертва, милостиня’ [ПУ-УП, с. 51]; ***живете, живє***: ***живете*** [Л., с. 146], ***живє*** [Л., с. 20]: п. żyć, żyje ‘живе’ [ПУ-УП, с. 393]; ***належитість***: *«…заплатити* ***за належитість***» (пролежало на пошті) [Л., с. 384]; належитий: ‘gehörig, nöthig’; належитість, -ости: Schuldforderung [Жел. 1, с. 481]; gehörig: ‘належне, потрібне, необхідне’ [ВНУС, с. 270]; nöthig: ‘потрібний, необхідний’ [ВНУС, с. 475]; належитість 1) ‘належне до сплати’, 2) ‘борг, заборгованість’ з п. мови *należytość* ‘заборгованість’ [див. 11, с. 215]; ***росправа***: *«…****росправа*** *для «Записок»* [Л., с. 102]: росправа 1) ‘розправа’, 2) ‘стаття літературна’ [Гр. 4, с. 75–76], п. *rozprawa*: ‘трактат (науковий)’ [ПУ-УП, с. 284]; ***увілненє*** *від плати* [Л., с. 84]: увільняти ***/*** увільнити [Жел. 2, с. 1001]**,** п. *uwolnić* ‘звільнити’ [ПУ-УП, с. 347] (порівняй із російським *увольнение*); ***справозданнє*** [Л., с. 102] – справоздавство: Berichter [Жел. 2, с. 909] ‘доповідач’, bericht ‘представляти звіт’ [ВНУС, с. 117]; п. *sprawozdanie* ‘звіт, доповідь’.

Зіставний лексикографічний синхронно-діахронний аналіз проблемної лексики листів І. Пулюя, серед якої виокремлено переважно російські та зрідка польські інтерфереми, росіянізми та полонізми, засвідчив абсолютну природність та органічність мови мислителя на межі XIX – поч. XX століття. Серед 84 російських інтерферем, з огляду на сучасну норму, у словникові Б. Грінченка виявлено 43 тотожні лексико-семантичних одиниці, що підтверджує їхню питомість у мовній свідомості носіїв того часу. Звісно, що словник Желехівського, як підтверджує листування І. Пулюя, фіксує більшу кількість росіянізмів, ніж словник Бориса Грінченка (за нашою вибіркою – це половина), проте на це була внутрішньомовна й політична причина: вживання росіянізмів випливало з потреби протиставитися навальній полонізації з одного боку, а з іншого боку, низка так званих росіянізмів – це насправді, як показано в нашій розвідці, – спільна церковнослов’янська лексика (15 одиниць), відтак лексика, підтверджена історичним українськими лексикографічними джерелами (20 одиниць). На цьому тлі всього лише 18 одиниць запозичених росіянізмів та 10 одиниць запозичених полонізмів аж ніяк не роблять ідіостиль мислителя макаронічним, а лише підтверджують свою спорадичність на тлі української народномовної матриці. Поряд із тим проведений історичний лексико-семантичний аналіз у контексті межимовної омонімії та інтерференції спонукає до актуалізації лексики церковнослов’янського походження та української історичної лексики, відображеної у наших історичних

лексикографічних джерелах. На тлі потужної полонізації Західної України на особливу увагу заслуговує дуже мала кількість використання полонізмів, а отже, глибока українська опірність до чужих мовних елементів, що у свідомості національного та інтелектуального проводу, зокрема І. Пулюя, було символом збереження української мовно-національної тожсамості.

Список використаних джерел

1. Гнатюк, Л. П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції [Текст] / Л. П. Гнатюк. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – 446 с.
2. Копистенский, З. Палинодия [Текст] // Русская историческая библиотека. Памятники полемической литературы в Западной Руси. – СПб,1878. – Т. 4. – Кн. 1. – С. 312–1180.
3. Лесюк, М. Доля моєї мови [Текст] / М. Лесюк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. – 286 с.
4. Лесюк, М. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині [Текст] / Микола Лесюк. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. – 729 с.
5. Липинський В. та його доба: Книга перша [Текст] / упорядники Осташко Т. Терещенко Ю. / В. Липинський. – Київ : Темпора, 2010. – 560 с.
6. Міхновський, М. Суспільно-політичні твори [Текст] / М. Міхновський. – К. : Смолоскип, 2015. – 462 с.
7. Полтава, П. Чому ми, бандерівці, називаємо себе націоналістами? [Текст] / Петро Полтава // Гордасевич Г. Степан Бандера: людина і міф. – К. : КМ, 2015. – С. 221–222.
8. Сідак, В., Осташко, Т., Вронська, Т. Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника [Текст] / В. Сідак, Т. Осташко, Т. Вронська. – К. : Темпора, 2009. – 426 с.
9. Теліга, О. Збірник / Олена Теліга. – Київ-Париж-Лондон, 1992. – 473 с.
10. Ткач, Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Частина 1: Матеріали до словника [Текст] / Людмила Ткач. – Чернівці : Рута, 2000. – 408 с.
11. Ткач, Л. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Частина 2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку [Текст] / Людмила Ткач. – Чернівці : Книги – XXI, 2007. – 704 с.
12. Франко, І. Зібрання творів : у 50 т. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986. – Т. 28.

Умовні позначення джерел і словників

ВНУС **–** Великий німецько-український словник. – К. : Чумацький шлях, 2005. – 792 с.

Гр. – Словарь української мови : у 4 т. / упоряд. Б. Грінченко. – К., 1907–1909.

Жел. – Желехівський, Є., Недільський, С. Малорусько-німецький словар. Т. I А–О; Т. II. П–Я. / Є. Желехівський, С. Недільський. – Львів, 1886. – 1117 с.

ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У шести томах / За ред. О.С. Мельничука. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.

Коч. – Кочерган, М. П. Словарь русско-украинских межъязыковых омонимов («ложные друзья переводчика»). Словник російсько-українських міжмовних омонімів («фальшиві друзі перекладача») [Текст] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 1997. – 400 с.

Куз. **–** Кузеля, З. Чайковський, М. Словар чужих слів / зредагув. др. Зенон Кузєля [Текст] / З. Кузеля, М. Чайковський. – Printed in U. S. A. – 365 с.

Л. – Листи. Пулюй Іван (1845–1918) / [збір, упорядкування, пояснення та «Слово до читача» Ольги Збожної]. – Тернопіль : Воля, 2007. – 544 с.

Он. 1, 2 – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок / М. Й. Онишкевич. – К. : Наук. думка, 1984. – Ч. 1. – 495 с.; – ч. 2. – 514 с.

ПУ-УП **–** Польсько-український словник. Українсько-польський словник / Уклад. А. Малецька і З. Ландовські. – К. : Ірпінь, 2007. – 848 с.

РУССЛ – Караванський, С. Російсько-український словник складної лексики / Святослав Караванський. – К. : ВЦ «Академія», 1998. – 709 с.

РУС – Російсько-український словник / за ред. В. В. Жайворонка. – К. : Абрис, 2003. – 1401 с.

ССУМ XIV–XV **–** Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.: У двох томах / Ред. Л. Л. Гумецька. – К. : Наукова думка, 1977–1978.

СУМ XVI–XVII **–** Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28-ми вип. – Львів : НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича 1994–2008. – Вип. 1–14.

ТМС XV–XVIII – Тимченко, Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / [упорядн. Німчук В. В., Лиса Г. І.] / Є. Тимченко. – Київ–Нью-Йорк, 2003. – Книга 2. – 512 с.

References

1. Hnatiuk, L. P. (2010). Movnyi fenomen Hryhoriia Skovorody v konteksti staroukrainskoi knyzhnoi tradytsii [The language phenomenon of Hryhorij Skovoroda is in the context of old Ukrainian book tradition]. VPTS Kyivskyi universytet, 446.

2.Kopystenskyi, Z. (1878). Palinodia [Palinodia]: Ruthenian historical library. Monuments of polemic literature in Western Rus. SPB, 4/1, 312–1180.

3. Lesiuk, M. (2004). Dolia moiei movy [Fate of my language]. Nova Zoria, 286.

4. Lesiuk, M. (2014). Stanovlennia i rozvytok ukrainskoi literaturnoi movy v Halychyni [Becoming and development of literary Ukrainian language in Galychina]. Misto NV, 729.

5. Lypynskyi ta yoho doba (2010) [Lypynskyi W. and his time]. Tempora, 560.

6. Mikhnovskyi, M. (2015). Suspilno-politychni tvory [Social and political works]. Smoloskyp, 462.

7. Poltava, P. (2015). Chomu my, banderivtsi, nazyvaiemo sebe natsionalistamy? [Why we, banderivtsi, does name itself nationalists?]: Hordasevych H. Stepan Bandera: man and myth. KM, 2015. – P. 221–222.

8. Sidak, V, Ostashko, T., Vronska, T. (2009). Polkovnyk Petro Bolbochan: trahediia ukrainskoho derzhavnyka [Colonel Petro Болбочан : tragedy of Ukrainian politician]. Tempora, 426.

9. Teliha, O. (1992). Zbirnyk [Collection], 473.

10. Tkach, L. Ukrainska literaturna mova na Bukovyni v kinci XIX – na pochatku XX st. Chastyna 1: Materialy do slovnyka [Literary Ukrainian on Bukovyna in the end XIX at the beginning XX of century Part 1: Materials to the dictionary]. Ruta, 408.

11. Tkach, L. Ukrainska literaturna mova na Bukovyni v kinci XIX – na pochatku XX st. Chastyna 1: Dzherela i sociokulturni chynnyky rozvytku [Literary Ukrainian on Bukovyna in the end XIX – at the beginning XX of centur y. Part 2: Sources and sociocultural factors of development]. Knyhy – XXI, 704.

12. Franko, I. Zibrannia tvoriv u 50 t. [The collected : works are in 50 т.]. Naukova dumka.

Conditional reductions of dictionaries

VNUS – Velykyi nimecko-ukrainskyi slovnyk (2005) [Large German-Ukrainian dictionary]. Chumatskyi shliach, 792.

Hr. – Slovar ukrainskoi movy u 4 t. (1907–1909) [Dictionary of Ukrainian : in 4 т.]. K.

Zhel. – Zhelekhivsryi, Ye, Nedilskyi, S. (1886). Malorusko-nimeckyi slovar [Dictionary of Malorusko- German]. Lviv, 1117.

ESUM **–** Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy u shesty tomakh (1982–2012) [An etymologic dictionary of Ukrainian: is in six volumes]. Naukova dumka.

Koch. – Kocherhan, M. P. (1997). Slovar russko-ukrainskich mezhiazykovykh omonimov («lozhnyie druzia perevodchika»). Slovnyk rosiisko-ukrainskykh mizhmovnykh omonimiv («falshyvi druzi perekladacha») [Dictionary of the Russian-Ukrainian interlingual homonyms(«false friends of translator»)]. Akademiia, 400.

Kuz. – Kuzela, Z., Chaikovskyi, M. Slovar chuzhykh sliv [Dictionary of stranger words]. Printed in U. S. A., 365.

L. – Lysty. Puliui Ivan [Letters. Pulyuy Ivan (1845–1918)] (2007). Will, 544.

On. 1 – Onyshkevych, M. Y. (1984). Slovnyk boikivskykh hovirok [Dictionary of boikivskykh manners of speaking]. Naukova dumka. Ch. 1, 495; Ch. 2, 514.

PU-UP – Polsko-ukrainskyi slovnyk. Ukrainsko-polskyi slovnyk (2007) [Polish-Ukraine dictionary. Ukraine-Polish dictionary]. Irpin, 848.

RUSSL – Karavanskyi, S. (1998). Rosiisko-ukrainskyi slovnyk skladnoi leksyky [Russian-Ukrainian dictionary of difficult vocabulary]. Akademia, 709.

RUS – Rosiisko-ukrainskyi slovnyk (2003) [Russian-Ukrainian dictionary]. Abrys, 1401.

SSUM XIV–XV – Slovnyk staroukrainskoi movy XIV–XV ст.: u dvokh tomakh (1977–1978) [Dictionary of Old Ukrainian language of XIV–XV c.: In two volumes]. Naukova dumka.

SUM XVI–XVII **–** Slovnyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st. (1994–2008) [Dictionary of Ukrainian XVI – the first half of XVII c.: in 28th issues]. Vyp. 1–14. Lviv.

TMS XV–XVIII – Tymchenko, Ye. (2003). Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy [Materials to the dictionary of writing and book Ukrainian of XV–XVIII of century]. Kyiv-Niu-York, kn. 2, 512.

К ПРОБЛЕМЕ ДИНАМИКИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ НОРМЫ ПО ПИСЬМАМ ИВАНА ПУЛЮЯ (пол. XIX – нач. XX вв.)

И. Д. Фарион

В статье исследована лексико-семантическая практика выдающегося мыслителя И. Пулюя по его недавно опубликованным письмам, которые есть показательным лингвофокусом лингвополитического развития Галичины половины XIX – начала XX вв. В основе исследования – диахронно-синхронный анализ динамики лексико-семантической нормы на основе сопоставительного анализа знаковых лексикографических источников и в контексте изменения общественно-политических обстоятельств.

Ключевые слова: *И. Пулюй, синхронно-диахронный анализ, лексико-семантическая норма, интерференмы, росиянизмы, полонизмы*

TO ISSUE OF DYNAMICS OF LEXICAL AND SEMANTIC NORM ACCORDING TO LETTERS OF IVAN PULIUI (mid.19th – early 20th c.)

I. D. Farion

Abstract. *The topicality of researching the issue of dynamics of the lexical and semantic norm on the boundary of the 19th and early 20th c. is stipulated, first of all, by the very source of the study – the letters of the prominent physicist, translator and politician I. Puliui that have never been an object of linguistic analysis so far; secondly, the linguistic practice of I. Puliui is an illustrative lingual focus of the linguistic and political development of Halychyna in the period under analysis; thirdly, there emerged an urgent need to interpret the linguistic norm as a synthetic diachronic and synchronic phenomenon, stipulated by the social and political situation; fourthly, the researched period is the time for stabilization of the lexical and semantic norm as an integrating factor of the Western and Eastern Ukraine; fifthly, there emerged a need to revise the status of the Old Ukrainian and Common Slavonic vocabulary in the today's norm of the language culture.*

Our objective is to analyze the language of over 300 letters of I. Puliui in order to find out the Russian and Polish interferemes, polonisms and dialecticisms in the context of the modern lexical and semantic norm. Our task is to conduct the diachronic and synchronic analysis of dynamics of the lexical and semantic norm on the basis of the important lexicographical sources (Malorus-German Dictionary, compiled by Ye. Zhelekhivskyi, and the Dictionary, compiled by B. Hrinchenko) and in the context of change of the social and political situation.

The basis of the research is the search in the compared lexicographical sources for the Russian and sometimes Polish interferemes (russianisms, polonisms) that, as the performed analysis proves, were considered to be genuine lexical units in the linguistic conscience of those times. For the study of the lexical and semantic, as well as etymological analysis – there are three lexical groups singled out: vocabulary of the Church Slavonic origin with Proto-Slavonic basis; Old Ukrainian vocabulary; borrowed and dialect vocabulary that confirms the genuine character of the thinker's language, for which, with account of the diachronic norm, there are no reasons to consider it macaronic.

The comparative lexicographical synchronic and diachronic analysis of the problematic vocabulary of the letters of I. Puliui proved the absolute natural and organic character of the language of the thinker of the late 19th – early 20th century. Among 84 Russian interferemes, with account of the current norm, in the Dictionary by B. Hrinchenko we have found 43 similar lexical and semantic units what confirms their genuine perception by the linguistic conscience of speakers of that time. There were only 18 units of the borrowed russianisms and 10 units of polonisms found, but they definitely do not make the thinker's individual style macaronic, they barely confirm their sporadic nature on the background of Ukrainian people linguistic matrix.

The conducted historical lexical and semantic analysis in the context of inter-linguistic homonymy and interference encourages to actualization of the vocabulary of the Church Slavonic origin and Ukrainian historic vocabulary, reflected in our historical lexicographical sources. The obtained results correlate with the historical and sociolinguistic researches of the lexical and semantic norm in the works of L. Hnatuik, L. Tkach, M. Lesiuk and others, and expand the practical and source base. Further on, we plan to carry out the multisided exploration of the linguistic portrait of I. Puliui.

Keywords*: I. Puliui, synchronic and diachronic analysis, lexical and semantic norm, interferemes, russianisms, polonisms*

УДК 81’367.7:81’271.12

КУЛЬТУРА МОВИ – ОРТОЛОГІЯ – НОРМАТИВІСТИКА

С. В. ХАРЧЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: lucynka@ukr.net

Анотація. *У статті проаналізовано основні погляди мовознавців щодо номінування і дефініювання мовознавчої науки про теорію і практику мовної (літературної) норми. Виокремлено три напрями термінологічного розвитку науки про культуру мови в слов’янській традиції: західнослов’янський, український, російський*. *Встановлено, що в українській і польській термінологіях спостерігаємо синонімічне вживання термінів «нормативістика/нормативна лінгвістика», «культура мови», і в обох лінгвістичних традиціях термін «культура мови» – багатозначний, а термін «ортологія» належить до пасивного словника лінгвістів. Рекомендовано надавати перевагу термінові «нормативістика».*

Ключові слова*: культура мови, норма, мовна норма, поняття, ортологія, нормативістика*

Актуальність. Вивчення мовних норм одне з найважливіших завдань українського мовознавства в галузі культури мови, адже мовна норма – центральне поняття, «головна дійова особа» культури мови, а нормативний аспект – важливий і для лінгвістики, і для інших наук, на що неодноразово вказували науковці (С. Бибик, І. Вихованець, К. Городенська, П. Дудик, С. Єрмоленко, Т. Коць, Н. Непийвода, О. Сербенська, Л. Струганець, Г. Сюта, О. Тараненко, С. Чемеркін, В. Шинкарук, Г. Яворська та інші).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У 20-і рр. ХХ ст. нормалізація української мови була пріоритетним напрямом українського мовознавства, що диктували тогочасні політичні (розришення функційних меж української мови) і суспільні потреби (поширення освіти, створення підручників і словників, завдання долучення народних мас до української та світової культур, до надбань науки і техніки тощо). Позначаючи напрям своєї мовознавчої діяльності, науковці цього періоду послуговувалися різними номінаціями, наприклад: культурна мова (М. Сулима, Г. Винокур), культура мови, техніка мови (О. Ізюмов, В. Петрусь), культура слова (М. Гладкий).

Мета розвідки – вивчити особливості функціонування в українській, польській, російській мовознавчих науках термінів «культура мова», «нормативістика», «ортологія».

Методи. У дослідженні застосовано такі методи: узагальнення, систематизації, порівняльно-історичний.

Результати. На підставі аналізу наукових праць, пов’язаних із нормами літературної мови, умовно виокремлюємо три напрями розвитку науки про культуру мови в слов’янській традиції: західнослов’янський, український, російський.

Прийнято вважати, що культура мови як окрема галузь (що на теренах колишнього Радянського Союзу, що в інших країнах) оформилася в системі лінгвістичних дисциплін як власне практичний курс у 50-і–60-і рр. ХХ ст. [5, с. 8].

© С.В. Харченко, 2016

Показовими щодо цього є збірники праць, монографії, наукові статті, що з'явилися в слов'янському мовознавстві і що в них висвітлювали питання нормалізації мови: в українському мовознавстві – А. Коваль «Культура української мови» (К., 1964), щорічник «Питання мовної культури» (згодом – «Рідне слово», тепер – «Культура слова»); у російській лінгвістиці – збірник «Вопросы культуры речи» (вып. 1–8, 1955–1967), колективна монограф»Актуальные проблемы культуры речи» (1970); у польському мовознавстві – .

У 60-х рр. ХХ ст. О. Ахманова, Ю. Бєльчиков, В. Веселітський запропонували нову наукову лінгвістичну дисципліну – ортологію, що за її основну категорію визнано категорію варіантності [1, с. 35]. Предметом запропонованої дисципліни названо таку варіантну співвіднесеність, члени якої є реальним мовним фактом [1, с. 35]. Крім того, автори ввжали, що ортологія в поданому в статті тлумаченні повинна вивчати наявні процеси в мові, в результаті яких поступово формуються деякі закономірності слововживання [1, с. 40].

Ю. Скребньов розкритикував концепцію створення нової наукової дисципліни – ортології – передусім тому, що вона узурповує функції стилістики, немає визначеного об'єкта дослідження і має широкий, чітко не окреслений предмет дослідження [7, с. 142]. Автор сприймає ортологію як науку про «форми, що вже перетворилися з фактів мовлення у надбання мови» [7, с. 140], а мовний факт не потребує ортологічного (нормативного) оцінювання.

І хоча сьогодні термін «ортологія» науковці (особливо, русисти) кодифікують, однак його визначення так і досі є нечітке, розмите. На початку ХХ ст. ортологію найчастіше тлумачать як науку/розділ мовознавства про нормативну (унормовану, стандартизовану) мову, визнаючи її [мову] за системний об'єкт зі складною багаторівневою організацією. Натрапляємо й на інші визначення:

– сукупність лінгвістичних наук, що вивчають мовні норми та встановлюють їх;

– розділ мовознавства, що вивчає функціонування та історичну мінливість норми в її співвідношенні із системою мови та узусом;

– розділ мовознавства, що вивчає норми мови та відхилення від цих норм – девіації;

– учення про правильності, нормативності мови.

Наведені визначення терміна «ортологія» не дають чіткого уявлення про об'єкт, а особливо предмет цієї науки (така ситуація триває від 1961 року). Проте в Росії активно оперують цим не чітко дефінійованим терміном, захищають дисертації (наприклад, Жукова А. Г. Ортология в теоретическом и прикладном рассмотрении : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. – Новосибирск, 2002. – 207 с.), видають ортологічні словники, читають навчальні дисципліни з однойменною назвою тощо.

Термін «ортологія» має також й обмежені деривaційні можливості: утворене єдине похідне слово – ортологічний.

Питання, пов'язані з мовною нормою, критеріями правильності, засади вибору одного із кількох можливих варіантів та низка інших, в українському мовознавстві традиційно розглядають в межах наукової дисципліни «Культура мови».

Наприклад, М. Пилинський поділяє погляди інших науковців на культуру мов як широку теоретичну і практичну дисципліну, пов'язану зі стилістикою, психологією, соціологією, вважаючи, що основу науки про культуру мови складає

вчення про «правильність» мови, що неминуче пов'язане з поняттям норми [6, с 59–60]. Порівняй також: [5, с. 8][4].

У виданні, що систематизовано й узагальнено подано відомості про українську мову та українське мовознавство – «Українська мова. Енциклопедія», зазначено, що науку про культуру мови трактують як окрему галузь *мовознавства, що*, використовуючи дані історії української літературної мови, граматики, лексикології, стилістики, словотвору, виробляє наукові критерії в оцінці мовних явищ, а її важливими складовими частинами є *ортологія,* стилістика мови (функціональна й експресивна оцінка мовних засобів), стилістика мовлення (ступінь доцільності використання мовних засобів у тексті) [8, с. 285]. Іншими словами, поняття «культура мови» – поняття ємке, воно містить три аспекти: нормативістський (ортологічний), комунікативний, етичний. І саме з погляду культури мови в україністиці традиційно вивчають норму. Термін «ортологія» відомий мовознавчій практиці (напр.: [3, с. 8]), однак він, вважаємо, належить до пасивного словника українського мовознавця.

Зокрема, 1998 року колектив авторів на чолі із проф. А. Загнітком називає ортологію науковою дисципліною, що «займається вивченням категорії варіантності, аналізом співіснування паралельних способів вираження» [9, с. 141]. А відмінність ортології від інших мовознавчих розділів/наук – фонетики, граматики, лексикології, фразеології – вбачають у тому, що «основною категорією ортології є категорія варіантності» [9, с. 141]. Предметом ортології як наукової дисципліни науковці визначили варіантну співвіднесеність, «члени якої становлять собою реальні, безсумнівно існуючі у тканині мови факти», при цьому компоненти цієї варіантної співвіднесеності повинні відповідати правилам і законам мови [9, с. 141].

За словами С. Єрмоленко, «в українському мовознавстві думка про виокремлення ортології в окрему лінгвістичну дисципліну не набула поширення» [8, с. 441]. Мовознавець вважає, що ортологія є розділом науки про культуру мови і «покликана регулювати використання останніх [новотворів] у сучас[ній] мовній практиці, оцінювати їхні потенційні можливості щодо усталення у певних функц[ійних] різновидах чи їхню семант[ичну] відмінність, а також регулює вживання варіант[них] засобів у різних мовних ситуаціях, розглядає питання вибору словоформ, конструкцій у певному функц[ійному] стилі, нормативність вибраних варіантів з погляду сучас[ної] літ[ературної] мови тощо» [8, с. 441]. На її думку основна категорія ортології – категорія варіантності. Отже, в енциклопедичному видання «Українська мова» спостерігаємо розвиток поглядів О. Ахманової, Ю. Бєльчикова, В. Веселітського, за яким ортологія – наука про правильне мовлення, мовні норми та їх змінюваність.

Н. Дзюбишина-Мельник, не виходячи за межі традиційного тлумачення терміна «ортологія», кваліфікує його як придатний для означення лінгвістичної дисципліни, що її об'єктом є теоретична стилістика, теорія правильності мови загалом [2, с. 30–31].

Термін «ортологія» не став активно вживаним в українському мовознавстві, що, на наш погляд, зумовлено кількома чинниками.

Відзначимо, що українські термінознавці здебільшого (свідомо чи підсвідомо) використовували і використовують національний підхід до творення термінів.

[4] В європейському мовознавстві наявний такий напрям, як культура мови. Поняття «культура мови» не має однозначного тлумачення. Науковці нараховують три значення: 1) ознака мовної компетенції 10

Слово «ортологія» грецького походження від *orthos* (правильний) і *logos* (наука), що умовно можемо перекласти як наука про правильності. В українській мові узвичаєними є терміни, створені за цією самою моделлю із використання грецького слова *orthos*, – орфоепія та орфографія, – і належать до одного словотвірного типу. Проте термін «ортологія» фонетично відмінний від двох інших, що, зауважимо, не суперечить правилам передачі грецького буквосполучення *th* в українській мові (пор. також: *ортогенез*, *ортодоксія*, *ортодонтія*, *ортопедія*), але порушує принцип однотипності в термінології[5]. І, припускаємо, мовознавці сприймають цей термін як чужий.

Не зважаючи на те, що протягом останніх двох десятиліть українська мовознавча наука поповнилася низкою праць, присвячених нормі літературної мови, однак ці праці мали прикладний характер (О. Пономарів, Н. Непийвода, Л. Струганець, Л. Ставицька, О. Стишов, Т. Коць, О. Радченко, Л. Лушпинська, Р. Трифонов, О. Співак та інші), а відповідно термінологічні аспекти науки про норму, що закономірно, не розглядали[6].

Екстралінгвальні чинники теж відіграли вагому, хоч і не позитивну, роль у вербалізації і дефініюванні нового елемента лінгвістичної парадигми – культури мови (чи нормативної лінгвістики / нормативного мовознавства, чи ортології?).

Термін «ортологія» до 90-их рр. XX ст. був рідковживаним і в російському мовознавстві, а отже, українські науковці остерігалися вживати ті терміни, що їх не схвалила офіційна наука тогочасного СРСР.

У західноєвропейській (західнослов'янській) термінологічній традиції узвичаєним є слово «нормативістика» [11; 12; 14 та інші], його вживають паралельно зі словом «культура мови».

Зокрема, у польському мовознавстві ще в другій половині XX ст. науковці виокремили такий різновид вивчення мови, як нормативна лінгвістика (нормативістика). Статус нормативного мовознавства як наукової дисципліни обґрунтувала Я. Пузиніна [12]. Основними завданнями нормативістики вважають «випрацювати теоретичні засади керування розвитком системи мови, визначити сферу дослідження і передусім межs між нормативною й описовою лінгвістиками; упорядкувати критерії мовної правильності; випрацювати чіткі й однозначні принципи для практичної нормативної діяльності; надати інструменти для удосконалення мови; розробити механізми адаптації лінгвістичних знань до соціальних потреб; організувати заходи з популяризації лінгвістичних знань» [11, с. 24]. Проте в наступних розділах автор називає її самостійною дисципліною і говорить про нечіткі межі між культурою мови і нормативною лінгвістикою передусім через термінологічну невизначеність [11, с. 43]. Член Ради польської мови VI каденції при Президіумі Польської академії наук проф. Марковський А. нормативне мовознавство отожнює з культурою мови, твердячи, що термін «культура мови» давно узвичаєний в польській термінології і лінгвістичній традиції [13]. Ці терміни він уживає як синоніми. Такі самі тенденції засвідчує наукова мовна практика інших польських мовознавців (I. Bajerowa, A. Grybosiowa, J. Miodek, H. Stankiewicz та ін.) Розглядувані терміни конкурують між собою. (Зауважимо, що на філологічних факультетах деяких польських і словенських університетів вивчають нормативістику як наувчально-науковову дисципліну).

[5] До 1933 року звичні, нормативні сьогодні терміни «орфоепія» та «орфографія» передавали як «ортоепія» та «ортографія». Різнонаписання запозичених термінів є однією з актуальних термінознавчих проблем.

[6] Є низка праць в українському мовознавстві, що розглядають норму через призму різних мовознавчих субнаук, як наприклад термінознавство/термінологія [10].

Підсумовуючи, констатуємо, що основою нормативістики науковці вважають теорію мовної норми, а метою – встановити принципи формування мови, враховуючи її функції, випрацювати правила оцінювання мовних форм, визначити критерії вибору засобів у конкретних комунікативних ситуаціях.

Однак будь-який мовний об'єкт, і мовна норма також, – складний, він має багаторівневу організацію, може розглядатися в одному або одночасно кількох аспектах (формально-граматичному, семантико-синтаксичному, комунікативному тощо), в різних лінгвістичних парадигмах (функційній, антропоцентриській, компаративістській, когнітивній, комунікативно-прагматичній, лінгвокультурологічній[7] тощо). А оскільки, на думку О. Клименко, сьогодні «теорія норми і нормалізації (прескриптивна лінгвістика, прескриптивізм, нормативістика, у східнослов'янській нормативній традиції – теорія культури мови, культура мови, ортологія) перебуває на етапі перегляду постулатів стратифікаційно-субординативної моделі нормалізації», то цю ревізію здійснюють «через інтеграцію прескриптивізму до антропологічно зорієнтованого мовознавства на суто культурологічному (неориторичному, комунікативному) шляху» [4, с. 156]. А це, у свою чергу, розширює предмет нормативістики, ускладнює її методологічний апарат.

Висновки і перспективи. Українській терміносистемі відоме слово «нормативістика»: його активно – окремо й у словосполученнях – вживають у правознавстві, філософії, воно є елементом словотвірного гнізда із вершиною «норма»: *норма*, *нормативний*, *норматив*, *нормалізація*, *нормативістський*, *нормативіст* тощо.

Уважаємо, що філологам термін «нормативістика» варто ввести до активного наукового (мовознавчого) обігу, адже іменник «нормативістика»

а) поряд із такими, як полоністика, германістика, боністика, україністика, русистика тощо, належить до одного словотвірного типу;

б) забезпечує дотримання таких вимог до термінів, як незалежність від контексту, однозначність, короткість;

в) усуває багатозначність терміна «культура мови»;

г) як термін лінгвістично оґрунтований з погляду змістової прозорості, виваженості, словотвірної традиційності і послідовності.

Список використаних джерел

1. Ахманова, О.С. К вопросу о «правильности» речи [Текст] / О. С. Ахманова, Ю. А. Бельчиков, В. В. Веселитский // Вопросы языкознания. – 1960. – № 2. – С. 35–42.

[7] Науковці-філологи, вивчаючи історію лінгвістики, вказують на співіснування різних наукових парадигм, появу нових, що зумовлене послідовну зміною домінанти дослідження, парадигми [див. Березин Ф.М. О парадигмах в истории языкознания XX в. // Лингвистические исследования в конце XX века : сб. обзоров. − М. : ИНИОН РАН, 2000. − С. 9–25; Кубрякова Е.С. Язык и знание. − М. : Языки славянской культуры, 2004. − С. 41–57; Тураева З.Я. Лингвистика текста и категория модальности // Вопросы языкознания. − 1994. − № 3. − С. 105–115]. Ми лише перераховуємо згадані в різних наукових працях для демонстрації неузгодженості в трактуванні їх кількості та якості. Найчастіше виокремлюють 1) генетичну (порівняльно-історичну), 2) таксономічну (структуралістську), 3) прагматичну (комунікативно-функційну), когнітивну.

2. Дзюбишина-Мельник, Н. Я. Правопис – ортологія – культура мовлення [Текст] / Н. Я. Дзюбишина-Мельник // Магістеріум. Мовознавчі студії. – 2013. – Вип. 50. – С. 27–34.

3. Довідник з культури мови : посібник [Текст] / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бибик,. Н. М. Сологуб [та ін.] ; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Вища шк., 2005. – 399 с.

4. Клименко, О. С. Сучасна теорія норми і нормалізації і французька прескриптивна лінгвістики [Текст] / О. С. Клименко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 18. – 2010. – С. 154–164.

5. Культура української мови: довідник [Текст] / С. Я. Єрмоленко, Н. Я. Дзюбишина-Мельник, К. В. Ленець та ін.; за ред. В. М. Русанівського. – К. : Либідь, 1990. – 304 с.

6. Пилинський, М. М. Мовна норма і стиль [Текст] / М. М. Пилинський. – К. : Наук. думка, 1976. – 288 с.

7. Скребнев, Ю. М. К вопросу об «ортологии» [Текст] / Ю. М. Скребнев // Вопросы языкознания. – 1961. – № 1. – С. 140–142.

8. Українська мова: Енциклопедія [Текст]/ редкол. : Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

9. Українська мова : словник-довідник [Текст]/ А. П. Загнітко, В. Д. Познанська, З. Л. Омельченко, В. В. Мозгунов та ін. – Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. – 144 с.

10. Шинкарук, В. Д. , Ткач А. В. Словотвірна ідентичність української термінології: монографія [Текст] / В. Д. Шинкарук, А. В. Ткач – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 200 с.

11. Bugajski, M. Jкzyk w komunikowaniu / Marian Bugajski. – Warszawa : WN PWN 2007. – 538 s.

12. Dobrovoljc, H. Sodobni pravopisni priroиnik med normo in predpisom / Helena Dobrovoljc,Nataљa Jakop. – Ljubljana : Zaloћba ZRC, 2011. – 271 p.

13. Dyskusja nad referatem prof. Andrzeja Markowskiego Jкzykoznawstwo normatywne dziњ i jutro: stan, zadania, szanse, zagroїenia [Електронний ресурс] – Доступно:http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=778:dyskusja-nad-referatem-prof-andrzeja-markowskiego-jzykoznawstwo-normatywne-dzi-i-jutro-stan-zadania-szanse-zagroenia&catid=79&Itemid=50]

14. Pranjkoviж, Ivo. Stilistika i normativistika : prilog raspravi o naravi stilogenosti // Vaћno je imati stila : zbornik / [uredio Kreљimir Bagiж] Zagreb : Disput, 2002. – S. 155–163

15. Puzynina J. Problemy aksjologiczne w jкzykoznawstwie / Jadwiga Puzynina **//** Poradnik Jкzykowy. – 1984. – Z. 9 – 10. – S. 539–556.

References

1. Akhmanova, O.S. (1960) K voprosu o «pravylnosty» rechi [To the issue about the "correct" speech]. Voprosy yazykoznanyia.№ 2. – S. 35–42.

2. Dziubyshyna-Melnyk, N. Ia.(2013) Pravopys – ortolohiia – kultura movlennia [Spelling– Orthology– Culture of speech]. Movoznavchi studii. – Vyp. 50. – S. 27–34.

3. Dovidnyk z kultury movy : posibnyk (2005) [Handbook of Language Culture].S. Ia. Yermolenko, S. P. Bybyk,. N. M. Solohub [ta in.] ; za red. S. Ia. Yermolenko. – K. : Vyshcha shk. – 399 s.

4. Klymenko, O. S. (2010) Suchasna teoriia normy i normalizatsii i frantsuzka preskryptyvna linhvistyky [Modern theory of norm and normalization and prescriptive

linguistics and French].Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics. – Vyp. 18. – S. 154–164.

5. Kultura ukrainskoi movy: dovidnyk (1990) [Culture of the Ukrainian language: handbook]. S. Ia Yermolenko, N. Ia. Dziubyshyna-Melnyk, K. V. Lenets ta in.; za red. V. M. Rusanivskoho. – K. : Lybid,. – 304 s.

6. Pylynskyi, M. M. (1976) Movna norma i styl [Language norm and style]. – K. : Nauk. dumka, 1976. – 288 s.

7. Skrebnev, Iu. M.(1961) K voprosu ob «ortolohyy» [To the issue of ortology]. Linguistic studies. – № 1. – S. 140–142.

8. Ukrainska mova: Entsyklopediia (2004) [The Ukrainian language: encyclopedia]/ redkol. : Rusanivskyi V. M. (spivholova), Taranenko O. O. (spivholova), M. P. Ziabliuk ta in. – 2-he vyd., vypr. i dop. – K. : Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana, – 824 s.

9. Ukrainska mova:slovnyk-dovidnyk (1998) [The Ukrainian language: Reference Dictionary].A. P. Zahnitko, V. D. Poznanska, Z. L. Omelchenko, V. V. Mozghunov ta in. – Donetsk : Tsentr pidhotovky abituriientiv.– 144 s.

10., Shynkaruk, V. D., Tkach A. V. Slovotvirna identychnist ukrainskoi terminolohii : monohrafiia (2010) [Word-formation identity of Ukrainian terminology: monograph] . – Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, 2010. – 200 s.

11. Bugajski, M. Jкzyk w komunikowaniu (2007) [Language in communication – Warszawa : WN PWN. – 538 s.

12. Dobrovoljc, H. (2011) Sodobni pravopisni priroиnik med normo in predpisom [Contemporary spelling isuues between a norm and norm rules]. – Ljubljana : Zaloћba ZRC, – 271 p.

13. Dyskusja nad referatem prof. Andrzeja Markowskiego «Jкzykoznawstwo normatywne dzisь i jutro: stan, zadania, szanse, zagroїenia» [Discussion of the report of prof. Andrzej Markowski "Linguistics normalization today and tomorrow: status, challenges, opportunities, threats"] – Available at з : http://www.rjp.pan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=778:dyskusja-nad-referatem-prof-andrzeja-markowskiego-jzykoznawstwo-normatywne-dzi-i-jutro-stan-zadania-szanse-zagroenia&catid=79&Itemid=50]

14. Pranjkoviж, Ivo.(2002) Stilistika i normativistika : prilog raspravi o naravi stilogenosti [Stylistics and normativism: About the main features in nature of style]// Vaћno je imati stila : zbornik / [uredio Kreљimir Bagiж] Zagreb : Disput, 2002. – S. 155–163.

15. Puzynina, J. Problemy aksjologiczne w jкzykoznawstwie (1984) [Problems of axiology and linguistics]. Linguistic Reference. – Z. 9 – 10. – S. 539–556.

КУЛЬТУРА РЕЧИ – ОРТОЛОГИЯ – НОРМАТИВИСТИКА

С. В. Харченко

Аннотация. *В статье изложены основные взгляды языковедов на номинацию и дефиницию науки, которая изучает теорию и практику языковой нормы. Выделены три направления в терминологческом развитии науки о культуре речи в славянской традиции: западнословянский, украинский, русский. Определено, что в украинской и польской терминологиях термины «нормативистика/нормативная лингвистика» и «культура речи» употребляют как синонимы. Кроме того, в обеих лингвистических традициях термин «культура речи» имеет несколько значений, а термин «ортология» – часть пассивного словаря лингвиста. Рекомендовано языковедам активно употреблять термин «нормативистика».*

Ключевые слова*: культура речи, норма, языковая норма, понятие, ортология, нормативистика*

CULTURE OF SPEECH – ORTHOLOGY – NORMATIVISM

S.V. Kharchenko

Abstract. *The article describes the basic views of linguists on the nomination and definition of science that studies the theory and practice of language rules. Three areas in terminological development of the science about a speech culture in the Slavic tradition, in particular, West Slavic, Ukrainian, Russian are identified. It is highlighted that in the Ukrainian and Polish terminology the terms "normativism / normative linguistics" and "culture of speech" are used as synonyms. In addition, in both linguistic traditions the term "culture of speech" has several meanings, and the term "orthology" is a part of the linguist's passive vocabulary. The term "Normativism (Norm Studies)" is recommended to linguists for active use.*

Term "normativism" (Norm Studies) refers to the same formartion type as Polish Studies, Germanic studies, Bonistic Studies, Ukrainian studies, Russian studies. It is characterized by such feachers as belonging to terminology, incoherence with the contex, unambiguousness, briefness. It solves the problem of polysemy of the term "culture of speech". This term makes sense in terms of transparency, derivative tradition and logicality.

Keywords*: speech culture, a norm, a linguistic norm, a concept, orthology, normativism*

УДК 811.112.2

ПЕРЕКЛАД НІМЕЦЬКИХ КОМПОЗИТІВ У АГРАРНОМУ ДИСКУРСІ

С.М. АМЕЛІНА, доктор педагогічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Email: svetlanaamelina@ukr.net

Анотація. *У статті висвітлено способи перекладу німецьких композитів у аграрному дискурсі. Досліджено способи перекладу композитів засобами української мови в залежності від їх структури. Визначено найбільш вживані за частотністю конструкції перекладу композитів. Встановлено, що найпоширенішими способами перекладу німецьких термінів-композитів у аграрному дискурсі є такі: конструкції «іменник + іменник» і «прикметник + іменник», монолексемний елемент (іменник), звужена субстантивована конструкція, розширена субстантивована конструкція, описовий переклад (для перекладу субстантивних композитів); конструкція «прикметник + прикметник», монолексемний елемент (прикметник), описовий переклад (для перекладу ад'єктивних композитів).*

Ключові слова: *аграрний дискурс, термін, композити, способи перекладу*

Актуальність. Ускладнення перекладу текстів аграрної тематики часто пов'язані з пошуками відповідників до термінів, які вживаються у аграрному дискурсі. Особливі утруднення виникають під час перекладу німецьких композитів, які, з одного боку, є дуже ємними за своїм значенням, а з іншого – їм притаманна семантична компресія. Переклад німецьких композитів, особливо субстантивованих, є досить поширеною проблемою для перекладачів, які здійснюють переклад на різні мови.

© С. М. Амеліна,2016

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ціла низка питань перекладу композитів були предметом вивчення вітчизняних і зарубіжних дослідників, зокрема: специфіка перекладу субстантивних композитів сучасної німецької мови у міжкультурній комунікації: (Л. Ковбасюк), відображення українською мовою денотативного і конотативного значень німецьких субстантивованих композитів (Л. Рись), способи перекладу німецьких композитів португальською мовою (К. Гергет, Х. Прошвітц), семантичні й синтаксичні аспекти перекладу німецьких субстантивованих композитів голландською мовою (Й. Депрез), чеські відповідники німецьких композитів (В. Котулкова).

Метою статті є розглянути способи перекладу німецьких термінів-композитів, які функціонують у аграрному дискурсі.

Методи. Для досягнення поставленої мети було застосовано описовий, структурний і зіставний методи.

Результати. Перш ніж безпосередньо перейти до розгляду композитів у текстах аграрного спрямування, доцільно з'ясувати їх значення для науково-технічного перекладу. Серед технічних термінів композити, на думку К.Гергет і Х. Прошвітц, виявились особливо продуктивним способом словотворення, «оскільки вони особливо добре підходять для того, щоб назвати нові явища і факти. Особливістю композитів є те, що вони часто, навіть при вкрай незначному використанні вербальних засобів, пояснюють самі себе. У порівнянні з однослівними термінами вони прагнуть до більшої ясності» [4, с.2].

Зазначимо, що для термінів-композитів характерною є наявність кількох (двох і більше) твірних основ, наприклад: die Trockensubstanz – суха речовина, das Untergrundwasser – підземні води, das Dreizweckrind – худоба тристороннього (універсального) використання, der Gley-Starkpodsolboden – глеєво-сильнопідзолистий ґрунт, die Rübenvollerntemaschine – бурякозбиральний комбайн.

Вживання композитних утворень є характерним для науково-технічних текстів, що зумовлено акумулюванням у них термінів і фактів, які в іншому випадку можуть бути представлені тільки більш розширеними синтаксичними конструкціями.

Damit es nicht zu einem ***Nährstoffüberschuss*** *durch tierischen Dung kommt, der Umwelt und* ***Grundwasser*** *belasten würde, ist die* ***Tierzahl flächenabhängig*** *begrenzt* [6].

Для того, щоб уникнути ***надлишку поживних речовин*** *через гноївку тваринного походження, яка негативно вплине на навколишнє середовище й* ***грунтові води, кількість тварин*** *обмежена* ***в залежності від площі.***

Структурно німецькі композити поділяються на копулятивні і детермінативні. До складу копулятивних композитів входять ієрархічно рівнозначні слова, тобто слова, які належать до однієї частини мови, наприклад: das Magen-Darm-System – шлунково-кишковий тракт. Кількість таких композитів досить обмежена, хоч за точністю відображення денотата вони посідають одне із чільних місць. Детермінативні композити містять у своєму складі ієрархічно різнозначні слова, при цьому основним є останній складник, а решта попередніх, яких може бути кілька, підпорядковуються йому, наприклад: das Feldgemüse – польові овочі, das Nutztier – товарна тварина, die Pferderasse – порода коней.

З огляду на те, що інформація є основою науково-технічного перекладу, завдання перекладача полягає, насамперед, у максимально безвтратній передачі інформації німецькомовного вихідного тексту у цільовому тексті українською мовою. Прагнення відтворити інформаційну насиченість оригіналу спонукає до

пошуків таких способів перекладу термінів-композитів, які б задовольняли вимоги щодо адекватності перекладу. Розглянемо деякі з них. Для перекладу субстантивних композитних термінів у аграрному дискурсі найбільш вживаними за частотністю виявились такі способи.

Конструкція «іменник + іменник». У свою чергу, ця конструкція поділяється на підвиди, наприклад:

а) die Haltungsbedingungen – умови утримання; die Eizahl – продуктивність несучки, die Getreidebeizung – протравлювання зерна.

б) das Halbblutpferd – тварина-напівкровка, die Hammerpresse – прес-молот, der Säpflug – плуг-сівалка, der Faserlein – льон-довгунець.

Як свідчать вище наведені приклади, детермінативні німецькі композити можуть перекладатись на українську мову різними іменниковими конструкціями, зокрема, й такими, у яких детермінативний елемент перетворюється на копулятивний. Такі структурні розбіжності між німецькими термінами й українськими відповідниками є наслідком прагнення до більш точного відображення предметів та їх функцій. Якщо розглянути, наприклад, термінологічну пару «der Säpflug – плуг-сівалка», то можна зробити висновок, що в українській мові акцентовано на двох функціях знаряддя, які класифіковано, як рівнозначні.

Конструкція «прикметник + іменник». Наприклад: das Kraftfutter – концентровані корми, die Wiederkäuer – жуйні тварини, das Saatgut – посівний матеріал, der Impfstoff – вакцинальний біоматеріал, das Mahdland – сінокісний луг, die Feldarbeit – польові роботи, die Trinkmilch – пастеризоване молоко, die Milchkuh – молочна корова. Оскільки зазначена конструкція є, власне, однією з найбільш продуктивних словотвірних моделей серед тих, що використовуються у німецькій мові для утворення складних іменників, а, з іншого боку, досить поширеною в українській мові, то її переклад, як правило, не викликає утруднень. Адекватність перекладу такої детермінативної конструкції досягається шляхом використання аналогічного українського відповідника. Детермінативний елемент української мови повністю відображає інформацію, маніфестовану у детермінативному елементі німецького терміна.

Монолексемний елемент (іменник). Наприклад: die Pflanzenproduktion – рослинництво, die Tierproduktion – тваринництво, das Schweinefleisch – свинина, das Rindfleisch – яловичина, die Rassenbildung – породоутворення, der Apfelbaum – яблуня, die Sämaschine – сівалка, der Mähdrusch – комбайнування, die Schwarmkiste – роївня. Використання монолексемних елементів для перекладу складних іменників аграрної підмови з німецької мови на українську є виправданим під кутом зору теорії економії мовних засобів (В. Адмоні, І. Бодуен де Куртене, О. Єсперсен та ін.). При цьому не втрачається інформаційність і точність відображення предметів і явищ, для позначення яких використовуються німецькі композити. Зауважимо, що монолексемні елементи вживаються, переважним чином, для перекладу термінів, які означають предмети, що свідчить про притаманну їм семантичну точність.

Звужена субстантивована конструкція. Наприклад: der Milchviehbetrieb – молочна ферма. На відміну від монолексемних елементів, звужені субстантивовані конструкції, хоч і використовуються у аграрному дискурсі для перекладу німецьких композитів українською мовою, однак, не набули значного поширення. Їх використання можна пояснити, в основному, існуванням певних усталених українських термінів, які обираються у таких випадках як відповідники.

Проте кількість таких відповідників невелика, що і позначається на їх представленні у перекладних текстах.

Розширена субстантивована конструкція. Наприклад: die Rindermast – відгодівля великої рогатої худоби, die Deicherde – ґрунт для відсипки дамби, der Lenkzapfen – шворінь поворотної цапфи, die Moorlandwirtschaft – землеробство на осушених торф'яниках, der Spinatadapter – пристосування для збирання шпинату, die Wechseldüngung – чергування одностороннього і повного удобрювання, die Schwachberegnung – дощування з малою щільністю, die Getreide-Absackwaage – зернові ваги із завантажувачем мішків, die Felderwirtschaft – сівозміна з однолітніми польовими культурами. Розширені субстантивовані конструкції, на відміну від звужених, дуже широко використовуються під час перекладу німецьких композитів українською мовою. Крім того, як свідчать наведені приклади, вони охоплюють практично усі предметні сфери аграрної галузі – від рослинництва і тваринництва до механізації й гідромеліорації. Така їх частотність пояснюється оптимальним співвідношенням кількості використаних мовних елементів з урахуванням економії мовних засобів, з одного боку, і точністю відображення денотатів, з іншого боку, що дозволяє досягти максимального рівня адекватності.

Описовий переклад. Наприклад: die Mähdruschblattfrucht – незернова культура, придатна для комбайнового збирання, N-/P-reduzierte Fütterung **–** годівля зі зниженим вмістом азоту і фосфору.

Для перекладу ад'єктивних композитів у аграрному дискурсі переважним чином застосовуються такі способи.

Монолексемний елемент (прикметник). Наприклад: krampfartig – судомний, pilztötend – фунгіцидний, schwammartig – губчатий.

Конструкція «прикметник + прикметник», яка поділяється на два підвиди. Наприклад:

а) reinblütig – чистокровний, eiweißreich – високобілковий, knorpelartig – хрящовидний.

б) rauchgrau – димчасто-сіра (масть).

Описовий переклад. Наприклад: tiergerechte Haltung – утримання відповідно до виду тварин, normgerechte Fütterung – годівля згідно з нормою, flächenabhängig – в залежності від площі.

Висновки і перспективи. Таким чином, можна зробити висновок, що найпоширенішими способами перекладу німецьких термінів-композитів у аграрному дискурсі є такі:

– конструкції «іменник + іменник» і «прикметник + іменник», монолексемний елемент (іменник), звужена субстантивована конструкція, розширена субстантивована конструкція, описовий переклад (для перекладу субстантивних композитів);

– конструкція «прикметник + прикметник», монолексемний елемент (прикметник), описовий переклад (для перекладу ад'єктивних композитів).

References

1. Deprez, J. (2014) Übersetzungen von deutschen Nominalkomposita ins Niederländische: semantische und syntaktische Aspekte. Gent, – 107 S.
2. Elsen, H.(2009) Komplexe Komposita und Verwandtes in: Germanistische Mitteilungen. – № 69. – S. 57-71.
3. Fleischer W., Barz I. (2012) Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Berlin/Boston: De Gruyter, – 484 S.

4. Herget K., Proschwitz H.(2008) Übersetzung deutscher Nominalkomposita aus der Fachsprache der Technik. – Translation Journal. Volume 12, No. 3 July 2008.
5. Kotülkovä, V. (2004) Tschechische Entsprechungen der deutschen Komposita. Sbornik praci ftlozoficke fakulty Brnenske univerzity. Studia minora facultatis philosophicae universitatis Brunensis, – № 9. – S.129-143.
6. Was ist ökologischer Landbau? [Electronic resource]. – Available at: http://www.oekolandbau.nrw.de/fachinfo/umstellung/einfuehrung/index.php.

ПЕРЕВОД НЕМЕЦКИХ КОМПОЗИТОВ В АГРАРНОМ ДИСКУРСЕ

С. М. Амелина

Аннотация. *В статье освещены способы перевода немецких композитов в аграрном дискурсе. Исследованы способы перевода композитов средствами украинского языка в зависимости от их структуры. Определены наиболее употребительные за частотностью конструкции перевода композитов. Определено, что самыми распространенными способами перевода немецких терминов композитов в аграрном дискурсе являются: конструкции «существительное + существительное» и «прилагательное + существительное», монолексемный элемент (существительное), суженная субстантивированная конструкция, расширенная субстантивированная конструкция, описательный перевод (для перевода субстантивных композитов); конструкция «прилагательное + прилагательное», монолексемный элемент (прилагательное), описательный перевод (для перевода адъективных композитов).*

Ключевые слова: *аграрный дискурс, термин, композиты, способы перевода*

TRANSLATION OF GERMAN COMPOSITES IN AGRARIAN DISCOURSE

S. M. Amelina

Abstract. *The article highlights the ways of translation of the German composites in the agricultural discourse.*

It was stated that difficulties of text translation on the agrarian subjects are often associated with the search of relevant terms that are used in the agricultural discourse.

There are particular difficulties while translating German composites, which are very intensive in its meaning and at the same time the semantic compression is typical of them.

It is noted that there are (two or more) derivative stems for composite terms.

It is higjlighted that structurally the German composites are divided into copulative and determinative.

It is emphasized that the use of composite structures are typical of scientific and technical texts, due to the accumulation of time and facts in them otherwise the information may be provided by only more advanced syntactical constructions.

Some attention is drawn to the fact that the information is the basis of scientific and technical translation, therefore the interpreter's goal is to convey the information of the German original text into the target Ukrainian language without meaningful drawbacks.

The desire to convey the original information encourages the search for ways to transfer such composite terms, which would satisfy the requirements for the adequacy of the translation.

The ways of translation of composites by means of the Ukrainian language in terms of their structure are studied.

Frequently used models of transaltion for composites are identified.

The article deals with ways of translation of the German composites in the agricultural discourse. Composites studied The ways to translate German composites into Ukrainian, depending on their structure, is shown. The most common methods of translation of composites are determined depending on the frequency.

Keywords*: agrarian discourse, the term, composites, methods of translation*

УДК 811.111’04’373.46

НАЗВИ ЗЕМЛЕРОБІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ XI-XV СТ.: ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СКЛАД ТА РІЗНОАСПЕКТНИЙ УЗУС

О. Я. ДОБРОВОЛЬСЬКА, кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри германської і фіно-угорської філології,
Київський національний лінгвістичний університет
E-mail: oxanadobrovolska@ukr.net

Анотація. *Актуальність теми дослідження зумовлено необхідністю комплексного дослідження лексичної системи мови середньоанглійського періоду, зокрема агентивно-професійної лексики як її підсистеми, у руслі традиційної системно-структурної парадигми лінгвістичних досліджень та орієнтованістю сучасних лінгвістичних досліджень на функційно-системний підхід до мови. Стаття присвячена загальній меті вивчення етимологічного складу та функційної диференціації тематичної групи середньоанглійських назв землеробів.*

Етимологічну модель будуємо на основі аналізу матеріалу за мовною приналежністю твірних основ агентивно-професійних назв. Лексичні запозичення представляємо за найближчою етимологією, тобто мовою-джерелом проникнення лексеми до англійської мови. На основі вивчення лексики за розрядами “загальні назви”, що виконують номінативну функцію, та “власні назви”, зокрема назви прізвищевого типу періоду активного формування прізвищевої системи, що виконують функцію ідентифікації особи як додатковий до особового власного імені компонент антропонімної формули, у межах кожної етимологічної групи фактичний матеріал розподіляємо за функційним принципом на три підгрупи: 1) агентивно-професійні назви, що побутували як апелятиви, так і в складі антропонімних формул, тобто мають усталений узус; 2) агентивно-професійні назви, що побутували виключно у складі антропонімних формул і не входили до апелятивного фонду середньоанглійської мови, тобто мають неусталений узус; 3) агентивно-професійні назви, що відображені у письмових пам’ятках виключно як апелятиви, тобто мають обмежений узус.

У результаті дослідження установлено етимологічний склад та функційну диференціацію з визначенням абсолютних та відносних кількісних даних тематичної групи середньоанглійських назв землеробів, репрезентованої 66 лексемами, що утворюють 3% від загальної кількості середньоанглійських назв осіб за професією та заняттям. Співвідношення англійських до запозичених назв становить 16 : 1. Переважну більшість (44%) утворюють лексеми з усталеним узусом.

Отримані на широкому фактичному матеріалі об’єктивні дані про місце власномовної та запозиченої агентивно-професійної лексики у словниковому складі середньоанглійської мови є важливою ланкою для змалювання точної картини етимологічних основ середньоанглійської лексики.

Ключові слова: *середньоанглійська мова, агентивно-професійна лексика, назви землеробів, етимологічний склад, функційна диференціація*

Актуальність теми нашого дослідження зумовлено, по-перше, необхідністю комплексного дослідження лексичної системи мови середньоанглійського періоду, зокрема агентивно-професійної лексики як її підсистеми, у руслі традиційної системно-структурної парадигми лінгвістичних досліджень, а саме: спрямованістю дослідження на виявлення загального зв’язку мовних одиниць та мови як в цілому, так і в окремих структурних частинах, здійсненого у межах сучасного напряму дослідження лінгвістичного “макросвіту” як опису закономірностей

© О. Я. Добровольська, 2016

мовної еволюції; по-друге, орієнтованістю на функційно-системний підхід до мови, тобто використання під час опису історичних перетворень словникового складу англійської мови системного аналізу у поєднанні з функційним підходом, який враховує гетерогенність мови у її багатоманітному функціонуванні, що дає змогу розкрити внутрішні зв'язки сукупності явищ, а також комунікативною інтерпретацією природи мови, зокрема взаємодії чинників розвитку і функціонування мови, що закономірно інтегрується у вивчення розвитку англійської мови та є методологічною базою дослідження.

Ще в пізньому середньовіччі Англія залишалася переважно сільськогосподарською країною [9, с. 91]. Незважаючи на зростання міст, розвиток ремесел і торгівлі, сільське господарство залишалося основним заняттям більшої частини населення [13,с.54]. Розшарування селянства, зародження капіталістичних виробничих відносин, які характеризували розвиток середньовічного англійського села, поступово вели до збільшення частки найманої праці в сільськогосподарському виробництві [5, с.365], що є свідченням розвитку спеціалізації і дає підстави розглядати середньоанглійські назви осіб, зайнятих в сільському господарстві, як назви осіб за професією [7].

Класифікація за джерелом запозичення (етимологією) є однією з найпоширеніших способів систематизації лексики (поряд із систематизацією за хронологією, семантикою, лексико-граматичною приналежністю, структурою та ступенем асиміляції). Однією з актуальних задач етимології є виявлення шляхів формування словникового складу англійської мови, які допомагають відтворити її етимологічну модель [2, с.38-39], а використання даних лексикографії для багатоаспектного опису лексичних одиниць, а також як матеріалу комплексних лінгвістичних досліджень окремих лексичних пластів ґрунтується на таких характеристиках сучасних лексикографічних джерел, як ясність і глибина тлумачного матеріалу, стислість та узагальненість дефініцій, наявність етимологічних позначень, уточнення словотвірних моделей похідних одиниць.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У дисертаційному дослідженні Т. Ф. Солонович [7] виявлено 150 лексем з тематичної підгрупи назв осіб, професійно зайнятих сільським господарством, що становить 8.5% від загальної кількості 1771 назв осіб за професійним заняттям в англійській мові XI-XV ст. Матеріал дослідження було отримано у результаті суцільного перегляду словника середньоанглійської мови за редакцією Ш. Куна [11] (випуски A – P); для збору решти середньоанглійського матеріалу (Q – Z) було використано середньоанглійський словник Ф. Стретмена – Г. Бредлі [18]. До числа середньоанглійських назв осіб за професією, які підлягали аналізу, увійшли найменування, зафіксовані у фінансових і переписних документах XII-XIV ст. у вигляді прізвищ людей і зібраних у низці спеціальних лінгвістичних праць, які розглядаються як лексикографічні джерела ([8, 12, 14, 18]). Як зазначає дослідниця, роль запозичень як засобу номінації осіб за сільськогосподарським заняттям в середньоанглійській мові є вкрай незначною: виявлено лише 12 запозичених лексичних одиниць (з них 1 назва землероба – agricultor, запозичена з латинської мови), що становить 8% від загальної кількості назв цієї лексико-тематичної підгрупи (2 - латинського походження, 8 – французького, 2 – мають подвійну (латинську і французьку) етимологію). Окрім того, виявлено ще 5 французьких запозичень, що увійшли до англійської мови разом з мотиваційною базою (в т. ч. одна назва землероба: glener «збирач колосків»), та 8 гібридних англо-французьких похідних. Дослідження Т. Ф. Солонович має ономасіологічне спрямування, і розмежування лексики на розряди загальних та власних назв не

здійснювалося, оскільки не ставилося за мету і не було доцільним вивчення функціональної дистрибуції лексики.

Мета нашого дослідження полягає у вивченні етимологічного складу та функційної диференціації середньоанглійських назв землеробів. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1. опрацювати джерела фактичного матеріалу, зібрати й систематизувати агентивно-професійну лексику: а) апелятивну у вигляді інваріантів; б) онімічну у фонографічних варіантах; 2. визначити етимологічний склад агентивно-професійних назв та їх твірних основ; 3. систематизувати агентивно-професійну лексику за етимологією та етимологічним складом твірних основ; 4. дослідити функційну диференціацію власномовних агентивно-професійних назв, дериватів від запозичених основ, мотивованих запозичень та запозичень-асимілятивів.

Об'єкт дослідження – агентивно-професійна лексика англійської мови XI –XV ст. (зокрема назви землеробів), репрезентована апелятивами та онімами (назвами прізвищевого типу у складі антропонімних формул).

Предмет дослідження – етимологічний склад, функційна диференціація та лексико-тематична дистрибуція назв землеробів середньоанглійського періоду.

Матеріали й методи дослідження. Джерелом фактичного матеріалу нашого дослідження стали: 1) середньоанглійські апелятиви-назви осіб за професією, внесені як окремі словникові статті до історичних лексикографічних джерел, зокрема їх лексико-семантичні варіанти [10, 15]. 2) назви прізвищевого типу, офіційно задокументовані складі антропонім них формул у період середньовіччя в переписних, судових і фінансових документах XI-XV ст. і зібрані у дослідженнях з ономастики та ономастичних словниках [8, 12, 14, 16, 18], а також в історичних словниках англійської мови як ілюстративний матеріал до лексико-семантичного варіанту апелятива у вузькому (антропонімна формула) або широкому (антропонімна формула як член речення) контекстах, або як окремий лексико-семантичний варіант з приміткою "in surnames", "as surname" [10, 15].

У нашому дослідженні етимологічну модель тематичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови будуємо на основі аналізу матеріалу за мовною приналежністю твірних основ агентивно-професійних назв та похідних, виділяючи лексику питому англійську та запозичену. Розмежовуємо мову походження та мову-джерело запозичення іншомовного слова. Лексичні запозичення представляємо за найближчою етимологією, тобто мовою-джерелом проникнення лексеми до англійської мови, враховуючи але не розділяючи історичні періоди цього проникнення.

Методом невипадкової суцільної вибірки із зазначених лексикографічних та лінгвістичних джерел, за принципом відбору усіх фіксацій у складі антропонімних формул з подальшим групуванням їх за фонографічними варіантами у хронологічний послідовності вживання, а також першої фіксації як апелятива без відбору фонографічних варіантів, нами отримано такий фактичний матеріал дослідження – 7429 назв прізвищевого типу (з урахуванням їх фонографічних варіантів), які відтворюють у своїх антропоосновах 2013 назв осіб за професійною діяльністю, використаних у 10205 слововживаннях своїх фонографічних варіантів. Окрім того, виявлено 404 агентивно-професійні назви, що побутували виключно як апелятиви. Отже, у дослідженні оперуємо цифрою 2417 агентивно-професійних назв. Тематична підгрупа назв осіб, професійно зайнятих сільським господарством, налічує, за нашими підрахунками, 238 лексем, що становить 10% від загальної кількості назв осіб за професією (з них 215 англійські: 150 – від

питомих основ, 64 – від запозичених основ, а також 23 запозичення), тобто співвідношення питомого до запозиченого становить 90 : 10).

У нашому дослідженні реалізовуємо комунікативний, функційно-системний та історичний підходи до мови, вивчаючи середньоанглійську лексику за розрядами "загальні назви", що виконують номінативну функцію, та "власні назви" (зокрема назви прізвищевого типу періоду активного формування прізвищевої системи), що виконують функцію ідентифікації особи як додатковий до особового власного імені компонент антропонімної формули («антропонімна формула імені – певний порядок послідовності різних видів антропонімів та апеллятивів в офіційному найменуванні людини певної національності, стану, віросповідання в певну епоху» [6]). Тісно пов'язані між собою три аспекти прізвищ – лінгвістичний, соціальний та історичний – присутні упродовж тривалої історії їх становлення. Саме на їх суспільно-історичній та лінгвістичній значущості ґрунтується правомірність вивчення їх лексичної бази у дослідженні лексичного складу різних історичних періодів розвитку мови [4].

У межах кожної етимологічної групи фактичний матеріал розподіляємо за функційним принципом, виділяючи три підгрупи лексики: 1) агентивно-професійні назви, що побутували як апелятиви, так і в складі антропонім них формул, тобто мають усталений узус (див. «узус – прийняте носіями певної мови вживання слів, словоформ, синтаксичних конструкцій тощо» [1]); 2) агентивно-професійні назви, що побутували виключно у складі антропонім них формул і не входили до апелятивного фонду середньоанглійської мови, тобто мають неусталений узус; 3) агентивно-професійні назви, що відображені у письмових пам'ятках виключно як апелятиви, тобто мають обмежений узус.

На підставі того, що розглядувана агентивно-професійна лексика є зафіксованою в середньовічних письмових пам'ятках, за структурою відповідає нормам тогочасного словотвору і побудована за продуктивними словотвірними моделями, утворена на базі питомої англійської або асимільованої запозиченої лексики, а також відповідає тогочасній англійській орфографії, вважаємо її узуальною, тобто такою, що відповідає прийнятому у певному мовному колективі вживанню слів, на відміну від оказіональних назв, що не відповідають загальноприйнятому вживанню, носять індивідуальний характер, зумовлений специфічним контекстом [1].

Результати. У нашому дослідженні дотримуємося вузького розуміння лексичного запозичення, тобто розмежовуємо іншомовні слова на оказіонально та узуально вживані, а також, серед узуально вживаних, на асимільовані (запозичені) та неасимільовані (незапозичені) слова, оскільки са́ме за таким розмежуванням постає можливість вивчення лексики у функційному аспекті. Запозичену лексику, що послужила твірною базою для середньоанглійських агентивно-професійних назв (гібридних похідних), а також запозичені агентивно-професійні назви, що увійшли до англійської мови самостійно або разом з мотивуючими їх словами, вважаємо узуально вживаними та асимільованими на підставі використання їх у тогочасних англійських письмових пам'ятках, внесення до словників середньоанглійської мови, залучення до продуктивних моделей середньоанглійського словотвору, а також відповідності тогочасній англійській орфографії.

На основі аналізу словникових дефініцій фактичний матеріал кожної етимологічної групи розподіляємо за лексичною семантикою на тематичні групи та підгрупи, представляючи у їх межах лексико-семантичну та фонографічну варіативність (лексичні синоніми та фонографічні варіанти розглядуваних

лексико-семантичних варіантів слів наводимо у хронологічній послідовності із вказівкою дати всіх фіксацій фонографічних варіантів у складі антропонімних формул та першої фіксації слова у вигляді апелятива з наведенням словникової дефініції лексико-семантичного варіанту слова, а також його інваріантної графічної репрезентації за лексикографічними даними).

1. Англійські з усталеним узусом

Наводимо антропонімні формули, у складі яких вживалися агентивно-професійні назви, в усіченому вигляді без власних особових імен з метою концентрування на об'єкті дослідження – назвах прізвищевого типу (використання великої/малої літери – згідно до писемної пам'ятки, у зв'язку з відсутністю чіткого правила правопису середньоанглійського періоду). Вживання агентивно-професійної назви як апелятива підтверджується наведенням лексико-семантичного варіанта слова з лексикографічних джерел з точним датуванням:

а) сіячі, орачі: *Barlyman* 1332 (barlī~man ‘one who owes a feudal debt in barley or grows barley for the market’ 1325 MED); *Deluer* 1230, *Delvere* 1311, *Deluere* 1326, *Delver* 1345 (delver [OE delfere] ‘one who digs, a ditcher, a cultivator of fields’ 1380 MED, ‘one who delves, as a tiller of the ground, or excavator’ 888 NED); *Feldere* 1310, *Felder* 1327 (fēlder(e ‘one who works in the fields or lives outside the town; farmer, rustic’ 1425 MED); *Haruer* 1255, *Harewere* 1275, *Harwere* 1327, 1338, *Harower* 1379 (harwere ‘one who cultivates with a harrow’ 1500 MED, ‘one who harrows land’ 1440 NED); *Holder* 1262, 1310, 1377, 1428, *Holdder'* 1269, *Heldere* 1285, 1386, *Helder* 1345, *Holdar* 1346 (hōldere ‘the laborer who holds the plow’ 1296 MED); *Sower* 1281, 1332, 1376, *Sowere* 1281, 1375 (souĕr(e [OE sāwere & ME souen] ‘one who scatters seed on the ground for growth’ 1225 MED); *Tuiler* 1185, *Tuilur* 1198-1212, *Tiwelur* 1205, *Tiler* 1222, *Tyulur* 1230, *Tyelere* 1248-9, *Tiueler* 1253, *Towelar* 1275, *Tiwelur* 1275, *Tillur* 1275, *Tewler* 1276, *Tylere* 1279, *Tyghelere* 1279, 1296, *Tuler* 1281, *Teuler* 1284, *Tulur* 1286, *Tyeler’* 1286, *Tygeler* 1288, *Tillere* 1292, 1299, *Tyweler* 1294, *Teylur’* 1296, *Tygelere* 1301, *Tulere* 1303, *Tylerhelde* 1304, *Tyghelare* 1312, *tughler* 1313, *Tighelar* 1313, *Tyliere* 1327, *Tielere* 1327, *Tiller*’ 1327, *Tiegheler* 1327, *Thigheler* 1327, *Teglere* 1327, *Tegeler* 1327-8, *Tygler* 1328, *Teilere* 1332, *Tygheler* 1332, *Tighler* 1332, *Tilere* 1381, *tyler’* 1393, *Tyller* 1450, *teyller* 1469 (tiller(e ‘a cultivator of crops, farmer, husbandman; also, a plowman’ 1300 MED, ‘one who tills the soil, or cultivates any crop or plant; a husbandman, cultivator; a farmer or farm labourer’ 1250 NED); *Tileman* 1199-1216, 1204, 1260, 1279, *Tilleman* 1301 (til-man ‘a cultivator of the land; a farmer, husbandman; a farm laborer’ 1300 MED, ‘a man employed in tillage; a farmer, husbandman; a ploughman, peasant; a tiller of the soil’ 940 NED); *Wader* 1197, *Weider* 1197, 1227-37, *Waider* 1202, *Wodier* 1206, *Wauder* 1248, *Wader* 1290, *Weyder* 1293, *Wadere* 1296, *Wadder* 1332, 1338, *Wodier* 1206, *Wodere* 1275, *Wodere* 1275, 1280, 1303-4, *Woder* 1276, *Waddare* 1327 (woader (wōdere) ‘a cultivator of woad’ 1415 NED);

б) збирачі урожаю, косарі, женці, молотники: *Croppere* 1221, *Crapere* 1275, *Croper* 1276, *Crappere* 1315, *Cropper* 1332 (cropper ‘one who reaps crops or trims trees’ 1483 MED, ‘one who crops’ 1483 NED); *Gaderer* 1275 (gaderer(e ‘one who picks or gathers fruit, flowers, herbs’ 1384 MED); *Lezer* 1287 (lēser ‘a reaper’ 1340 MED; ‘a gleaner’ 1399); *Mawere* 1225, *Mowere* 1225, *Mouer* 1263, *Mawer* 1297, 1332, 1346, *Mower* 1305, 1333, *Mauwer* 1309, *Moware* 1313, *mower* 1352 (mouer(e ‘one who mows grass, reaps grain, etc.’ 1325 MED, ‘one who cuts grass, etc., with a scythe’ 1440 NED); *Ryper* 1311, *Reper* 1327, 1436, *Riper* 1327 (rēper(e ‘a reaper, harvester’ 1382 MED, ‘one who reaps’ 1000 NED); *Scherher* 1272, *Scherar* 1284, *Scherer'* 1305, *Schirere* 1305, *sherar* 1318-19, *Sherare* 1327, *Sherere* 1363, *Sherer* 1396, *Sherere*

1445 (shērer(e ‘a mower, reaper’ 1340 MED); *þrescere* 1221, *Thresschere* 1294, *Thresher* 1307, *Thressher* 1319, *Thresser* 1321-2, *Throsshere* 1327, *Thersar* 1327, *Throssher* 1327, *Thershere* 1327, *Thersher* 1327, *Therscher* 1332, *Thresschere* 1352, *thressher* 1381, *Therssere* 1385, *Thressher* 1433 (thresher(e ‘one who threshes; also, one who uses a strap or whip’ 1400 MED, ‘one who separates grain from the straw by beating with a frail, or otherwise’ 1380 NED);

в) скиртувальники: *Coker* 1176, *Kockere* 1327 (cokker ‘one who rakes hay into cocks or sets sheaves into shocks; harvester, field hand’ 1387 MED); *Loder* 1200, 1332, *Lodere* 1279, 1311-12 (loader (loder) ‘one who loads; a carrier; a man who stands on the top of a wagon, a haystack, etc., and arranges the hay or corn which is forked up’ 1476 NED); *Muger* 1269 (mŏuere ‘one who stacks grain or hay’ 1450 MED).

2. Англійські з неусталеним узусом

Наводимо антропонімні формули, у складі яких вживалися агентивно-професійні назви землеробів (без особових власних імен). Відсутність вживання агентивно-професійної назви як апелятива ми підтверджуємо наведенням лексико-семантичного варіанта слова з лексикографічних джерел без датування, що відноситься до середньоанглійского періоду (семантика слова наводиться з лексикографічних джерел, визначена на підставі вживання слова як назви прізвищевого типу):

а) сіячі, орачі: *Acreman* 1222, *Akerman* 1229, 1233, 1400, *Akermon* 1279 (aker-man ‘husbandman, plowman; tenant of a manor’ MED, ‘a cultivator of the ground, a husbandman, or ploughman’ 1000 NED); *Clodder* 1221 (‘harrower’ Reaney); *Cokeler* 1332 (Thuresson explains *William Cokeler* 1332 as a gatherer of cockles - Reaney); *Dunger* 1221, *Donger* 1327 (‘one who manures the ground’ Reaney); *Hakeman* 1197, *Hackeman* 1310 (hake-man ‘?a hacker, chopper, cutter’ MED); *Hacker* 1224, *Hakkere* 1262, *Hakyere* 1296, *Hackere* 1296-7, *Haker* 1327, *Hackar* 1434 (hakker(e ‘a hacker, chopper, cutter’, as surname **–** MED; ‘one who hacks; one who hoes with a hack’ 1620 NED); *Sideman* 974, 1334, *Sydeman* 931, *Sedeman* 1219, 1248, 1301, *Sedemon* 1260, *Sedman* 1332 (in surnames – MED; ‘dealer in seds’ Reaney; seedman ‘a sower of seed’ 1583 NED);

б) косарі, женці, збирачі урожаю: *Meder* 1180*, Medier* 1200*, Medarius* 1188, *Meder* 1332 (meader [OE mǣðere] ‘a mower’ 1000 NED); *Medmowere* 1327 (in surnames – MED); *poher* 1127, *Poker* 1314, 1315, 1323, *Pokere* 1359 (pokere ‘?one who stores or bags corn’ 1436 MED); *ridelere* 1230, *Rydelere* 1294 (riddler (reidler) ‘one who uses a riddle’ 1603 NED, ‘a sifter of corn’ Reaney); *Russere* 1296*, Rischere* 1296 (‘a cutter or seller of rushes’ Reaney, cf. comb.: rush-bearer (1595 NED), -cutter (1889 NED), -dealer (1851 NED), -peeler (1885 NED), -reaper (1552 NED), -worker; rush-manufacturer, dealer (1851 NED);

в) скиртувальники: *Cornloder* 1327 (in surnames – MED); *Schokere* 1296 (‘one who piles sheaves in shocks’ 1827 NED).

3. Англійські з обмеженим узусом

Наводимо середньоанглійські назви землеробів-апелятиви, що не входили до складу антропонімних формул у середньоанглійському періоді: *cŏrn~thresher(e* [from threshen v. [OE þerscan, þryscan]] ‘one who threshes; also, one who uses a strap or whip’ (1475 MED); *ērere* [from ēr(i)en] ‘a plowman’ (1382 MED); (ēr(i)en [OE erian]); *erthe tillere,* ~tiliere, ~teliere, ~ tilie [OE eorþtilia] ‘one who tills the soil, a farmer’ (1280 MED) (ĕrthe [OE eorþe]); *erthe~tilie* [OE eorþtilia] ‘one who tills the soil, a farmer’ (1200 MED); *hervest-man* ‘harvester, reaper’ (hervest [OE]) (1440 MED); *lŏuker* [from lŏuken v.] ‘a weeder’ (1475 MED) (lŏuken [OE lūcan] ‘to drag or pull (sb.

or sth.)'); *riftere* [OE] 'a reaper' (1225 MED); *rĕpster* [from rēpen [OE repan]] 'a reaper' (1450 MED).

4. Гібридні деривати з усталеним узусом

Наведемо агентивно-професійні назви, утворені від асимільованих запозичень з подвійною (латинською і французькою) етимологією: *Tascher* 1238, *Tasker* 1254, 1279, 1301, 1332, *Taskur* 1279, 1281, *Tascur* 1293-4, *Taskere* 1327, 1390, *Taskar* 1449 (*tasker(e* 'a thresher, prob. one who is paid by the job for threshing' 1500 MED, 'one who threshes corn with a frail, as task-work or piece-work' 1375 NED, task 'work, or a piece of work, that is paid for by the job, piecework' 1400 MED, 1300 NED, ONF tasque, OF tasche, L tasca); *Tascheman* 1219 (task(e**~**man 'a workman who is paid by the job' 1419-20**,** cf. man of task(e 'a workman who is paid by the job' 1400 MED; task(e [OF tasche, taske, tasque 'tax' & ML tasca, taska, tasqua, tascha] 'a payment of money due to a king, town, etc.; a levy, an impost, a tax' 1415; 'work, or a piece of work, that is paid for by the job, piecework').

Агентивно-професійні назви, утворені від асимільованих скандинавських запозичень: *Haruer* 1255, *Harewere* 1275, *Harwere* 1327, 1338, *Harower* 1379 (harwere 'one who cultivates with a harrow' 1500 MED, *harwe* [OE *hearwa < OE hyrwan 'to abuse, ill-treat, etc.'; prob. OI herfi 'harrow' & harfr Dan., Swed. harv, Norw. dial. horv] 'a harrow for cultivating land, a drag'); *Hauerman* 1332 (hăver**~**man 'one who raises or sells oats' 1306 MED, *hăver* n [prob. ON] 'the cereal grain, oats'); *Husebond'* 1176, 1231, *Husebonde* 1235-52, *Husbonde* 1275, 1419, *Hosbonde* 1279, 1327, *Husebond* 1294, *Huseband* 1301, *Hosebunde* 1307, *Husseband* 1332, *Hosebond*e 1341, *Hosebond* 1377, *Husbond* 1472 (hŏus-bŏnd(e [LOE hūs-bōnda, **-** bunda, from ON] 'the master of a house, paterfamilias; the male head of a household, householder' 1200 MED; 'a man in charge of something, keeper, overseer, household manager, steward' 1130 MED; 'the manager of a household or establishment; a housekeeper; a steward. Also a title of various public functionaries' 1450 NED);'a tiller of the soil, husbandman, farmer; also, a rustic' 1250 MED, 'one who tills and cultivates the soil; a cultivator, tiller, farmer, husbandman. In early northern use, app. applied spec. to a manorial tenant, the villanus or villein of other districts' 1220 NED); *husebundeman* 1225-32, *husbondman* 1435, 1475, *husbandman* 1413, 1444, *Husbandman* 1495 (hus-bŏnd-man 'a farmer, tiller of the soil, owner of a farm; also, a rustic' 1384 MED); *Mukere* 1229, *Muker* 1276, *Moker* 1296, 1327, *Moukor* 1332 (mukker '?a gardener, one who prepares soil for planting' 1475 MED, mukker '?one who cleans stables, a manure hauler' 1475 MED, *mukken* (< muk n. [ON; cp. OI myki 'dung' & Norw. dial. mukka 'a heap'] 'animal or human excrement; dung; manure; also, dirt, filth; sewage; putrescence'; also cp. OI moka v.) 'to spread manure; fertilize (plants, land) with manure; prepare land for planting; also, remove dung (from a place), haul manure; to dig in the ground'); *Pleueman* 1223, *Plouman* 1223, 1260, 1275, *Ploman* 1255, 1327, *Plouman* 1275, *ploghman* 1275, *Ploghman* 1276, 1327, *Ploxhman* 1301, *Plougman* 1316-17, *Plogman* 1332, *Plowman* 1345 (пор. *Plewman* 1560) (plŏugh-man 'a plowman, farmer' 1263 MED, 'a man who follows and guides the plough; often used generically for a farm-labourer or rustic' 1271 NED; *plŏugh* [LOE plōg, plōh (from ON) & ON; cp. OI plōgr, Swed. plog, Dan. plov.] 'a plow').

5. Гібридні деривати з неусталеним узусом

Агентивно-професійні назви, основами яких є асимільовані латинські запозичення: *Vannur* 1175, *Fannere* 1277, 1279, *Vanner(e)* 1279, *vannere* 1296-7, *Fanner* 1327, 1332 (fanner(e '?winnower; only as surname' MED, fanner 'one who fans: one who winnows grain with fan' 1515 NED, fan(ne [OE fann, fon & L vannus] 'a machine or utensil for separating grain from chaff, such as a winnowing fan, a basket,

or a shovel’ 1325 MED, fannen v. [OE fannian & OF vanner] ‘to winnow grain’ (1325 MED).

Агентивно-професійні назви, утворені від асимільованих давньофранцузьких (центральних діалектів) запозичень: *Garber* (*Garbe* 1275) (garbe (garb) [ONF garbe] ‘a wheat-sheaf’ 1502 NED).

Агентивно-професійні назви, утворені від асимільованих запозичень з подвійною (латинською і французькою) етимологією: *Merlere* 1275, *Marler* 1288, *marlur* 1296-7, *Marlar* 1327 (marler(e [from marlen v.] ‘one who digs or spreads marl’ MED, marlen v. [OF marler & ML marlāre] ‘to fertilize with marl’ 1296 MED, ‘a hewer or quarrier of marl’ Reaney; marler [marl v. + -er] ‘one who digs marl. Also, one who spreads marl on land’ 1808, 1810 NED; marl, sb. (marle) [OF marle; L margila] 1372 NED; marl, v. (marle) [from marl sb.] ‘1. to apply marl to (ground); to fertilize or manure with marl’ 1387 NED; ‘b) to spread (marl) as manure’ 1791 NED; ‘2. to enrich as with marl; to manure, fertilize’ 1544 NED. *Marlehewere* 1327 (marl(e~heuere ‘one who digs marl’ MED, marl(e [OF & ML] ‘a friable substance consisting of clay mixed with calcium carbonate, often used as fertilizer’ 1358 MED; ‘?chalk’ 1417 MED; ’a hewer or quarrier of marl’ Reaney; marl, sb. (marle) [OF marle; L margila] 1372 NED); *Marleward* 1265, 1296 (in surnames – MED; marl(e [OF marle, ML margila] ‘a friable substance consisting of clay mixed with calcium carbonate, often used as fertilizer’ 1358 MED; ‘?chalk’ 1417 MED).

Агентивно-професійні назви, утворені від асимільованих скандинавських запозичень: *Berier* 1260, *Beryer* 1301, *Berier* 1422 (berier ‘a thresher’ MED, *berien* v.[cp. OI berja ’beat, thrash, & OE gebered ’crushed, vexed’] ‘to beat (sb.), whip; to thresh (grain); to beat (a path)); *Latheman* 1278 (in surnames – MED, ‘worker at the barn(s)’ Reaney, *lāthe* [ON; cp. OI hlaða] ‘a barn for livestock, grain, etc.; a granary; a storehouse’); *Plougrom* 1319 (in surnames – MED, plŏugh [LOE plōg, plōh (from ON) & ON; cp. OI plōgr, Swed. plog, Dan. plov], *grǭm* [prob. OE *grŏ̄m, *grōma] ‘an infant boy; a boy; a youth, young man; a man; a male servant, attendant; a retainer’ MED; ‘a servant who attends to horses’ NED); *Ploghyne* 1332 (in surnames – MED, *hīne* [OE] ‘a servant, member of a household’); *Ploghmaystre* 1297, *Plowthmaister* 1434 (in surnames – MED, maister [OF maistre, mestre, mastre & OE magister, mægester, from L]); *Stacker* 1264, *Stackere* 1327 (stacker ‘one who builds up a stack or pile’ 1757 NED, *stakken* (< stak n. [ON: cp. OI stakkr] ‘a pile, heap, stack; a stack of hay, grain, wood, etc.’) ‘to stack (hay, grain)’.

6. Гібридні деривати з обмеженим узусом

Агентивно-професійні назви, утворені від асимільованих скандинавських запозичень: *plŏugh~driver(e* ‘a plowman’ 1475 MED (plŏugh [LOE plōg, plōh (from ON) & ON]); *plŏugh~holder(e* ‘a plowman’ (1425 MED); *plŏugh~swein* ‘a plowman’ (1296 MED).

7. Мотивовані запозичення з усталеним узусом

Давньофранцузькі (нормандські запозичення), що увійшли до англійської мови разом із однокореневими словами, що можуть їх мотивувати: *laborer* 1381, 1423, 1443, *laborour* 1458 (lăbŏurer(e [AF labourer, laborer & OF laborëor, labourierre] ‘an agricultural worker, plowman, digger, etc’ 1350 MED; labouren v.).

Запозичення з подвійною (латинською і французькою) етимологією: *Plaunter* 1281 (plaunter [plaunten v., L plantātor] ‘one who sets plants in the ground to grow, or who sows seeds, hence, a cultivator of the soil, a farmer, an agriculturist’ 1382, plant (plaunt) 825 NED); plaunten v. [OE plantain (from L) & OF planter & L plantāre].

8. Мотивовані запозичення з обмеженим узусом

Латинські запозичення: *agricultor* [L] ‘tiller, cultivator’ 1425 MED.

Давньофранцузькі запозичення: *glēner* [OF glenëor] ‘one who gleans grain, a gleaner’ 1425 MED; glēnen v. [OF glener] ‘to gather (heads of cereal grain left by the reapers; glean’ MED.

Абсолютні та відносні показники кількісного представлення груп та підгруп, за функційною диференціацією (узусом) та етимологією лексем/твірних основ, наводимо у Таблиці 1.

Таблиця 1

Етимологічний склад та функційна диференціація (узус) середньоанглійських назв землеробів

Узус/ Етимологія	Англ.	Гібридні похідні				Мотивовані запозичення			Усього
		Лат./ фр.	Сканд.	Лат.	Фр.	Лат./ фр.	Фр.	Лат.	
Усталений	19	2	6	-	-	1	1	-	29
Неусталений	14	3	6	1	1	-	-	-	25
Обмежений	8	-	2	-	-	-	1	1	12
Усього	41	5	14	1	1	1	2	1	66
Частка (%)	62	8	21	1.5	1.5	1.5	3	1.5	100

Розподіл досліджуваної лексики за функційною диференціацією утворює такі показники: 1) агентивно-професійні назви, що побутували як апелятиви, так і в складі антропонімних формул, тобто мають усталений узус, становлять 44%; 2) агентивно-професійні назви, що побутували виключно у складі антропонімних формул і не входили до апелятивного фонду середньоанглійської мови, тобто мають неусталений узус, становлять 38%; 3) агентивно-професійні назви, що відображені у письмових пам’ятках виключно як апелятиви, тобто мають обмежений узус, становлять 18%.

За етимологічним складом, співвідношення англійських до запозичених назв землеробів становить 94% (у т. ч. 32% гібридних похідних) до 6%.

Висновки і перспективи. Дослідженням установлено, що тематична підгрупа середньоанглійських назв землеробів репрезентована 66 лексемами, що утворюють 3% від загальної кількості середньоанглійських назв осіб за професією та заняттям. Переважну більшість (44%) утворюють лексеми з усталеним узусом. Співвідношення англійських до запозичених назв становить 16 : 1. Здобуті результати дають можливість одержання на широкому фактичному матеріалі об’єктивних даних про місце агентивно-професійної лексики, власномовної і запозиченої, в її повному репрезентативному обсязі, у словниковому складі середньоанглійської мови для змалювання точної картини етимологічних основ середньоанглійської лексики, за умови з’ясування сфер впливу лексичних запозичень, а також їх долі, тобто сфери вживання, та ступеня розповсюдження, тобто функціонування в середньоанглійській мові.

Список використаних джерел

1. Ганич, Д. І., Олійник, І. С. Словник лінгвістичних термінів [Текст]/ Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: ВШ, 1985. – 360 с.

2. Громова, Е.А. Диахронические изменения словарного состава английского языка: дис. … канд. филол. наук [Текст]: 10.02.04 / Е.А. Громова.– Ростов-на-Дону, 2011. – 215 с.

3. Добровольська, О. Я. Агентивно-професійна лексика середньоанглійського періоду: історико-етимологічний аспект[Текст] / О. Я. Добровольська// Актуальні проблеми романо-германської та прикладної лінгвістики: науковий журнал / Редкол. В. І. Кушнерик та ін. – Чернівці: Видавничий дім «РОДОВІД», 2016. – Вип. 11-12. Ч. 1. – С. 173-178.

4. Добровольська, О. Я. Прізвищева система середньоанглійського періоду як джерело вивчення апелятивної лексики: лінгвістичний та соціально-історичний аспекти [Текст] / О. Я. Добровольська// Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки» / Редкол.: С. М. Ніколаєнко, (відп. ред) та ін. – К.: Міленіум, 2016. – Вип. 248. – С. 30-45.

5. Косминский, Е. А. Исследования по аграрной истории Англии XIII в. [Текст] / Е. А. Косминский – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1947. – 485 с.

6. Подольская, Н. В. Словарь русской ономастической терминологии / Н. В. Подольская. – [2 изд., перераб. и доп.]. – [отв. ред. А. В. Суперанская]. – М.: Наука, 1988. – 192 с.

7. Солонович, Т. Ф. Развитие тематической группы наименований лиц по профессии в английском языке [Текст]: дис. … канд. филол. наук: 10.02.04 / Т. Ф. Солонович - Минск, 1986. – 204 с.

8. Fransson, G. Middle English Surnames of Occupation (1100-1350). Lund: C. W. K. Gleerup, 1935. – 217 p.

9. King, E. England 1175-1425. London, 1979. – 214 p.

10. Middle English Compendium. University of Michigan Digital Library Production Service, 2001-2013. – 15000 p. – [online version]. – Available at: http: //www. quod.lib.umich.edu/m/med/.

11. Middle English Dictionary / [ed. Hans Kurath, Sherman M. Kuhn, Robert E. Lewis]. – Ann Arbor, Michigan: Univ. of Michigan Press; London: G. Cumberledge, OUP. – [in 21 v.]. – 1952-2001. (дата звертання - 23.07.2016).

12. Mills, A. D. Notes on some Middle English Occupational Terms / Studia Neophilologica: a Journal of Germanic and Romance Philology, v. 40, N I. Uppsala, 1968, p. 35-48.

13. Myers, A. R. England in the Late Middle Ages. Harmondsworth, 1978. -285 p.

14. Otto, G. Die Handwekernamen in Mittelenglishen. Bottrop, 1938. – 99 p.

15. Oxford English Dictionary. A corrected re-issue with an introduction, supplement, and bibliography of a New English Dictionary on Historical Principles. V. I –XII. Oxford at the Clarendon Press, 1961 (1933).

16. Reaney, P. H. A Dictionary of British Surnames. London: Routledge and Kegan Paul, 1966. – 366 p.

17. Stratmann, F. H. A Middle-English Dictionary containing words used by English writers from the 12th to the 15th century. [A new. ed., rearranged, revised and enlarged by H. Bradley]. London, 1951. – 708 p.

18. Thuresson, S. Middle English Occupational Terms. Lund: CWK Gleerup; Copenhagen: Ejnar Munksgaard, 1950. – 285 p.

References

1. Hanych, D. I. & Oliinyk, I. S. (1985). Slovnyk linhvistychnykh terminiv [A Dictionary of the Linguistic Terminology]. Kyiv, Vyshcha shkola, 360 p. (In Ukrainian).

2. Gromova, E. A. (2011). Diakhronicheskie izmeneniya slovarnogo sostava angliyskogo yazyka: dis. … kand. filol nauk. [Diachronic Changes of English Vocabulary]. Dis. … cand. philol. sciences. Rostov-na-Donu, 215 p. (In Russian).

3. Dobrovolska, O. Ia. (2016). Ahentyvno-profesiina leksyka serednoanhliiskoho periodu: istoryko-etymolohichnyi aspekt // Topical Issues of Romance and German

Philology and Applied Linguistics: Scientific Journal (Ed. Kushneryk, V. I. et al.) [Middle English Occupational Names: Historic-Etymologic Aspect]// Chernivtsi, Publishing House “RODOVID”, issue 11-12, part 1, p. 173-178. (In Ukrainian).

4. Dobrovolska, O. Ia. (2016). Prizvyshcheva systema serednoanhliiskoho periodu yak dzherelo vyvchennia apeliatyvnoi leksyky: linhvistychnyi ta sotsialno-istorychnyi aspekty // Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriia «Filolohichni nauky» (Ed. Nikolaienko, S. M. et al.) [Middle English Family Names as a Source of Study of Middle English Vocabulary: Linguistic and Social-Historical Aspects]. Kyiv, Millenium, vol. 248, p. 30-45. (In Ukrainian).
5. Kosminskiy, E. A. (1947). Issledovaniya po agrarnoy istorii Anglii XIII v. [The Study of the History of Agriculture in England in the XIIIth century]. Moscow-Leningrad, Izd-vo AN SSSR, 485 p. (In Russian).
6. Podolskaia, N. V. (1988). Slovar russkoi onomastycheskoi termynologyy [Dictionary of the Personal Names Study Terminology]. Moscow, Nauka. (In Russian).
7. Solonovych, T. F. (1986). Razvytye tematycheskoi gruppy naymenovanyi lyts po professyy v anglyiskom yazyke: dis. … cand. filol. nauk [The Development of the Thematic Group of the Occupational Names in the English Language]. Dis. …cand. philol. sciences. Minsk, 204 p. (In Russian)
8. Fransson, G. (1935). Middle English Surnames of Occupation (1100-1350). Lund, C. W. K. Gleerup, 217 p.
9. King, E. England 1175-1425. (1979). London, 214 p.
10. Middle English Compendium. University of Michigan Digital Library Production Service, 2001-2013. – 15000 p. – [online version]. – Mode of access: http: //www. quod.lib.umich.edu/m/med/ (accessed - 23.07.2016)
11. Middle English Dictionary. (1952-2001) / [ed. Hans Kurath, Sherman M. Kuhn, Robert E. Lewis]. Ann Arbor, Michigan, Univ. of Michigan Press; London, G. Cumberledge, OUP. [in 21 v.].
12. Mills, A. D. (1968). Notes on some Middle English Occupational Terms [Studia Neophilologica: a Journal of Germanic and Romance Philology]. Uppsala, v. 40. – N I.: 35-48.
13. Myers, A. R. (1978). England in the Late Middle Ages. Harmondsworth, 285 p.
14. Otto, G. (1938). Die Handwekernamen in Mittelenglishen [Middle English Occupational name]. Bottrop, 99 p. (In German).
15. Oxford English Dictionary. (1961). A corrected re-issue with an introduction, supplement, and bibliography of a New English Dictionary on Historical Principles. Oxford at the Clarendon Press, V. I – XII.
16. Reaney, P. H. (1966). A Dictionary of British Surnames. London, Routledge and Kegan Paul, 366 p.
17. Stratmann, F. H. (1951). A Middle-English Dictionary containing words used by English writers from the 12th to the 15th century [A new. ed., rearranged, revised and enlarged by H. Bradley]. London, 708 p.
18. Thuresson, S. (1950). Middle English Occupational Terms. Lund, CWK Gleerup; Copenhagen, Ejnar Munksgaard, 285 p.

НАЗВАНИЯ ЗЕМЛЕДЕЛЬЦЕВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ XI-XV ВЕКОВ: ЭТИМОЛОГИЧЕСКИЙ СОСТАВ И РАЗНОАСПЕКТНЫЙ УЗУС

О. Я. Добровольская

Аннотация. *Актуальность темы исследования обусловлена необходимостью комплексного исследования лексической системы языка среднеанглийского периода, в частности агентивно-профессиональной лексики*

как её подсистемы, в русле традиционной системно-структурной парадигмы лингвистических исследований и ориентированностью современных лингвистических исследований на функционально-системный подход к языку. Статья посвящена общей цели изучения этимологического состава и функциональной дифференциации тематической группы среднеанглийских названий земледельцев.

Этимологическую модель мы строим на основе анализа материала по языковой принадлежности производящих основ агентивно-профессиональных названий. Лексические заимствования представляются согласно ближайшей этимологии, то есть языку-источнику проникновения лексемы в английский язык. На основе изучения лексики по разрядам "имя нарицательное", выполняющее номинативную функцию, и "имя собственное" (имя фамильного типа периода активного формирования фамильной системы), выполняющее функцию идентификации лица как дополнительный к личному имени собственному компонент антропонимной формулы, в пределах каждой этимологической группы фактический материал мы распределяем по функциональному принципу на три подгруппы: 1) агентивно-профессиональные названия, бытовавшие и как апеллятивы, и в составе антропонимных формул, то есть имевшие устоявшийся узус; 2) агентивно-профессиональные названия, бытовавшие исключительно в составе антропонимных формул и не входившие в апеллятивный фонд среднеанглийского языка, то есть имевшие неустоявшийся узус; 3) агентивно-профессиональные названия, отражённые в письменных памятниках исключительно как апеллятивы, то есть имевшие ограниченный узус.

В результате исследования установлено этимологический состав и функциональную дифференциацию с определением абсолютных и относительных количественных данных тематической группы среднеанглийских названий земледельцев, представленной 66 лексемами, образующими 3% от общего количества среднеанглийских названий лиц по профессиональному занятию. Соотношение английских и заимствованных названий составляет 16:1. Подавляющее большинство (44%) составляют лексемы со сложившимся узусом.

Полученные на широком фактическом материале объективные данные о месте исконной и заимствованной агентивно-профессиональной лексики в словарном составе среднеанглийского языка является важной составляющей для описания точной картины этимологических основ среднеанглийской лексики.

Ключевые слова: *среднеанглийский язык, агентивно-профессиональная лексика, названия земледельцев, этимологический состав, функциональная дифференциация*

MIDDLE ENGLISH NAMES OF FARMERS: ETYMOLOGIAL AND FUNCTIONAL ASPECTS

O. Ya. Dobrovolska

Abstract*. The relevance of the research is due to the need for a comprehensive study of the Middle English vocabulary, in particular of occupational names as its subsystem, which goes in line with the traditional systemic-structural paradigm of linguistic researches focusing on the modern functional-systemic approach to the language phenomena. The article is devoted to the general purpose of the study of the etymological composition and functional differentiation of the thematic group of Middle English names of farmers.*

The study of etymology of the vocabulary under investigation is based on the analysis of the word stems. Lexical borrowings are studied according to the nearest etymology, i. e. according to the language which is a source of penetration of the word into the English language. The investigation of the functional differentiation of the Middle English occupational names is based on the principles of the functional-systemic approach to the language, especially the communicative and historical approaches. Middle English occupational names are distributed into two classes – common nouns (in their nominating function) and proper names, especially family names (in the function of identification of the person as the component additional to the personal name in the personal nomination formula). Within each etymological group of vocabulary we distribute the lexical material according to the functional principle and distinguish three groups of occupational names: those functioning exclusively as common nouns; those functioning exclusively as the proper names in the personal nomination formulas; those functioning as common nouns as well as the proper names. According to the functional principle of the distribution of the vocabulary and on the quantitative calculations we draw the conclusions about the degree of sustainability of the usage of borrowed occupational names: we consider English derivatives formed on the basis of assimilated loan-blends as well as the assimilated borrowings that functioned as the common nouns and proper names to be the words with the established usage; we consider the derivatives formed on the basis of assimilated loanwords as well as the assimilated borrowings that existed exclusively as proper names to be the words with the restricted usage; we consider he derivatives formed on the basis of assimilated loanwords as well as the assimilated borrowings that existed only as the personal name in the nomination formula to be the words with the unsettled usage. It was found out that functional differentiation of the vocabulary is different in English and borrowed occupational terms as well as within the lexical-thematic subgroups.

The study of the Middle English names of farmers in the etymological and functional aspects revealed the following quantitative data: 66 names of farmers constitute 3% of the total number of Middle English occupational terms. The ratio of English names of farmers as to the loanwords is 16:1. The prevailing majority (44%) are the words with the established usage. Data obtained in the study under review are valuable as the constituent part of the comprehensive study of the etymology and usage of the Middle English vocabulary.

Keywords: *Middle English, occupational terms, names of farmers, etymology, functional differentiation*

Список умовних скорочень

AF – англо-французька, ср. – порівняй, Dan. – датська, esp. – зокрема, etc. – і т. д, і т. ін., і т. п., L – латинська (класична і середньовічна), LOE – пізньодавньоанглійська, MDu – середньонідерландська, ME – середньоанглійська, MED – Middle English Dictionary (Compendium) [10], ML (MedL) – середньовічна латина, n. – іменник, NED – Oxford English Dictionary [15], Norw. – норвежська, OE – давньоанглійська, OF – давньофранцузька, OI – давньоісландська, ON – давньонорвезька, ONF – давньопівнічнофранцузька, prob. (?) – можливо, sb. – іменник, v. – дієслово.

УДК 811.14+811.124:58.001

ГРЕКО-ЛАТИНСЬКІ ДУБЛЕТНІ ПОЗНАЧЕННЯ ЧАСТИН РОСЛИНИ В СУЧАСНІЙ БОТАНІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

О. Ю. БАЛАЛАЄВА, кандидат педагогічних наук, старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: l.balalaeva@yandex.ru

Анотація. *У статті розглядається актуальне для термінознавства питання щодо статусу греко-латинських дублетів у сучасних терміносистемах біологічних наук, зокрема – в ботанічній. Більшість складних ботанічних термінів має прозору внутрішню форму: значення невідомого слова може бути розкрите з його словотвірної структури на основі аналізу терміноелементів – морфем та їх блоків, які регулярно відтворюються в наявних термінах або використовуються для творення нових і мають певне стале значення. Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати греко-латинські терміноелементи, що позначають назви частин рослини. На основі морфемного аналізу термінів визначено, що терміноелементи грецького походження, які позначають частини рослин, традиційно є більш продуктивними, ніж латинські, проте не всі грецькі іменники можуть вживатися як самостійні терміни. Серед них визначено три групи: іменники, що вживаються як самостійні та як частини складних термінів, зберігаючи оригінальне значення; такі, що зберігають оригінальне значення лише в терміноелементах, а я в якості самостійних мають трансформоване значення, та такі, що не вживаються як самостійні.*

Ключові слова: *терміноелемент, дублет, латинська мова, грецька мова, ботанічна термінологія*

Актуальність. Внаслідок історичних причин виникнення багатьох біологічних наук в античному світі їхні термінологічні системи формувалася на базі грецького та латинського лексичних фондів, що зумовило появу греко-латинських дублетних позначень понять. Як зауважує В. Ф. Новодранова, серед різних способів поповнення термінологічної лексики найпродуктивнішим був морфологічний, за яким термінотворення здійснювалося шляхом складання та афіксації [7, с. 17]. У латинській мові В. Д. Шинкарук розрізняє два типи складання: синтаксичний, або основоскладання, та паратетичний, або словоскладання [10, с. 116]. Використання різних комбінацій основ та афіксів і словотвірних моделей як «чистих» (латинських або грецьких), так і змішаних надавало можливість не тільки позначати відмінні ознаки нового поняття, а й визначати його місце в системі наявних понять. Засоби словотворення, визначаючи межі змісту понять, отримували, у свою чергу, чіткішу семантичну спеціалізацію [7,11]. Із розвитком науки виникла необхідність у чітко мотивованих позначеннях, внутрішня форма яких точно відповідає змісту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному термінознавстві дослідження терміноелементів грецького та латинського походження здійснюється в різних аспектах: інтернаціоналізації термінологічного фонду (В. В. Акуленко, С. В. Гриньов-Гриневич, В. П. Григор'єв, Ф. О. Нікітіна, Г. Г. Самбурова, О. В. Суперанська), статусу та ролі терміноелементів грецького і латинського походження в терміносистемах національних мов (Н. В. Васильєва,

© О. Ю. Балалаєва, 2016

Т. Л. Канделакі, Н. В. Юшманов), термінологічної синонімії (Д. С. Лотте). Активно досліджують терміноелементи в межах терміносистем конкретних наук: В. Ф. Новодранова – у проекції іменної системи латинського словотвору в медичній термінології [7], Н. В. Місник – на прикладі формування української клінічної термінології, Ю. В. Бражук – на матеріалі анатомічних термінів, І. І. Вакулик, В. Д. Шинкарук – на матеріалі юридичних термінів [2; 10], Н. А. Цимбал – на матеріалі термінів органічної хімії, Г. В. Хасаншина – на прикладі латинізованої семантичної метамови в агрономічній субмові [9]. Разом з тим, ґрунтовних праць, присвячених аналізу ботанічної термінології як такої, – обмаль. Історичний аспект виникнення й розвитку української наукової ботанічної термінології досліджувала В. М. Гамалія [3], лінгвістичні аспекти становлення сучасної російської ботанічної термінології – Н. Н. Забінкова [4]. Певні аспекти використання греко-латинських дублетів висвітлюються переважно у словниках ботанічної термінології М. М. Барни [1], О. В. Булах, Д. М. Гродзинського, С. М. Зиман [6], І. О. Дудки [8], Н. Н Забінкової, М. Е. Кірпічнікова [4], Ю. Й. Кобіва [5].

Мета статті – проаналізувати греко-латинські дублети в ботанічній термінології, що позначають назви частин рослини.

Методи і матеріали дослідження: морфемний аналіз на матеріалі ботанічних термінів, що позначають назви частин рослин, синтез, узагальнення.

Процес творення власне латинської ботанічної термінології відбувався шляхом опанування грецької термінології, пошуків в латинській мові еквівалентів грецьких термінів і запозичень. Твердження В. Ф. Новодранової [7, с. 17] про те, що внаслідок паралельного вживання латинських і грецьких термінів розширювалася синонімія в термінології, створювалася «своєрідна латино-грецька двомовність», що була характерною рисою античної медичної термінології та стала традиційною для сучасної, можна екстраполювати на всю біологічну термінологію, в тому числі й ботанічну.

Результати.Спираючись на результати морфемного аналізу, Г. В. Хасаншина доводить, що продуктивними способами творення одиниць латинізованої семантичної метамови агрономії є афіксація та складання, що цілком відповідає мовному субстрату – латинській мові. Дослідниця зауважує, що граматичний фонд латинізованої метамови агрономії представлений трьома частинами мови: іменниками, прикметниками та дієприкметниками. У складних словах як терміноелементи репрезентовані також числівники та прислівники [9, с. 7].

Проте в сучасній ботанічній термінології далеко не всі основи грецьких іменників, що трапляються в похідних і складних словах, можуть вживатися як самостійні терміни [4]. Серед них можна виокремити три групи іменників:

1) такі, що можуть вживатися самостійно у транслітерованому вигляді (іноді із латинським закінченням), а їхня основа з тим же значенням може входити до складу похідного терміна. Наприклад: *καρποζ (carpus)* – плід;

2) такі, що можуть вживатися як самостійно, так і у складі похідного терміна, але матимуть різне значення. Наприклад, терміноелемент грецького походження *-phyll-* ‘листок’ зберігає це значення лише в похідних словах, а як самостійний термін *phyllum* має значно вужче значення: ‘листок оцвітини, листочок’;

3) такі, що не вживаються самостійно в ботанічній термінології, але їхні основи трапляються в похідних словах. Наприклад, терміноелемент *-gyn-* (від грецьк. *γυνή* – жінка) має значення ‘маточка, жіноча репродуктивна частина квітки’ і вживається лише в складних термінах, наприклад, *monogynus* – одноматочковий.

Для позначення власне маточки в ботанічній термінології вживається термін латинського походження *pistillum*.

Більшість складних ботанічних термінів має прозору внутрішню форму: значення невідомого слова може бути розкрите з його словотвірної структури на основі аналізу терміноелементів – морфем і блоків морфем, які регулярно відтворюються в наявних термінах або використовуються для творення нових і мають певне стале значення. Як уточнює Г. В. Хасаншина, терміноелемент передає узагальнено-спеціалізоване значення, обумовлене однією з ознак вираженого терміном поняття. У такому розумінні терміноелементи постають як конститутивні одиниці у складі термінів-номенів [9, с. 12].

За допомогою частотних терміноелементів утворюються серії однотипних за семантикою і структурою термінів. У результаті взаємодії терміноелементи утворюють складну відкриту формально-семантичну терміносистему, в якій кожному терміноелементу відведене певне місце і стале значення. У праці І. І. Вакулик розглядаються дві категорії терміноелементів класичного походження – ініціальні, які мають закріплені за ними семи і в утворенні термінів виконують роль перших формантів, та фінальні, які при творенні моделей термінів у мовах-реципієнтах пройшли різні ступені адаптації і здатні конвертуватися. Ініціальні та фінальні терміноелементи утворюють ініціально-фінальний формантний код структурної будови термінів, який допомагає «розшифрувати» наявні терміни та створювати за їх зразком інші [2, с. 7] .

Розглянемо деякі греко-латинські ініціальні та фінальні дублетні терміноелементи, що позначають назви рослин та їхні частини.

Грецьк. -phyt- / лат. -plant- ‘рослина’. Високочастотний терміноелемент *phyt-* може бути як ініціальним, так і фінальним, і вживається у варіантах *phyto-/-phyton*: *phytognosis = phytologia* – наука про рослини (те ж, що й *botanica); phytobiologia* – фітобіологія, розділ біології, що вивчає життя рослин; *phytopatogia* – фітопатологія, наука про хвороби рослин; *phytocenosis* – фітоценоз, рослинне угрупування; *phytophagus* – фітофаг, тварина, яка живиться рослинною їжею; *phytoncida* – фітонциди, біологічно активні речовини, що виробляються рослинами і вбивають бактерії чи уповільнюють їхній розвиток; *hygrophyton* – гігрофіт, рослина, пристосована до надмірних умов зволоження; *xerophyton* – ксерофіт, рослина, пристосована до сухих умов місцезростання; *mesophyton* – мезофіт, рослина, пристосована до зростання у місцях із достатнім зволоженням. Кінцевий терміноелемент *-phyta* є характерним для назв відділів рослин: *Magnoliophyta* – відділ Покритонасінні, *Pinophyta* – відділ Голонасінні, *Equisetophyta* – відділ Хвощеподібні, *Polypodiophyta* – відділ Папоротеподібні. Грецький іменник *φυτον* самостійно в термінології не вживається, його основа трапляється лише в похідних словах. Для позначення поняття «рослина» застосовуються латинське слово *planta* (у назвах публікацій іноді вживається слово *stirps*). Основа *plant-* трапляється в термінах *plantalitas* – планталітет, *plantarium* – шкілка рослин, частина розсадника, *plantatio* – плантація etc.

Грецьк. -phyll- / лат. -foli- ‘листок’. Обидва терміноелементи є високочастотними і можуть бути як ініціальними: *phyllocarpus* – листкоплідний, *phylloideus / foliaceus, foliiformis* – листкоподібний, так і фінальними й утворювати дублетні пари: *polyphyllus / multifolius* – багатолистий, *macrophyllus / grandifolius* – великолистий, *amblyophyllus / obtusifolius* – туполистий, *platyphyllus / altifolius* – широколистий, *stenophyllus / angustifolius* – вузьколистий, *microphyllus / parvifolius* – дрібнолистий, *holophyllus / integrifolius* – цілолистий, *leptophyllus / tenuifolius* – тонколистий, *pachyphyllus / crassifolius* – товстолистий, *cyclophyllus / rotundifolius* –

круглолистий etc. Як самостійний термін іменник *φυλλον (phyllum)* вживається із трансформованим значенням ‘листок оцвітини, листочок’.

Грецьк. -anth- / лат. -flor- ‘квітка’. Наприклад: *Anthophyta* – квіткові рослини, *anthesis* – цвітіння, *anthotaxis* – розташування квіток, *anthoclinium* – квітколоже, *perianthum* – оцвітина, *anthologia* – антологія, зібрання квітів, *flora* – флора, сукупність рослин, *florogenesis* – флорогенез, історичний розвиток флори, *floricultura* – квітникарство, *floristica* – флористика, *florifer* – квітконосний, *floralia* – квітник. У термінології вживаються дублети: *polyanthus / multiflorus* – багатоквітковий, *oliganthus / pauciflorus* – малоквітковий, *macranthus / grandiflorus* – великоквітковий, *micranthus / parviflorus* – дрібноквітковий etc. Іменник грецького походження *ανθοζ* (*anthos)* як самостійний в ботанічній термінології не вживається.

Грецьк. -carp- / лат. fruct- ‘плід’. Терміноелемент *-carp-* може бути як ініціальним, так і фінальним. Наприклад: *carpologia* – розділ ботаніки, що вивчає плоди; *carpophyllum* – плодолистик; *carpomorphus* – плодоподібний; *pericarpium* – оплодень, частина плоду, що оточує насіння; *macrocarpus* – великоплодий; *microcarpus* – дрібноплодий; *pachycarpus* – товстоплодий; *dolichocarpus* – довгоплодий; *oxycarpus* – гостроплодий; *erythrocarpus* – червоноплодий; *apocarpium* – апокарпій. Іменник грецького походження *καρποζ* (у латинізованому варіанті – *carpus)* вживається як самостійний і є синонімом латинського *fructus*. Терміноелемент *fruct-* вживається переважно як ініціальний: *fructifer* – плодоносний, *fructificatio* – плодоносіння, *fructescentia* – час дозрівання плодів.

Грецьк. -clad- / лат. -ram- ‘гілка’. Грецький іменник *χλαδοζ (clados)* як самостійний не вживається, а трапляється лише в похідних і складних словах. Наприклад: *cladogenesis* – кладогенез, процес еволюційного розщеплення видів; *cladodium* – кладодій, видозмінене стебло, що має листкоподібну форму; *platycladus* – широкогіллястий, *pachycladus* – товстогілковий etc. Як самостійний термін вживається лат. *ramus*, його основа трапляється й у похідних словах: *ramosus* – гіллястий; *ramifer* – гілконосний; *ramiflorus* – такий, що має квіти на гілках; *breviramosus* – короткогілковий; *polycladus / multiramosus* – багатогілковий etc.

Грецьк. -rhiz- / лат. -radic- ‘корінь’. Грецьк. іменник *ριξα (rhiza)* як самостійний не вживається, а трапляється лише як ініціальний або фінальний терміноелемент в похідних і складних словах. Наприклад: *rhizoma* – кореневище; *rhizologia* – розділ морфології рослин, що вивчає кореневі системи; *rhizotrogus* – коренегриз; *rhizocarpus* – коренеплідний; *rhizophyllus* – коренелистий; *rhizoctonia* – ризоктонія; *idiorrhizus* – кореневласний, що росте на власному корені; *gymnorrhizus* – голокореневий etc. Рідше трапляється латинський терміноелемент *-radic-*: *radiciformis* – коренеподібний; *radicula* – первинний, зародковий корінчик; *radiculoda* – верхівка первинного корінчика у злаків; *radificatio* – коренетворення; *multiradicalis* – багатокореневий.

Грецьк. -sperm- / лат. -semin- ‘насіння’. Більш продуктивним є терміноелемент грецького походження *-sperm-*: *spermatophyton* – рослина, що розмножується насінням; *monospermus* – однонасінний; *polyspermus* – багатонасінний; *leucospermus* – білонасінний; *erythrospermus* – червононасінний etc. Кінцевий терміноелемент *-spermae* трапляється у назвах відділів рослин: *Angiospermae* – відділ Покритонасінні, *Gymnospermae* – відділ Голонасінні. Як самостійний термін в ботанічній термінології слово *Σπερμα* не вживається. Рідше трапляється латинська основа *-semin-: seminarium* – розсадник, *seminatio* – сівба, *disseminatio* – розсіювання, *seminicultura* – насіннєзнавство.

Висновки і перспективи. На основі морфемного аналізу термінів визначено, що терміноелементи грецького походження, що позначають частини рослин, традиційно є більш продуктивними, ніж латинські, проте не всі грецькі іменники можуть вживатися як самостійні терміни. Серед них визначено три групи: іменники, що вживаються як самостійні та як частини складних термінів, зберігаючи оригінальне значення (*καρποζ*); такі, що зберігають оригінальне значення лише в терміноелементах, а я в якості самостійних мають трансформоване значення (*φυλλον*), і такі, що не вживаються як самостійні (*ριξα, χλαδοζ, ανθοζ, φυτον*). Останні превалюють у сучасній ботанічній термінології. Перспективним є подальше дослідження статусу терміноелементів латинського та грецького походження в інших тематичних групах ботанічної термінології.

Список використаних джерел

1. Барна, М. М. Ботаніка: Терміни. Поняття. Персоналії [Текст] : словник / М. М. Барна. – К. : Академія, 1997. – 272 с.
2. Вакулик, І. І. Запозичення з класичних мов у науковій термінології сучасних європейських мов (на матеріалі юридичних та економічних термінів української, російської, німецької, французької, англійської мов) [Текст] : автореф. дис. … канд. філол. наук. : 10.02.15 / І. І. Вакулик. – Ін-т філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
3. Гамалія, В. М. Історія становлення і розвитку української наукової ботанічної термінології [Текст] : автореф. дис. … канд. іст. наук : 07.00.07 / В. М. Гамалія. – НАН України. – К., 2003. – 17 с.
4. Забинкова, Н. Н. Латинско-русский словарь для ботаников [Текст]: справочное пособие по систематике высших растений / Н. Н. Забинкова, М. Э. Кирпичников. – М.–Л : Изд-во АН СССР, 1957. – 335 с.
5. Кобів, Ю. Словник українських наукових і народних назв судинних рослин [Текст] / Ю. Кобів. – К. : Наук. думка, 2004. – 800 с.
6. Зиман, С. М. Латинсько-англо-російсько-український словник термінів з морфології та систематики судинних рослин [Текст] / С. М. Зиман, Д. М. Гродзинський, О. В. Булах. – К. : Наук. думка, 2011. – 283 с.
7. Новодранова, В. Ф. Именное словообразование в латинском языке и его отражение в терминологии: Laterculi vocum Latinarum et terminorum [Текст] / В. Ф. Новодранова. – М.: Языки славянских культур, 2008. – 328 с.
8. Словник ботанічних термінів [Текст] / За ред. І. О. Дудки. – К. : Наук. думка, 1984. – 308 с.
9. Хасаншина, Г. В. Латинизированный семантический метаязык в русском агрономическом подъязыке [Текст]: автореф. дис. … канд. филол. наук: 10.02.20 / Г. В. Хасаншина. – Ин-т международных связей. – Екатеринбург, 2004. – 24 с.
10. Шинкарук, В. Д. Латинська мова для юристів [Текст] = Lingua Latina iuridicialis : підручник / В. Д. Шинкарук. – Чернівці : ЧНУ, 2011. – 576 с.
11. Шинкарук, В.Д. Латинська мова й наука: гармонія чи конфлікт?[Текст]/ В.Д. Шинкарук, Загайська Г.М., Шестакова Т.Ф. // Науковий вісник Чернівецького університету. – Вип. 21. Романська філологія. – Чернівці: ЧДУ, 1998. – С.107-111.

References

1. Barna, M. M. (1997) Botanika: Terminy. Poniattia. Personalii [Botany: Terms. Concept. Personalities]: dictionary. Kyiv: Akademiia, 272.
2. Vakulyk, I. I. (2004). Zapozychennia z klasychnykh mov u naukovii terminolohii suchasnykh yevropeiskykh mov (na materiali yurydychnykh ta ekonomichnykh terminiv

ukrainskoi, rosiiskoi, nimetskoi, frantsuzkoi, anhliiskoi mov) [Borrowing from classic languages in scientific terminology of modern European languages (on the material of juridical and economical terms of Ukrainian, Russian, German, French, English languages)]. Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv. Kyiv, 20.

3. Hamaliia, V. M. (2003) Istoriia stanovlennia i rozvytku ukrainskoi naukovoi botanichnoi terminolohii [History of becoming and development of Ukrainian scientific botanical terminology]. National Academy of Sciences of Ukraine. K, 17.

4. Zabinkova, N. N., Kirpichnikov M. E. (1957). Latinsko-russkij slovar dlja botanikov [Latin-Russian Dictionary for botanists. Manual on taxonomy of higher plants]. Moscow, Leningrad: AS USSR, 335.

5. Kobiv, Iu. (2004). Slovnyk ukrainskykh naukovykh i narodnykh nazv sudynnykh roslyn [Dictionary of Ukrainian scientific and popular names of vascular plants]. Kyiv: Naukova dumka, 800.

6. Zyman, S. M., Hrodzynskyi S. M., Bulakh O. V. (2011). Latynsko-anhlo-rosiisko-ukrainskyi slovnyk terminiv z morfolohii ta systematyky sudynnykh roslyn [Latin-English-Russian-Ukrainian dictionary of terms of morphology and systematics of vascular plants]. Kyiv: Naukova dumka, 283.

7. Novodranova, V. F. (2008). Imennoe slovoobrazovanie v latinskom jazyke i ego otrazhenie v terminologii: Laterculi vocum Latinarum et terminorum. [Nominal word-formation in the Latin language and its reflection in the terminology: Laterculi vocum Latinarum et terminorum]. Moscow: Jazyki slavjanskih kultur, 328.

8. Dudka, I. O. ed. (1984). Slovnyk botanichnykh terminiv [Dictionary of botanical terms]. Kyiv: Naukova dumka, 308.

9. Hasanshina, G. V. (2004). Latinizirovannyj semanticheskij metajazyk v russkom agronomicheskom podjazyke [Latinized semantic metalanguage in Russian Agronomy sublanguage]. Ekaterinburg, 24.

10. Shynkaruk, V. D. (2011). Latin for Lawyers [Latynska mova dlia yurystiv] = Lingua Latina iuridicialis. Chernivtsi: ChNU, 576.

11. Shynkaruk, V.D. (1998) Latynska mova y nauka: harmoniia chy konflikt? [Latin and science: harmony and conflict V.D. Shynkaruk, Zahaiska H.M., Shestakova T.F. Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu [Scientific Bulletin of Chekasy University] – Vyp. 21. Romanska filolohiia. – Chernivtsi: ChDU, – S.107-111.

ГРЕКО-ЛАТИНСКИЕ ДУБЛЕТНЫЕ ОБОЗНАЧЕНИЯ ЧАСТЕЙ РАСТЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ БОТАНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Е. Ю. Балалаева

Аннотация. *В статье рассматривается актуальный для терминоведения вопрос о статусе греко-латинских дублетов в современных терминосистемах биологических наук, в частности – в ботанической. Большинство сложных ботанических терминов имеет прозрачную внутреннюю форму: значение неизвестного слова может быть раскрыто из его словообразовательной структуры путем анализа терминоэлементов – морфем и их блоков, которые регулярно воспроизводятся в имеющихся терминах или используются для создания новых и имеют постоянное значение. Цель статьи заключается в том, чтобы проанализировать греко-латинские терминоэлементы, обозначающие названия частей растения. На основе морфемного анализа терминов установлено, что терминоэлементы греческого происхождения, обозначающие части растений, традиционно являются более продуктивными,*

чем латинские, но не все греческие существительные могут употребляться в качестве самостоятельных. Среди них выделены три группы: существительные, которые употребляются как самостоятельные и как части сложных терминов, сохраняя оригинальное значение; такие, которые сохраняют оригинальное значение только в терминоэлементах, а в качестве самостоятельных имеют трансформированное значение, и такие, которые не используются в самостоятельном качестве.

Ключевые слова: *терминоэлемент, дублет, латинский язык, греческий язык, ботаническая терминология*

GREEK-LATIN DOUBLET DESIGNATIONS OF PLANT PARTS IN MODERN BOTANICAL TERMINOLOGY

O. Yu. Balalaieva

Abstract. *The article deals with live issue for terminology of Greco-Latin doublets status in the modern term systems of biological sciences, in particular – in botanic one. Due to historical causes of origin of many biological sciences in the ancient world their terminological systems were formed on the basis of Greek and Latin vocabulary that led to the emergence of Greco-Latin doublet signs of concepts. Owing to development of science it became necessary to use strictly motivated designations, the inner forms of which correspond exactly to their content. Most botanical compound terms have a transparent inner form: the meaning of unknown word can be solved from its word-formative structure by analyzing terminological elements – morphemes and their units that are regularly reproduced in the existent terms or used for creating new terms and have a constant meaning. Frequency terminological elements form a series of terms that are similar in structure and semantics. Terminological elements due to interaction form a complex open formal semantic term system were each element has a special place and constant meaning.*

The purpose of the article is to analyze Greco-Latin terminological elements, which mean the names of plant parts.

By morphemic analyzing it was found that Greek terminological elements signify parts of the plants are traditionally more productive than Latin, but not all Greek nouns can be used as substantive and be able to stand on its own as a word. Three groups of nouns could be distinguished among them: 1) nouns, which are used as independent term (in transliterated form and with Latin endings) and as part of compound terms and have original meaning (e.g.καρποζ); 2) those which keep the original meaning only in terminological elements well as their substantive meaning is transformed (e.g. φυλλον); 3) those that are not used as independent terms (e.g. φυτον, ριξα, χλαδοζ, ανθοζ). It was found that Greek nouns of the third type prevail in modern botanical terminology.

Since the article deals with only a small stratum of terminological vocabulary relating to names of plant parts, further study Latin and Greek terminological elements status may be continued in other thematic groups of botanical terminology.

Keywords: *Terminological elements, doublet, Latin, Greek, botanical terminology*

УДК 811.124

ЛАТИНСЬКА МОВА: ШЛЯХИ ПРОНИКНЕННЯ У НОВІ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІ МОВИ

І. І. Вакулик, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: vakulyk@ukr.net

Анотація. *Домінування та поширення давньогрецької і латинської мов упродовж тривалого часу від античності до початку XXI ст. свідчить про значний вплив класичних мов не лише на історію та культуру багатьох народів, але й на розвиток мов європейського ареалу, а також спричинено швидким розвитком різних галузей наук і, відповідно, термінологій, які обслуговують ці науки. Зокрема, у юриспруденції одним із джерел проникнення класичних мов у нові західноєвропейські мови була юрисдикція та кодифікація норм права.*

Ключові слова: *класичні мови, запозичення, латинська мова, кодифікація права, термінологія*

Актуальність. Надшвидкий розвиток сучасних природничих і гуманітарних наук, процес диференціації та інтеграції наукового знання, поява нових наукових дисциплін і створення, відповідно, нових зв'язків між галузями наук увиразнюють проблему синтезу наукових знань на нинішньому етапі наукових досліджень. Однією з важливих форм такого складного співвідношення є побудова єдиної наукової картини, яка виступає не просто підсумком розвитку різних наук, а є акумуляцією найбільш вагомих наукових знань [3]. Історично склалося так, що упродовж багатьох століть включно до нинішнього часу латинська мова відігравала і відіграє значну роль у професійній діяльності науковців [1, 10] і має інтернаціональний характер [4, 11].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему частково висвітлено у працях В. Шинкарука, М. Собуцького, Н. Яковенко, І. Гумовської, В. Миронової, Е. Неженець, С. Гриценко, А. Столярової, О. Шаблій, А. Граціанова, Е. Дерді тощо.

Мета дослідження – дослідити джерела формування правничих термінів у європейських мовах.

Матеріали і методи дослідження. Для досягнення поставленої в роботі мети використано описовий метод та елементи зіставно-типологічного методу. Також зверталися до етимологічних словників, тобто залучалися дані діахронії.

Результати. Україна тривалий час знаходилась на перехресті торгівельних шляхів із Азії на Захід, у Європу. Такими центрами були Ольвія (на річці Південний Буг), Херсонес (поблизу Севастополя), колонії Одес (на схід від теперішньої Одеси), Пантикапея (сучасна Керч). Про це свідчать археологічні знахідки речей грецького походження (чорнолакова кераміка, амфорна тара та ін.). Тісні економічні стосунки місцевого населення з чорноморськими античними колоніями, потік античних товарів стали міцною базою для інтенсивної торгівлі.

«Стара Романія» – так називались території Італії, Португалії, Іспанії, Франції, Південної Бельгії, Західної і Північної Швейцарії, Румунії, Молдавії, які увіходили до складу Римської імперії і стали зоною розповсюдження романських мов [6, с. 421-423].

© І. І. Вакулик, 2016

Італійська мова, що домінувала на території Апенінського півострова, виникла в результаті історичних змін латинської мови; французька розвинулася на території колишньої Галії (країни, що охоплювала території сучасних Франції та Бельгії, а з VI ст. до н.е. – Північної Італії), підкореної римлянами ще у першій половині II ст. до н.е. і романізованої з 191 р. до н.е., а також завдяки військовим походам Юлія Цезаря (зокрема, гальські війни 58-61 рр., описані у «Commentarii de bello Gallico» («Записки про гальську війну»).

Із середини II ст. до н.е., в епоху великого переселення народів, готи, що належали до східногерманських племен, проникли на територію Римської імперії, а через Галію на Піренейський півострів [6, с. 102-103].

Постійні спроби римських воїнів підкорити германські племена на сході від Рейну у I ст. до н.е. – I ст. н.е., а внаслідок економічних зв'язків римлян з германцями з'явилися назви німецьких міст Kцln (< лат. colonia «поселення»), Koblenz (< лат. confluentes «ті, які стікаються»), розташований між Мозелем і Рейном, Regensburg (< лат. castra regina «імператорська резиденція»), Vena (< лат. Vindobona «укріплений пункт у верхній Паннонії»); підкорення Британії (у широкому значенні – Albion, тобто Англії та Шотландії) майже протягом п'яти століть до падіння Римської імперіі (476 р. н.е.) справили значний вплив на поступове формування нових західноєвропейських мов [7, с. 11-13].

Латинська мова залишалася державною мовою у ранньофеодальному Франкському королівстві, утвореному наприкінці V ст., яке охопило значну територію Західної Римської імперії. Прийняття Карлом Великим титулу імператора у 800 р. перетворило державу на Франкську імперію, яка у середині IX ст. (843 р.) розпалася на самостійні держави Західної Європи – Італію, Францію, Німеччину.

У середні віки латинська мова зберігала значення мови науки: вона була мовою викладання як у початковій школі, так і в університетах. Першим європейським університетом став Болонський університет у кінці XII ст. На початку XIII ст. з'явилися університети в Парижі, Оксфорді, Кембриджі, в яких викладання проводилося латиною; в Гейдельберзькому університеті пісня вагантів «Gaudeamus» перетворилася на гімн студентів [2].

Латинська мова залишалася в Європі мовою юриспруденції, дипломатії, католицької церкви і літератури до 20-х рр. XIV ст.

За доби Відродження латинська мова зберігала роль мови науки і освіти, а згодом перетворилася на засіб міжнародного і культурного спілкування.

Із появою друкарства (у середині XV ст.) посилилося наслідування античної культурної спадщини (Томас Мор, Томазо Кампанелла, Еразм Роттердамський, Ян Коменський та ін.) [5]. Таке поширення латинської мови викликало необхідність досконалого вивчення мови у школі, укладання словників, граматик; видавалися підрядкові переклади з примітками, за допомогою яких слово в слово перекладався латинський текст. Все це сприяло проникненню латини в нові західноєвропейські мови

Латиною було написано юридичні документи і трактати «Maiestas Carolina» («Королінська величність», Чехія, 1355), «Tripartium opus iuris consuetudinarii regni Hungariae» («Тричастинний твір звичаєвого права королівства Угорщини», Угорщина, 1517), «Formula processus iudicarii» («Формуляр судової процедури», Польща, 1523).

Викладання латини в братських латинських школах міст України, заснування у 1576 р. князем К.Острозьким першої школи вищого ступеня Острозької греко-слов'янсько-латинської школи; у 1632 р. першого вищого навчального закладу

України – Києво-Могилянської колегії, яка у XVIII ст. стала Києво-Могилянською академією і мовою викладання в якій була латина, свідчили, що в ієрархічній ціннісній структурі мов епоха Просвітництва надавала перевагу класичним мовам.

Історик і філософ, «руський Демосфен» С.Оріховський із Перемишля був знаний у Віденському, Болонському, Падуанському університетах; професор мистецтв, медицини і астрономії Ю.Дрогобич викладав у Болонському та Краківському університетах; магістр Краківського і Віденського університетів Павло Русин із Кросна, який викладав курс античної літератури, був засновником краківської школи новолатинських поетів; професор риторики і поетики Георгій Тичинський-Рутенець працював у Краківському університеті. Викладач поетики в Переяславській семінарії, Харківському колегіумі Г.С.Сковорода не лише був обізнаний з латиною, але й писав нею свої твори, зокрема байки. Г.С.Сковорода перекладав Горація, Вергілія, Овідія, з новолатинських поетів – француза М.Муре та фламандця Сидронія Гошія. Колишній вихованець Києво-Могилянської академії у своїх творах посилався на грецьких та римських філософів (Платона, Арістотеля, Сократа, Епікура, Сенеку) [8, с. 35-42].

У цей період починає зникати розбіжність між «греко-слов'янською» і «латинською» літературними спільнотами. Цьому сприяли українські студенти, які мандрували до західних університетів, здобуваючи освіту, і мурували національну освіту за кращими західноєвропейськими зразками.

У XVIII-XIX ст. латинська мова залишалася мовою дипломатії, науки, філософії, у XX ст. – переважно мовою католицької церкви і Ватикану, мовою науки.

Зокрема, мовою юриспруденції була і залишається латина, яка стояла у витоків кодифікації норм права. Результатом законодавчої діяльності у стародавні часи був кодекс < лат. *codex, ĭcis* m або *caudex* 1) «стовбур дерева»; 2) «колодка на ногах злочинця»; 3) «основа парому»; 4) «навощені дерев'яні дощечки» – in codicis extrema cera «на останній сторінці дощечки». Звідси походять codices accepti et depensi, до яких щомісяця занотовували грошові витрати (*adversaria, ōrum* n) – referre in codĭcem «записати до книги». До однієї частини таких книг занотовували видачу та борги (codices expensi < *expensio, ōnis* f < *expensa, ae* f «витрати» < *expenso, āvi, ātum, āre* «виплачувати»), до іншої – отримання і кредит (codices accepti < *acceptio, ōnis* f < *accipio, cēpi, ceptum, ĕre* «отримувати»). Запис видачі (*acceptilatio, ōnis* f «формальний акт погашення боргу» < *acceptum, i* n «прибуток» та *ferre* «носити») були обов'язковими у таких книгах. За часів імперії касові книги слугували доказом юридичних актів для банкірів та мінял.

Видання Грегоріаном імператорських конституцій під назвою «кодекс» «...закріпило за словом значення законодавчої збірки» [12, с. 535]. Згодом з'явилися Кодекси Гермогеніана, Феодосія, Юстиніана. У період середніх віків замість слова codices стали вживати leges (закони), а з XVI ст. знову відновилося у Кодексі Генріха III, у якому містилися ордонанси французьких королів. Кодекс Феодосія був першою законодавчою збіркою (у 16 книгах), (Кодекси Грегоріана і Гермогеніана були приватними виданнями), яка з'явилася у 439 р. Автор мав на меті висвітлення двох сторін: перша сторона передбачала укладення збірки за зразком попередників та з усіма імператорськими рескриптами і конституціями, які призначалися для вивчення права; друга слугувала для практичного застосування, з діючими законами та уривками з творів юристів [12, с. 535-536]. Кодекс Юстиніана, який було оприлюднено у 529 р., у другому виданні з'явився під назвою «Codex repetitae prelectionis». Найдавніші рукописи зберегли уривки

перших дев'яти книг, а «tres libri» завжди випускалися західними рукописими (Graeca non leguntur).

У Франції у різні періоди історичного розвитку кодифікація права зустрічала всілякі труднощі. Тому було необхідно зробити реформу мови, оскільки країна ділилася на дві великі території стосовно і права, і мови. Боротьба між звичайним правом (кутюми) і писаним (римським) правом продовжувалася протягом майже двох століть. Одним із питань, які розв'язувалися під час Французької революції, було створення нового цивільного Кодексу (1789). У Конституції 1791 р. було записано: «il sera fait un code de lois civiles communes a toute la royaume» [13, с. 541]. «Буде зроблено кодекс цивільних законів, спільних для всього королівства» (Тут і далі переклад наш. – І.В.).

Значну роль у створенні французького цивільного кодексу відіграв Наполеон, який проголошував усіх французів правомірними незалежно від релігії чи походження, надавав перевагу приватній власності, залишаючи за державою право обмеження власності, описав мотиви укладання шлюбу та шляхи його розірвання, а також організацію батьківської влади, залучивши до свого Кодексу королівські ордонанси про акти громадянського стану, форми і види дарування, спадок. І хоча Кодекс Наполеона було розповсюджено примусово (внаслідок так званих наполеонівських війн) в Італії, Голандії, Польщі, окремих територіях Німеччини, він значно вплинув на всю законодавчу роботу XIX ст. у країнах Європи [13, с. 542].

У Німеччині з часу зникнення королівського законодавства з XI ст. виникла потреба нового загального права. У XIII ст. з'явилися приватні збірки, були спроби офіційного редагування звичаєвого права в окремих місцевостях (Прусія, Баварія etc.). Попри ненависть значної частини населення до чужої мови, імперське законодавство обмежувалося кодифікацією карного права і виданням статутів, які регулювали нотаріат, опіку, поліцію. У 1643 р. Контриг вимагав видання законодавчого кодексу німецькою мовою, який, на його думку, мав бути незначним за розміром («De origine juris germanici»). Із другої половини XVII ст. Прусія та Баварія почали готувати власні кодифікації права, не дочекавшись на спільногерманські. У 1713 р. Фрідріх-Вільгельм I вимагав кодифікації загального земського права, у 1747 р. Самуїл Какцей ознайомив колег із першою частиною проекту «Corporis juris Fridericiani», яка складалася з приватного права, а у 1751 р. – другою частиною твору, що охоплювала майнове право. У 80 рр. XVIII ст. зусиллями комісії було зроблено виборку з римського права і створено «Entwurf eines allgemeinen Gesetzbuches fьr die Preussischen Staaten», що набув сили закону у 1794 р. Відмовившись від римської інституційної системи, укладачі Landrecht'a розділили матеріал на дві частини (перша частина містила постанови та майнові права, друга частина знайомила з правами у сім'ї, суспільстві, державі) [13, с. 543]. «Пруський кодекс довів можливість поєднання німецького права ... з римським і став підґрунтям подальших кодифікаційних праць» (І.В.).

Англія була єдиною державою серед західноєвропейських держав, яка не мала кодифікації права. Так зване загальне право (common law) складалося з судових рішень і принципів, які з'являлися протягом історичного розвитку країни. У 1860 р. Індія, як колонія Англії, отримала карний і процесуальний кодекс, а у 70 рр. XIX ст. – кодифіковані частини цивільного права.

У Швейцарії наприкінці XIX ст. з'явився ряд законів, що стосувалися окремих сторін права (напр., шлюбу, суспільства), і загальний кодекс обов'язкового права (1883), укладачі якого дотримувалися римської системи. Кодекс цивільного права Швейцарії «Цивільне укладення цюріхського кантону» (1856) вважався

оригінальним твором Блужчлі, в якому відчувався значний відступ від римського права.

Кодифікація цивільного права в Росії також була потребою часу. З часів, коли джерелом права слугували «Руська Правда», Псковська та Новгородські судні грамоти, «Уложенія» Олексія Михайловича, звичаї та закони дуже змінилися, а тому не могли бути юридичною нормою країни. За наказом Петра І у 1700 р. було створено комісію у складі 70 осіб для визначення кодексу на зразок шведського. Робота у цьому напрямку продовжувалася у період правління наступних царів. Оскільки у державі не існувало вироблених норм побуту, тому кодифікація права не могла з'явитися. «Перш, ніж створювати загальні норми, слід описати приватні» [13, с. 550].

Магдебурзьке право було відомим Європі з XIII ст., коли з'явилася збірка законів «Sachsisches Weichbild» або «Magdeburger Weichbildrecht», утворена на зразок «Саксонського зерцала», після ознайомлення імператорів з італійськими містами. Енциклопедичний словник Ф.А.Брокгауза і І.А.Ефрона допомагає відновити ланцюг проходження слова Weichbild від мови до мови: гр. «дім, укріплений дім, майно» > лат. *vicus, i* m «селище; селянський двір; міський квартал; вулиця» > нім. *Weichbild* n «межа міста (територія)» з подальшим проходженням через польську, литовську, російську мови.

У XIII ст. у період правління Данила Романовича німців закликали селитися у містах, а його онук у 1320 р. обіцяв купцям вільну торгівлю у своїх володіннях.

Магдебурзьке право (як термін) стало відомим русичам у XVI ст., коли з'явився точний переклад німецького тексту Ландрехта і Вейхбільда. Латинський переклад було здійснено у 1535 р. Миколою Яскером («Promptuarium juris Provincialis, quod Speculum Saxonum vocatur, tum et Municipalis Maideburgensis», у трьох частинах). У середині XIX ст. Київ був самоврядним містом.

Класична епоха дала нащадкам так звані міста-держави. У Стародавній Греції поліси були типовою формою соціально-економічної та політичної організації суспільства, в яких втілювалася ідея всеохоплюючої справедливості. Критерієм справедливості виступало право як сукупність індивідуальних прав громадян, що відповідають звичаю [9, с. 36]. Також у класичну епоху були сформульовані загальні принципи сучасної юрисдикції: 1) організація, на яку розповсюджується судова влада, не повинна розглядати справ, підвідомчих юрисдикції інших закладів; 2) рішення суду може бути визнане недійсним, якщо його ухвалила некомпетентна установа (sententia non suo judice lata obtinet nullam firmitatem); 3) відповідач має право на апеляцію (exceptio judicis incommetentis); 4) юрисдикція має територіальний характер, тобто поширюється на певній території (за винятком вищого суду etc.) [13, с. 115-117].

Висновки і перспективи. Суспільно-історичні процеси, які відбувалися в період трансформації державного устрою країн Європи, тісно пов'язані з глобалізацією економіки. Історично склалося так, що упродовж багатьох століть латинська мова відігравала значну роль у професійній діяльності науковців і мала інтернаціональний характер. Таким чином, проникнення класичних мов у нові західноєвропейські мови відбувалося різними шляхами завдяки безпосереднім контактам народів у різні історичні періоди розвитку країн Європи.

Список використаних джерел

1. Балалаєва, О. Ю. Латина і мови для спеціальних цілей: pro et contra [Текст] / О. Ю. Балалаєва // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. – Кривий Ріг : ЦЕНТР-ПРИНТ, 2012. – вип.7. – С. 285–292.
2. Вакулик, І. І. Джерела походження культу старовинної студентської пісні [Текст] / Ірина Вакулик // Studia linguistica. Збірник наукових праць. Вип. V (II). – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – с. 64-69.
3. Вакулик, І. І. Спілкування як екзистенція людського буття [Текст] / Ірина Вакулик // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». – 2012. – № 2 (4). – с. 160-162.
4. Вакулик, І. І. Системність у вивченні латинської мови на шляху формування сучасних універсальних знань [Текст] / Ірина Вакулик // Науковий вісник НУБіП. Серія «Філологічні науки». – Вип. 215. – Ч. 1. – К.: Міленіум, 2015. – с. 159-166.
5. Вакулик, І. І. Писемні пам'ятки XV–XVI ст. як віддзеркалення наукової картини світу [Текст] / Ірина Вакулик // Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. Серія «Лінгвістика. Лінгвокультурологія». – Вип. 6. – с.124-131.
6. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / Под ред. В. Н. Ярцевой. – М.: Директмедиа Паблишинг, 2008. – 5987 с.
7. Латинский язык: [Учебник] / Под ред. В. Н. Ярхо, В. И. Лободы. – 5-е изд., стер. – М.: Высшая школа, 1997. – 384 с.
8. Микитась, В. Л. Давньоукраїнські студенти і професори [Текст] / В. Микитась. – К. : Абрис, 1994. – 228 с.
9. Мірошенко, М. І. Історія вчень про державу і право: [Навчальний посібник] / М. І. Мірошенко, В. І. Мірошенко. – К. : Атіка, 2001. – 224 с.
10. Ткач, А. Словотвірна ідентичність української термінології: [монографія] / А. Ткач, В. Шинкарук. – Чернівці : Чернівецький національний університет, 2010. – 196 с.
11. Шинкарук, В. Д. Репрезентації модусних категорій у сучасній українській мові [Текст] / В. Шинкарук // Мовознавство, 1999. – № 2-3. – С. 50-56.
12. Большая советская энциклопедия: В 30 т. / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Сов. энциклопедия. – Т.15. – 1975. – 628 с.
13. Энциклопедический словарь [Текст] / Сост. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – СПб.: Типограф. акц. общ. Брокгаузъ-Ефронъ, 1904. –Т.XXX. – 1898. – 474 с.

References

1. Balalaieva, O. Iu. (2012). Latyna i movy dlia spetsialnykh tsilei: pro et contra [Latin and Languages for special purposes: pro et contra]. Philological studies, 7, 285-292.
2. Vakulyk, I. I. (2011). Dzherela pokhodzhennia kultu starovynnoi studentskoi pisni [Sources of origin of ancient student song's cult]. Linguistic studies, V (II), 64-69.
3. Vakulyk, I. I. (2012). Spilkuvannia yak ekzystentsiia liudskoho buttia [Communication as an existence of human being]. Bulletin of Dnipropetrovsk Alfred Nobel University. Philological Studies**,** 2 (4), 160-162.
4. Vakulyk, I. I. (2015). Systemnist u vyvchenni latynskoi movy na shliakhu formuvannia suchasnykh universalnykh znan [Consistency in learning the latin language on the way to the formation of present pansophy]. Bulletin of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. Philology, 215, 1, 159-166.

5. Vakulyk, I. I. (2013). Pysemni pamiatky XV–XVI ct. yak viddzerkalennia naukovoi kartyny svitu [Writing attractions of the XV-XVIth centuries as a reflection of the world scientific picture]. Linguistics. Linguoculturology, 6, 124-131.
6. Yartseva, V. N. (2008). Lynhvystycheskyi entsyklopedycheskyi slovar' [Linguistic Encyclopedic Dictionary]. – Moscow: Dyrektmedya Pablyshynh, 5987.
7. Yarkho,V. N., Loboda, V. Y. (1997) Latynskyi yazik [Latin language]. Moscow: Higher school, 384.
8. Mykytas, V. L. (1994). Davnoukrainski studenty i profesory [Ancient Ukrainian students and professors]. – K.: Abrys, 228.
9. Miroshenko, M. I. (2001). Istoriia vchen pro derzhavu i pravo [History of state and law doctrines]. – K.: Atika, 224.
10. Tkach, A., Shynkaruk, V. D. (2010). Slovotvirna identychnist ukrainskoi terminolohii [Word-forming Identity of the Ukrainian Terminology]. Chernivtsi: ChNU, 196.
11. Shynkaruk, V. D. (1999). Reprezentatsii modusnykh katehorii u suchasnii ukrainskii movi [Representations of modus categories in modern Ukrainian language]. Linguistics, 2-3, 50-56.
12. Prokhorov, A. M. (1975). Bolshaia sovetskaia entsyklopedyia [Great Soviet Encyclopedia]. Moscow: Soviet Encyclopedia, 15, 628.
13. Brokhauz, F. A., Efron, Y. A. (1898). Entsyklopedycheskyi slovar [Encyclopedic Dictionary]. St. Petersburg: Typohraf. Brokhauz-Efron, 1904, XXX, 474.

ЛАТИНСКИЙ ЯЗЫК: ПУТИ ПРОНИКНОВЕНИЯ В НОВЫЕ ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИЕ ЯЗЫКИ

И. И. Вакулик

Аннотация*. Доминирование и распространения древнегреческого и латинского языков на протяжении длительного времени от античности до начала XXI века свидетельствует о значительном влиянии классических языков не только на историю и культуру многих народов, но и на развитие языков европейского ареала, а также вызвано быстрым развитием различных отраслей наук и, соответственно, терминологий, которые обслуживают эти науки. В частности, в юриспруденции одним из источников проникновения классических языков в новые западноевропейские языки была юрисдикция и кодификация норм права.*

Ключевые слова*: классические языки, языки европейского ареала, межязыковые контакты, глобализация, заимствования, латинский язык, кодификация права, терминология*

THE LATIN LANGUAGE : PENETRATION WAYS INTO NEW WEST EUROPEAN LANGUAGES

I. I. Vakulyk

Abstract*. Ancient Greek and Roman cultural heritage became the basis of the whole European civilization long ago. That is why it is hard to overestimate the contribution of classical languages into European languages areal. The borrowings from Greek and Latin languages constitute a considerable layer of not only Roman, but also Germanic and Slavic languages. Interlanguage contacts have formed an integral part of modern languages, and the constant exchange and interpenetration of cultures have become the need of society. In this way, the enrichment of languages is taking place.*

For many centuries Latin, and through its mediation the Greek language, had a dominant influence on the languages that either evolved on the basis of Latin, or had been forming during the scientific and cultural golden age of Latin. We can therefore say that

social and historical processes that took place during the transformation of government system of European countries, are closely linked with the globalization of economy.

Thus, the penetration of classical languages into new West European languages was different due to direct contacts of nations in different historical periods of European countries development. The domination and the spread of Greek and Latin for a long time, from antiquity to the beginning of 21st century, is the evidence of a significant impact of classical languages not only on the history and culture of many nations, but also the development of languages of the European areal; it is due to the rapid development of various science branches and, therefore, terminologies, which serve these sciences. In particular, in legal studies one of the sources of classical languages penetration into new Western European languages was the jurisdiction and codification of law standards.

Keywords: *classical languages, languages of the European areal, interlanguage contacts, Latin, jurisdiction and codification of law standards, globalization, terminology*

УДК 811.161.2’373.45(477.87):811.112.2

ДИНАМІЧНІ ПРОЦЕСИ У СКЛАДІ ГЕРМАНІЗМІВ УКРАЇНСЬКИХ ГОВІРОК ЗАКАРПАТТЯ

О. М. ГВОЗДЯК, кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
*E-mail:*hvozdyak@ukr.net

Анотація. *Мова завжди дуже чутливо реагує на зміни в житті народу, а це призводить до певних зрушень у її лексичному складі. Хоча проблема міжмовних контактів та інтеграції мов має на сьогодні солідне наукове підґрунтя, однак залишається актуальною й досі. У цій царині ще існує чимало наукових проблем, детальне вивчення яких дасть змогу пролити світло на питання збагачення словникового складу шляхом запозичень. Стаття є продовженням досліджень автора з проблем німецько-українських міжмовних контактів на Закарпатті. Наявність німецьких запозичень в українських говірках Закарпаття зумовлена насамперед заселенням краю німецькими колоністами (перша хвиля німецької колонізації тривала у XII–XIII ст., а друга – впродовж XVIII-го до середини XIX ст.).*

Дослідження українсько-німецьких мовних контактів на Закарпатті дає підстави констатувати різноплановість запозичень із мови-джерела. У статті простежено динаміку німецьких запозичень у складі українських говірок Закарпаття на фонетичному, граматичному та семантичному рівнях. Розглянуто шляхи проникнення німецьких запозичень в українські говірки Закарпаття та їх типи. Відзначено, що в чужому мовному середовищі німецькі лексичні запозичення, як правило, асимілювалися і частково уподібнилися до фонетичних, морфологічних моделей мови-позичальника. На конкретних прикладах проілюстровано семантичні зміни німецьких запозичень в українських говірках Закарпаття.

Ключові слова: *німецькі запозичення, германізми, Закарпаття, українські говірки, динаміка, адаптація, фонетичний, граматичний, семантичний рівні*

Актуальність. Відомо, що більшість мов має змішаний характер з огляду на міжмовні контакти, які відбуваються як на рівні літературних мов, так і на рівні

© О. М. Гвоздяк, 2016

діалектів. Хоча проблема міжмовних контактів та інтеграції мов має на сьогодні солідне наукове підґрунтя, однак залишається актуальною й досі.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Різні аспекти мовних контактів ґрунтовно досліджували У. Вайнрайх [1], Ю. Жлуктенко [6], С. Семчинський [12], М. Кочерган [8] та ін. Поглиблена увага до цієї проблеми пояснюється тим, що мова завжди дуже чутливо реагує на зміни в житті народу, а це призводить до певних зрушень у її лексичному складі.

Однак у цій царині ще існує чимало наукових проблем, детальне вивчення яких дасть змогу пролити світло на питання збагачення словникового складу шляхом запозичень.

Германізми в українській мові мають досить давну історію. Вплив німецької мови на різні українські говори вивчали Д. Костюк [7], М. Кочерган [8], В. Лопушанський і Т. Пиц [9], Н. Нечаєва [10] та ін.

Вагомий внесок у вивчення розвитку та функціонування німецьких говірок Закарпаття в умовах іншомовного оточення зробили вчені Ужгородського національного університету Л. Владимир, С. Штефуровський, Й. Шрамл, М. Шін, Г. Меліка, М. Медвідь, Е. Стародимова, Ф. Куля, І. Чолос, Л. Шмідзен та ін., які провели глибокий аналіз історії та сучасного стану німецьких говірок Закарпаття.

Стаття є продовженням досліджень автора з проблем німецько-українських міжмовних контактів на Закарпатті [2, 3, 4, 13,14,15].

Мета цієї розвідки – простежити динаміку німецьких запозичень у складі українських говірок Закарпаття на фонетичному, граматичному та семантичному рівнях.

Методи. Під час аналізу матеріалу здійснювався комплексний підхід, що виявляється в застосуванні різних методів залежно від конкретних аспектів дослідження. За допомогою дескриптивного методу здійснено класифікацію німецьких запозичень. Дослідження семантичної структури запозичених лексем базується на методиці компонентного аналізу. Поглибив характеристику досліджуваної лексики також порівняльний метод. Підґрунтям для застосування названих дослідницьких методів послужили прийоми описового методу – спостереження, систематизації й узагальнення матеріалу.

Результати. Як відомо, на Україні німці проживають, окрім Донецької, Дніпропетровської, Одеської областей та Криму, і на Закарпатті. Перші німецькі поселення з'явилися тут у XII–XIII ст. Від німецьких колоністів тих часів залишилися сліди у топонімах та антропонімах українського й угорського автохтонного населення краю.

Німці, які дотепер зберегли свою мову, звичаї, традиції, з'явилися на території Закарпаття у XVIII–XIX ст. Колонізація здійснювалася різними шляхами. На подарованій графському дому Шенборнів території Мукачівсько-Чинадіївської домінії, що належала Ференцу Ракоці II, оселилися вихідці зі східної Франконії, південної Богемії, південної Баварії та Швабії. У верхів'ях ріки Тересви поселилися вихідці з верхньої Австрії [14, с. 405]. Німці зі східної Галичини, Угорщини утворили невеликі німецькомовні поселення в Ужгороді, Мукачеві, Рахові, Т.-Бистрій, Т-Реметі, Перечині, Кобилецькій Поляні та ін.

Після переселення на Закарпаття німці жили спочатку замкнуто, залишаючись більше століття одномовними, і тільки опосередковано контактували з місцевим українським та угорським населенням. В основному німецькі колоністи мали контакти з іншими етносами через торгівлю. По селах, з огляду на обмежені релігійні, етнокультурні й господарські контакти, майже не укладалися міжетнічні шлюби, за винятком тих місць, де німецьке населення вже через 3-4 покоління

асимілювалося з навколишнім міським населенням і помітно не відрізнялося від нього своїм культурним розвитком.

Інтенсивнішими були контакти між чоловіками різних етносів, які працювали на графських заводах і фабриках, у солекопальнях, на лісорозробках тощо. Спільна служба в австро-угорській армії також сприяла контактуванню між чоловічим різноетнічним населенням. Із появою механічного транспорту, зокрема залізниці, коло самоізоляції етнічних груп поступово розмикалося. Значних змін у міжетнічних стосунках зазнає населення краю після приєднання Закарпаття (тоді Підкарпатської Русі) до Чехословацької республіки. На цей період припадає поява й розвиток багатомовності не лише в містах, але й у сільській місцевості, серед усіх етносів і соціальних прошарків, зокрема й серед німецького населення. Таким чином, у період Чехословацької республіки на Закарпатті коло самоізоляції народів зовсім розімкнулося. Настав інтенсивний процес міжетнічних взаємин.

Контактуючи, українці запозичували разом з реаліями культури, побуту й назви цих реалій, тобто іншомовні слова. У рамках цієї розвідки аналізуємо лише взаємодію українських говірок Закарпаття з німецькою мовою. До уваги не беремо запозичення з інших уживаних у Закарпатті говірок (угорських, словацьких, румунських тощо).

Дослідження українсько-німецьких мовних контактів на Закарпатті дає підстави констатувати різноплановість запозичень із мови-джерела. Німецькі запозичення, які Н. Головчак відносить до «діалектних українізмів» [5, с. 16], – це лексеми, що позначають назви предметів побуту; сільського господарства; ремісництва; будівництва; одягу, взуття, аксесуарів; кулінарії; торгівлі, грошей, міри; характеристики людей за своєцтвом, внутрішніми якостями; назви флори і фауни; військової справи; суспільно-політичних понять; ознак і дій.

Більшість германізмів проникли в українські закарпатські говірки усним шляхом унаслідок щоденних, безпосередніх мовних контактів місцевого українського населення краю з німцями, угорцями, словаками та іншими етносами. Тому виділяємо два типи запозичень: прямі та опосередковані.

До перших належать запозичення, які потрапили в українські говірки Закарпаття як результат безпосередніх мовних зв'язків українців із німецькими колоністами. Це переважно побутова, сільськогосподарська та будівельна лексика. Наприклад: *шнуро́к* 'шнур, шнурок' *(Schnur); штре́ка* 'залізниця' *(Strecke); та́шка* 'сумка, портфель' *(Tasche); гак* 'крючок, гак' *(Haken); шуфляда* 'шухляда' *(Schublade); бі́ґлязь* 'праска' *(Bügeleisen); фірга́нґ(к)и* 'занавіски' *(Vorhang); а́нцуґ(к)* 'костюм' *(Anzug); штрі́мфлі* 'носки' *(Strümpfe); фри́штик* 'сніданок' *(Frühstück); шанц* 'окоп, земельне укріплення', 'кювет' *(Schanze); шу́тер* 'щебінь' *(Schotter); рі́ґлі* 'середні горизонтальні поперечки між стовпами дерев'яного зрубу будинку' *(Riegel)* тощо.

Прямі запозичення з німецької мови в українських говірках досліджуваної території пов'язані переважно зі службою чоловіків у австрійській армії. Наприклад: *у́рлап* 'відпустка' *(Urlaub), флі́нта* 'рушниця' (*Flinte), фе́рдебунґи* (арх.) 'маневри' *(Feldübungen)*.

Більшість німецьких запозичень потрапила в українські говірки Закарпаття через посередництво угорської мови і належить до другого типу запозичень. Наприклад: *при́злі* 'сухарі' *(Brösel,* угор. *prézli); ба́лта* 'сокира' *(Beil,* угор. *balta); ко́рга́з* 'лікарня' *(Kurhaus,* угор. *korház); гертѝка* 'лихорадка' *(Hektik,* угор. *hektika); кру́мплі* 'картопля' *(Grundbeeren,* угор. *krumpli); бу́кса* 'бляшанка, карнавка (для збирання грошей)' *(Büchse,* угор. *buxa); параді(ú)чкú* 'помідори' *(Paradiesfpfel,* угор. *paradicsom); та́нір* 'тарілка' *(Teller,* угор. *tanyer); фа́нки* 'пончик'

(Pfannkuchen, угор. *fank); тро́уґер* ‘носильщик’ *(Träger,* угор. *tróger); шо́вґор* ‘дівер, швагер’ *(Schwager,* угор. *sougor); госундра́ґи* ‘підтяжки’ *(Hosenträger,* угор. *hozentragen); шо́вдарь* ‘окіст, шинка’ *(Schinken,* угор*. soudar)* тощо*.*

Частина німецьких запозичень проникла в українські говірки Закарпаття через чеську та словацьку мови: *шва́блик* ‘сірник’ *(Schwefelhölzer,* слов. *švablik); дӳ(і)ля* ‘підлога’ *(Diele,* слов. *dyla); кне́длики* ‘хлібець зі звареного на парі викислого тіста, який використовується для приготування другої страви’ *(Knödel,* чес. *knedlìk(y))* та ін*.*

У чужомовному середовищі німецькі лексичні запозичення пройшли трирівневу динаміку (адаптацію): 1) фонетичну, 2) морфологічну і 3) семантичну.

Фонетичний процес адаптації відбувається шляхом фонетичної субституції – заміни невластивих українським говіркам Закарпаття звуків німецької мови подібними звуками української мови / говірки: укр. гов. *фриштику(о)ва́ти* – нім. *frühstücken* ‘снідати’; укр. гов. *біґльова́ти* – нім. *bügeln* ‘прасувати’; укр. гов. *вінчу(о)ва́ти* – нім. *wünschen* ‘бажати’; збереження глухості дзвінких приголосних у кінці слова: *фермі(и)к* тощо.

Переважна більшість германізмів українських говірок Закарпаття – іменники: *шанц* ‘окоп, земельне укріплення’, ‘кювет’ *(Schanze)*, *а́нцуґ(к)* ‘костюм’ *(Anzug)*, *шуфляда* ‘шухляда’ *(Schublade)*, *штрі́мфлі* ‘носки’ *(Strümpfe)*, *бі́ґлязь* ‘праска’ *(Bügeleisen)*, *фри́штик* ‘сніданок’ *(Frühstück)*, *фірга́нґ(к)и* ‘занавіски’ *(Vorhang)*, *шла́єр* ‘фата’ *(Schleier)*, *ца́йґер* ‘стрілка’ *(Zeiger)*, *шурц* ‘фартух’ *(Schurz)*, *шу́тер* ‘щебінь’ *(Schotter)*, *ші́фер* ‘шифер’ *(Schifer)*, *штре́ка* ‘залізниця’ *(Strecke)*, *та́шка* ‘сумка, портфель’ *(Tasche)*, *шпайз* ‘комора’ *(Speisekammer)*, *фра́йир* ‘наречений’ *(Freier)* тощо.

У чужому мовному середовищі німецькі лексичні запозичення, як правило, асимілювалися і частково уподібнилися до морфологічних моделей відповідної частини мови.

Зокрема, деякі німецькі запозичені іменники чоловічого та середнього роду отримали в українських закарпатських говірках жіночий рід: *ба́лта* ‘сокира’ *(das Beil)*, *гу́мка* ‘гумка’ *(der Gummi)*, *ма́нтля* ‘пальто’ *(der Mantel)*, *ру́ла* ‘труба’ *(das Rohr)*, *шу́па* ‘сарай, навіс’ *(der Schuppen)* тощо.

Запозичені з німецької мови іменники (переважно жіночого роду) отримали в українських закарпатських говірках флексії (окремі й суфікс *-к-*) жіночого роду *-а*: *ка́нта* ‘глечик, кухоль’ *(die Kanne)*, *фа́рба* ‘фарба’ *(die Farbe)*, *ла́мпа* ‘лампа’ *(die Lampe)*, *бу́дка* ‘будка’ *(die Bude)*, *та́шка* ‘сумка’ *(die Tasche)*, *штре́ка* ‘залізниця’ *(die Strecke)*, *ша́лка* ‘чаша’ *(die Schale)*, *му́терка* ‘гайка’ *(die Mutter)*, *шпу́лька* ‘котушка’ *(die Spule)*, *ба́лка* ‘балка, брус’ *(der Balken)* тощо.

Значна частина запозичених іменників чоловічого і середнього (рідше жіночого) роду отримала в місцевих українських закарпатських говірках суфікси *-ик, -ок*: *го́блик* ‘струганок’ *(der Hobel)*, *го́керлик* ‘табурет’ *(der Hocker)*, *фу́рик* ‘візок’ *(das Fuhrwerk)*, *пи́ензлик* ‘пензлик’ *(der Pinsel)*, *шнуро́к* ‘шнур’ *(die Schnur)*, *ґа́нок* ‘коридор’ *(der Gang)* тощо.

Іменники з кінцевим приголосним основи оформилися за чоловічим родом: *а́нцуґ(к)* ‘костюм’ *(der Anzug)*, *ка́фель* ‘кахля’ *(die Kachel)*, *ку́фер* ’чемодан’ *(der Koffer)*, *ца́йґер* ‘стрілка годинника’ *(der Zeiger)*, *ві́нкель* ‘косинець, кутомір’ *(der Winkel)*, *цуґ(к)* ‘протяг’ *(der Zug)* тощо.

На другому місці за кількістю запозичень із німецької мови – дієслова: *ра́йбати* ‘прати’ *(reiben)*, *луфтова́ти* ‘провітрювати’ *(lüften)*, *ґратульова́ти* ‘вітати’ *(gratulieren)*, *вартова́ти* ‘чекати’ *(warten)*, *шпацірова́ти* ‘гуляти’ *(spazieren)*, *вінчова́ти* ‘бажати к-н. що-небудь’ *(wünschen)*, *мелдова́ти*

‘повідомляти’ *(н. melden)*, *шпу(о)рова́ти* ‘заощаджувати’ *(н. sparen)*, *рахова́ти* ‘рахувати’ *(rechnen)*, *штимова́ти* ‘пасувати, підходити’ *(stimmen)*, *фри́штиковати* ‘снідати’ *(frühstücken)*, *гобльова́ти* ‘стругати’ *(hobeln)* тощо.

Вагоме місце серед германізмів у закарпатських говірках посідають дієслова, які виражають конкретні дії, безпосередньо пов’язані з побутовою сферою діяльності людини: *луфт(у)ова́ти* ‘провітрювати’ *(lüften)*, *гайц(у)ова́ти* ‘топити, опалювати’ *(heizen)*, *пуц(у)ова́ти* ‘чистити’ *(putzen)*, *ра́йбати* ‘прати’ *(reiben)* тощо.

Запозичені дієслова отримали закінчення початкової форми українських дієслів *-ти* (*пуцувати* (*putzen*), *вінчовати* (*wünschen*), *біґльовати* (*bügeln*)) та відмінюються за типовими правилами української граматики (*вінчую, вінчуєш, вінчує, вінчуємо, вінчуєте, вінчують*).

Крім того, всі запозичені дієслова стали твірною базою для продуктивних префіксальних, префіксально-суфіксальних, постфіксальних та ін. похідних утворень. Наприклад: *випуц(у)овати*, *випуц(у)оватися, нагайц(у)овати*, *пролуфт(у)оватися*, *замелд(у)овати, замелд(у)оватися* тощо.

Серед німецьких лексичних запозичень прикметники та прислівники трапляються досить рідко, наприклад: *файний* ‘гарний, добрий’ (*fein*), *фест* ‘міцний’ (*fest*), *шіковний* ‘спритний’ (*geschickt*), *фрішний* ‘свіжий’ (*frisch*); *ґанц* ‘цілком, цілковито’ (*ganz*); *фертік* ‘готовий’ (*fertig*); *фурт* ‘невпинно, безперервно’ (*fortwährend*).

Німецькі запозичені прикметники отримали в українських закарпатських говірках суфікси *-ий(-ый)*, *-а*, *-оє* (в окремих говірках зрідка *-е, -ой)*. Наприклад: *файний, файна, файноє* ‘добрий, гарний’ (*fein*); *куртий*, *курта*, *куртоє, курте, куртой* ‘короткий’ (*kurz*), *шіковний*, *шіковна*, *шіковноє* ‘вправний, спритний’ (*geschickt*) тощо.

Іменники та прикметники з німецьким етимоном відмінюються за парадигмою української мови (*шалка, шалки, шалці, шалки, шалков, на шалці; файний, файного, файному, файним; файний – файніший, найфайніший* або *май файний, ма́й файний*).

Розрізняють моносемічні та полісемічні запозичення. Під моносемічними запозиченнями розуміємо запозичені лексеми, які в німецькій мові мають тільки одне значення. Залежно від того, які відтінки значення або розширення значення ці запозичення отримали в українських закарпатських говірках, виділяємо такі підгрупи:

1. Запозичення, які повністю зберегли в українських закарпатських говірках своє первинне значення без зміщень у понятійному змісті. Сюди належить переважно термінологічна лексика та чимало слів побутової тематики: *васерва́га* ‘ватерпас’ (*Wasserwaage*), *цантіме́йтер* ‘сантиметр’ (*Zentimeter*), *ра́шпіль* ‘рашпіль’ (*Raspel*), *му́терка* ‘гайка’ (*Mutter*), *го́блик* ‘рубанок’ (*Hobel*), *дра́йфус* ‘триніжка’ (*Dreifuß*), *бормаши́на* ‘бормашина’ (*Bohrmaschine*), *фреза́* ‘фреза’ (*Friesen*), *бротва́нка* ‘сковорода’ (*Bratpfanne*), *шпайз* ‘комора’ (*Speisekammer*) тощо.

2. Деякі запозичення з німецьким етимоном в українських говірках Закарпаття зазнали семантичних змін. Виділяємо три типи відношень запозиченого слова зі словом-етимоном:

1) моносемантизація запозиченого слова: нім. *Zug* у мові-джерелі має такі значення: 1. рух, перехід, переліт *(птахів)*; 2. процесія, колона, взвод; 3. ключ (*птахів*), косяк (*риб*); 4. потяг; 5. струмінь (*повітря*), протяг; 6. ковток; 7. вдих,

затяжка; 8. риса (*характеру, обличчя*); 9. схильність, потяг. В українські говірки Закарпаття це слово увійшло з одним значенням – *протяг*;

2) нова конотація (стилістичне забарвлення): нім. *Freier* ‘наречений’ – укр. гов. *фра́йир (фра́єр)* ‘коханець’, ‘зарозуміла людина’;

3) стилістична зміна: нім. *handeln* ‘торгувати’, ‘діяти’ – укр. гов. *гандльова́ти* ‘займатися спекуляцією’.

3. Запозичення з узагальнюючим значенням, у яких обсяг значення в українській закарпатській говірці ширший, ніж у мові-оригіналі: *лумп* “негідник, гульвіса” (*Lump*). У досліджуваних говірках це слово отримало додаткові значення: ‘алкоголік’; ‘недалека, несерйозна, легковажна людина’; *шпіцлик* ‘шпиг, провокатор’ (*Spitzel*). В українських говірках Закарпаття цим словом називають низькорослу людину, а також учня, який доносить учителеві.

У цій групі запозичень не йдеться про різницю між значеннями, оскільки нове значення не розвинулося стосовно основного. Відмінність полягає тільки у сфері вживання.

Проведений аналіз німецьких лексичних запозичень дозволяє констатувати, що семантика запозичених слів дуже часто не збігається з семантикою їх етимонів у мові-джерелі. Ми зафіксували такі випадки:

1. Лексема, запозичена тільки в одному або кількох значеннях, при її широкій полісемії у німецькій мові: *ґешéфт* ‘1. справа, заняття, діяльність, бізнес; 2. угода; торговельна операція; 3. фірма, підприємство, магазин’ (н. *Geschäft*). В українських закарпатських говірках запозичення *ґешефт* зафіксовано тільки у першому значенні. З семи значень, властивих німецькому *Karte*, українські говірки Закарпаття перейняли тільки два: 1. географічна карта; 2. карта (гральна).

2. Запозичена лексема розширила свою семантику, розвинувши нові значення, які відсутні в мові-джерелі: *шпíндель* ‘1. веретено; 2. техн. шпиндель’ (*Spindel*). У досліджуваних говірках зафіксовано додаткове (переносне) значення для позначення малого верткого хлопчика;

Розширення семантики характерне і для лексеми *ша́йта* ‘поліно’ (*Scheit*). Зокрема, в закарпатських говірках ця лексема означає також незграбну людину.

3. Запозичена лексема вживається у значенні, якого немає у мові-джерелі: *шпіц* ‘лезо, кінець, шпиль’ (*Spitze*) ‘підківка на передній частині підошви взуття’ (у мараморoських говірках).

Зауважимо, що семантика багатозначних німецьких лексичних запозичень характеризується на досліджуваній території неоднаковими ареалами поширення. Частина проаналізованих лексем побутує тільки в населених пунктах, населення яких безпосередньо контактує з німцями Закарпаття. Так, наприклад, німецьке запозичення *фрíшний* (*frisch*) у мові-джерелі має шість значень, а в українських закарпатських говірках – чотири: 1. *свіжий, незіпсований;* 2. *свіжий, чистий;* 3. *здоровий, свіжий;* 4. *свіжий, прохолодний*. Усі чотири запозичені значення поширені на території Мукачівщини, а тільки четверте – на всій території.

Результати нашого аналізу засвідчують, що населення краю використовує частину німецьких запозичень як лексичні дублети до українських слів. Наприклад: *шалата/салат* (Salate)*, тинта/чорнило* (Tinte), *анцуґ(к)/костюм* (Anzug), *фришти́к/сніданок* (Frühstück), *шлаєр/фата* (Schleier), *куфер/чемодан* (Koffer), *вінчувати/бажати* (wünschen), *луфтувати/провітрювати* (lüften) тощо.

Що стосується сучасного процесу запозичень із німецької говірки в українську, спостерігаємо припинення впливу німецької мови на українські говірки Закарпаття. Багато тих німецьких запозичень, які раніше вживалися людьми

різних вікових категорій, архаїзувалися (*ба́мбет* «дерев'яний розсувний тапчан», *ру́сликы* «маринована сардина», *пота́ш* «питна сода») або замінені українськими чи запозиченими словами. Напр., *бі́ґлязь → утюг, а́нцуґ(к) → костюм, бло́вдарь → духовка, шла́єр → фата, ку́фер → чемодан, шпайз → комора, штрі́мфлі → носки, бу́да → туалет, ца́йґер → стрілка*, *де́кунок → окоп, штре́к(а) → залізниця* [4, с. 106; 11, с. 167–168]. Нині значну частину німецьких лексичних запозичень вживає переважно старше покоління, рідше – середньовікова генерація і майже не вживає молодь.

Висновки і перспективи. Отже, дослідження німецьких запозичень в інтеретнічному просторі Закарпаття становить особливий інтерес науковців. Запозичені лексеми зазнають асимілятивних змін, прилаштувавшись до мови-реципієнта, та стають таким чином органічним складником нової мовної системи.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в детальному дослідженні часового нашарування німецьких запозичень в українські говірки Закарпаття та їх уживаність різними віковими категоріями мовців.

Список використаних джерел

1. Вайнрайх, У. Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования [Текст] / У. Вайнайх. – К., 1979. – 261 с.
2. Гвоздяк, О. М. Запозичення лексики німецького походження в українській говірці Ужгородщини [Текст] / О. М. Гвоздяк, Г. І. Меліка // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. пр. – 1998. – С. 33–38.
3. Гвоздяк, О. М. Фонетичні та морфологічні особливості німецьких запозичень в українських говірках Закарпаття [Текст] / О. М. Гвоздяк // Проблеми романо-германської філології : Матеріали міжнародної наукової конференції „Міжмовні та міжлітературні контакти : теорія і практика". – Ужгород : Закарпаття, 2000. – С. 88–92.
4. Гвоздяк, О. М. Шляхи засвоєння німецької побутової лексики в українських говірках Закарпаття [Текст] / О. М. Гвоздяк // Гуманітарний вісник. Серія : Іноземна філологія : Всеукр. зб. наук. пр. – Черкаси : ЧІТІ, 2001. – Число п'яте. – С. 105-108.
5. Головчак, Н. Про інтерлінгвальні контакти в умовах мультинаціонального Закарпаття [Текст] / Наталія Головчак // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2013. – С. 15–19.
6. Жлуктенко, Ю. О. Мовні контакти [Текст] / Ю. О. Жлуктенко. – К., 1966. – 232 с.
7. Костюк, Д. В. Германізми в діалектній лексиці української мови (на матеріалі села Чернятин Городенківського району Івано-Франківської області) [Текст] / Д. В. Костюк // Іноземна філологія, 1971. – Вип. 23. – С. 65–68.
8. Кочерган, М. П. Загальне мовознавство: підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти [Текст] / М. П. Кочерган. – К., 1999. – 288 с.
9. Лопушанський, В. М. Німецькомовні лексичні запозичення у південно-західних говорах України [Текст] / В. М. Лопушанський, Т. Б. Пиц. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – Дрогобич : Посвіт, 2011. – 124 с.
10. Нечаєва, Н. Запозичення з німецької мови в буковинських говірках [Текст] / Н. Нечаєва // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія „Філологічні науки. Мовознавство". – 2014. – № 2. – С. 98–102.

11. Пискач, О. Архаїзація лексики в сучасній закарпатській говірці [Текст] / Ольга Пискач // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : Збірник наукових праць. – Ужгород, 2008. – Вип. 11. – С. 165–168.
12. Семчинський, С. В. Загальне мовознавство [Текст] / С. В. Семчинський. – К. : Вища школа, 1988. – 328 с.
13. Харченко, С. В. Українська діалектологія: Завдання для самостійної роботи студентів філологічного факультету (спеціальність «Українська мова») [Текст] / С. В. Харченко, Т. О. Слободинська. – Вінниця: [б. в.], 1995. – 36 с.
14. Шухардт, Г. Избранные статьи по языкознанию [Текст] / Г. Шухардт. – М.: Наука, 1950. – 205 с.
15. Hvozdyak, O. (1999). Deutsches Lehngut in den ukrainischen Mundarten Transkarpatiens [Текст] / O. Hvozdyak // Interethnische Beziehungen im rumänisch-ungarisch-ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. – Editura Muzeului Sătmărean, S. 404–420.

References

1. Vainraih, U. (1979). Iazykovyie kontakty. Sostojanie i problemy issledovaniia [Language contacts. The state and problems of their investigation.]. K., 261 p.
2. Hvozdiak, O. M., Melika G. I. (1998). Zapozychennia leksyky nimezkoho pohodzhennia v ukrainskih hovorah Uzhhorodshchyny [Loan words of the German origin in the Ukrainian dialect of Uzhhorod region] // Problemy romano-hermanskoi filologii : zb. nauk. pr., p. 33–38.
3. Hvozdiak, O. M. (2000). Fonetychni ta morfolohichni osoblyvosti nimezkyh zapozychenj v ukrainskyh hovorah Zakarpattia [Phonetic and morphological peculiarities of German borrowings in Ukrainian dialects of Transcarpathia] // Materialymizhnarodnoi naukovoi konferencii „Mizhmovni ta mizhliteraturni kontakty: teoria i praktyka. Uzhhorod, p. 88–92.
4. Hvozdiak, O. M. (2001). Shliahy zasvojennia nimeckoi pobutovoi leksyky v ukrainskyh hovirkah Zakarpattia [Ways of acquiring German everyday vocabulary in Ukrainian dialects of Transcarpathia] // Humanitarnyi visnyk. Seria: Inozemna filolohia: Vseukr. zb. nauk. pr. Cherkasy: ChITI. – Chislo piate, p. 105–108.
5. Holovchak, N. (2013). Pro interlinhvalni kontakty v umovah multynationalnoho Zakarpattia [On interlingual contacts in multinational Transcarpathian region] // Naukovyi visnyk Shidnoievropeiskoho nazionalnoho universytety imeni Lesi Ukrainki, p. 15–19.
6. Zhluktenko, Iu. Movni kontakty. [Language contacts] K., 232 p.
7. Kostiuk, D. V. (1971). Hermanizmy v dialektnii leksytsi ukrainskoi movy (na materiali sela Cherniatyn Horodenkivskoho raionu Ivano-Frankivskoi oblasti [German loan words in the dialect vocabulary of the Ukrainian language (on the material of the village of Chernyatyn Horodenkivsy rayon Ivano-Frankivsk region)] // Inozemna filolohia. Vyp. 23, p. 65–68.
8. Kocherhan, M. P. (1999). Zahalne movoznavstvo: pidruchnyk dlia studentiv filolohichnych spetsialnostei vyshchyh zakladiv osvity [General linguistics: manual for higher education philology students]. K., 288 p.
9. Lopushanskyi V. M., Pyts T. B. (2011). Nimetskomovni leksychni zapozychennia u pivdenno-zahidnyh hovorah Ukrainy [German lexical borrowings in the south-western dialects (patois) of Ukraine]. Drohobych: Posvit, 124 p.
10. Nechaeva N. (2014). Zapozychennia z nimetskoi movy v bukovynskyh hovirkah [German borrowings in Bukovyna dialects (patois)] // Naukovyi visnyk

Shidnoevropeiskoho natsionalnoho universitetu imeni Lesi Ukrainki. Setia „Filolohichni nauky. Movoznavstvo“, № 2, p. 98–102.

11. Pyskach, O. (2008). Arhaizatsia leksyky v suchasnii zakarpatskii hovirtsi [Vocabulary archaization in the modern Transcarpathian patois (vernacular)] // Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva: Zbirnyk naukovyh pratsj. Uzhhorod, Vyp. 11, p. 165–167.
12. Semchynskyi, S. V. (1988). Zahalne movoznavstvo [General linguistics]. K., 328 p.
13. Kharchenko, S. V. (1995) Ukrainska dialektolohiia: Zavdannia dlia samostiinoi roboty studentiv filolohichnoho fakultetu (spetsialnist «Ukrainska mova») [Ukrainian dialectology: Tasks for students’ self-study of the Faculty of Philology (specialty "the Ukrainian language")]. – Vinnytsia: [b. v.], 36.
14. Shuhardt, H. (1950). Izbrannyie statii po iazykoznaniiu [Selected articles on linguistics]. M., 205 p.
15. Hvozdyak, O. Deutsches Lehngut in den ukrainischen Mundarten Transkarpatiens (1999) / O. Hvozdyak // Interethnische Beziehungen im rumänisch-ungarisch-ukrainischen Kontaktraum vom 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. – Editura Muzeului Sătmărean, p. 404–420.

ДИНАМИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В СОСТАВЕ ГЕРМАНИЗМОВ УКРАИНСКИХ ГОВОРОВ ЗАКАРПАТЬЯ

О. М. Гвоздяк

Аннотация. *Язык всегда очень четко реагирует на изменения в жизни народа, а это приводит к определенным изменениям в его лексическом составе. Хотя проблема межъязыковых контактов и интеграции языков имеет на сегодняшний день солидное научное основание, однако и дальше остается актуальной. В этой области еще существует немало научных проблем, детальное изучение которых даст возможность пролить свет на вопросы обогащения словарного состава путем заимстовований. Статья является продолжением исследований автора, посвященных проблемам немецко-украинских межъязыковых контактов на Закарпатье. Наличие немецких заимствований в украинских говорах Закарпатья обусловлено прежде всего заселением края немецкими колонистами (первая волна немецкой колонизации – XII–XIII ст., вторая – XVIII – середина XIX ст.).*

Исследовние украинско-немецких языковых контактов на Закарпатье дает основание констатировать разноплановость заимстований из языка-источника. В данной статье прослежено динамику немецких заимствований в составе украинских говоров Закарпатья на фонетическом, грамматическом и семантическом уровнях. Рассмотрено пути проникновений немецких заимствований в украинские говоры Закарпатья и их типы. Отмечается, что в чужой иностранной среде немецкие лексические заимствования, как правило, ассимилируются и частично уподобляются фонетическим, морфологическим моделям заимствующего языка. На конкретных примерах проиллюстрировано семантические изменения немецких заимствований в украинских говорах Закарпатья.

Ключевые слова: *немецкие заимствования, германизмы, Закарпатье, украинские говоры, динамика, адаптация, фонетический, грамматический, семантический уровни*

DYNAMIC PROCESSES IN THE CONTEXT OF GERMAN BORROWINGS IN THE UKRAINIAN DIALECTS OF TRANSCARPATHIA

O. M. Hvozdyak

Abstract. *It is known that most languages have a mixed character as the result of interlingual contacts. Such contacts may occur both on the level of literary languages and dialects. Although the problem of language integration, interlingual contacts and interaction of languages is scientifically substantiated at present, it is still topical.*

Various aspects of language contacts were thoroughly investigated by U. Weinreigh, J. Zhluktenko, S. Semchynsky, M. Kocherhan, D. Sheludjko and others. Such attention to this problem can be accounted for by the fact that the language has always been very susceptible to the changes in the life of people and this leads to certain changes in the vocabulary. There are a lot of scientific problems in this field, the detailed investigation of which will enable us to throw light on solving the questions of enriching the vocabulary with the help of borrowings.

The process of borrowing from German to the Ukrainian literary language and dialects has a rather long history. The influence of German on different Ukrainian dialects was investigated by O. Rot, D. Kostyuk, M. Kocherhan, V. Lopushansky, T. Pyts, N. Nechajeva etc.

A considerable contribution to the studies of the development and functioning of the Transcarpathian German dialects in the foreign language environment was made by Uzhhorod national university scholars L. Vladymyr, S. Shtefurovsky, J. Shraml, M. Shin, G. Melika, M. Medvidy, E. Starodymova, F. Kulya, I. Cholos, L. Shmidzen and others. They analysed the history and modern state of the German dialects of Transcarpathian region.

The author of the given article continues investigating the problems of German-Ukrainian interlingual contacts in our region.

The aim of the article is to analyse German loan-words introduced into the Ukrainian dialects of Transcarpathia.

In the process of the investigation different methods were used, such as: general scientific, individual, the method of analysis, synthesis, descriptive and comparative-historical ones.

Ukrainian Germans live in dense communities on the territory of theTranscarpathian region. The first German settlements appeared in the xii-xiii centuries. German colonists of those times left traces in toponyms and antroponyms of the Ukrainian and Hungarian autochtonous population of the region. The Germans who have kept their language, customs and traditions until now, settled on this territory in the 18-19th centuries.

Most German words penetrated into Ukrainian dialects of Transcarpathia by word of mouth as a result of everyday direct language contacts of the local Ukrainian population of the region with Germans, Hungarians, Slovaks and others. That is why we can distinguish two types of borrowings: direct and through the mediator language.

The first group includes those loan-words which got into Ukrainian dialects due to direct language contacts of Ukrainians with German colonists. They predominantly consist of the objects of everyday life, clothing, agricultural and building vocabulary. For example: shnurok 'a lace' (Schnur), shtreka 'railway' (Strecke), tashka 'a bag' (Tasche), shuflyada 'a drawer' (Schublade), biglyaz 'an iron' (Bügeleisen), firhangy 'curtains' (Vorhang), antsug 'a suit' (Anzug), fryshtyck 'breakfast' (Frühstück), shuter 'broken stone' (Schotter) etc.

Direct borrowings from German to Ukrainian dialects of the investigated region are connected with the army service in Austria: urlap 'a holiday' (Urlaub), flinta 'a gun' (Flinte), ferdebungy 'manoeuvres' (Feldübungen).

The majority of German borrowings got into Ukrainian dialects through the mediator language i.e. Hungarian. For example: pryzli 'dried bread' (Brösel, hung. prézli); balta 'an axe' (Beil, hung balta); korhaz 'hospital' (Kurhaus, hung. korház); krumpli 'potatoes'

(Grungbeeren, hung. krumpli); paradychky ʻtomatoes' (Paradiesfpfel, hung. paradicsom); tanir ʻa plate' (Teller, hung. tanyer); fanky ʻdumplins' (Pfannkuchen, hung. fank) etc.

Some German borrowings penetrated into Ukrainian dialects of Transcarpathia through Czech and Slovak languages: shvablyk ʻa safety match' (Schwefelhölzer, slov. švablik); dylya ʻthe floor' (Diele, slov. dyla); knedlyky ʻdumplingsʻ (Knödel, cz. knedlìk(y)) etc.

German lexical borrowings went through three level process of adaptation in a foreign language environment: 1) phonetic, 2) morphological and 3) semantic.

What concerns the process of borrowing words from German dialects into Ukrainian we should mention that it has stopped and there is no influence of the German language on the Ukrainian dialects under study. Lots of loan words used by the people of different age groups were either archaized or substituted by Ukrainian (or sometimes Russian) ones: biglyaz → an iron, antsug → a suit, blovdary → an oven, shlayer → a veil, kufer → a suitcase, shpayz → a storeroom, shtrimlfi → socks. It should be noted that mostly people who belong to older generation use German loan words.

The investigation of German borrowings in the interethnic area of the Transcarpathian region is still the object of special interest for scholars. The lexemes borrowed due to interlingual contacts undergo a process of assimilation, having adapted to the language-recipient and thus becoming an integral part of a new language system.

We see the prospects of further research in the detailed study of the temporal stratification of German borrowings in Ukrainian dialects of the Transcarpathian region and their usage by people of different age groups.

Keywords: *interlingual contacts, German borrowings, Transcarpathian region, Ukrainian dialects, phonetic, morphological and semantic adaptation*

УДК 81.161.373

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛЕКСЕМ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ (на матеріалі «Зведеного словничка пояснення слів з видань творів Івана Франка»)

Л. І. ЛОНСЬКА, кандидат філологічних наук, доцент,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
E-mail: L.Lonska@mail.ru

Анотація. *У статті проаналізовано лексеми на позначення осіб за словотвірними особливостями, семантикою, походженням, уживаністю, стилістичним навантаженням і функціями. З'ясовано, що найпродуктивнішими є словотвірні моделі з формантами -ник і -ар. Деривати з суфіксом -ник представлені десятьма словотвірними моделями, з суфіксом -ар – трьома. Мотиватором похідних утворень є переважно іменники, рідше – дієслова. Здійснено семантичну класифікацію аналізованих лексем, у межах якої виокремлено тематичні та лексико-семантичні групи. Описано лексику з погляду її вживання, зокрема досліджено різновиди архаїзмів та історизми. За походженням виокремлено праслов'янські й запозичені (з польської, німецької, грецької, латинської, єврейської мов) лексеми. Виявлено лексеми, що не належать до літературної мови: діалектизми, арготизми, вульгаризми, лайливі слова, а також негативно конотовані лексеми (зневажливі та іронічні).*

© Л. І. Лонська,2016

Ключові слова: *назви осіб, продуктивна модель, дериват, мотивувальне слово, словотвірна модель, тематична група, лексико-семантична група, архаїзм, історизм, запозичені лексеми, діалектизм, арготизм*

Актуальність.У повному виданні творів Івана Франка широко представлені лексеми на позначення назв осіб, значна частина їх зафіксована в сучасних лексикографічних джерелах (СУМі, Великому тлумачному словнику сучасної української мови, у Словнику іншомовних слів, у словниках діалектної лексики), інша частина слів є малозрозумілою для мовця, тому, послуговуючись «Зведеним словничком пояснення слів з видань творів Івана Франка», у який ввійшли незрозумілі слова з 55-ти і 20-ти томного видань письменника, дослідження Василя Лева «Західноукраїнські елементи мови в ранній творчості Івана Франка», Олекси Горбача «Вулично-тюремні арготизми у Франковій прозі», Михайла Онишкевича «Полонізми і діалектизми (бойкізми) та їх коментування в 20-томнику творів», «Словник бойківських говірок: У 2-х ч.», Івана Ціхоцького «Людові говори» в художній інтерпретації Івана Франка (гуцульський діалект)» та **«**Діалектологічна компетенція Івана Франка (теоретична рецепція і артистична інтерпретація)», проаналізуємо лексеми на позначення назв осіб за різними ознаками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовознавчі аспекти художніх творів Івана Франка досліджували такі лінгвісти: І. Ковалик, Я. Януш, О. Сербенська, Я. Закревська, Л. Полюга, Т. Космеда, Л. Лисиченко, В. Ґрещук та І. Галенко. В основному увагу звернено на роль письменника у становленні літературної мови, на діалектну та застарілу лексику. Окремого дослідження, присвяченого лексиці на позначення назв осіб із урахуванням різних критеріїв, в україністиці не існує, тому тема є актуальною й потребує ретельного аналізу.

Сьогодні переважно досліджено назви осіб за видом діяльності, за етнічною чи територіальною належністю, лексеми-неологізми, що функціонують у ЗМІ. Так, М. П. Годована уклала «Словник-довідник назв осіб за видом діяльності» [3], Л. Кислюк описує так звані «репресовані» назви осіб, що сьогодні повертаються до життя [4], що особливо важливо в наш час. До аналізу таких слів звертається й Л. М. Томіленко, виокремлюючи основні групи лексики в українській перекладній лексикографії 1918–1933 років, мовознавець з'ясовує словотвірні особливості назв осіб за родом діяльності й порівнює їх із сучасними найменуваннями. Автор наголошує на потребі вивчення власне українських лексем, які вилучені в 1933 році з лексикографічних джерел й оголошені націоналістичними [9]. Лексикографічне дослідження, зокрема агентивно-професійні назви осіб, в ономасіологічному аспекті проводить і Я. В. Пузиренко [6]. Словотвірні особливості аналізованих лексем, зокрема нульсуфіксальних назв осіб спільного роду вивчає Г. Волинець: науковець описує семантичні типи таких іменників, їхній кількісний вияв, функційне навантаження нульсуфіксальних похідних у порівнянні з дериватами, у яких суфікс матеріально виражений [2,10]. Досліджуючи назви осіб кінця ХХ ст., О. Стишов називає тенденцію в сучасних ЗМІ до усунення з нормативного вжитку дериватів з суфіксами *-ач, -ець, -щик* і заміною їх українськими відповідниками. Мовознавець також констатує той факт, що сьогодні відбувається процес відродження «забутих» (чи то заборонених, «репресованих») слів, оскільки суттєвою частиною лексики початку ХХ ст. є застарілі поняття, історизми, а головною ознакою є перехід із периферії до ядра словникового складу завдяки функційній активності передусім у мові ЗМІ [8, с. 88].

Етнокультурно детерміновані моделі творення іменників-назв осіб за місцем проживання досліджує Л. Савельєва, описуючи їхню мотиваційну базу. Специфіка підходу вченого до аналізу таких одиниць полягає у виявленні етнокультурно детермінованих моделей словотворення, що унаявнюють кореляційні зв'язки назв осіб за місцем проживання з іншими лексико-семантичними групами в системі мови. У процесі дослідження встановлено, що природа екстралінгвальних факторів, які впливають на вибір мотивів номінації особи за місцем проживання, є гетерогенною й визначена інтересами суспільства, індивідуальними смаками та уподобаннями, позицією мовця чи його місцезнаходженням [7, с. 122]. Серед лінгвальних чинників дослідниця називає такі: динамічна неологізація, наявність інноваційних структурно-сематичних моделей, запозичення іншомовних лексичних одиниць, актуалізація власне української лексики. Крім загальномовних тенденцій, мовознавець виокремлює специфічні риси: «твірною основою тут можуть слугувати будь-які онімні й апелятивні класи, а також їхні комбінації, що увиразнюють семантичну та структурну багатогранність досліджуваних назв» [7, с. 122].

Порівняльно-ономасіологічну характеристику десубстантивних іменників-назв осіб за професією здійснює В. Бойчук, зокрема дослідник описує внутрішню форму слова як ономасіологічну категорію, аналізує продуктивні типи внутрішньої форми іменників-назв осіб: результативість, об'єктність, інструментальність, зазначаючи, що «вони дають змогу не тільки заочно побачити формально-змістове різноманіття похідних утворень назв осіб, а й простежити універсальні й диференційні особливості в процесах категоризації позамовної дійсності носіями мов» [1, с. 72–73].

Мета статті – проаналізувати назви осіб із врахуванням їхньої семантики, мотиваційної бази, з погляду походження, розвитку, стилістичного навантаження та функціонування у творах І. Франка.

Результати. «Зведений словничок пояснення слів з видань творів Івана Франка» (далі – ЗСПС) дав змогу описати найпродуктивніші словотвірні моделі назв осіб із урахуванням не лише форманта, а й мотивувального слова. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив переважне вживання запозичених формантів, що можна пояснити впливом іншомовної лексики на мовлення представників Західної України, вихідцем з якої був письменник, а також тісними контактами українців із представниками західних держав. Серед корінних афіксів у складі похідних одиниць продуктивними виявилися *-ник* й *-ар*. Деривати з формантом *-ник* представлені словотвірними моделями, мотиватором яких є «іменник+*ник*» зі значенням: 1) «особа за наявністю/відсутністю об'єкта володіння»: *загродник* – «однодворець, малоземельний або безземельний селянин» [44-2]; 2) «особа за стосунком до суб'єкта»: *зверхник* – «керівник, начальник» [46-1; 46-2]; *здекутник* – «екзекутник» [І], *здекуційник* – «екзекутор, судовий виконавець, екзекутор, що забирав речі за несплату податків чи боргів» [ІХ]; 3) «особа за посадою»: *коморник* – «судовий екзекутор» [23]; 4) «особа за ставленням до самого себе»: *інклюзник* – «затвірник» [35]; 5) «особа за назвою житла»: *комірник* – «квартирант, селянин, що не мав власної хати» [46-2], *вуличник* – «вул. хлопчисько, хуліган» [МО, VI]; 6) «особа за родом діяльності»: *липник* – «той, що дере лико» [ХІХ]; 7) «особи за дією»: *галабурдник* – «буян» [ІФ, 1890]; 8) «стосунку до об'єкта роботи»: *гутник* – «робітник на скляному заводі, гуті» [14; V]; 9) «стосунку до військової справи»: *ленник* – «васал, що ніс військову службу за земельні володіння» [42]. Менш продуктивною є модель «дієслово+*ник*» зі значенням: «носія процесуальної ознаки чи стану»: *каланник* – «лєнтяй» [ІФ, 1890]*, бесідник* –

«учасник бесіди, співрозмовник» [IV], *войовник* – «воїн» [54], *ворохобник* – «бунтар, повстанець» [10].

Похідні слова з суфіксом *-ар(-яр)* представлені такими моделями: 1) «іменник+*яр*» зі значенням «особи за родом заняття, діяльності»: *кістяр* – «скупщик костей» [МО, V], *комісар* – «політичний районний урядник в колишній Австрії» [ІІІ], *лип'яр* – «людина, що працює при лепі (глині, землі)» [МО, V]; 2) «дієслово+*яр*» зі значенням «процесуальної негативної ознаки особи»: *легар* – «лежень, лєнтяй» [ІФ, 1890]; 3) «дієслово+*яр*» зі значенням «носія активної дії»: *бакуняр* – «контрабандист, що переносить тютюн» [14; 22]. Деривати з аналізованим формантом актуалізують мотиваційну ознаку об'єкта торгівлі: *гендляр* – «торговець» [ХІ], об'єкта догляду: *волар* – «пастух волів» [12; 25; VI]; об'єкта промислового виробництва: *байгар* – «робітник нафтових промислів» [23]; об'єкта ремесла: *гонтар* – «ремісник, що виробляє гонти» [ІІІ]; об'єкта на позначення ритуальних послуг: *грабар* – «гробокоп, могильник» [Х].

За семантичним критерієм серед назв осіб виокремлюємо такі тематичні групи (далі – ТГ):

1) ТГ на позначення осіб за родом діяльності, що охоплює такі ЛСГ: «Судова справа»: *деліквент, авскультант, альпад, бакуняр, атентант, виволаник*; «Фінансова сфера»: *акцептант, віритель*; «Управління, органи самоврядування»: *амстірен, беамтер, дигнітар, бурмістер, війт, дієтарій, громадський*; «Зовнішня політика»: *амбасадор, відпоручник, віріліст*; «Ремесло»: *гонтар, грабар*; «Торгівля»: *грюндер, грюндер*; «Шкільна лексика, наука»: *академік, бурм, габілійчик, дідаскал*; «Релігія»: *алюмн, біскуп, візитатор, вікарій, галех, дієцезан*; «Робітництво»: *байгар, гутник;* «Астрономія»: *вирочень*; «Сільське господарство»: *ватаг, волар, геометра*; «Військова справа, козацтво»: *войовник, волонтер, ворохобник, джура*; «Видавнича справа»: *гісер.*

2) ТГ «назви людей за їхніми ознаками, поведінкою, манерою говорити» включає такі ЛСГ: «Зовнішність»: *відміна, відмінчя, гога*; «Розумова діяльність або відсутність розуму»: *анальфабет, бавван, валило, вар'ят, галай*; «Внутрішні якості»: *арогант, візіонер, гіпокрит, десперати*; «Манера говоріння»: *блягер, гадра, галабурда*; «Поведінка»: *бурда, вагабунд, вівандієрка, вівер, гбур, гевал.*

3) ТГ «назви осіб за належністю» вміщує такі ЛСГ: «Соціальний стан»: *дука, дідич, державець, бештанина, гуменний, драб, драбуга, блаватний*; «Родинні стосунки»: *годе, дедик, дедьо, братанок, братова, бадіка, бадічка, вуйко, вуйчанин*; «Етнічна належність»: *азіміт, бойки, даки, гелоти;* «Титул, сан»: *ага, архікнязь, баша, бей*; «Належність до ордену»: *бенедиктинець, василіяни.*

4) ТГ «назви людей за проживанням» охоплює такі ЛСГ: «Місце проживання»: *баніт*; «Спосіб проживання»: *галапас, галган.*

Дослідження лексико-семантичних груп назв осіб засвідчив переважне вживання застарілої лексики, частина вийшла з активного вжитку через зникнення професій, занять, ремесел, інші назви мають синоніми-відповідники в сучасній мові, третю групу складають назви, що функціонують і тепер: одні з тим самим значенням, інші змінили, звузили чи розширили своє значення.

За вживаністю переважають пасивні лексеми-архаїзми та історизми. Серед слів, які мають відповідники в сучасній мові, виокремлено архаїзми таких різновидів:

– лексико-фонетичні, напр.: *годованец* – «людина, що перебуває на утриманні у когось» [21], *дзяд* – «старець, дід, жебрак» [І], *гранатир* – «гренадер» [ХІІІ];

– лексико-словотвірні: *голодруга* – «голодранець» [IV]; *головач* – «голова, начальник якої-небудь установи»: (ІІІ).

Семантичної модифікації зазнала лексема *академік:* у Франка – це «студент університету»: *Бо хто такі наші»? Студенти, академіки, ну, а в них який стосунок з робітниками?*; «учень гімназії» [VI, XI], у сучасній мові – [лат. academicus – академічний] – 1) вчене звання дійсного члена академії; 2) особа, яка має це звання. Зазнала змін у семантичній структурі лексема *декан* – «благочинний піп, начальник церковно-адміністративного району; благочинний, священик, що очолював церковне управління певної кількості парафій; начальник деканату, адміністративно-церковної одиниці, священик» [46]. У сучасній мові – це керівник факультету у вищому навчальному закладі. Такі слова зараховуємо до семантичних архаїзмів.

До історизмів, тобто слів, які вийшли з ужитку через зникнення понять, що вони позначали, належать такі: *бакуняр* – «контрабандист, що переносить тютюн» [14; 22], від слова *бакун* – сорт тютюну; *блаватний* – (купець) – «торгівець шовками; мануфактурний» [3; 4], *війт* – «виборний голова громади; сільський староста» [XIX], *возний* – «казенний посильний; кур'єр» [XII].

Аналіз назв осіб за походженням дав змогу виокремити лексеми праслов'янського походження: *гірняк* – «верховинець, житель гір» [IV, VI], *віритель* – «кредитор, позикодавець» [III, IX] та запозичені: з польської: *боївник* – «борець» [14]‹ пол. bojownik – борець; *вуличник* – ‹пол. ulicznik – вул. хлопчисько, хуліган [VI]; *горалі* – пол. «верховинці» [46], з нім. *гунцвот* – «Hundsfot» – «гультяй» [VI], у польській мові та говірках Галичини вживається в переносному значенні «негідник, мерзотник, шельма»; *ад'юнкт* – «нижчий судовий чин» [33]; з грецької: *гіпокрит* – «лицемір, лукава людина, що приховує своє справжнє обличчя» [XI; XII], *гіропітатор* – «корчмар» [VII]; з латинської: *деліквент* – «засуджений до страти» [20], *денунціант, денунціацій* – «донощик» [XX]; з єврейської: *бельфер* – «учитель» [18; II; III; V], *бухер* – «хлопець, підліток» [VIII], *гаус юд* – «галицький єврей» [44-1], *гешефтман* – «купець, торговець» [X].

Дослідження функцій і стилістичного вживання назв осіб засвідчило вживання таких груп лексики: діалектизми, вульгаризми, лайливі слова, зневажливі лексеми, арготизми, іронічно забарвлені слова: *бетяр* (вул.) – «гультяй, волоцюга», *гавган* (лайл.) – «шибеник, бешкетник», *ґазда* (арг.) (з угор.) – «староста камери», *дід* (арг.) – з пол. «жебрак, прошак», *боритель* (ірон.) – «борець».

Висновки і перспективи. Отже, лексика на позначення назв осіб, ужита у творах, засвідчує геніальність та велич Івана Франка, багатогранність його таланту в усіх галузях науки, культури. Дослідження ідіолекту письменника можуть активізувати малопродуктивні в сучасній мові словотвірні моделі або відроджувати «забуті, репресовані» власне українські лексеми. Перспективою подальших досліджень може бути ономасіологічна структура назв осіб, зокрема внутрішня форма мотивувального слова в похідних утвореннях.

Список умовних скорочень «Зведеного словничка пояснення слів з видань творів Івана Франка»

Франко І. Я. Твори в 50-ти томах (54 томи в 56 книгах і том покажчика купюр). – К : «Наукова думка», 1976–2010 – [1–55].

І. Франко, Твори: в 20-ти томах. – К. : Держлітвидав України, 1950–1956 – [I–XX].

Поясненє менше уживаних слів *//* В поті чола: Образки з житя робучого люду. – Львів: З друк. Т-ва ім. Шевченка, 1890. – С. 310–320 – [ІФ–1890].

Іван Франко «Петрії і Довбущуки» // Друг, 1875 – [ІФ–1875].

Іван Франко «Як Юра Шикманюк брів Черемош» // Літ.-наук. вісник. – 1906 – [ІФ–1906].

Іван Франко. Панталаха. І інші оповідання. – Львів, 1902 – [ІФ-1902].

Василь Лев. Західно-українські елементи мови в ранній творчості Івана Франка // ЗНТШ. – Т. CXCVIII. – 1981; С. 101–119 – [ВЛ].

Олекса Горбач. Вулично-тюремні арготизми у Франковій прозі // ЗНТШ. –Т. 177. – 1963. – С. 197–206 – [ОГ].

Михайло Онишкевич. Полонізми і діалектизми (бойкізми) та їх коментування в 20-томнику творів – [МО]:
т.1 : Іван Франко : Статті і матеріали. – Львів, 1963. – Зб. 10. – С. 139–153; тт. 3–4 : Питання слов'янського мовознавства. 1963. Кн. 9. С. 36–51; т. 5: Іван Франко. Статті і матеріали. 1964. Зб. 11. С. 182–194; «Діалектологічна компетенція Івана Франка (теоретична рецепція і артистична інтерпретація) // Вісник Львів. ун-ту. Серія філол. – 2009. – Вип. 46. – Ч. ІІ. – С. 207–216 [ІЦ–2009].

Онишкевич М. Й. Словник бойківських говіро: У 2-х ч. К.: Наук. думка, 1984. – 1012 с. – [СБГ].

Список використаних джерел

1. Бойчук, В. Порівняльно-ономасіологічна характеристика десубстантивних іменників-назв осіб за професією в українській та англійській мовах [Текст] / В. Бойчук // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2012. – Вип. 14–15. – С. 68–75.

2. Волинець, Г. Особливості нульсуфіксальних назв осіб спільного роду [Текст] / Г. Волинець // Лінгвістичні студії. – Донецьк, 2008. – Вип. 17. – С. 150–154.

3. Годована, М. П. Словник-довідник назв осіб за видом діяльності[Текст] / М. П. Годована. – К. : Наукова думка, 2009. –176 с.

4. Кислюк, Л. Нове життя репресованих слів / Л. Кислюк // Світогляд, 2008. – № 2. – С. 80.

5. Кислюк, Л. Узуальне й оказіональне в авторських новотворах назв особи [Текст] /Л. Кислюк // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2012. – Вип. 14–15. – С. 56–62.

6. Пузиренко, Я. В. Агентивно-професійні назви осіб жіночої статі в лексикографічному описі та узусі[Текст] / Я. В. Пузиренко : автореферат дис. канд. філол. наук : 10.02.15 – загальне мовознавство. – К., 2005. – 21 с.

7. Савельєва, Л. Етнокультурно детерміновані моделі творення іменників-назв осіб за місцем проживання[Текст] / Л. Савельєва // Мовознавчий вісник : зб. наук. пр. / Відп. ред. Г. І. Мартинова. – Черкаси, 2007. – Вип. 5. – С. 121–128.

8. Стишов, О. А. Українська лексика кінця XX століття : (На матеріалі засобів масової інформації) [Текст] / О. А. Стишов. – [2-ге вид., переробл.]. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.

9. Томіленко, Л. М. Назви осіб за родом діяльності в українській перекладній лексикографії 1918–1933 рр. Режим доступу //: eprints. zu edu.ua

10.Харченко, С. Актуальні питання кодифікації синтаксичної норми української літературної мови в словнику / С. В. Харченко // UCRAINICA VI. Souiasnб ukrajinistika. Problйmy jazyka, literatury a kultury. AUPO. Facultas Philosophica. Philologica 103–2014. – Olomouc: Univerzita Palackйho v Olomouci, 2014. – С. 90–93.

References

1. Boychuk, V. (2012). Comparative-onomasiological characteristics of desubstantivized nouns-persons' names according to their profession in the Ukrainian and the English languages. Movoznavchyi visnyk: zb. nauk. pr. / Vidp. red. H. I. Martynova. (Linguistic Herald: collection of scientific works/ Ed. by A. I. Martynova). Cherkasy. 2012. 14-15, 68-75 (in Ukr.)
2. Volynets, G. (2008). Peculiarities of persons' names of common gender with zero-suffix. Linhvistychni studii. (Linguistic Studios). Donetsk. 17, 150-154 (in Ukr.)
3. Godovana, M. P. (2009). Glossary of persons' names according to the type of activity. K.: Naukova Dumka. 176 (in Ukr.)
4. Kyslyuk, L. (2008). New life of repressed words. Svitohliad. (Svitoglyad). 2, 80 (in Ukr.)
5. Kyslyuk, L. (2012). The usual and the occasional in the author's neologisms denoting persons' names Movoznavchyi visnyk: zb. nauk. pr. / Vidp. red. H. I. Martynova. (Linguistic Herald: collection of scientific works/ Ed. by A. I. Martynova). Cherkasy. 14-15, 56-62 (in Ukr.)
6. Puzyrenko, Ya. V. (2005). Agent-professional women's names in lexico-graphical description and in usage: Synopsis of the dissertation for a candidate degree in philology, speciality 10.02.15 - general linguistics. K. 21(in Ukr.)
7. Savelyeva, L. (2007). Ethno-culturally determined patterns of forming nouns-persons' names according to their place of living. Movoznavchyi visnyk: zb. nauk. pr. / Vidp. red. H. I. Martynova. (Linguistic Herald: collection of scientific works/ Ed. by A. I. Martynova). Cherkasy. 5, 121-122 (in Ukr.)
8. Styshov, O. A. (2005). Ukrainian vocabulary of the end of the XXth century: (On the material of Mass Media) [2nd edition]. K.: Pugach, 388 (in Ukr.)
9. Tomilenko, L. M. (2014). Persons' names according to the type of their activity in the Ukrainian translated lexicography of 1918-1933. Access//: eprints.zu edu.ua (in Ukr.)
10. Kharchenko, S. V. (2014) Aktualni pytannia kodyfikatsii syntaksychnoi normy ukrainskoi literaturnoi movy v slovnyku [Current issues of codification of syntactic rules of the Ukrainian language in the dictionary] Ukrainian studies VI. Modern Ukrainian. Issues of language, literature and culture. AUPO. Faculty of Philosophy. Philology 103-2014. - Olomouc: Palacky University in Olomouc, 90-93.

КЛАССИФИКАЦИЯ ЛЕКСЕМ НА ОБОЗНАЧЕНИЕ ЛИЦ (на материале «Возведенного словарика объяснения слов из изданий произведений Ивана Франко»)

Л. И. Лонская

Аннотация. *В статье проанализированы лексемы на обозначение лиц за словообразовательными особенностями, семантикой, происхождением, употребляемостью, стилистической нагрузкой и функциями. Выяснено, что самыми производительными являются словообразовательные модели с формантами -ник и -ар. Дериват с суффиксом -ник представлен десятью словообразовательными моделями, с суффиксом -ар - тремя. Мотиватором производных образований есть преимущественно существительные, реже - глаголы. Осуществлена семантическая классификация анализируемых лексем, в пределах которой выделены тематические и лексико-семантические группы. Описана лексика с точки зрения ее употребления, в частности, исследованы разновидности архаизмов и историзмы. По происхождению выделены праславянские и заимствованные (из польского, немецкого, греческого, латинского, еврейского языков) лексемы. Выявлены лексемы, которые не*

принадлежат к литературному языку: диалектизмы, арготизмы, вульгаризмы, ругательные слова, а также негативно коннотованные лексемы (пренебрежительные и ироничные).

Ключевые слова: *названия лиц, производительная модель, дериват, мотивировочное слово, словообразовательная модель, тематическая группа, лексико-семантическая группа, архаизм, историзм, заимствованная лексика, диалектизм, арготизм*

CLASSIFICATION OF LEXEMES DENOTING PERSONS (ON THE BASIS OF "TOTAL GLOSSARY OF WORDS FROM IVAN FRANKO'S WRITINGS")

L. I. Lons'ka

Abstract. *Introduction. Lexemes denoting persons are of great interest to researchers. Such kind of lexemes are presented in Ivan Franko's complete works. A large part of them is given in modern lexicographical sources; the other part of words is less understandable for a speaker, that's why the actuality of the problem is evident.*

The aim of the article is to analyse persons' names taking into consideration their semantics, motivational basis, their origin, development, stylistic meaning and their functioning in Ivan Franko's writings.

Methods of Investigation. The main method of investigation is structural. It is used to determine the most productive word-building patterns of derivatives. Analytico-descriptive method is used to find out structural and word-building peculiarities of persons' names.

Investigation Results. The analysis of persons' names determined the most productive word-building patterns. They are the patterns with -nyk and -ar endings.Derivatives with -nyk-suffix are presented by ten word-building patterns.Derivatives with -ar-suffix are presented by three word-building patterns. The basis for derivatives are mostly nouns, less often - verbs.

The author singles out thematic and lexico-semantic groups in the limits of the semantic classification. The investigation of lexico-semantic groups of persons' names determined preferential usage of outdated words. Some of them fell out of active use because of the disappearance of these professions, occupatons, trades. Other names have synonyms-corespondents in the Modern Ukrainian language. The third group comprises names that function nowadays. From the poin of view of their usage the author singled out such types of archaic words: lexico-phonetical and lexico-word-building. One more type of archaic words is presented by semantic archaic words. They are old words which acquire new meanings in the Modern Ukrainian language. According to their origin the author singles out parent Slavic lexemes and borrowed lexemes (from Polish, German, Greek, Latin, Hebrew). The author also examines words which don't belong to literary language: dialectal words, vulgarisms, slangisms and words with negative connotations (scornful and ironic connotations).

The Author's Personal Contribution. The author was the first person who collecyted and examined a great number of lexemes denoting persons, which are presented in the Ivan Franko's complete works. The author also carried out complex investigation of persons' names according to their semantics, word-building peculiarities, origin, frequency of usage, stylistic meanings.

Conclusion. The lexemes denoting persons' names testify Ivan Franko's genius and greatness, his many-sided talent. The investigation of the writer's idiolect can activize non-productive word-building pattersand to revive "forgotten, repressed" Ukrainian lexemes.

Keywords: *persons' names, production pattern, word-building pattern, thematic group, lexico-semantic group, archaic words, historical words, borrowings, dialectal words, argotisms*

УДК 81.23

ВЗАИМОСВЯЗЬ ЭТНИЧЕСКОЙ, КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ И ЯЗЫКОВОЙ КАРТИН МИРА

М.В.РУМЯНЦЕВА, кандидат филологических наук, старший преподаватель,
Костанайский государственный университета имени А. Байтурсынова
E-mail: m.rumjanzewa@rambler.ru

Аннотация. *В статье рассматривается проблема соотношения понятий этническая, концептуальная и языковая картины мира; дается определение ментальности; описывается концепт как единица ментальности. Автором предложено определение ментальности, которая понимается как миросозерцание в категориях и формах родного языка, соединяющих в себе интеллектуальные, духовные и волевые качества национального характера в типичных его проявлениях; описывается концепт как единица мыслительной деятельности, квант структурированного знания. Разные языки придают картинам мира некоторую специфику, обусловленную культурно-климатическими условиями жизни, этнической значимостью предметов, явлений, процессов, которые порождаются спецификой деятельности, образом жизни и культурой данного народа.*

Ключевые слова*: этническая картина мира, концептуальная картина мира, языковая картина мира, ментальность, концепт*

Актуальность. В последние десятилетия одним из важнейших направлений лингвистики стало исследование проблемы отображения в сознании человека целостной картины мира, фиксируемой языком. Чтобы решать эту проблему, важно выяснить, как соотносятся между собой такие понятия, как этническая, концептуальная и языковая картины мира.

Итак, мировидение каждого народа складывается в картину мира: «Каждая цивилизация, социальная система характеризуется своим особым способом восприятия мира» [6]. Этот способ формируется в процессе практической деятельности людей на основе их собственного опыта и традиций, унаследованной от предыдущих поколений. «В основе мировидения и миропонимания каждого народа лежит своя система предметных значений, социальных стереотипов, когнитивных схем. Поэтому сознание человека всегда этнически обусловлено; видение мира одним народом нельзя простым «перекодированием» перевести на язык культуры другого народа» [10, с.20]. Отсюда следует, что менталитет любого лингвокультурного сообщества обусловлен его картиной мира, в которой репрезентированы мировидение и миропонимание её членов.

Анализ последних исследований и публикаций. Ментальность понимается как миросозерцание в категориях и формах родного языка, которые соединяют в себе интеллектуальные, духовные и волевые качества национального характера в типичных его проявлениях. Большое количество отечественных ученых, а также из ближнего и дальнего зарубежья обращались к исследованию данной тематики [2,4,5].

© М. В. Румянцева, 2016

Очень интересные соображения о влиянии природно-климатических условий на национальный характер русских находим у В.О. Ключевского. Он писал: «<…> своенравна природа Великороссии. Она часто смеётся над самыми осторожными расчетами великоросса; своенравие климата и почвы обманывает самые скромные его ожидания и, привыкнув к этим обманам, расчетливый великоросс любит подчас, очертя голову, выбрать самое что ни на есть безнадежное и нерасчетливое решение, противопоставляя капризу природы каприз собственной отваги. Эта наклонность дразнить счастье, играть в удачу и есть великорусский *авось* <…>» [цит. по 15, с.31-32]. На сегодняшний день русский *авось* причислен к специфически русским концептам, таким как *душа, воля, тоска* и др., без которых трудно себе представить русскую культуру.

Таким образом, единицей ментальности являются концепты данной культуры как такие единицы, обобщенные образы, с помощью которых человек мыслит. Концепт – принадлежность сознания человека, глобальная единица мыслительной деятельности, квант структурированного знания [1, с.7]. Концепт может быть представлен как теоретический конструкт, в который входят все остальные когнитивные образования в качестве разновидностей или элементов. Концепт можно понимать и как единство ментального акта и его результат. Концепты сложны по своей структуре и представленности в человеческом сознании. Так, Л.О. Чернейко считает, что следует выделить четыре уровня осознания концептов в индивидуальном сознании и, соответственно, четыре модуса их существования в коллективном сознании: интуитивный, геометрический, метафорический и дискурсивный [8]. Отметим, что собственно дискурсивное существование концептов в коллективном сознании ставится этим автором на последнее место. Это не случайно, ибо понятийное ядро концепта и соответствующей системы дефиниций является продуктом специализированного культурологического, социологического, философского и лингвистического анализа. Для рядовых членов сообщества ключевые концепты культуры существуют, прежде всего, не в дискурсивном виде, а в форме неопределенных, нерефлексируемых, многомерных образов, а не понятий.

Формируемые сознанием концепты – это «ментальные сущности, соотносящиеся с предметами, процессами и явлениями действительности. Концепт как знание об обозначаемом во всех его связях и отношениях может быть реконструирован через свое языковое выражение, а также внеязыковое представление о том фрагменте действительности, который формирует данный концепт, поскольку лексическое значение связывается со своим понятийным основанием» [11, с.28-37]. Концепт состоит из знаний, представлений, понятий, ассоциаций, образов и других ментальных категорий, по-разному связанных с семантическими категориями (лексическое значение, значимость, смысл) и языковыми единицами, участвующими в объективации концепта. Каждый концепт индивидуален, поскольку имеет свой набор структурных элементов, число и комбинация которых не стабильны [1, с.25].

Цель написания статьи – рассмотреть проблему соотношений понятий этническая, концептуальная и языковая картины мира, дать определение понятию ментальности, описать концепт как единицу ментальности.

Методы. В процессе исследования были использованы следующие методы: анализ, синтез, обобщение, систематизация.

Результаты. Человек, приобретая опыт, трансформирует его в определенные концепты, которые, логически связываясь между собой, образуют концептуальную систему; она конструируется, модифицируется и уточняется

человеком непрерывно. Это объясняется таким свойством концепта, как способность к *изменчивости* в сознании. Концепты, оказываясь частью системы, попадают под влияние других концептов и сами видоизменяются. Изменяется со временем и число концептов, и объем их содержания [14, с.101-102].

Говоря о концептуальных системах, которые собственно и образуют концептуальную картину мира, В.А. Маслова выделяет следующие их этапы формирования в сознании человека: невербальный (доязыковой) и вербальный (языковой); и такие их свойства, как изменчивость (это свойство связано с накоплением опыта и приобретением новых знаний) и логичность (это свойство связано с особенностями процесса построения концептуальной системы в сознании) [12, с.48].

Концептуальная картина мира фиксирует элементы народной психологии, мифы, предания, традиции независимо от способа их формального представления: будь то слово, предмет или обряд. Основные ценностные ориентации этноса, которые на уровне культуры и языка выражаются в основных концептах данной лингвокультурной общности, входят в этническую картину мира. Концепты составляют основу языковой картины мира. Сознание живет в своеобразном языковом мире, оно развивается вместе с языком, который отражает историю, жизнь, быт, культуру определенного народа.

Согласно существующей гипотезе лингвистической относительности Сепира-Уорфа, наш язык всякий раз по-разному членит реальность, т.е. реальность опосредована языком. По Э. Сепиру, мы видим, слышим и воспринимаем окружающий мир именно так, а не иначе главным образом благодаря тому, что наш выбор при его интерпретации предопределяется языковыми привычками нашего общества [16]. «Границы моего языка определяют границы моего мира», – писал Л. Вингенштейн в своем знаменитом «Логико-философском трактате». Этими словами он выразил важнейшее положение о том, что реальность опосредствуется языком, который «пересоздает» ее внутри себя и тем самым творит образ мира, уникальный для каждой конкретной культуры и для каждого конкретного исторического периода [7, с.269].

Во всей совокупности семиотических систем язык выделяется как первичная моделирующая система: мы объясняем мир, пользуясь предложенной языком моделью. «Мы расчленяем природу в направлении, подсказанном нашим родным языком. Мы выделяем в мире явлений те или иные категории и типы совсем не потому, что они (эти категории и типы) самоочевидны; напротив, мир предстает перед нами как калейдоскопический поток впечатлений, который должен быть организован нашим сознанием, а это значит в основном – языковой системой, хранящейся в нашем сознании» [9, с.2].

Из этого обстоятельства следует, что «никто не волен описывать природу абсолютно независимо: мы все связаны с определенными способами интерпретации даже тогда, когда считаем себя наиболее свободными». Следовательно, «язык не просто средство отображения мысли, но и средство её формирования. Отражая в процессе деятельности объективный мир, человек фиксирует в слове результаты познания. Совокупность этих знаний, запечатленных в языковой форме, представляет собой языковую картину мира» [13, с.64].

Восприятие окружающего мира носителем языка происходит «через призму его языковой картины мира, которая являет собой особое образование, постоянно участвующее в познании мира и задающее образцы интерпретации воспринимаемого». Это «своего рода проекция концептуальной системы нашего

сознания, куда, возможно, входят как некоторые врожденные концепты, так и концепты, сложившиеся в ходе предметно-познавательной деятельности, и, наконец, концепты, вычлененные из повторяющихся в семантических структурах слов, объединений, значений» [3].

Б.А. Серебренников, критикуя гипотезу Сепира-Уорфа, настаивал на том, что язык не обладает самодавлеющей силой при образовании языковой картины мира. Нельзя говорить, что разные языки выстраивают разные языковые картины мира в сознании своих носителей, они придают лишь специфическую окраску, обусловленную значимостью предметов, явлений, процессов, что определяется спецификой деятельности, образа жизни и национальной культурой народа [17].

Язык выполняет требования познавательного процесса. Концептуальные картины мира у разных людей могут быть различными, например, у представителей разных эпох, разных социальных, возрастных групп, разных областей научного знания и т.д. Люди, говорящие на разных языках, могут иметь при определенных условиях близкие концептуальные картины мира, а люди, говорящие на одном языке, - разные. Следовательно, в концептуальной картине мира взаимодействуют общечеловеческое, национальное и личное [12, с. 49-50].

Языковая картина мира формирует тип отношения человека к окружающей действительности (к природе, к животным, к самому себе). Каждый естественный язык отражает определенный способ восприятия и организации (концептуализации) мира. «Выражаемые в нем значения складываются в некую единую систему взглядов, своего рода коллективную философию, которая навязывается в качестве обязательной всем носителям языка» [13, с.65].

Таким образом, роль языка состоит не только в передаче сообщения, но и во внутренней организации того, что подлежит сообщению. Возникает некое «пространство значений», т.е. закрепленные в языке знания о мире, куда входит национально-культурный опыт конкретной языковой общности. Формируется мир говорящих на данном языке. «Язык является хранилищем информации, накопленной языковым коллективом, который живет в определенной экологической среде, осваивая её при сменяющихся, но характерных именно для него социальных условиях, для его культурного и гражданского развития и т.д. Тем самым язык фиксирует практически все, что принято считать национально-культурным достоянием народа – носителя языка. Язык придает концептуальной модели мира и собственно человеческую – антропоцентрическую – интерпретацию, в которой существенную роль играет и антропометричность, т.е. соизмеримость универсума с понятными для человеческого восприятия образами и символами, в том числе и теми, которые получают статус ценностно определенных стереотипов» [18, с.173-204].

Решая проблему соотношения концептуальной и языковой картин мира, ученые приходят к выводу, что языковая картина мира предшествует концептуальной и формирует её, потому что человек способен понимать мир и самого себя благодаря языку. Именно в языке закрепляется общественно-исторический опыт – как общечеловеческий, так и национальный. В то же время, концептуальная картина мира гораздо богаче, чем языковая картина мира: «Картина мира – то, каким себе рисует мир человек в своем воображении, – феномен более сложный, чем языковая картина мира, т.е. та часть концептуального мира человека, которая имеет «привязку» к языку и преломлена через языковые формы» [8].

Выводи и перспективы. Из всего выше сказанного становится очевидно, что языковая картина мира тесно связана с концептуальной. Формирующаяся в

сознании человека картина мира является вторичным существованием мира, реализуемым в такой материальной форме как язык. Один и тот же язык, один и тотже общественно-исторический опыт формирует у членов определенного социума сходные языковые картины мира, что позволяет говорить о некой обобщенной этнической языковой картине мира. Разные языки придают картинам мира лишь некоторую специфику, некоторый этнический колорит, обусловленный культурно-климатическими условиями жизни, этнической значимостью предметов, явлений, процессов, избирательным отношением к ним, которое порождается спецификой деятельности, образа жизни и культурой данного народа.

Список использованных источников

1. Антология концептов [Текст] / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – Том 2. – Волгоград: Парадигма, 2005. – 356 с.
2. Бабенко, Е. В. Особенности многоуровневой структуры языковой картины мира/ Е. В. Бабенко, А. А. Голубчик // Универсальное и национальное в языковой картине мира: материалы Междунар. науч. конф., Минск, 2- 3 окт. 2015 г. / редкол : Н.В. Фурашова (отв. ред.), Н. Е. Лаптева, Е. В. Зуевская. – Минск: МГЛУ, 2016. – С. 18-20
3. Болдырев, Н. Н. Контекстуальное пространство когнитивной лингвистики [Текст] /Н. Н. Болдырев // Вопросы когнитивной лингвистики. 2004, №1. – С. 18-36.
4. Вакулик, І.І. Особливості формування мовної компетенції як прояв етнокультурного коду / І. Вакулик // Філологічні студії, 2011 – Вип. 6. – С. 694-698.
5. Вакулик, И. И.Формирование научной картины мира в современном языковом пространстве / И. Вакулик // Мовні і концептуальні картини світу,2013 – Вип. 43 (1). – С. 203-209.
6. Гуревич, А. Я. Категория средневековой культуры [Текст] / А. Я. Гуревич. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Искусство, 1984. – 350 с.
7. Драч, Г. В., Штомпель, О. М., Штомпель, Л. А., Королев, В. К. Культурология [Текст]: Учебник для вузов / Г. В. Драч, О. М. Штомпель, Л. А. Штомпель, В. К. Королев. – СПб.: Питер, 2010. – 384 с.
8. Кубрякова, Е. С. Проблема представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем [Текст] / Е. С. Кубрякова // Язык и структура представления знаний. – М.: ИНИОН РАН, 1992.
9. Лебедев, М. В. Стабильность языкового значения [Текст]. – Режим доступа: www.philosophie.ru/lebedev/texts/stabilit.html
10. Леонтьев, А. А. Основы психолингвистики: монография [Текст] / А. А. Леонтьев. – М., 2005. – 246 с.
11. Лихачев, Д. С. Концептосфера русского языка [Текст] / Д. С. Лихачев // Русская словесность: Антология. – М.: Academia, 1997. – С. 28-37.
12. Маслова, В. А. Когнитивная лингвистика [Текст]: учеб. пособие / В. А. Маслова. – 2-е изд. – М.: ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
13. Маслова, В. А. Лингвокультурология [Текст]: учебное пособие. – М., 2001. – 196 с.
14. Павиленис, Р. И. Проблема смысла: современный логико-философский анализ языка [Текст] / Р. И. Павиленис. – М.: Мысль, 1983. – 286 с.
15. Поляничкина, Г. А. Этнография [Текст]: учеб. пособие. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 159

16. Сепир, Э. Статус лингвистики как науки [Текст] / Э. Сепир // Избранные труды по языкознанию и культурологии. – М. 1993. – С. 259-265.
17. Серебренников, Б. А. О материалистическом подходе к явлениям языка [Текст] /Б. А. Серебренников – М., 1983.
18. Телия, В. Н. Метафоризация и её роль в создании языковой картины мира [Текст] / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 173-204.
19. Тер-Минасова, С. Г. Язык и межкультурная коммуникация [Текст] / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Слово/Slovo, 2000. – 624 с.
20. Чернейко, Л. О. Лингво-философский анализ абстрактного имени [Текст] / Л. О. Чернейко. – М., 1997.

References

1. Antologiya konceptov [Anthology of concepts] / Ed. by Karasik, V. I., Sternin, I. A. (2005). Volume 2 – Volgograd, Paradigm, 356.
2. Babenko, E. V. (2016) Osobennosti mnogourovnevoy strukturyi yazyikovoy kartinyi mira [Features of multi-layered structure of a language picture of the world] Universalnoe i natsionalnoe v yazyikovoy kartine mira: materialyi Mezhdunar. nauch. konf. [Universal and national aspects of the language picture of the world], Minsk, 2- 3 Oct. 2015 / Editorial Board.: N.V. Furashova (otv. red.), N. E. Lapteva, E. V. Zuevskaya. – Minsk: MSLU, 18-20
3. Boldyrev, N. N. (2004). Kontekstual'noe prostranstvo kognitivnoj lingvistiki. [Contextual space of cognitive linguistics] // Issues of cognitive linguistics №1. 18-36.
4. Vakulyk, I.I. (2011) Osoblyvosti formuvannia movnoi kompetentsii yak proiav etnokulturnoho kodu [Features of formation of linguistic competence as a manifestation of ethnic and cultural code]. Filolohichni studii [Philological studies]. 6,694-698.
5. Vakulyk, Y. Y. (2013). Formyrovanye nauchnoi kartyni myra v sovremennom yazykovom prostranstve [Formation of a scientific picture of the world in the modern language space]. Movni i kontseptualni kartyny svitu [Language and conceptual world views], 43 (1), 203-209.
6. Gurevich, A. Ya. (1984). Kategoriya srednevekovoj kul'tury [Category of medieval culture]. 2nd ed. and ext. Moscow, Iskusstvo, 350.
7. Drach, G. V., Shtompel, O. M., Shtompel, L. A., Korolev, V. K. (2010). Kul'turologiya: Uchebnik dlya vuzov [Cultural Studies: Textbook for universities]. St. Petersburg, Piter, 384.
8. Kubryakova, E. S. (1992). Problema predstavleniya znanij v sovremennoj nauke i rol' lingvistiki v reshenii ehtih problem [The problem of representation of knowledge in modern science and the role of linguistics in solving these problems]// The language and structure of knowledge representation. Moscow, INION.
9. Lebedev, M. V. Stabil'nost' yazykovogo znacheniya [Stability of linguistic meaning]. Access: www.philosophie.ru/lebedev/texts/stabilit.html.
10. Leontiev, A. A. (2005). Osnovy psiholingvistiki: monografiya [Fundamentals of psycholinguistics: monograph]. Moscow, 246.
11. Likhachev, D. S. (1997). Konceptosfera russkogo yazyka [Conceptual sphere of Russian language] // Russian Literature: An Anthology. Moscow, Academia, 28-37.
12. Maslova, V. A. (2005). Kognitivnaya lingvistika: ucheb. posobie [Cognitive linguistics: manual]. 2nd ed. Moscow, TetraSistems, 256.
13. Maslova, V. A. (2001). Lingvokul'turologiya: uchebnoe posobie [Cultural linguistics: a manual]. Moscow, 196.

14. Pavilionis, R. I. (1983). Problema smysla: sovremennyj logiko-filosofskij analiz yazyka [The problem of meaning: the modern logical-philosophical analysis of language]. Moscow, Thought, 286.
15. Polyanichkina, G. A. (2006). Ehtnografiya: ucheb. posobie [Ethnography: guidance manual]. Rostov-upon-Don, Phoenix, 159.
16. Sapir, E. (1993). Status lingvistiki kak nauki // Izbrannye trudy po yazykoznaniyu i kul'turologii [Status of Linguistics as a science // Selected works on linguistics and cultural studies]. Moscow,259-265.
17. Serebrennikov, B. A. (1983). O materialisticheskom podhode k yavleniyam yazyka [About materialistic approach to the phenomena of language]. Moscow.
18. Telia, V. N. (1988). Metaforizaciya i eyo rol' v sozdanii yazykovoj kartiny mira [Metaphorization and its role in the creation of a language world view]/ The role of human factor in language. The language and world view. Moscow, 173-204.
19. Ter-Minasova, S. G. (2000). Yazyk i mezhkul'turnaya kommunikaciya [Language and Intercultural Communication]. Moscow, Word/ Slovo, 624.
20. Cherneyko, L.O. (1997). Lingvo-filosofskij analiz abstraktnogo imeni [Linguistic and philosophic analysis of an abstract name]. Moscow.

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЕТНІЧНОЇ, КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ТА МОВНОЇ КАРТИН СВІТУ

М.В. Рум'янцева

***Анотація**. У статті розглянуто проблему співвідношення понять етнічна, концептуальна та мовна картини світу; надано визначення ментальності; описано концепт як одиниця ментальності. Автором запропоновано визначення ментальності, яка розуміється як світогляд в категоріях і формах рідної мови, що поєднують у собі інтелектуальні, духовні та вольові якості національного характеру в типових його проявах; описано концепт як одиницю розумової діяльності, квант структурованого знання. Різні мови надають картинам світу деяку специфіку, зумовлену культурно-кліматичними умовами життя, етнічною значимістю предметів, явищ, процесів, які породжуються специфікою діяльності, способом життя і культурою цього народу.*

***Ключові слова:** етнічна картина світу, концептуальна картина світу, мовна картина світу, ментальність, концепт*

INTERACTION OF ETHNIC, CONCEPTUAL AND LINGUISTIC WORLD VIEWS

M. V. Rumyantseva

***Abstract.** In recent decades, one of the most important areas of linguistics has been the study on depiction of a complete picture of the world in the mind of a person which is fixed by the language. To solve this problem, it is important to find out the relation between ethnicity and conceptual and linguistic picture of the world. The article suggested the definition of mentality, which is understood as a worldview in the categories and forms of the native language, combines the intellectual, spiritual and volitional qualities of national character typical of its manifestations; it describes the concept as a unit of mental activity, the quantum of structured knowledge. Solving the problem of the relation of conceptual and language pictures of the world, scientists have come to the conclusion that the language picture of the world is preceded by conceptual and forms it, because a person is able to understand the world and oneself through a language. At the same time, a conceptual picture of the world is much richer than the language one. The same language and the same socio-historical experience form similar language picture of the world within the members of a particular society. That allows us to speak about a generalized ethnic*

language picture of the world. Different languages give the pictures of the world only some specific, some ethnic flavor, due to the cultural and climatic conditions of life, ethnic significance of objects, phenomena, processes, selective attitude toward them, which is generated by the specificity of activity, lifestyle and culture of the people.

Keywords: *ethnic world view, a conceptual worldview, language world view, the mentality, the concept*

УДК 81’373.46

ЕПОНІМІЧНІ ТЕРМІНИ ЯК НОСІЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ

М. М. ТЕЛЕКИ, кандидат філологічних наук, доцент,
E-mail: mariateleki@ukr.net
І. В. СЕМЕНКО, старший викладач,
Вищий державний навчальний заклад
«Буковинський державний медичний університет»
E-mail: semenko.irina2015@yandex.ru

Анотація*. У статті досліджуються епонімічні терміни, що функціонують у морфологічній та медичній клінічній термінології. Актуальність розвідки пов’язана з потребою висвітлення інформативної специфіки епонімічних термінів, їхньої здатності відображати спеціальні знання і інформацію, які використовуються у науково-професійній комунікації.*

Мета розвідки – схарактеризувати епонімічні терміни як носії інформації про спеціальні знання і поняття на прикладі епонімічних термінів, компонентами яких є імена дослідників стародавньої і сучасної Греції, які вивчали будову людського організму та порушення його фізіологічних функцій; уточнити значення поняття «спеціальні знання».

У дослідженні з’ясовано, що епонімічні терміни є носіями інформації про спеціальні поняття і знання, які акумулюються, фіксуються і зберігаються протягом тривалого часу. Термінологічні словосполучення транслюють накопичені спеціальні знання як науково-професійний та соціально-пізнавальний досвід, опанований і примножений людством на різних етапах розвитку науково-професійної і суспільної думки. Отриманий результат співвідноситься з висновками інших лінгвістів про здатність епонімічних термінів нагромаджувати і зберігати спеціальні знання, слугувати джерелом спеціальної науково-професійної інформації.

Подальше вивчення епонімічних термінів із метафоризованими епонімами, які мають додатковий інформаційно-культурний компонент значення, сприятиме більш глибокому їхньому розумінню як мови науки для спеціальної сфери використання.

Ключові слова: *епонімічні терміни, інформативність терміна, носій інформації, спеціальні знання, спеціальні поняття, спеціальна сфера використання, професійно-наукове спілкування*

Актуальність. Сучасні лінгвістичні дослідження проблем епонімії орієнтовані на виявлення особливостей функціонування; вивчення когнітивних процесів

© М. М. Телеки, І. В. Семенко, 2016

антропоцентричного характеру; опрацювання впливу позамовних чинників на процес утворення; визначення лексико-семантичних структурних типів та словотворчих засобів і єдиних принципів кодифікації епонімів; лексико-стилістичні особливості перекладу. Продовжується вивчення проблем інтернаціоналізації термінологічної епонімічної лексики, історичної і культурної ролі власних імен у терміносистемах, понятійного статусу епонімічних термінів. Актуальність розвідки пов'язана з виявленням інформаційної сутності епонімічних термінів, обумовлених потребами використання їхніх інформативних властивостей у науково-професійній комунікації фахівців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Терміни-епоніми неодноразово ставали об'єктом вивчення зарубіжних і вітчизняних лінгвістів. Так, за останні десятиліття видрукувані праці іспанських мовознавців: David Ezpeleta 2004, 2006; російських: Е. В. Варнавская 2009, В. М. Лейчик 2011, Е. М. Какзанова 2011, 2015, И. Л. Кучешева 2012; білоруських: Е. И. Гринкевич, А. А. Шарапа 2013; українських: М. М. Дзюба 2011, 2016; Г. В. Сингаївська (2013).

Результати досліджень епонімів з різних медичних наук відображені у словниках. Відомі лексикографічні описи епонімів: англо-російський медичний словник епонімічних термінів (В. И. Петров, А. И. Перепёлкин (2005); у галузях: анатомії (R. Olry 1995), (С. Д. Денисов, П. Г. Пивченко 2012); психіатрії (D. Arenz 2001); з клінічної анатомії людини (Г. М. Топоров, М. С. Скрипніков, О. М. Проніна, С І. Данильченко 2003); травматології і ортопедії (С. Б. Короллв 2007); неврології і психіатрії (D. Draaisma 2008); дерматології (G. Plewig 2008); морфології (М. І. Гончаров 2009); клінічній анатомії голови та шиї (Ю. Т. Ахтемійчук, Т. В. Хмара, Д. В. Проняєв 2013).

Зацікавленість українських мовознавців у дослідженні епонімів у медичній термінології свідчить про їхній потенціал і широке функціонування у різних мовах(В. Д. Шинкарук, 1999) [18]. Зокрема, роль і місце епонімів в іспанській мові, їхні пізнавальні властивості вивчала Г. В. Сингаївська (2013). Мовознавиця підтверджує лінгвістичні спостереження про те, що «епонімічна термінологічна одиниця являє собою єдиний когнітивний комплекс, який характеризує професійну мовну картину світу» [16, с. 372].

В. Г. Куликова (2015), торкаючись труднощів перекладу французьких медичних термінів-епонімів у культурологічному аспекті, відмічає інформативні властивості слова-терміна, який може повідомляти про «сам факт існування відповідних реалій, про джерела їх появи, а також про рівень розвитку культури народу» [14].

У досліджуваному німецькому медичному дискурсі «мова для спеціальних цілей» А. М. Семисюк (2014) розкриває роль текстового діапазону функціонування пропріальної лексики як один із продуктивних засобів їхнього формування, який здатний продемонструвати «все нове, що виникає у практичній діяльності фахівців» і відносить власні імена як термінологічні одиниці до імен когнітивних категорій, «оскільки вони впливають на пізнання людського світу у ракурсі лінгвокультури» [15, с. 73].

У системній організації термінологічного тезауруса англомовної травматологічної термінології І. Ф. Стоянова (2007) налічує 10,9% термінів-епонімів загальної вибірки. Використання терміносполучень (у т. ч. з власними іменами), на думку автора, сприяє можливості швидкої передачі максимальної кількості спеціалізованої інформації при мінімальному використанні граматичних засобів зв'язку.

Дослідниця української медичної клінічної термінології Н. В. Місник (2002) відмічає, що явище епонімізації медичних понять у контексті історії її розвитку, еволюції діагностичного процесу відоме здавна; епонімічні найменування широко розповсюджені у підмові клінічної медицини.

Вивченню епонімічних термінів в українські мові присвячені праці М. М. Дзюби. Зокрема, мовознавиця дійшла висновків, що «використання власної назви як терміноелемента є показником інтернаціональності терміна, його «міжнародного впізнавання» [9, с. 74], «невідповідність складу епонімічних термінів у різних мовах свідчить про пріоритет країни у відкритті нових явищ, її роль у розвитку різних галузей науки, інтелектуальний потенціал» [9, с. 73].

Мета статті – розглянути епонімічні терміни як носії інформації про спеціальні поняття і знання на прикладі епонімічних термінів, компонентами яких є імена дослідників стародавньої і сучасної Греції, які вивчали будову людського організму та порушення його фізіологічних функцій. Мета передбачає виконання таких завдань: установити значення епонімічних термінів як вираження спеціальних понять і знань; уточнити поняттєве значення «спеціальні знання», проаналізувати інформативну специфіку епонімічних термінів, що функціонують у морфології та медичній клінічній термінології і слугують фіксації, зберіганню і передачі спеціальних знань.

Матеріали і методи дослідження. У праці використаний «Ілюстрований словник епонімів у морфології» (2009), Ілюстрований медичний словник Дорланда (2002), Великий медичний словник (2000). Для реалізації мети і завдань у праці використовується метод аналізу, описовий метод, що передбачає лінгвістичні спостереження і узагальнення.

Результати. Медицина – система наукових знань і практичних засобів, головними функціями якої є діагностика, лікування і профілактика захворювань. Для виконання цих функцій лікувальне мистецтво накопичує досвід упродовж століть. Професійно-практична діяльність осіб, які зцілюють людей, супроводжується певною комунікативною ситуацією, в якій виникає потреба в інформації, що сприймалася б «завдяки спеціальному контексту, що виділяє комунікативно-релевантну ознаку об’єкту, про який йде мова» [4]. Для досягнення мети учасникам комунікації потрібно володіти загальним для них запасом знань і понять. Під поняттям розуміється думка як результат узагальнення і виділення предметів або явищ того чи того класу за більш або менш суттєвими ознаками, які показують в чому предмети (явища) схожі або різняться між собою (Є. К. Войшвілло 1967). Утворення поняття відбувається у процесі пізнання, становлення і розвитку спеціальних знань у певній сфері людської діяльності. Сприйняття і передача інформації уможливлюється через іменування спеціальних понять. Сбме поняття є базовими одиницями, що підсумовують соціальні і суспільні знання. Поняття, включене у наукове повідомлення, може стати доступним для розуміння через словесне позначення. Такими своєрідними іменами понять слугують терміни [13, с. 211] – слово або словосполучення, що створюється для точного вираження спеціального поняття, основаного на дефініції і обумовленого мовною свідомістю людини, яка створює свій інформаційний світ знань [4]. Отже, сукупність термінів, у т. ч. у галузі медицини, утворюються як «результат певної соціальної необхідності, тобто для задоволення певних соціальних потреб, які виникали через необхідність передачі інформації» [6, с. 99].

На основі семіотичного підходу зміст терміна «як семіотично цілісного мовного знака» реалізований «в нерозривному зв’язку синтактики з семантикою» [8, с. 13].

У семантичній структурі терміна приховується його інформативність. Як лінгвістична категорія інформативність у семіотичному аспекті «спирається на знаковий характер мови і знак як носій інформації, що забезпечує виконання мовою інформативної функції», у комунікативному аспекті – «пов'язаний з особливостями функціонування знака у поєднанні з іншими знаками в умовах дії певних екстралінгвістичних факторів з метою забезпечення комунікативної функції мови» [19, с. 14]. Разом з основними функціями: зберегти значення в будь-яких текстах одного й того ж термінологічного поля, бути засобом його ототожнення й розрізнення у спеціальній мові [16, с. 301], термін одночасно є носієм інформації про спеціальні поняття і знання. Цією властивістю володіє й епонімічний термін, компонентом якого є власне ім'я, але в конситуації однієї підсистеми [7, с. 17].

Описова конструкція для позначення спеціального поняття, що характеризує в медицині ознаку, хворобу або метод лікування, часто стає громіздкою, незручною для використання. Опис нерідко замінюють словосполученням, до складу якого увіходять власні і загальні назви, тобто терміном-епонімом, у якого власна назва «покликана ідентифікувати та індивідуалізувати позначуване поняття» [11, с. 3]. Вибір імен до складу терміна зумовлений різними позамовними чинниками: потребою замінити складні описи явищ за прізвищем винахідника у тих галузях медицини, де практична діяльність фахівців випереджає наукові дослідження і класифікації [17, с. 1141]; бажанням увічнити саме свого співвітчизника [9, с. 73]; закріпити пріоритет країни у науковому відкритті; зберегти пам'ять про вченого, який зробив вагомий внесок у розвиток певної галузі науково-професійного знання. Словосполучення з власними іменами стають «носіями колективної професійно-наукової пам'яті» [4]. За спостереженнями Є. М. Какзанової, термін-епонім «можна віднести до когнітивних категорій, оскільки він впливає на пізнання світу у світлі історії науки» [12, с. 68]. У спеціальній сфері використання ним послуговуються як носієм інформації про спеціальні знання, якими володіють в одному науково-професійному співтоваристві. Під спеціальним знанням розуміємо систему теоретичних знань, отриманих у результаті навчання, і практичних навичок, придбаних у процесі професійної практичної діяльності чи дослідним шляхом у галузі конкретної науки, застосованих для виконання окремих видів робіт і операцій.

Медицина – одна з найдавніших галузей знань, у якій відбувався процес створення спеціальних термінів та кодувалась термінологічна інформація. Понятійне значеннях слів зберігає інформацію про етапи розвитку науково-медичних знань і нагромаджений суспільно-пізнавальний досвід та забезпечує спадкоємність спеціальних знань. Так, сучасна медицина дотепер користується плодами лікувального мистецтва стародавньої Греції. Викладені давньогрецьким лікарем Гіппократом (Hippycrates, 460-377 р. до н. е.) [10, с. 1070] принципи лікування у творі – «клятві» Гіппократа (лат. Hippocratis jusjurandum), якими повинен керуватися лікар у своїй професійній діяльності, є актуальними досі. Епонімічні терміни, складовою частиною яких є ім'я Гіппократа, є джерелом спеціальних знань, які стали важливими для подальшого становлення і розвитку морфології. Так, термін-епонім *сухожилля Гіппократа* лат. *tendo calcaneus* інформує про особливості будови м'язів (сухожилля триголового м'яза гомілки, що прикріпляється до горба п'яткової кістки) [5, с. 117].

Про подальший розвиток знань про внутрішню будову людського тіла у наступні століття до н. е. повідомляє словосполучення *жом Герофіла* → лат. *torcular Herophili* (з'єднання поперечних, верхнього сагітального, потиличного і

прямого синусів твердої мозкової оболонки, розташоване на внутрішній поверхні луски потиличної кістки) [5, с. 113]. Компонентом терміну є власне ім'я давньогрецького лікаря і анатома Герофіла (Herophilus, 304 р. до н. е.). Інформація виявляє знання про структуру людського мозку.

Ряд епонімічних термінів, складовою частиною яких є ім'я «батька медицини», зберігають спеціальні знання, які належать до різних підсистем: *метод Гіппократа* → лат. *methodus Hippocratis* [10, с. 1429]; *обличчя Гіппократа* → лат. *facies Hippocratica* [10, с. 839]; *шум плескоту Гіппократа* → лат. *succusio Hippocratis*; *ніготь Гіппократа* → лат. *ungulus Hippocratis* [10, с. 883]; *мітра або шапка Гіппократа* → лат. *mitra Hippocratis*; *лавка Гіппократа* → *scamnum Hippocratis* [2]; *пальці Гіппократа* → лат. *digiti Hippocratici* [2]; *гіппократа чорна хвороба* → лат. *morbus Hippocratis niger* [2]. Закріплений за спеціальним поняттям, епонімічний термін займає певне місце у спеціальній сфері використання і відображає спеціальні знання лише у конкретній термінологічній галузевій підсистемі.

Історія розвитку суспільних наук на своїх сторінках зберегла ім'я засновника класичної логіки, філософа Аристотеля (Aristoteles, 384-322 до н. е.). Видатний вчений-енциклопедист вивчав також порівняльну анатомію і фізіологію, ембріологію та етологію. Про результати його практичних спостережень інформує термінологічне поняття а*номалія Аристотеля* → лат. *anomalia Aristotelis* (син. *вада Аристотеля*). Термін характеризує специфічну ваду людини: якщо схрестити перший і другий пальці та покласти між ними олівець, людина відчуває два олівці [10, с. 123]. Термінологічна одиниця містить спеціальні знання, що сконцентровані у значенні словосполучення.

Незважаючи на прогресуючий розвиток медичного пізнання у стародавній Греції, в епонімічних термінах зафіксовано незначна кількість імен видатних греків – анатомів, лікарів. Терміни зберігають інформацію про спеціальні знання переважно тих дослідників, які практикували з 460 по 322 рік до н. е. Вочевидь, спеціальні знання деяких лікувальників втратили упродовж століть наукову цінність і не виникало потреби зберегти інформацію про їхні знання в епонімічних найменуваннях. Так, наприклад, трапилося з лікарем і анатомом Діоклом Карістянином (4 ст. до н. е., вивчав ембріологію, гінекологію, акушерство) [10, с. 661]; Аретеусом з Каппадокії (бл. 81-138 рр. до н. е., лікар, автор праць про гострі та хронічні захворювання, діабет і плеврит) [10, с. 170]; лікарем Архіґеном з Апамеї (бл. 53-117 рр.), дав описи ампутацій і накладання лігатур) [10, с. 164]. Цікаво, що його лікувальний досвід пізніше був використаний римським лікарем і відомим анатомом Клавдієм Ґаленом (131-199), який запозичив теорію пульсу від Архіґена [10, с. 942].

Інформація про спеціальні знання представників грецьких медичних шкіл у наступні століття н. е. до XIX ст. в епонімічних термінах фактично не збереглася. У досліджуваних словниках зосереджена інформація про спеціальні знання, що передали грецькі дослідники, які практикували з середини XIX ст. - другої половини XX ст. У понятійних значеннях клінічної медичної термінології акумульована інформація про спеціальні знання у галузі офтальмології: *операція Анаґностакіса* (Андреас Анаґностакіс, офтальмолог, 1826-1897) [10, с. 1640], *цятки Трантаса* (Алексіос Трантас, офтальмолог, 1867-1960) [10, с. 710]; у галузі хірургії: *операція Кондолеона* (Еммеріх (Еммануель) Кондолеон, хірург, 1879-1939) [10, с. 1642].

Висновки і перспективи. Епонімічні терміни є носіями інформації про спеціальні поняття і знання, що здатні довготривалий час зберігати і передавати

їх як соціально-пізнавальний досвід, накопичений людством у процесі еволюції наукових і суспільних знань. Акумульовані в епонімічних термінах спеціальні знання відображають етапи розвитку і рівень досягнень науки, є частиною інформаційного простору, використовуваного у процесі професійно-наукового спілкування.

Перспективним видається подальше вивчення термінів із метафоризованим епонімом, які мають додатковий інформаційно-культурний компонент значення.

Список використаних джерел

1. Антропонимы и термины-эпонимы в свете межкультурной коммуникации [Електронний ресурс] / Е.М. Какзанова. // Образовательные технологи в виртуальном лингвокоммуникативном пространстве. Сб. науч. докл. Междунар. вирт. конф. по русистике, литературы и культуры 2-4 марта 2011. США, Вермонт, Мидлбери колледж – Армения, Ереван, ЕФ МЭСИ. – 2011. – С. 97-100. Режим доступа : http://www.russcomm.ru/rca_biblio/k/ kakzanova4.pdf
2. Большой медицинский словарь. [Електронний ресурс] – 2000. Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/medic2/
3. Величкова, С. М. Эпонимы в терминологии медицины : на материале немецкого языка [Текст] / С.М. Величкова ; НИУ БелГУ // Язык как фактор интеграции образовательных систем и культур : междунар. науч.-практ. конф., Белгород, 2012 : сб. науч. ст. / под ред. И.Б. Игнатовой. – Белгород, 2012. – Вып.7, ч.1. – С. 25-30.
4. Володина М.Н. Когнитивно-информационная природа термина и терминологическая номинация [Текст] : автореф. дис. ... докт. филол. наук: − 10.02.04 – германские языки // [Электронный ресурс] / Майя Никитична Володина. – Москва. – 1998. – 50 с. ил РГБ ОД 71:99-10/19. Режим доступа: http://www. dissercat.com /content/ kognitivno-informatsionnaya-priroda-termina-i-terminologicheskaya-nominatiya
5. Гончаров, Н.И. Иллюстрированный словарь эпонимов в морфологии [Текст] / Н. И. Гончаров; под ред. проф. И. А. Петровой. – науч. изд. — Волгоград: Издатель, 2009. – 504 с.: ил.
6. Григорьева, О. Информативность как проявление системной организации научной терминологии [Текст]/ Ольга Григорьева / Філологічні науки. Збірник Полтавського нац. пед. ун-ту імені В.Г. Короленка. – Полтава. – 2010. – Вип. №3(6) – С. 98-101.
7. Дзюба, М. Диференціація епонімічних термінів і номенів [Текст]/ Майя Дзюба // Проблеми української термінології. – Львів : Львівська політехніка, 2010. – № 676. – С. 15-18.
8. Дзюба, М.М. Епоніми в українській науковій термінології[Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук: − 10.02.01 – українська мова. / Майя Миколаївна Дзюба. − Луцьк. – 2011. – 22 с.
9. Дзюба, М.М. Епонімічні терміни як інтернаціональні мовні знаки [Текст]/ М. М. Дзюба // Стратегії міжкультурної комунікації в мовній освіті сучасного ВНЗ : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ (15 берез. 2016 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана» ; редкол.: І. А. Колеснікова (голова) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2016. – С. 72-75.
10. Ілюстрований медичний словник Дорланда: Англ.-укр. іл. слов. : (Більш 2 300 000 сл.) [Текст] : у 2-х т. : Пер. з англ.) [Гол. ред. : П. Джуль, Б. Зіменковський]. – 2-е укр. вид. – Л. : Наутілус, 2002. – 2688 с.

11. Какзанова, Е.М. Лингвокогнитивные и культурологические особенности научного дискурса (на материале математических и медицинских терминов-эпонимов) [Text]: автореф. дис… д-ра филол. наук // [Электронный ресурс] / Евгения Михайловна Какзанова. – М., ИЯз РАН, 2011. – Режим доступа: http://www. dissercat.com /content/ lingvokognitivnye-i-kulturologicheskie-osobennosti-nauchnogo-diskursa-na-materiale-matematic

12. Какзанова, Е.М. Роль терминов в прикладной лингвистике: лексикографическая фиксация терминов-эпонимов [Текст]/ Е.М. Какзанова // Актуальные вопросы теории и практики филологических исследований. Междунар. науч.-практ. конф. 25-26 марта 2011 года. – Пенза-Москва-Решт : Научно-издательский центр «Социосфера», 2011. – С. 265-269.

13. Кузовкова И.В. Термин – единица языкового и специального знания [Текст]/ И.В. Кузовкова // Филология и искуствоведение. Ученые записки Росс. гос. соц. ун-та. – №6. – 2009. – С. 210-216. Режим доступа : http://cyberleninka.ru/article/n/termin-edinitsa-yazykovogo-i-spetsialnogo-znaniya

14. Куликова, В.Г. Труднощі перекладу французьких медичних термінів-епонімів: культурологічний аспект [Елетронний ресурс]. / В.Г. Куликова // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 58. – С. 260-262. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2015_58_100

15. Семисюк, А. М. Текстовий діапазон функціонування пропріальної лексики у німецькому медичному дискурсі «мова для спеціальних цілей» [Текст] / А.М. Семисюк. / Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. – Спільний укр.-рум. журнал. Серія (Філологічні науки) / редколегія Т. Бойчук, Ш. Пуріч, А. Моісей. – Чернівці – Сучава : БДМУ, 2014. – №3 (3) – С. 70-75.

16. Сингаївська, Г.В. Епонімічні найменування в іспанській медичній термінології [Текст]/ Г.В. Сингаївська / Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 23. – 2013. – С. 364-373.

17. Татаренко, Т.Д., О необходимости существования эпонимов в медицинской терминологии / Т.Д.Татаренко, А.А.Токпанова, Е.К. Лисариди // Междунар. журнал прикладн. и фундам. иссл. – 2015. – № 12-6. – С. 1140-1141. Режим доступа : URL: http://applied-research. ru/ru/article/view? id=8101 (дата обращения: 18.04.2016).

18. Шинкарук, В. Д. Lingua latina. Посібник для самостійної роботи з латинської мови: медична термінологія [Текст] /В.Д.Шинкарук. – Чернівці: Рута, 1999. – 118с.

19. Шульгіна, В. І. Інформативність як лінгвістична категорія (категорійний статус інформативності) [Текст] / Актуальні проблеми іноземної філології: лінгвістика та літературознавство: міжвуз. зб. наук. ст./ відп. ред. В.А. Зарва. – Донецьк: Юго-Восток, 2009. – Вип. III. – С. 7-15.

References

1. Kakzanova E. M. (2011). Antroponimy i terminy-ehponimy v svete mezhkul'turnoj kommunikacii `[Anthroponyms and terms-eponyms in the light of intercultural communication] / E. M. Kakzanova. // Obrazovatel'nye tekhnologi v virtual'nom lingvokommunikativnom prostranstve. Sb. nauch. dokl. Mezhdunar. virt. konf. po rusistike, literatury i kul'tury 2-4 marta 2011. SSHA, Vermont, Midlberi kolledzh – Armeniya, Erevan, EF MEHSI. – P. 97-100.: http://www.russcomm. ru/rca_biblio/k/kakzanova4.pdf

2. Bol'shoi medicinskii slovar' (2000). [Large medical dictionary]. Rezhim dostupa : http://dic.academic.ru/dic.nsf/medic2/

3. Velichkova S. M. (2012). Yeponimy v terminologii mediciny : na materiale nemeckogo jazyka [Eponyms in medical terminology: on the material of German language] / S. M. Velichkova ; NIU BelGU // Jazyk kak faktor integracii obrazovatel'nyh sistem i kul'tur : mezhdunar. nauch.-prakt. konf., Belgorod, : sb. nauch. st. / pod red. I.B. Ignatovoi. – Belgorod, 2012. – Vyp.7, ch.1. – P. 25-30.

4. Volodina M. N. (1998). Kognitivno-informacionnaja priroda termina i terminologicheskaja nominacija [Cognitive-informational nature of the term and terminological nomination]. Moskva. – 50. il RGB OD 71:99-10/19. Rezhim dostupa: http://www. dissercat.com /content/ kognitivno-informatsionnaya-priroda-termina-i-terminologicheskaya-nominatiya

5. Goncharov N. I. (2009). Illyustrirovannyi slovar' yeponimov v morfologii [Illustrated dictionary of eponyms in morphology] / N. I. Goncharov; pod red. prof. I. A. Petrovoi. – nauch. izd. — Volgograd: Izdatel'. – 504.: il.

6. Grigor'eva O. (2010). Informativnost' kak projavlenie sistemnoi organizacii nauchnoi terminologii [Informativeness as a manifestation of systemic organization of scientific terminology] / Ol'ga Grigor'eva / Filologichni nauki. Zbirnik Poltavs'kogo nac. ped. un-tu imeni V.G. Korolenka. – Poltava. –Vip. №3(6) – 98-101.

7. Dzyuba M. (2010). Dyferentsiatsiya eponimichnykh terminiv i nomeniv [Differentiation of eponymic terms and noumenon] / Mayya Dzyuba // Problemy ukrayins'koyi terminolohiyi. – L'viv : L'vivs'ka politekhnika. – # 676. – P. 15-18.

8. Dzyuba M.M. (2011) Eponimy` v ukrayins`kij naukovij terminologiyi [Eponyms in Ukrainian scientific terminology]. Lucz`k, 22 s.

9. Dzyuba M.M. (2016). Eponimichni terminy yak internatsional'ni movni znaky [Eponymic terms as international language signs] / M. M. Dzyuba // Stratehiyi mizhkul'turnoyi komunikatsiyi v movniy osviti suchasnoho VNZ : zb. materialiv Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kyyiv (15 berez. 2016 r.) / M-vo osvity i nauky Ukrayiny, DVNZ «Kyyiv. nats. ekon. un-t im. V. Het'mana» ; redkol.: I. A. Kolesnikova (holova) [ta in.]. – Kyyiv : KNEU, 2016. – P. 72-75.

10. Ilyustrovanyy medychnyy slovnyk Dorlanda: Anhl.-ukr. il. slov. : (Bil'sh 2 300 000 sl.) (2002). [Dorland's illustrated medical dictionary: Eng.-Ukr. Il. dict.: (More than 2 300 000 words.)] : u 2-kh t. : Per. z anhl.) [Hol. red. : P. Dzhul', B. Zimenkovs'kyy]. – 2-e ukr. vyd. – L. : Nautilus. – 2688 s.

11. Kakzanova E. M. (2011). Lingvokognitivnye i kul'turologicheskie osobennosti nauchnogo diskursa (na materiale matematicheskih i medicinskih terminov-ehponimov) [Cognitive and cultural features of scientific discourse (on the material of the mathematical and medical eponymical terms)]. M., IYAz RAN. : http://www. dissercat.com /content/ lingvokognitivnye-i-kulturologicheskie-osobennosti-nauchnogo-diskursa-na-materiale-matematic

12. Kakzanova E.M. (2011). Rol' terminov v prikladnoi lingvistike: leksikograficheskaja fiksacija terminov-yeponimov [The role of terms in Applied Linguistics: lexicographical fixation of terms-eponyms] / E.M. Kakzanova // Aktual'nye voprosy teorii i praktiki filologicheskih issledovanii. Mezhdunar. nauch.-prakt. Konf. 25-26 marta 2011 goda. – Penza-Moskva-Resht : Nauchno-izdatel'skii centr «Sociosfera», 2011. – S. 265-269.

13. Kuzovkova I.V. (2009) Termin – edinica jazykovogo i special'nogo znanija / I.V. Kuzovkova [The term as the unit of language and specialized knowledge] // Filologija i iskustvovedenie. Uchenye zapiski Ross. gos. soc. un-ta. – №6. – 2009. – S. 210-216.

Rezhim dostupa : http://cyberleninka.ru/article/n/ termin-edinitsa-yazykovogo-i-spetsialnogo-znaniya

14. Kulikova V.G. (2015) Trudnoshi perekladu francuz'kih medichnih terminiv-eponimiv: kul'turologichnii aspekt [Difficulties of translation of French medical terms-eponyms: culturological aspect]. / V. G. Kulikova // Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu «Ostroz'ka akademija». Serija : Filologichna. – Vip. 58. – P. 260-262. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/Nznuoaf_2015_58_100

15. Semisyuk A. M. (2014). Tekstovii diapazon funkcionuvannja proprial'noї leksiki u nimec'komu medichnomu diskursi «mova dlja special'nih cilei» [Text range of functioning of proper names in the German medical discourse "language for special purposes"] / A.M. Semisyuk. / Aktual'ni pitannja suspil'nih nauk ta istoriї medicini. – Spil'nii ukr.-rum. zhurnal. Serija (Filologichni nauki) / redkolegija T. Boichuk, SH. Purich, A. Moisei. – CHernivci – Suchava : BDMU, 2014. – №3 (3) – S. 70-75.

16. Singaïvs'ka G.V. (2013). Eponimichni naimenuvannja v ispans'kii medichnii terminologiї [Eponymic names in Spanish medical terminology] / G. V. Singaïvs'ka / Problemi semantiki, pragmatiki ta kognitivnoї lingvistiki. – Vip. 23.– P. 364-373.

17. Tatarenko T.D. (2015). O neobhodimosti sushestvovanija yeponimov v medicinskoi terminologii [On the necessity of the existence of eponyms in medical terminology] / T.D.Tatarenko, A.A.Tokpanova, E.K. Lisaridi // Mezhdnar. zhurnal prikladn. i fundam. issl. – № 12-6. – P. 1140-1141. Rezhim dostupa : URL: http://applied-research. ru/ru/article/view? id=8101 (дата обращения: 18.04.2016).

18. Shynkaruk, V. D. (1999) Lingua latina. Posibnyk dlia samostiinoi roboty z latynskoi movy: medychna terminolohiia [Guide for self-study of the Latin language, medical terminology]. – Chernivtsi: Ruta, 1999,118.

19. Shul`gina V. I. (2009). Informaty`vnist` yak lingvisty`chna kategoriya (kategorijny`j status informaty`vnosti) [Informativity as a linguistic category (categorical status of informativity] / Aktual`ni problemy` inozemnoyi filologiyi: lingvisty`ka ta literaturoznavstvo: mizhvuz. Zb. nauk. st./ vidp. red. V.A. Zarva. – Donecz`k: Yugo-Vostok. – Vy`p. III. – 572 s. – P. 7-15.

ЭПОНИМИЧЕСКИЕ ТЕРМИНЫ КАК НОСИТЕЛИ ИНФОРМАЦИИ О СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЯХ

М. М. Телеки, И. В. Семенко

Аннотация. *В статье исследуются эпонимические термины, функционирующие в морфологической и медицинской клинической терминологии. Актуальность исследования связана с потребностью освещения информативной специфики эпонимических терминов, их свойств отображать специальные знания и информацию, используемые в научно-профессиональной коммуникации.*

Цель исследования – охарактеризовать эпонимические термины как носители информации о специальных знаниях и понятиях на примере эпонимических терминов, компонентами которых являются имена исследователей древней и современной Греции, изучавших строение человеческого организма и нарушения его физиологичных функций; уточнить значение понятия «специальные знания».

В исследовании выяснено, что эпонимические термины являются носителями информации о специальных понятиях и знаниях, которые аккумулируются, фиксируются и хранятся в течение длительного времени.

Терминологические словосочетания транслируют накопленные специальные знания как научно-профессиональный и социально-познавательный опыт, овладевшим и умножившим человечеством на разных этапах развития научно-профессиональной и общественной мысли. Полученный результат соотносится с выводами других лингвистов о свойствах эпонимических терминов накапливать и сохранять специальные знания, служить источником специальной научно-профессиональной информации.

Последующее изучение эпонимических терминов с метафоризоваными эпонимами, имеющие дополнительный информационно-культурный компонент значения, будет способствовать более глубокому их пониманию как языка науки для специальной сферы использования.

Ключевые слова: эпонимические термины, информативность термина, носитель информации, специальные знания, специальные понятия, специальная сфера использования, профессионально-научное общение

EPONYMIC TERMS AS INFORMATION CARRIER ABOUT SPECIAL KNOWLEDGE

M. M.Teleky, I.V. Semenko

Abstract. *The eponymic terms functioning in morphological and clinical medical terminology are studied in this article. Topicality of the research is associated with the need for covering informative specificity of eponymic terms, their ability to display the special knowledge and information that are used in scientific and professional communication.*

The purpose of the research *is to characterize the eponymic terms as information carrier about special knowledge and concepts on example of eponymic terms, the components of which are the names of the researchers of ancient and modern Greece, who studied the structure of the human body and violation of its physiologic functions; to clarify the meaning of "specialized knowledge".*

In the research it was found that eponymic terms are the carriers of information about specific concepts and knowledge that are collected, recorded and stored for a long time. Terminological phrases broadcast the accumulated special knowledge as a scientific-professional and socio-cognitive experience, which was captured and multiplied by humanity at different stages of development of scientific-professional and social thought. The obtained result correlates with the conclusions of other linguists about the ability of eponymic terms to accumulate and maintain special knowledge, to serve as a source of special scientific and professional information.

Subsequent studies of eponymic terms with metamorphosed eponyms having additional information-cultural component of meaning, will contribute to their deeper understanding as a language of science for special spheres of use.

Keywords: *eponymic terms, the informational content of the term, carrier information, special knowledge, special concepts, special sphere of use, professional and scientific communication*

УДК 81’2/44

ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ КАК ЯЗЫКОВЫЕ ЕДИНИЦЫ В ВЫСТУПЛЕНИЯХ АМЕРИКАНСКИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ДЕЯТЕЛЕЙ И ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ИХ ВЫБОР

А. В. ПУГАЧЕВА, магистр гуманитарных наук, преподаватель,
Костанайский государственный университет имени А. Байтурсынова
E–mail: waleria0990@yandex.ru

Аннотация. *В статье рассматривается взаимосвязь между языковыми элементами, в частности, фразеологизмами и идиоматическими выражениями, и факторами, которые влияют на их выбор в конкретных речевых ситуациях. Автором дается определение таким понятиям, как языковые единицы и речевая ситуация, а также указывается их взаимосвязь. В качестве материала для исследований использованы выступления таких американских политических деятелей, как К. Райс и Б. Обамы. В качестве примеров факторов, влияющих на выбор исследуемых речевых единиц, указываются такие, как исторический опыт страны, условия, в которых происходит речевое взаимодействие, события, инициировавшие данную ситуацию.*

Ключевые слова*: фразеологизм, идиома, речевая ситуация, языковые элементы, языковые единицы*

Актуальность. Принимая во внимание тот факт, что речевые ситуации, возникающие в рамках политического дискурса, привлекают внимание общественности, можно говорить о том, что выбор языковых единиц, используемых авторами в своих выступлениях, является неслучайным и обусловлен рядом факторов. Поэтому, говоря об идиомах и фразеологизмах как о средствах репрезентации национального менталитета, исследование текстов известных политических деятелей дает возможность получить наглядный материал для изучения взаимодействия этих понятий.

Анализ последних исследований и публикаций. Изучение данной темы лежит в сфере взаимодействия таких наук, как социолингвистика, прагмалингвистика, психолингвистика, языкознание, стилистика, лексикология. Исследованиями понятий «речевая ситуация» и тесно связанного с ней «речевого акта» занимались следующие лингвисты: Дж. Остин, Г. Г. Кларк, Т. Б. Карлсон. Компоненты, определяющие речевую ситуацию и влияющие на выбор языковых единиц, изучали такие ученые, как Дж. Серл, Дж. Ферт, Д. Хаймс, Р. О. Якобсон. Фразеосемантические и функционально-стилистические особенности исследуемых единиц освещены в работах Шинкарука В. Д, Лычук М.И., Бабенко Е.В [2, 3,11,12].

Цель. Целью работы является изучить факторы, определяющие выбор таких языковых единиц, как идиоматические выражения и фразеологизмы, используемые в выступлениях американских политиков Б. Обамы и К. Райс.

Методы. В ходе проведения исследования были использованы методы анализа научной литературы, обобщения и систематизации научных данных,

© А. В. Пугачева,2016

метод рассмотрения языковых средств в пределах данного текста, семантико-стилистический метод, сопоставительно-стилистический метод.

Результаты. Целью любого вида деятельности человека является стремление к достижению необходимого результата. Речевую деятельность необходимо рассматривать в тесной связи с другими аспектами человеческого поведения, а также личностными, социальными и другими признаками, влияющими на этот вид деятельности [7, 6]. В рамках исследования речевого поведения выделяют ряд важных категорий, являющихся его составляющими. К ним относятся такие понятия, как речевая ситуация, речевой акт, общение и пр. В исследовании ключевую роль исполняет такая категория, как речевая ситуация. Речевая ситуация имеет свои компоненты, взаимосвязанные и взаимообусловленные, и от того, насколько участник коммуникативной ситуации учитывает взаимодействие этих компонентов и может использовать их для достижения цели своего выступления, зависит то, насколько он будет в этом успешен

Рассмотрим понятие речевая деятельность. Л. С. Выготский дает этому понятию следующее определение: «Речевая деятельность - вид деятельности (наряду с трудовой, познавательной, игровой и др.), который характеризуется предметным мотивом, целенаправленностью, состоит из нескольких последовательных фаз — ориентировки, планирования, реализации речевого плана, контроля» [4].

Исходя из определения Л. Выготского, мы обращаем внимание на то, что речевая деятельность, прежде всего, является мотивированной и целенаправленной. Следовательно, существует ряд условий, как и при реализации любых других видов деятельности, которые и определяют ее успешность.

Наличие этих условий и факторов и их значение мы можем найти в определении такого явления, как «речевое взаимодействие». Данное понятие обозначает обоюдный характер деятельности, что подразумевает наличие как минимум двух участников.

Материалом исследования послужили публичные политические выступления, поскольку именно этот вид деятельности, как никакой другой, ориентирован на достижение положительного результата. От того, насколько эффективно политические деятели построят свое выступление, будет зависеть то, удастся ли им побудить аудиторию к выполнению необходимых действий или нет.

В зависимости от количества слушателей, можно выделить такие форматы коммуникативной ситуации, как пресс-конференция, дебаты, обращение и т.п. Пресс-конференция подразумевает общение политических деятелей с рядом других коммуникантов, она происходит в форме диалога или полилога. Дебаты, в том числе и предвыборные президентские дебаты, включают в общение двух участников ситуации. В то же время, обращение, выступление-реакция на текущие события, подразумевает форму монолога, когда политик обращается к неограниченному числу слушателей, как, например, к членам Парламента, правительства или же гражданам страны [14].

Для эффективной организации речевой деятельности следует уделять особое внимание выбору языковых элементов, используемых в выступлении. Прежде всего, необходимо определить, что же является языковыми единицами.

За время существования лингвистики существовало множество различных подходов к изучению языка, но в своей работе мы придерживается того, который подразумевает, что язык – это система, т. е. совокупность функционирующих по

определенным правилам элементов. Стоит отметить, что такие понятия, как «единицы языка» и «языковые элементы» или «элементы языка» являются тождественными, поскольку все они обозначают минимальные составляющие части языка, имеющие определенное значение и своим взаимодействием обеспечивающие функционирование языковой системы.

«Лингвистический энциклопедический словарь» предлагает следующее определение понятию «языковая система»: «Языковая система, система языка — множество элементов языка, связанных друг с другом теми или иными отношениями, образующее определенное единство и целостность. Каждый компонент языковой системы существует в противопоставлении другим элементам, что наделяет его значимостью. Представление о системе языка включает в себя понятия уровней языка, единиц языка, парадигматики и синтагматики, языкового знака, синхронии и диахронии [5].

В «Энциклопедическом словаре» дается следующее определение: «Единицы языка - элементы системы языка, отличающиеся друг от друга назначением, строением и местом в системе (например, фонема, морфема и др.)» [9].

Для выявления взаимосвязи между речевыми единицами, использованными авторами в выступлении, и факторами, повлиявшими на их выбор, послужили выступления американских политических деятелей Б. Обамы и К. Райс.

Особенностью публицистического стиля, к которым относятся и рассматриваемые нами политические выступления, является актуальность обсуждаемых процессов, событий, явлений окружающего мира. Также для данного стиля характерны образность, эмоциональная экспрессивность. Исходя из того, в рамках рассматриваемого стиля характерно употребление фразеологических оборотов, идиом.

Фразеологическая единица (фразеологизм, фразеологический оборот) - лексически неделимое, устойчивое в своем составе и структуре, целостное по значению словосочетание, воспроизводимое в виде готовой речевой единицы [7]. В свою очередь, идиома является разновидностью фразеологизмов, и представляет собой фразеологический оборот с абсолютной семантической спаянностью частей, целостное значение которых не выводится из значений составляющих их слов [1].

Использование идиоматических выражений встречается в пресс-конференции, где Барак Обама отвечал на вопросы, связанные с введением войск в Сирию и другими актуальными проблемами 30 апреля 2013 года: «Obviously, **old habits die hard**; there are still suspicions sometimes between our intelligence and law enforcement agencies that date back 10, 20, 30 years, back to the Cold War» [9]. Описывая отношения США и России, президент США ссылается на исторические факты, такие как холодная война, гонка вооружений, наличие «железного занавеса» и т.п., т. е. те факты, подчеркивающие состояние соперничества между этими двумя странами и их многолетние напряженные отношения. Следовательно, на данный языковой элемент оказал влияние исторический опыт страны, к которой принадлежит автор.

Также Барак Обама прибегает к использованию фразеологического оборота в мемориальной речи, посвященной памяти Нельсона Манделы: «He turned his trial into an indictment of apartheid because of his eloquence and his passion, but also because of his training as an advocate. He used decades in prison to sharpen his arguments, but also to spread his **thirst for knowledge** to others in the movement» [12, 13]. На выбор данного языкового элемента повлияли обстоятельства, в которых протекала данная речевая ситуация, т. е. тот факт, что данное

выступление является мемориальной речью, посвященной памяти бывшего президента ЮАР, а также ее тема и цель.

Кондолиза Райс также использует идиоматическое выражение на церемонии вручения дипломов в Южном методистском университете 12 мая 2013 года: «Well, today in the Middle East, the last bastion of that argument, **people are putting a nail in the coffin** of that idea» [15]. К этому обороту она прибегает для усиления эффекта своих слов. Выбор данного элемента обусловлен обстоятельствами, в которых происходит речевая ситуация, т.е. церемония вручения дипломов, место, а также аудитория, на которую рассчитано выступление.

Выводы и перспективы. Подводя итог полученным данным, можно сделать следующие выводы. Несмотря на то, что фразеологические обороты и клише типичны для публицистического стиля, к которым относятся и рассмотренные политические выступления, в изученном материале исследуемые элементы встречаются нечасто. Это связано с тем, что использование данных элементов регламентируется обстоятельствами, в которых происходит речевая ситуация, аудиторией, на которую выступление рассчитано, а также обстоятельствами, инициировавшими ситуацию. В некоторых случаях использование фразеологических единиц может быть связано с историческим опытом страны, к которой принадлежит автор.

Список использованных источников

1. Арсентьева, Е. Ф. Фразеология и фразеография в сопоставительном аспекте (на материале русского и английского языков) [Текст]/ Е. Ф. Арсентьева. — Казань, 2006. — 315 с.
2. Бабенко, Е. В. Фразеосемантическое поле эмоций [Текст]: дис. ... канд. филол. наук / Е. В. Бабенко. – М., 2003. – 159 с.
3. Бабенко, О. В. Взаємовідношення конституентів у фразеосемантичному полі «Емоції особистості» (на матеріалі англійської мови) [Текст] / О. В. Бабенко// Studia linguistica: збірник наукових праць / КНУ ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013.– Вип. 7. – 2013. – С.3-8.
4. Выготский, Л. С. Методологические и теоретические проблемы психологии [Текст]/ Л. С. Выготский. — М., 1969. — С. 127-135.
5. Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / под ред. Ярцевой В. Н. — М.: Советская энциклопедия, 1990. — 566 с.
6. Маслова, А. Ю. Введение в прагмалингвистику: учебное пособие для вузов [Текст]/ А. Ю. Маслова, 3-е издание. М.: – Флинта: Наука 2010. — С. 23-31.
7. Мечковская, Н. Б. Социальная лингвистика: пособие для студентов гуманитарных вузов и учащихся лицеев [Текст]/ Н. Б. Мечковская. – М.: Аспект Пресс, 2000. – С. 15-35.
8. Словарь-справочник лингвистических терминов [Текст]/ Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова — М.: Просвещение, 1976. — 548 с.
9. Энциклопедический словарь. — 2009. [Текст] Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/.
10. Шинкарук, В.Д., Личук, М. І. Ступені фразеологізації речень [Текст]: (монографія)]/ В.Д. Шинкарук, М. І. Личук . – Чернівці: “Рута”, 2001. – 135 с
11. Шинкарук, В.Д. Функціонально-стилістичні особливості фразеологізованих речень закритого типу з релігійним компонентом[Текст]/ В.Д. Шинкарук // Біблія і культура: Збірник наукових статей.– Чернівці: Рута, 2001.– Вип. 3.– С.297–299.

12. Obama B. Press Conference on Syria and Sundry Topics. - Washington, D.C. – 2013. - 30 апр. Режим доступа: http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/1304/30/cnr.05.html.
13. Obama B. On the Passing of Nelson Mandela. First National Bank Stadium, Johannesburg, South Africa – 2013. – 10 дек. Режим доступа: http://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamanelsonmandelamemorial.htm.
14. Brown G. Discourse Analysis / G. Brown. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983. – С. 57-69.
15. Rice C. SMU Commencement speech. - Southern Methodist University. – 2013. – 12 май. Режим доступа: http://www.smu.edu/News/2012/commencement-Condoleezza-Rice-speech .

References

1. Arsent'eva, E. F. (2006). Frazeologiya i frazeografiya v sopostavitel'nom aspekte (na materiale russkogo i anglijskogo yazykov) [Phraseology and phraseography in comparative aspect (on a material of Russian and English)]. Kazan', 315.
2. Babenko, E. V. (2003) Frazeosemanticheskoe pole emotsiy [Phraseosemantic field of emotions]. Moscow, 159
3. Babenko, O. V. (2013) Vzaiemovidnoshennia konstytuentiv u frazeosemantychnomu poli «Emotsii osobystosti» (na materiali anhliiskoi movy)
[Interrelations of frazeosemantic constituents in the field of "Emotions of a personality" (based on English)]. zbirnyk naukovykh prats / KNU im. Tarasa Shevchenka [Scientific Bulletin of KNU after Taras Shevchenko]. – K.: Dmitry Burago Publishing House .–Vyp. 7. – 2013. – S.3-8.
4. Vygotskij, L. S. (1969). Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psihologii [The methodological and theoretical problems of psychology]. Moscow, 127-135.
5. Lingvisticheskij ehnciklopedicheskij slovar' / pod red. Yarcevoj, V. N. [Linguistic Encyclopedic Dictionary]. (1990). Moscow: Sovetskaya ehnciklopediya, 566.
6. Maslova, A. Yu. (2010). Vvedenie v pragmaltngvistiku: uchebnoe posobie dlya vuzov [Introduction to pragmalinguistics: a manual for schools]. Moscow: Flinta: Nauka, 23-31.
7. Mechkovskaya, N. B. (2000). Social'naya lingvistika: posobie dlya studentov gumanitarnyh vuzov i uchashchihsya liceev [Social Linguistics: A guide for teachers, students and pupils of high schools]. Moscow: Aspect Press, 15-35.
8. Slovar'-spravochnik lingvisticheskih terminov. [Dictionary of linguistic terms] / Rozental', D. E., Telenkova. (1976). Moscow: Prosveshchenie, 548.
9. Enciklopedicheskij slovar'. (2009). [Collegiate Dictionary]. Rezhim dostupa: http://dic.academic.ru/dic.nsf/es/.
10. Shynkaruk, V.D., Lychuk, M. I. (2001) Stupeni frazeolohizatsii rechen [Stages of the phraseological process within sentences].monography. – Chernivtsi: Ruta, 135
11. Shynkaruk, V.D. (2001) Funktsionalno-stylistychni osoblyvosti frazeolohizovanykh rechen zakrytoho typu z relihiinym komponentom [Functional and stylistic features of phrazeological sentences of a closed with a religious component] Bibliia i kultura: Zbirnyk naukovykh statei [Bible and Culture: Scientific Bulletin]. Chernivtsi: Ruta, – Vyp. 3.– P.297–299.
12. Obama B. Press Conference on Syria and Sundry Topics. —Washington, D.C. – 2013. —30 April. Access: http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/1304/30/cnr.05.html. Obama B. On the Passing of Nelson Mandela. First National Bank Stadium, Johannesburg, South Africa – 2013. – 10 December. Access:

http://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamanelsonmandelamemorial.htm.

13. Obama B. On the Passing of Nelson Mandela. First National Bank Stadium, Johannesburg, South Africa – 2013. – 10 дек. Режим доступа: http://www.americanrhetoric.com/speeches/barackobama/barackobamanelsonmandelamemorial.htm.

14. Brown, G. (1983). Discourse Analysis. Cambridge: Cambridge University Press, 57-69.

15. Rice C. SMU Commencement speech. - Southern Methodist University. – 2013. – 12 май. Режим доступа: http://www.smu.edu/News/2012/commencement-Condoleezza-Rice-speech .

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК МОВНІ ОДИНИЦІ У ВИСТУПАХ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ДІЯЧІВ І ЧИННИКИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ЇХНІЙ ВИБІР

А.В. Пугачова

Анотація. *У статті розглянуто взаємозв'язок між мовними елементами, зокрема, фразеологізмами та ідіоматичними висловлюваннями, і чинниками, які впливають на їхній вибір у конкретних мовленнєвих ситуаціях. Автором надано визначення таких понять, як мовні одиниці та мовленнєва ситуація, а також зазначено їхній взаємозв'язок.*

Як матеріал для досліджень використано виступи таких американських політичних діячів, як К. Райс і Б. Обами. Як приклади чинників, що впливають на вибір досліджуваних мовленнєвих одиниць, вказуються такі, як історичний досвід країни, умови, в яких відбувається мовленнєва взаємодія, події, які ініціювали цю ситуацію.

Ключові слова: *фразеологізм, ідіома, мовленнєва ситуація, мовні елементи, мовні одиниці*

PHRASEOLOGISMS AS LANGUAGE UNITS IN THE SPEECH OF AMERICAN POLITICIANS AND FACTORS INFLUENCE ON CHOICE OF THEM

A. V. Pugacheva

Abstract*. The article examines the relationship between language elements, in particular phraseological and idiomatic expressions, and factors that influence choice of them in specific speech situations. The author defines such concepts such as linguistic units and speech situation, and also indicates their relationship. The material used for the research is speeches of American politicians, C. Rice and Barack Obama. For conducting the research the following methods were selected: methods of analysis of scientific literature, generalization and systematization of scientific data, the method of consideration of linguistic resources within the text, semantic and stylistic method, comparative-stylistic method. As the basis for the article there were used the results of research of such authors as J. Austin, G. Clark, T. B. Carlson who studied the concept of "speech situation" and "speech act". The components that determine the speech situation and influence the choice of language units, studied by scholars such as John. Searle, John. Firth, D. Hymes, Jakobson. Summing up the results the author specify as the examples of factors influencing the choice of the studied speech units such as the historical experience of the country, conditions in which there is a speech interaction, the event that triggered this situation.*

Keywords*: idiom, phraseologism, speech situation, language elements, language units*

УДК 811.161.2'373.45

ABBREVIATIONS AND SHORTENINGS IN MODERN ENGLISH LANGUAGE

N. A. HLUKHOVS'KA, assistant,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
E-mail: natalya-glukhovskaya@yandex.ru

Abstract. *The article is devoted to the abbreviations and shortening in Modern English as the most productive for the lexical completion in general. The modern pace of life demands to convey a great bulk of information as quickly as possible, saving the space written. The most popular methods of shortening from structural and pragmatical points of view are taken into consideration. Shortening of words mean the formation of new ones by substituting a part of the word for a whole, affecting both separate words and word-groups. All shortened words function in the language as other ordinary words do, thus taking on specific grammatical inflections.*

All of them can be divided according to the traditional division: graphical abbreviations, lexical shortenings, blends and splinters. Besides, all the new shortenings have to be familiar to an average customer in order to be recognized at once while reading them. But it should be kept in mind that they cannot be taken as a standard, though quite a lot of them are officially used everywhere. Having their own peculiarities in style, they demand some special skills from people, while being written. In general, shortening remains one of the most productive ways of writing new qualitative words because of their memorability and economy of written space.

Keywords: *shortenings, graphical abbreviations, lexical shortenings, initials, a hybrid*

Introduction. Realities of today, global interrelation of the nations and different cultural customs of our planet of the 21-st century, growing needs in communication and work among countries and people of different languages and traditions demand training of highly qualified specialists that are expected to translate from foreign language to another , to know two or three foreign languages and are capable to take part in an international cooperation and formation of a new attitude to Ukraine in Europe and the whole world as well. Nowadays, abbreviation is one of the main trends in the development of Modern English language, especially in its colloquial layer, which, in its turn, at high degree is supported by constant development of modern informational technologies and simplification of speech with no loss of its informative content. It should be mentioned that abbreviation is a shortened form of a word or phrase, which consists of a letter or group of letters taken from the word or phrase. Nevertheless, abbreviation has appeared as a fad just to code the words which people wanted to hide from others, but nowadays it is one of the most well-known way of derivation. Abbreviation has a high degree of productivity in modern languages, especially in official-business, scientific and technical styles, because it is aimed at increasing regulation and orderliness. In some types of texts the abbreviation can makeup50% of all word uses and 15 % of the vocabulary. Abbreviation has been used as long as phonetic script existed, in some senses actually being more common in early literacy, where spelling out a whole word was often avoided, initial letters commonly being used to represent words in specific application.Abbreviations have a large creative potential, because they can create a lot of neologisms. Literal

© N. A. Hlukhovs'ka, 2016

abbreviations also take part in the derivation of the compound words.Not every one knows how to use abbreviations, because many abbreviations are used in one sphere and we can not use them in other spheres.

The **topicality** of this article can be proved by the following reasons: a) abbreviation is one of the developing branches of lexicology nowadays; b) abbreviation reflects the general trend of simplification of a language; c) abbreviation is closely connected with the development of modern informational technologies.

Analysis of recent researchers and publications. The problems of abbreviations (i.e. shortened lexical units) as specific language phenomena in modern languages attract the attention of many researchers, and they have been considered in numerous articles and separate researches of Ukrainian, Russian and foreign authors. Towards the most circumstantial works relating to the last ones we can outline such scientists as D. Alekseeva, O. Jespersen, V. Pavlova, T. Pilze, M. Segal, L. Shelyahovsky, E. Voloshina, R. Walse, and others.B. Voloshin and V. Borisov also described formal structure abbreviations and their relationships with generators units. The philologists I. Stern, M. Schlauch, L. Shelyahovska and L. Sapogova studied the basic principles of modeling of shortened lexical units [1].

The purpose of this paper deals with the peculiarities of abbreviations and shortenings, to analyze the dynamics of the experimental work. It is mostly based on materials of English dictionaries and instructions.

Methods. Analysis, synthesis, learning the latest linguistic resources are used in this paper.

Results. Abbreviations take many forms and can be found in ancient Greek inscriptions, in medieval manuscripts, and in the Koran [2].

Abbreviations began to proliferate in the 19th century and have been prevalent since; they are employed to reduce the time required for writing or speaking, especially, when referring to the myriad new organizations, bureaucratic entities, and technological products typical of industrial societies [6].

An abbreviation (from Latin brevis, meaning short) is a shortened form of a word or phrase. Usually, it consists of a letter or group of letters taken from a word or a phrase. For example, a word abbreviation can itself be represented by the following abbreviations: abbr., abbrv., or abbrev. In strict analysis, abbreviations should not be confused with contractions or acronyms (including initialisms), with which they share some semantic and phonetic functions, though all three are connoted by the term “abbreviation” in loose parlance [4, p.167].

In modern English there exist two main ways of shortening: contraction (or clipping) and abbreviation (or initial shortening). Contraction is the act or process of making words smaller. For example: lab (for laboratory), mag (for magazine), story (for history), fancy (for fantasy), Liz (for Elizabeth), etc.

Linguists distinguish various types of classification of abbreviations. Kazakh scientist

a) a string of letters – often spoken as such – formed from the initial letters of the (main) words of a phrase (called initialism), eg.:

RNA -ribonucleic acid

BT corn – corn that is toxic to some insects but non-toxic to humans and animals;

DNA – deoxyribonucleic acid;

EPA– Environmental Protection Agency;

GMO – Genetically modified organism:

Sometimes the letters of abbreviation represent syllables of a word, e.g.:

ID – identity or identification card;

TB – tuberculosis.

b) a word (sometimes called clipping) standing for the whole, retaining at least one syllable of the original word. E.g.: ad – advertisement; demo – demonstration; flu – influenza; pub – public house; phone – telephone; sitcom – situation comedy.

There are a few special written abbreviations for plurals: pp – pages; ff – following pages; mss – manuscripts.

Chemical formulae and other symbols can be regarded as a special type of abbreviation: H2O – water; Fe – iron; & - and; + - plus; - – minus [5].

Sylvia Chalker states that initialism is a type of abbreviation. The use of the initial letters of a name or expression as an abbreviation for it, each letter being pronounced separately, as in BBC, RSVP, RSPCA (also called alphabet abbreviation), etc.

Clipping is a type of abbreviation. The formation of a new word by shortening an existing one; an example of this. E.g. (omni)bus, exam(ination), (in)flu(enza), (tele)phone.

Syllabic abbreviation

A syllabic abbreviation is an abbreviation formed from (usually) initial syllables of several words, such a

r DNA -recombinant DNA molecules, as RNA – a natural or experimentally generated nucleotide complementary to RNA; Syllabic abbreviations are usually written using lower case, sometimes starting with a capital letter, they are always pronounced as words rather than letter by letter, and should be distinguished from portmanteaus [6].

According to the research of the American linguist Garland Canon abbreviations as words produced by shortening the immediate constituents of phrasal terms up to their initial letters are subdivided into 5 groups: 1) acronyms; 2) alphabetic abbreviation; 3) compound abbreviations; 4) graphic abbreviations; 5) Latin abbreviations.

An acronym is usually formed by taking the first initials of a phrase or compounded word and using those initials to form a word that stands for something, e.g.: UNO /'ju:nəʊ/ (< United Nations Organization), UNESCO /'ju: 'neskəʊ/ (< United Nations Educational Scientific and Cultural Organization), NATO /'neɪtəʊ/ (< North Atlantic Treaty Organization), SALT /'sɔ:lt/ (< Strategic Arms Limitation Talks), STEM /'stem/ (for scanning transmission electron microscope), radar /'reɪdə/ (< radio detecting and ranging), and so on.

Alphabetic abbreviation is a special kind of abbreviation in which letters get their full individual alphabetic pronunciation, rather than a phonetic pronunciation, and a full stress, e.g.: USA /'ju: 'es' eI/ (< the United States of America), B.B.C. /'bi: 'bi: 'si:/ (< the British Broadcasting Corporation), M.P. /'em 'pi:/ (< Member of Parliament), F.B.I. /'ef 'bi: 'aI/ (< Federal Bureau of Investigation), and further on.

Alphabetic abbreviations are sometimes used for famous persons' names, for instance: B.B. (< Brigitte Bardot), F.D.R. (< Franklin Delano Roosevelt), G.B.S. (< George Bernard Shaw), etc.

Compound abbreviations are those in which the first IC (immediate constituent) is a letter (or letters) and the second one is a complete word, e.g.: A-bomb (< atomic bomb), V-day (< Victory day), Z-hour (< zero hour), L-driver (< learner-driver), ACD solution (<acid citrate dextrose solution), and further on.

One or both ICs of compound abbreviations may be clipped, for example: StarLinkTM- an insect-resistant variety of corn, X-ray etc.

Graphical abbreviations are the result of shortening of words and word-groups only in written speech while orally the corresponding full forms are used. They are used for the economy of space and effort in writing.

Scientists-linguists identify several semantic groups of graphical abbreviation: a) days of the week, e.g.: Mon – Monday, Tue – Tuesday, etc.; b) names of months, e.g.: Apr – April, Aug – August, etc.; c) names of counties in UK, e.g.: Yorks – Yorkshire, Berks – Berkshire, etc.; d) names of states in USA, e.g.: Ala – Alabama, Alas – Alaska, etc.; e) names of address, e.g.: Mr. – Mister, Mrs. – Mistress, Ms. – Miss, Dr. – doctor, etc.; f) military ranks, e.g.: capt. – captain, col. – colonel, sgt. – sergeant, etc.; g) scientific degrees, e.g.: B.A. – Bachelor of Arts, M.A. – Master of Arts; D.M. – Doctor of Medicine (Sometimes in scientific degrees we run across abbreviations of Latin origin, e.g.: M.B. – Medicinae Baccalaurus); h) units of time, length, weight, e.g.: f. / ft – foot/feet, sec. – second, in. – inch, mg. – milligram, etc. [3].

Latin abbreviation was once the universal academic language in Europe. From the eighteenth century authors started using their mother tongue to write books, papers or proceedings. However, many Latin abbreviations continued to be used due to their precise simplicity and also Latin's status as a learned language. The most common Latin words, abbreviations, and initialisms are still in use. For instance: i.e. /'aI 'i:/ – that is, a.m. /'eI 'em/ – before midday, in the morning, e.g. – for example, id. – in the same place, cf. – compare, and further on.

An abbreviation is a shorter way to write a word or phrase. People use abbreviations for words that they write a lot.

Discussion. To sum up**,** we investigated the aspects of abbreviations in our article such as the act or result of abbreviating; a shortened form of a written word or phrase used in place of the whole. We also revealed various types of abbreviations as follows: acronyms; alphabetic abbreviation; compound abbreviations; graphic abbreviations; Latin abbreviations. The studying of the abbreviation phenomenon as one of the two types of shortening in the English language is immensely important in the process of learning a foreign language by a future specialist, especially philologists or translators. It will help training future specialists as competent professionals, ready to take part in an international cooperation and formation of a new attitude to Ukraine in Europe and the whole world as well.

References

1.Causes and tendencies of English abbreviations. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://gendocs.ru/v12499/causes_and_tendencies_of_english_abbreviations.

Encyclopedia Britannica / Britannica, 2012 Ultimate Reference Suite [2012, ENG] Год выпуска: 2012. Издатель: Encyclopaedia Britannica (UK) Ltd. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=3943631

2.Jespersen, Otto.(1982).- Growth and Structure of the English Language. – Oxford: Oxford University Press, – pp. 246 – 249.

3.New Hart's Rules. The handbook of style for writers and editors. – Oxford: Oxford University Press, 2005. – 167 pp.

4.A. Yskakov. (2003).- Shortening words (английская аббревиатура) / A.Yskakov // English. – Jan. № 4. – C. 23 – 31.

5. The Merriam. Webster Unabridged Dictionary. – [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://www.merriam-webster.com/dictionary/abbreviation

6 Arnold I. (1986) - The English Word. – M.: Vysshaya Shkola.

7. Bauer L. (1983). -English Word-Formation. – Cambridge: Cambridge University Press.

8. Lyons J. (1968). -Introduction to Theoretical Linguistics. – Cambridge: Cambridge University Press.

АБРЕВІАТУРИ ТА СКОРОЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Н. А. Глуховська

Анотація. *Стаття присвячена абревіатурам та скороченням в сучасній англійській мові, як одному із найпродуктивніших способів для поповнення лексичного запасу мови в цілому. Сучасний темп життя вимагає від друкованих засобів передачі великого об'єму інформації за найкоротший проміжок часу, ощаджуючи на письмі. Скорочення означає утворення нових слів, замінюючи ціле слово його частиною, що є дієвим по відношенню як до окремих слів, так і до словосполучень. Розглядаються найбільш популярні способи словотворення з точки зору структури і прагматики. Всі скорочені слова функціонують в мові як і звичайні інші, таким чином набираючи специфічні граматичні флексії. Всі вони традиційно діляться на: графічні абревіатури, заглавні абревіатури, лексичні скорочення, слова-гібриди. Окрім того, всі нові скорочення мають бути знайомими пересічному споживачеві, щоб їх можна було відразу впізнати при читанні. Але треба також пам'ятати, що нові скорочення не є мовним стандартом, хоча багато з них офіційно використовується в усіх сферах. Маючи свої власні особливості стилю, вони вимагають від людини спеціальних навичок при їхньому написанні. В цілому, скорочення залишається одним з найбільш продуктивних способів написання якісних слів завдяки здатністю до запам'ятовування і ощадності на письмі.*

Ключові слова: *скорочення, графічні абревіатури, лексичні скорочення, ініціали, слово-гібрид*

АББРЕВИАТУРЫ И СОКРАЩЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Н. А. Глуховская

Аннотация*.Статья посвящена аббревиатурам и сокращениям в современном английском языке, как одному из самых продуктивных способов для пополнения лексического запаса языка в целом. Современный темп жизни требует от печатных средств передачи большого объема информации за самый короткий промежуток времени, при этом экономя на письме. Сокращение означает образование новых слов путем замены целого слова его частью, что является действенным по отношению как к отдельному слову, так и к словосочетаниям. Рассматриваются наиболее популярные способы словообразования с точки зрения структуры и прагматики. Все сокращенные слова функционируют в языке, как и обычные другие, таким образом вбирая специфические грамматические флексии. Все они традиционно делятся на: графические аббревиатуры, заглавные аббревиатуры, лексические сокращения, слова-гибриды. Вот почему все виды сокращений используются в расширенных текстах, предоставляя широкую информацию о рекламируемой продукции. Кроме того, все новые сокращения должны быть знакомы среднему потребителю, чтобы их сразу же можно было распознать при чтении. Но следует также помнить, что новые сокращения не являются речевым стандартом, хотя многие из них официально используются во всех сферах жизни. Со своими особенностями стиля, они требуют от людей специального умения при написании. В целом, сокращение остается одним из наиболее продуктивных способов написания новых качественных слов благодаря способности к запоминанию и экономии на письме.*

Ключевые слова: *сокращения, графические аббревиатуры, лексические сокращения, инициалы, слово-гибрид*

УДК 811.111’42

СИМВОЛІЧНИЙ ЗМІСТ КОНЦЕПТУ *МОЛОДІСТЬ* (на матеріалі англомовного художнього дискурсу)

О. В. БЕШЛЕЙ, асистент, аспірант,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
E-mail: beshleyka@mail.ru

Анотація. *Актуальність теми продовження молодості і її повернення відтворює символічний зміст актуалізованого у художньо-літературному дискурсі концепту МОЛОДІСТЬ, що є своєрідним відображенням уявлень та образів, які виникають у представників англомовного соціуму при апелюванні до даного концепту. Мета дослідження вбачається у вивченні характеристик засобів вербалізації, які експлікують або імплікують символічний зміст досліджуваного концепту у художньому дискурсі. Мета формує завдання: окреслити загально теоретичне підґрунтя вивчення символу з точки зору різних наукових підходів; за допомогою інтерпретаційно-текстового аналізу описати асоціативні ланцюжки, які лежать в основі символу повернення та збереження молодості і формуються у свідомості представників англомовної культури. Результати підтверджують універсальність природи символу, його вмотивованість, багатоаспектність та архетипність, що попередньо маніфестувалось багатьма науковцями у сфері психології, філософії, лінгвокультурології, етнолінгвістики. Перспективи дослідження пов’язуємо з вивченням символічного змісту концепту МОЛОДІСТЬ на основі більш репрезентативного матеріалу.*

Ключові слова: *концепт, символ, символічний зміст, ознака, лексема, імплікація, експлікація*

Актуальність. Прагнення до символічного переосмислення дійсності супроводжує людину з давніх часів. Трактування символу можна знайти в дослідженнях Аристотеля, Платона, середньовічних схоластиків П. Флоренського. Символ – один з центральних понять різних наукових сфер: філософії, філології, психології, культурології, мистецтвознавства. У різні епохи ставлення до символіки було неоднаковим. У середньовічній Європі символи відігравали істотну роль у світогляді людей (обряди, релігія, архітектура, геральдика та ін.). Розуміння символіки завжди було неоднозначним, хоча більшість дослідників відзначали її «таємниче, умовне» походження і поєднання в ній декількох пластів реальності [1, с. 56].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Символ зустрічається не тільки у працях з філософії (О.Ф. Лосєв, В. фон Гумбольдт), психології (З. Фрейд, К.Г. Юнг), літературознавства (Ю.М. Лотман, В.І. Іванов), а також з лінгвістики, враховуючи семантичний (Н.Д. Арутюнова, В.В. Виноградов), концептуальний (Л.І. Бєлєхова) та лінгвокультурологічний (В.А. Маслова, В.М. Телія) аспекти.

Об’єктом виступає концепт МОЛОДІСТЬ, актуалізований в англомовному художньому дискурсі. **Предметом** аналізу є частиномовні та семантико-когнітивні характеристики засобів вербалізації, що визначають особливості експліцитної та імпліцитної актуалізації символічного змісту концепту МОЛОДІСТЬ.

Мета даного дослідження полягає у вивченні особливостей об’єктивації

© О. В. Бешлей, 2016

символічного змісту концепту МОЛОДІСТЬ в англомовному художньому дискурсі.

Завдання вбачаємо у з'ясуванні змісту символічних асоціацій, актуалізованих засобами вербалізації концепту в дискурсі. Мета і завдання визначили застосування **методів** семантики, когнітивної лінгвістики і дискурс-аналізу, що передбачає інтерпретаційно-текстовий аналіз, а також опис синтагматичних особливостей номінативних лексем досліджуваного концепту.

Символ пов'язаний «з ідеєю певного змісту, який, власне, служить планом вираження для іншого, як правило, культурно більш цінного, змісту» [3, с. 11]. Тому надалі під символом розуміємо комплексний мовний знак, що складається з двох рівноправних елементів: конкретне значення, що представляє або образну сторону символу – агент символу, а також абстрактне значення, що носить первинно-архетипний (синкретичний), культурно-стереотипний (традиційний) або суб'єктивно-авторський (художньо модальний) характер – референт символу [2, с. 50]. В основі агента символу лежить лексичне поняття, яке виражає не тільки сигніфікат, але і представляє денотативну основу символу в образі, забезпечуючи тим самим номінацію і фрагментацію навколишнього дійсності. В основі референта символу лежить лексичний фон, який представляє собою безліч непоняттєвих (не мають прямого стосунку до номінації) семантичних елементів, що забезпечують кумуляцію інформації, що пізнається з навколишнього світу [5, с. 28].

Результати. Символічний зміст концепту зароджується в тексті або запозичений з культури, характеризується універсальністю, полісемантичністю, образністю, вмотивованістю, відкриваючи зв'язок з архетимом. Саме тому найдоцільнішим вважаємо дослідження символу, який ховається в концепті МОЛОДІСТЬ, на рівні цілісного тексту.

Відомо, що з давніх-давен людина мріяла не тільки про безсмертя і довголіття, а, головно, про продовження молодості, чого і прагнув легендарний Фауст. З давньогрецької міфології відома фігура нещасного Тітона, якому на прохання богині світла Ео дарували безсмертя, але не дали вічної молодості. Центральним мотивом в романі «Портрет Доріана Грея» Оскара Уайльда є мотив повернення молодості. Історія людства дає приклади численних спроб знайти «еліксир вічної молодості». У давньогрецькій міфології зустрічається міф про чарівницю Медею, що володіла силою повертати людям похилого віку молодість. Середньовічні астрологи, алхіміки і філософи шукають «філософський камінь», який міг би дати людині багатство, силу і молодість. Мотив омолодження – улюблений сюжет казок багатьох народів світу, наприклад, одна із казок братів Грімм [4, с. 31].

Тема продовження молодості і її повернення – досить поширена для представників англомовного соціуму. Підтвердженням цьому є існування мовних засобів актуалізації цієї теми. Йдеться про словосполучення з центральним компонентом, вираженим дієсловом в поєднанні з віковою лексемою *young*. Крім цього, часто з метою уточнення мотиву продовження і повернення молодості в складі деяких словосполучень зустрічаємо прислівники *always ('all the time, at all times')* і *again ('back to the same state or situation that you were in before').* Прислівник *always* вживається тільки в складі словосполучення *be always young (завжди бути молодим)*, що есплікує продовження молодості, бажання вічно залишатися молодим. Дане значення актуалізується словосполученням *remain young (залишатися молодим)*.

If it were I who was to be always young and the picture that was to grow old [8, с. 64].

У наступному реченні герой ділиться секретом молодості, котрий вбачає у відстороненні від емоційного життя і в утриманні від неналежних емоцій.

The secret of remaining young is never to have an emotion that is unbecoming [8, с. 69].

У фрагменті нижче експлікуються складові молодості, які несуть велику цінність: нев'януча краса, розквіт і чарівність молодого віку.

He had muttered a mad wish that he himself might remain young ... that his own beauty might be untarnished ... that he might keep all the delicate bloom and loveliness of his then just conscious boyhood [8, с. 114].

Прислівник *again* актуалізується в складі словосполучення (*to become young again*), що відтворює мотив повернення молодості.

Ah! Lord Henry, I wished you would tell me how to become young again [8, с. 54].До цієї ж категорії відноситься словосполучення *get back one's youth* («повернути молодість»).

To get back one's youth. One has merely to repeat one's follies [8, с. 54].

У даному фрагменті супутнім значенням виступає секрет повернення молодості, який полягає в повторенні своїх помилок.

Te get back my youth I would do anything in the world [8, с. 268].

У наведеному прикладі відбувається маніфестація сильного бажання героя повернути молодість, заради здійснення якого він готовий піти на все.

Субстантивоване словосполучення *eternal youth* і дієслівні словосполучення *be always young* і *remain young* мають значення нескінченності вікового періоду молодості. Дієслівні словосполучення передають значення, що відображає перебування у стані вічно молодої особи, а субстантивоване словосполучення виступає в якості імені даного явища.

Eternal youth, infinite passion, passions subtle and secret, wild joys and wilder sins - he was to have all these things [8, с. 132].

Беззаперечно, втілення описаних вище бажань фізично неможливе в реальній дійсності. Експліцитне значення *«зупинитися і затриматися в молодому віці»* і *«повернути молодість»* актуалізують загальне значення вікового розвитку, але володіють своєрідною специфікою, так як перше значення передбачає зупинку процесу вікового розвитку, а друге – зміну напрямку руху цього процесу на протилежний, що є неприродним розвитком подій в реальному житті.

Нерідко в літературі зустрічаємо очевидні свідчення того, що автор ніби намагається «омолодити» своїх вже не зовсім молодих героїв, надаючи їм відповідні риси та повертаючи їх спогадами у часи молодості. Таким чином, відбувається протистояння теперішнього і минулого, втілене у бажанні повернути молоді роки. Отже, символ повернення молодості вбачаємо також у реалізації порівняльних характеристик осіб різних вікових груп з представниками молодого віку, що на мовному рівні в структурному плані актуалізуються в тексті за допомогою прийменників *like* або сполучників порівняльної семантики *as, as if.* Порівняльна ознака актуалізується за допомогою прикметників та дієслів. У подібних контекстах порівняння одночасно завжди актуалізується в поєднанні з оцінним компонентом.

Порівняльні характеристики, репрезентовані за допомогою дієслівних одиниць, очевидні в наступному фрагменті.

And at 50 I feel like a youth again [6, с. 114].

Ознаки тінейджера, експліковані дескриптивним прикметником *wayward («неслухняний», «некерований», «впертий», «капризний»)* додають персонажу відтінок непривабливості.

Mary Ann felt oddly like a wayward teenager caught in the act by a watchful parent [6, с. 115].

Порівняння особи середнього віку з молодою актуалізується за допомогою сполучника *as if* зі значенням порівняння в наступному прикладі. Порівнювана ознака боязкість репрезентована з участю прикметника.

When he looked at his reflection, his ears were bright pink from the pressure, as if he were a frightened young boy afraid to kiss [6, с. 116].

Порівнювальною ознакою в наступному реченні стає *вміння по-справжньому насолоджуватися часом*.

He enjoyed a good time, like any teenager [7, с. 268].

В наступному фрагменті актуалізується ознака *боягузтво, лякливість*.

I began to tremble like a teenager. I'd visited my school only once [9, с. 322].

Поняття інфантилізму часто реалізується в літературно-художніх творах. Інфантилізм від латинського *infantilis* означає відсталість у розвитку, яка виявляється у вигляді збереження в дорослому стані індивіда рис характеру, властивих дітям. Письменники часто вдаються до порівняння дорослих людей з дітьми з метою опису характеру і поведінки зрілого персонажа.

У наступному прикладі символічною при порівнянні особи середніх років з молодою особою стає ознака *старанність*, характерна для школярів. Ознака відтворюється за допомогою прийменника *like*.

And so he began practising, like a young boy learning a poem [6, с. 33].

У розглянутому нижче фрагменті жінки середнього віку порівнюються з молодою дівчиною. Порівняння актуалізується за допомогою прийменника *like*. Особливістю наведеного порівняння є те, що його підсумком стає констатація відсутності якостей дівчини у жінок зрілого віку і навпаки. Ця відсутність есплікується за допомогою заперечної частки *not*. Більше того, ознака *безстатевість* протиставляється ознаками *блиск* і *дурість*, що характеризує молоду героїню.

They were women of middle age, with gray hair marcelled in iron wavelets. Sexless women, not like that glowing, perhaps foolish young girl, who "won 't live without him." [7, с. 152].

В наступному реченні дорослий персонаж порівнюється з дитиною, і порівняння актуалізується за допомогою прийменника *like*. Порівняльна ознака *зовнішній вигляд* актуалізується за допомогою дієслівної лексеми.

She looked like a girl, as young as her daughter [7, с. 549].

У запропонованому прикладі герой старшого віку порівнюється з молодою особою. Порівняння здійснюється завдяки наявній ознаці *запальний характер*, що притаманна представникам молодого віку.

“My life is behind me,” he wrote, “and that hour spent in the railway compartment, when I almost felt like a twenty-year-old youth, was the last burst of flame.” [6, с. 91].

Висновки: включення символічної вмотивованості в семантику концепту є результатом тривалого шляху символізації мовлення на основі асоціативних зв’язків через його регулярне вживання в стандартному оточенні. В результаті концепт, який колись означав символічну дію / ситуацію, починає функціонувати як символ ситуації.

Перспективу дослідження вбачаємо у розширенні вивчення символічного змісту концепту МОЛОДІСТЬ в англомовному художньому дискурсі, спираючись на особливості його актуалізації в британській та американській лінгвокультурі.

Список використаних джерел

1. Лав Н. Когниция и языковой мир [Текст] / Н. Лав // Studia Linguistica Cognitiva ; [пер. с англ. А. В. Кравченко]. – М. : Гнозис, 2006. – 364 с.
2. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство[Текст] / А. Ф. Лосев. – М. : Искусство, 1995. – 320 с.
3. Лотман Ю. М. Семиосфера [Текст]/ Лотман Ю. М. – СПб. : Искусство – СПБ, 2001. – 704 с.
4. Тодоров Ц. Теории символа[Текст] / Тодоров Ц. ; [пер. с франц. Б. Нарумов]. – М. : Дом интеллектуальной книги, 1999. – 384 с.
5. Юнг К. Г. Человек и его символы [Текст] / Юнг К. Г. ; [пер. с англ.]. – СПб. : Б.С.К., 1996. – 454 с.
6. Barnes J. Vigilance. The Lemon Table [Text] / Barnes Julian. – Kent : Chatham, 2004. – 204 p.
7. Jong E. Tapestry [Text] / Erica Jong. – New York : Bantam Doubleday Dell Publishing Group, 1989. – 554 p.
8. Wilde O. The Picture of Dorian Gray [Text]/ Oscar Wilde. – London : Penguin Books, 1998. – 280 p.
9. Caldwell T. The Sound of Thunder [Text] / Tailor Caldwell. – Glasgow : William Collins Sons & Co., 1986. – 508 p.

References

1. Lav, N. (2006). Kognicija i jazykovoj mir [Cognition and language world] (Trans. from English). Moscow, Russia: Gnozis, 364
2. Losev, A. (1995). Problema simvola i realisticheskoe iskusstvo [The problem of symbol and realistic art]. Moscow, Russia: Iskusstvo, 320.
3. Lotman, Ju.(2001). Semiosfera [Semiosphere]. St.Petersburg, Russia: Iskusstvo – SPB, 704.
4. Todorov, C. (1999). Teorii simvola [The theories of symbol] (Trans. from French). Moscow, Russia: Dom intellektual'noj knigi, 384.
5. Jung K. (1996). Chelovek i ego simvoly [The man and his symbols] / Jung K. G. (Trans. from English). St.Petersburg, Russia: B.S.K., 454
6. Barnes, J. (2004). The lemon table. Kent: Chatham.
7. Jong, E. (1989). Tapestry. New York: Bantam Doubleday Dell Publishing Group.
8. Wilde, O. (1998). The Picture of Dorian Gray. London: Penguin Books.
9. Caldwell, T. (1986). The Sound of Thunder. Glasgow: William Collins Sons & Co.

СИМВОЛИЧЕСКИЙ СМЫСЛ КОНЦЕПТА МОЛОДОСТЬ
(на материале англоязычного художественного дискурса)

О. В. Бешлей

Аннотация. *Актуальность темы продления молодости и ее возвращения воспроизводит символический смысл актуализированного в художественно-литературном дискурсе концепта МОЛОДОСТЬ, что является своеобразным отражением представлений и образов, которые возникают при апеллировании к данному концепту. Цель исследования – в изучении средств вербализации, эксплицирующих или имплицирующих символический смысл изучаемого концепта в художественном дискурсе. Цель формирует задачи: определить в общих чертах теоретические основы изучения символа с точки зрения различных научных подходов; с помощью интерпретационно-текстового анализа описать ассоциативные цепочки, которые лежат в основе символа возвращения и сохранения молодости и формируются в сознании представителей англоязычной*

культуры. Результаты подтверждают универсальность природы символа, его мотивированность, многоаспектность и архетипность, что предварительно манифестировалось многими учеными в области психологии, философии, лингвокультурологии, этнолингвистики. Перспективы исследования связываем с изучением символического содержания концепта МОЛОДОСТЬ на основе более репрезентативного материала.

Ключевые слова: *концепт, символ, символический смысл, признак, лексема, импликация, экспликация*

SYMBOLIC CONTENT OF THE CONCEPT YOUTH (based on English literary discourse)

O. V. Beshlei

Abstract. *Symbol is one of the central notions belonging to different scientific fields: philosophy, philology, psychology, cultural studies, art history. At various times the notion of symbolism was different. The topicality of youth and its return recreates symbolic meaning of the concept YOUTH actualised in artistic and literary discourse, which is a kind of reflection of the ideas and images that occur in members of English society with the appeal to the investigated concept.*

The purpose of research is seen in the study of verbalization specifications, which implicate or explicate the symbolic meaning of the concept in the literary discourse. The tasks of the research are the following: to outline the general theoretical background of the study of symbol in terms of different scientific approaches; using interpretative text analysis, to describe associative chains, underlying the symbol of youth return and preservation, formed in the minds of members of the English culture.

There is a number of proofs that the theme of youth return and preservation is a fairly common for members of English society. The major one is the existence of language means revealing such an idea. Mostly it is a central component of the phrase expressed by the verb, combined with the age lexeme 'young'. There is also a clear evidence in the literature that often the author is allegedly trying to "rejuvenate" its "not quite young" heroes, giving them the appropriate features and turning their memories at the time of their youth. As a result, there is confrontation between present and past, embodied in the desire to return the youth. Thus, the symbol of youth return is seen in the implementation of comparison of specific features between people of different age groups with young representatives.

The results confirm the universal, multidimensional and arhetypical nature of the symbol, that was manifested by many scholars in various scientific fields.

Conclusion: The inclusion of symbolic motivation in the semantics of the concept is the result of a long way of symbolizing literary speech based on associative connections through its regular use in a standard environment. As a result, a concept that once meant a symbolic action / situation begins to function as a symbol of the situation. Prospects of the research are associated with the study of symbolic content of the concept YOUTH based on a more representative material.

Keywords: *concept, symbol, symbolic meaning, reature, lexeme, implication, explication*

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 94 (477)

ПОГЛЯДИ ТА ТЕОРІЇ АДАМА СМІТА НА КАТЕГОРІЮ “ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ”

Л.В.ШИНКАРУК, доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
Національний університет біоресурсів і природокористування України (м. Київ)
*E-mail:*Lidia_shyn@ukr.net

Анотація. *У статті проаналізовано погляди та теорії Адама Сміта на категорію "основний капітал"; обґрунтовано, що теорія капіталу є невід’ємною складовою будь-якої економічної концепції, яка претендує на глибокий теоретичний аналіз, оскільки саме в дослідженні природи капіталу і доходу на нього найчіткіше простежуються соціальні форми конкретної економічної теорії.*

Ключові слова: *Адам Сміт, капітал, категорія "основний капітал", економічні системи, економічна теорія, національне багатство*

"…Сміту немає рівних ні у XVIII,
ні навіть у XIX столітті за
глибиною і точністю проникнення
в суть економічного процесу,
економічної мудрості…".
М. Блауг

Актуальність. Дослідження категорії “основний капітал” та внесок Адама Сміта у її визначення становить особливий інтерес на сучасному етапі розвитку вітчизняної науки.

Навколо природи капіталу та його ролі у розвитку економічної системи ведуться дискусії, гострота яких зумовлена глибокими процесами зміни характеру виробництва в умовах становлення інформаційного суспільства. В Україні п’ятий технологічний уклад розвивається у вигляді розрізнених технологічних сукупностей, слабко пов’язаних між собою і для підсилення даного зв’язку та прискорення становлення нового укладу, необхідне дослідження еволюції і місця основного капіталу у трансформаційних економічних системах на основі розширеної концепції національного багатства і капіталу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Категорія “основний капітал” привертала і привертає увагу дослідників [1, 4, 8, 10, 11, 12, 13, 15 та ін.]. Незважаючи на те, що її вивченню присвячено чимало наукових праць, однак багато проблем досі залишається об’єктом дискусій, уточнення, витлумачення та аналізу. Це зумовлено тим, що категорія “основний капітал” дуже об’ємна і складно побудована.

Мета наукової статті – проаналізувати погляди та теорії Адама Сміта на категорію “основний капітал”.

© Л. В. Шинкарук, 2016

Методи. У дослідженні застосовано такі методи: узагальнення, систематизації та аналізу.

Результати. Адам Сміт був яскравою і різносторонньою особистістю, його інтереси не були обмежені лише економікою чи філософією, він мав широкі наукові пізнання в інших галузях, зокрема, одержав ступінь магістра мистецтв і доктора права, читав лекції з літератури.

Народився Адам Сміт 1723 р. в Шотландії в містечку Кірколд, що розташоване неподалік від її столиці Единбургу, в сім'ї митного службовця. Одержав освіту в двох найпрестижніших університетах світу Глазго (1737-1740 рр.) і Оксфорда (1740-1746 рр.). У 1748 р. почав читати публічні лекції з літератури і природного права в Единбурзі, у 1751 р. керує кафедрою логіки в університеті м. Глазго, в 1752 р. у цьому ж університеті - кафедрою моральної філософії, де знайомиться з Девідом Юмом.

Весною 1759 р. видає в Лондоні свою книгу "Теорія моральних почуттів", яка заклала фундамент популярності А. Сміта як філософа. З 1759 р по 1763 р. він посилено вивчає право, і одержує ступінь доктора права та робить нариси декількох глав книги "Багатство народів", яка вийде у світ в 1778 р. і стане головною працею його життя.

Теорія капіталу є невід'ємною складовою будь-якої економічної концепції, яка претендує на глибокий теоретичний аналіз, оскільки "Саме в дослідженні природи капіталу і доходу на нього найчіткіше простежуються соціальні форми конкретної економічної теорії" [6,с.23]. Особливо часто змінювалося ставлення до теорії нагромадження основного капіталу з розвитком загальноекономічної теорії, що спричинювало недооцінку значущості категорії основний капітал або ж навпаки відведення їй центрального місця.

У численних роботах вітчизняних і закордонних економістів, які досліджували різні проблеми основного капіталу, приводяться неоднозначні визначення цієї категорії, що зумовлено розвитком суспільства, науково-технічного прогресу і еволюцією економічних відносин. Також зміна визначень основного капіталу нерозривно пов'язана із розвитком самої категорії капіталу.

Капітал (capitalis – слово з пізньої латині головний [5, с.719]) – одна з найважливіших категорій економічної науки, обов'язковий елемент ринкового господарства.

Поняття "капітал" з'явилося на межі XII - XIII ст. в Італії у значенні "цінності"; "запас товарів"; "маса грошей"; або ж "гроші, які приносять відсоток" [2, с.223]. З Італії слово "капітал" потім поширилося по всій Німеччині і Нідерландах, а в кінцевому рахунку, дійшло до Франції, де вступило в конфлікт з іншими похідними, що легко підставлялися замість нього: "багатство", "частка", "можливості", "фонди", "надбання", "головне" [2, с.223].

Поняття "капітал" стане найпоширенішим у зв'язку з повільним зносом інших слів. "Воно присутнє вже у Кене, Морелле, які розрізняли "капітали марні і капітали діяльні", а також у Тюрго, для якого капітал зовсім не виключав гроші" [2, с.225].

Категорію "основний капітал" ввів в економічну теорію Адам Сміт. Ідея даного поняття бере свій початок від меркантилістів.

Першу спробу теоретичної характеристики капіталу здійснили меркантилісти, але вони орієнтувалися на зовнішні форми його руху і у зв'язку з цим, проблема була зведена ними до проблеми торговельного прибутку, який утворюється у сфері обігу, що не дозволило меркантилістам дати вірну характеристику ролі матеріального виробництва.

Фізіократові Франсуа Кене належить перше в історії економічної думки теоретичне обґрунтування положень про основний капітал. Ф.Кене, визначивши в “Економічні таблиці”, що сільськогосподарські знаряддя праці, будівлі, худоба і все те, що використовується в землеробстві протягом декількох виробничих циклів є “первісними авансами”, дав перше поняття основного капіталу [7, с.34].

У теорії капіталу А. Сміта і Д. Рікардо очевидна більш прогресивна позиція в порівнянні з фізіократами. Капітал характеризується ними як одна з двох частин запасів, “від якої очікують одержати дохід”.

Отже, за А. Смітом елементи основного капіталу є такими тому, що приносять дохід і прибуток без переходу від одного власника до іншого або без подальшого обігу.

У своїй роботі “Дослідження про природу і причини багатства народів” А. Сміт у другій книзі “Про природу капіталу, його нагромадження і використання” всебічно розглядає сутність, економічну роль, значення і функції капіталу. Капітал – це накопичений (тобто невитрачений на споживання) запас. “Запаси поділяються на два види. Та частина, від якої особа очікує одержати прибуток, називається капіталом. Друга частина – це та, яка використовується на споживання” [9, с.311]. Капітал створюють для певного використання, оскільки відкладання “про запас”, нагромадження вільних коштів без їхнього застосування – явище виняткове, тому “...капітал може бути використаний на поліпшення землі, на купівлю корисних машин або інструментів чи інших подібних предметів, які приносять дохід або прибуток без переходу від одного власника до іншого або без подальшого обороту. Такі капітали можна з повним правом називати основним капіталом” [9, с.311-312].

Учений зазначив, що основний капітал складається з чотирьох статей: “...По-перше, із усякого роду корисних машин і знарядь праці, які полегшують і скорочують працю. По-друге, із усіх тих дохідних будівель, які служать засобом одержання доходу не тільки для їхнього власника, який віддає їх в оренду, але і для осіб, які сплачують за них орендну плату; такими є приміщення під крамниці, склади, майстерні і т.п... Ці будівлі сильно відрізняються від житлових будинків. Вони являють собою свого роду знаряддя виробництва і можуть бути розглянуті в якості таких. По-третє, з поліпшень землі і всього того, що з вигодою витрачено на розчищення, осушення, обгородження, удобрення і приведення її в стан, найбільш придатний для обробки і культури. По-четверте, із набутих і корисних здібностей усіх жителів або членів суспільства. Придбання таких здібностей, вважаючи також утримання їхнього власника протягом його виховання, навчання або учнівства, завжди вимагає дійсних витрат, які являють собою основний капітал...” [9, с.314].

Таким чином, за визначенням А. Сміта, в основний капітал включалися не тільки знаряддя праці і будівлі, але і “людський капітал”. До цього зауваження ми ще повернемося у подальшому.

Учений також вважав, що вартість сукупного суспільного продукту (як і одиничного товару) складається з доходів (заробітна плата, рента, прибуток), не включаючи в себе витрати основного капіталу. Назвавши це положення “догмою Сміта”, К. Маркс показав, що він змішував вартість річного продукту суспільства із заново створеною річною вартістю. З “догми Сміта” незрозуміло, як можна здійснювати відтворення суспільного капіталу, не включаючи у вартість річного продукту перенесену вартість, тобто не відшкодовуючи витрачених у процесі виробництва елементів основного капіталу.

Поняття “капітал” у поєднанні із терміном “нагромадження” використовувалося у докласичній економічній теорії фактично без строгого наукового визначення. Такі уявлення порушив А. Сміт, коли обґрунтував поняття “нагромадження капіталу”, як особливий економічний процес зростання фактично всіх факторів виробництва в руках індивідуального підприємця і нації [9, с.361-387].

А. Сміт також ввів у політекономію термін “первісне нагромадження капіталу”, зміст якого у виокремленні особливого етапу у звичному, зазвичай, процесі нагромадження капіталу, який був наче підготовчим етапом, протягом якого поступово, але уже масово, створюються матеріально-речові передумови і умови функціонування капіталістичного виробництва.

Розмежування продуктивної і непродуктивної праці, введене А. Смітом, можна зрозуміти тільки у зв'язку з твердженням, що для забезпечення економічного прогресу необхідно максимізувати реальні інвестиції. Тобто, мається на увазі різниця між такими видами діяльності, які мають своїм результатом нагромадження капіталу і тими, котрі обслуговують потреби домашніх господарств. Якщо в країні відчувається нестача капіталу, то непродуктивне використання заощаджень для задоволення споживчого попиту, може спричинювати до сповільнення економічного розвитку.

Отже, заради розширення можливостей А. Сміт, якому належить статус першого дослідника у сфері політичної економії, приділяв пильну увагу питанню нагромадження основного капіталу. Учений робить наголос на нагромадженні капіталу як вирішальному факторі економічного прогресу, що зумовлено специфікою його епохи, яка характеризувалася нестачею капіталу. Він чітко розмежовував основний і оборотний види капіталу, наділяючи кожний з них характерними властивостями. Ключовою особливістю концепції А. Сміта, до усвідомлення якої у статистичній практиці стали підходи тільки зараз, був облік у складі основного капіталу “людського капіталу”.

На ідеях А. Сміта виросла плеяда блискучих учених. До них відносяться Жан Батист Сей і Давид Рікардо.

Розвиваючи погляди Адама Сміта, Ж.Б. Сей висунув теорію “трьох факторів виробництва”, за якою вартість товару створюється працею, капіталом і землею. Під капіталом він розумів блага вищого порядку або “засоби для виробництва”. Дану теорію Ж.Б. Сей виклав у “Трактаті політичної економії, або простому викладі того, як виробляються і споживаються багатства”, випущеному в 1830 році. Отже, прихильники і послідовники Ж.Б. Сея ототожнювали капітал із засобами виробництва. Причому Е. Вреден вніс істотне доповнення, виразивши погляд на капітал як на власність засобами виробництва. У праці “Курс політичної економії” учений писав: “Сукупність цінностей, створена виробництвом і заощаджена від споживання заради залучення її знову у виробництво, визнається капіталом” [3, с.578].

Давид Рікардо сформулював трудову теорію вартості, яку поклав в основу своєї теоретичної концепції. Виходячи з цього, він розглядав капітал як накопичену працю і в основі класифікації капіталу за Рікардо лежить критерій часу.

Висновки і перспективи.

У міру розвитку суспільного виробництва розвивається економічна категорія “основний капітал”. На початковій стадії індустріального суспільства основний капітал включав засоби праці, які приймали участь у процесі промислового та сільськогосподарського виробництва. З розвитком економічних відносин частина

національного доходу направляється на створення основного капіталу, який функціонує в галузях: освіти, науки, управлінні.

Адам Сміт, ввівши категорію “основний капітал” в економічну теорію, обґрунтував, що елементи основного капіталу приносять дохід і прибуток без переходу від одного власника до іншого або без подальшого обігу.

За визначенням А. Сміта, в основний капітал включалися не тільки знаряддя праці і будівлі, але і “людський капітал”.

У сучасних умовах категорію основний капітал також необхідно розглядати у єдності із наступними категоріями: заощадження → капітальні вкладення → нагромадження основного капіталу → основні засоби. Лише об’єднання усіх категорій у єдиний ланцюг дасть можливість висвітлити процес нагромадження у широкому розумінні слова, оскільки “нагромадження основного капіталу” – це “потік”, а “основні засоби” – це “запас”.

Отже, основний капітал невіддільний від тих суспільних відносин, у рамках яких здійснюється його функціонування. Неоднозначність визначень зумовлене змінами, які відбуваються в сучасному категорійному апараті сучасної економічної думки, викликані розвитком ринкових відносин і необхідністю становлення інформаційного суспільства в Україні. Настав час прийняти і оперувати визначенням, де поряд з матеріальними активами до складу основного капіталу входять і нематеріальні активи. Дана точка зору обґрунтована характером руху їхньої вартості, відповідно до якого вартість капіталу в процесі виробничого функціонування і зносу поступово переноситься на продукт.

Список використаних джерел

1. Величко В., Величко А. Тенденции в накоплении капитала и инвестиционная активность [Текст] / В. Величко, А. Величко // Экономика Украины. –1999.–№1.– С. 20-26.

2. Бродель Ф. Игры обмена [Текст] / Ф. Бродель. – М.: Прогресс, 1988. – 325 с.

3. Вреден Э. Курс политической экономии [Текст] / Э. Вреден. – С. Петербург: тип. М.М. Стасюлевича, 1880. – 107 с.

4. Григорьев Л. М. Циклическое накопление капитала (на примере нефинансовых корпораций США) [Текст] / Л. М. Григорьев. – М.: Наука, 1988. – 202 с.

5. Економічна енциклопедія [Текст] / Відповідальний редактор С. В. Мочерний. – Київ: Видавничий центр "Академія". – Т. 1, 2000. – 863 с.

6. История экономических учений [Текст]/ Под. Ред. А.Г. Худокормова. – Ч.2. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 198 с.

7. Кенэ Ф. Избранние экономические произведения [Текст] / Ф. Кенэ. – М.: Соцэкгиз, 1960. – 685 с.

8. Лапко О.О. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційного розвитку економіки [Текст] /О.О. Лапко// Економіка і прогнозування. / Інститут економіки і прогнозування НАН України. – 2006. - №3. – С. 37-38.

9. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. Классика экономической мысли: Сочинения [Текст] / А. Смит. – М.: Эксмо-Пресс, 2000. – 896 с. (Серия “Антология мысли”).

10. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал [Текст] / Дж. Р. Хикс. – М.: Прогресс, 1993. – 485 с.

11. Шинкарук Л.В. Нагромадження основного капіталу: теорія, аналіз та тенденції розвитку в Україні: Монографія. [Текст] /Л.В. Шинкарук.– К.: Університет “Україна”, 2006. – 393 с.

12. Шинкарук Л.В. Нагромадження капіталу в трансформаційній економіці України [Текст] /Л.В. Шинкарук // Становлення ринкового механізму в Україні: теорія та практика / За ред. І.Ф.Комарницького– Чернівці: Рута, 2003. – С. 31-66.

13. Шинкарук Л.В. Еволюція складу і структури основного капіталу як показник його динаміки [Текст] /Л.В. Шинкарук // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Черкаси, 2003.– Вип. 8. – С. 5-9.

14. Шумпетер Й. Теория экономического развития [Текст]/Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 436 с.

15. Яковец Ю.В. История цивилизаций. 2-е изд. [Текст]/ Ю.В. Яковец. – М.: Владос, 1997. – 185 с.

References

1. Velichko V., Velichko A. (1999) Tendentsii v nakoplenii kapitala i investitsionnaya aktivnost' [Tendencies to capital accumulation and investment activity]. Ekonomika Ukrainy.–№1, 20-26.

2. Brodel' F. (1988) Igry obmena [Games of exchange]. – M.: Progress, 325.

3. Vreden E. (1880) Kurs politicheskoy ekonomii [Course of political economy]. – S. Peterburg: tip. M.M. Stasyulevicha, 107.

4. Grigor'yev L. M. (1988) Tsiklicheskoye nakopleniye kapitala (na primere nefinansovykh korporatsiy SSHA) [Cyclical capital accumulation (by the example of non-financial US corporations)]. – M.: Nauka, 02.

5. Mocherniy S. V. ed. (2000) Ekonomнchna yentsiklopedнya [Economical encyclopedia]. – Kyiv: Vidavnichiy tsentr "Akademнya". – T. 1, 863.

6. Khudokormova A.G. ed. (1994) Istoriya ekonomicheskikh ucheniy [History of economical studies].– CH.2. – M.: Izd-vo MGU, 198.

7. Kene F. (1960) Izbranniye ekonomicheskiye proizvedeniya [Selected economical works]. – M.: Sotsekgiz, 685.

8. Lapko O.O. (2006) Venchurniy kapнtal yak dzherelo fнnansuvannya нnnovatsнynogo rozvitku ekonomнki [Venture capital as a financing source of innovative economic development]. Yekonomнka н prognozuvannya. / Hnstitut yekonomнki н prognozuvannya NAN Ukraїni. - №3, 37-38.

9. Smit A. (2000) Issledovaniya o prirode i prichinakh bogatstva narodov. Klassika ekonomicheskoy mysli: Sochineniya [The work on nature and reasons of nation wealth. The classics of economical thoughts: Compositions]. – M.: Eksmo-Press, 896. (Seriya “Antologiya mysli”).

10. Khiks Dzh. R. (1993) Stoimost' i kapital [Value and capital]. – M.: Progress, 485.

11. Shinkaruk L. V. (2006) Nagromadzhennya osnovnogo kapнtalu: teorгnya, analнz ta tendentsннї rozvitku v Ukraїnн: Monografнya. [Accumulation of a major capital: theory, analysis and tendencies to its development in Ukraine: Monograph]. – K.: Unнversitet “Ukraїna”, 393.

12. Shinkaruk L. V. (2003) Nagromadzhennya kapнtalu v transformatsнynny yekonomнtsн Ukraїni [Accumulation of a capital in transformational economy of Ukraine]. Stanovlennya rinkovogo mekhanнzmu v Ukraїnн: teorгnya ta praktika / Za red. H. F. Komarnits'kogo – Chernнvtsн: Ruta, 31-66.

13. Shinkaruk L. V. (2003) Evolyutsнya skladu н strukturi osnovnogo kapнtalu yak pokaznik yogo dinamнki [Major capital content and structure evolution as an indicator of its dynamism]. Zbнrnik naukovikh prats' Cherkas'kogo derzhavnogo tekhnologнchnogo unнversitetu. Serгnya: Yekonomнchnн nauki. – Cherkasi, Vip. 8. 5-9.

14. Shumpeter Y. (1982) Teoriya ekonomicheskogo razvitiya [The theory of economic development]. – M.: Progress, 436.

15. Yakovets Yu. V. (1997) Istoriya tsivilizatsiy. 2-ye izd. [History of civilization. The 2nd edition]. – M.: Vlados, 185.

ВЗГЛЯДЫ И ТЕОРИИ АДАМА СМИТА НА КАТЕГОРИЮ "ОСНОВНОЙ КАПИТАЛ

Л. В. Шинкарук

Аннотация. *В статье проанализированы взгляды и теории Адама Смита на категорию "основной капитал"; обосновано, что теория капитала является неотъемлемой составляющей любой экономической концепции, претендующей на глубокий теоретический анализ, поскольку именно в исследовании природы капитала и дохода на него четко прослеживаются социальные формы конкретной экономической теории.*

Ключевые слова: *Адам Смит, капитал, категория "основной капитал", экономические системы, экономическая теория, национальное богатство*

ADAM SMITH'S VIEWS AND THEORIES ON CATEGORY "FIXED ASSETS"

L. V. Shynkaruk

Abstract. *This article analyzes Adam Smith's views and theories on the category "fixed assets"; proves that the theory of capital is an integral part of any economic concept that claims to deep theoretical analysis, as in the study of nature of capital and its income it is most clearly traced particular social form of economic theory.*

Research of "fixed assets" and Adam Smith's contribution in its determination is of particular interest in the current development of national science.

Heated discussions are conducted around the nature of capital and its role in the development of economic system, which is caused by deep processes of the changing of nature of production in the information society. In Ukraine the fifth technological mode is developing in the form of separate sets of technology, is poorly linked together. To strengthen this connection and to accelerate the formation of a new mode, it is necessary to study the evolution and place of the capital in the transformational economic systems based on expanded concept of national wealth and capital.

The category "fixed assets" attracted and attracts the attention of researchers. Despite the fact that to its study many scientific papers are devoted, but many problems are still the subject of debates, clarification, interpretation and analysis. This is because the category of "fixed assets" is very voluminous and complicated in structure.

Adam Smith was vibrant and versatile personality, his interests were not limited to economics or philosophy, he had broad scientific knowledge in other areas, in particular, he received a Master of Arts and Doctor of Laws.

Adam Smith, introducing the category "fixed assets" in economic theory justified that the elements of capital generate revenue and profits without transition from one owner to another, or without further treatment, and the scientist also noted that fixed assets consist of four articles, firstly, with all sorts of useful machines and tools that facilitate and reduce the work; secondly, of all those profitable buildings which are means of income not only for their owner, who gives them for rent, but for the people who pay for their rent; these are the premises for shops, warehouses, workshops, etc. These buildings differ from residential buildings. They represent a kind of means of production and can be considered as such; thirdly, with improved lands and all that is profitably spent on clearing, drainage, fencing, fertilizing and bringing it to the state, most suitable for processing, and cultivation;

fourthly, with the acquired and useful abilities of all the inhabitants or members of the society.

The acquisition of these skills, taking into consideration the keeping of their owner during his education, training or apprenticeship, always requires the actual costs, which are fixed assets. Thus, by Adam Smith's definition, in fixed assets not only the tools and buildings, but "human capital assets are included."

The fixed assets are inseparable from the social relations within which their functioning. The ambiguity of definitions is caused by changes that occur in modern categorical apparatus of modern economic thought caused the development of market relations and the need for development of information society in Ukraine. It is time to operate the definition where along with the tangible assets of the capital. This view is substantiated by the nature of the movement of their value, according to which the cost of the capital in the process of production functioning and demolishing is gradually transferred to the product.

Keywords: *Adam Smith, capital, the category "fixed assets", economic systems, economic theory, national wealth*

УДК 821.161.2:124.4 (091) Франко

ІВАН ФРАНКО – ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ-ГУМАНІТАРІЙ, АРХІТЕКТОР СОБОРНИЦЬКОЇ ІДЕЇ ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ ХУДОЖНЬОЇ ТА НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ

Б. З. ЯКИМОВИЧ, доктор історичних наук, професор,
Львівський національний університет імені Івана Франка
E-mail: kf_kraeznavstva@lnu.edu.ua

Анотація. *У статті зроблено спробу дати сучасну оцінку Іванові Франкові як видатному історикові та державникові, який упродовж усього життя був консеквентним соборником, глибоко розумів потребу збудувати Українську Самостійну Соборну Державу, яка лише одна може вберегти українців від асиміляції, дозволить вільно розвивати науку та культуру європейського рівня.*

Ключові слова: *Іван Франко, світогляд І. Франка, історія України, всесвітня історія, марксизм, українські радикали, Галичина*

Коли ховали Івана Франка у Львові важкого воєнного часу 1916 року, в останню дорогу проводили його не лише українці. Серед чужинців був і видатний дослідник творчості Адама Міцкевича, єврей за походженням, поляк за вихованням і переконаннями Генрик Біґеляйзен, який добре знав Покійного, був його товаришем. Як він висловився після похорону: «Українці навіть не усвідомлюють до кінця, кого вони сьогодні ховають…». Чи усвідомлює сьогодні загал українців, якого сина мав наш народ навіть сьогодні, у соті роковини Його смерти? Далебі…

Коли пересічного українця запитати, хто такий Іван Франко, відповідь буде правильна – видатний український письменник, другий за значенням і талантом після Тараса Шевченка. Але навіть особа з вищою освітою (звичайно, не філолог), коли починаєш її допитувати, що ж написав цей письменник, то заледве згадає зі шкільного курсу «Каменярів» (майже стовідсотково), «Гімн. Вічний

© Б. З. Якимович,2016

революціонер» (половина), «Борислав сміється» (відсотків сорок) та й, либонь, усе. Врахуймо, що це – далеко не вершинні твори І. Франка, хіба за винятком «Гімну». І вже дуже мало хто згадає, приміром, Франкового «Мойсея», «Перехресні стежки», «Похорон», «Івана Вишенського» чи ще низку воістину шедевральних творів І. Франка. А ще всі українці знають, що Франко – Каменяр, бо написав «Каменярів». А спробуйте допитатися, ким був І. Франко крім письменника? Запитайте професійного історика з університетською освітою про історичні праці І. Франко – добре, якщо п'ять відсотків хоч що-небудь вам відповість. А втім, окрім письменника, І. Франко видатний публіцист, літературознавець, мовознавець, філософ, історик, економіст, видавець, один з найосвіченіших учених-гуманітаріїв усіх часів, народів і епох, громадсько-політичний діяч. Попри понад три сотні захищених кандидатських і докторських дисертацій з франкознавства вчені-історики захистили хіба трохи більше десяти.

Закінчивши в 1875 р. Дрогобицьку гімназію і вступивши до Львівського університету, І. Франко зразу ж долучився до роботи в студентському гуртку «Академічний Кружок» та в редакції студентського часопису «Друг», де від 1874 р. розпочав друкувати свої вірші, оповідання та переклади. У цей час активізують свою діяльність два наявні на той час політичні напрями серед українців Галичини – *москвофіли* і *народовці*. Формування радикальної течії, що протиставила себе і москвофільству, і обмеженому народовству засвідчила появу нової течії в суспільно-політичному русі Галичини. Про це заявив журнал «Друг» на початку 1877 р. (редакційний комітет розширено 18 листопада 1876 р., до нього увійшли І. Франко, М. Павлик, І. Белей та ін.). Зміцненню демократичні тенденцій великою мірою сприяла дискусія із приводу трьох листів Михайла Драгоманова до редакції журналу, до переходу «Друга» 1877 р. на радикальні позиції, відмови від «язичія» і друк українською мовою. Можемо констатувати: від цього часу І. Франко починає перетворюватися на неформального лідера галицької молоді.

У 1877 р. разом з М. Павликом і О. Терлецьким був обвинувачений в приналежності до таємної соціялістичної організації і засуджений до 9-ти місячного ув'язнення, що дуже вплинуло на його долю. Після звільнення активно долучається до громадсько-політичної роботи, організовує гуртки студентської молоді, співпрацює з робітничою газетою «Praca», зацікавився соціялістичними ідеями насамперед тому, що був за них звинувачений, вивчив праці К. Маркса, Ф. Енґельса, Ф. Лассаля, Г. Шеля та ін., але ніколи не сприймав їх думки догматично. Спільно з польськими соціялістами готує польською мовою брошури соціялістичного змісту. Разом з Павликом 1878 р. засновує журнал «Громадський Друг», який після конфіскації виходить як періодичні збірки «Дзвін», «Молот», видає «Дрібну бібліотеку». Разом з І. Белеєм видають журнал «Світ» (1881–1882), який на той час був єдиним українським соборницьким виданням, де друкують свої твори українці обох частин України та різних політичних поглядів, стає широковідомим письменником. Після закриття журналу «Світ» через відсутність коштів і байдужості суспільства, співпрацював в журналі «Зоря» та газеті «Діло», у 1883 р. остаточно переїхав до Львова. Розійшовшись з народовцями, які побоювалися його радикальних поглядів, з метою організувати демократичне періодичне видання у 1885 і 1886 роках їздив до Києва, де познайомився з провідними діячами українського руху Миколою Лисенком, Михайлом Старицьким та ін.

У другій половині 80-х познайомився з провідними польськими соціялістами, разом з Б. Вислоухом пробували заснувати спільну польсько-українську партію,

однак більшість польських лівих сил у той період почала сповідувати шовіністичні погляди, що змусило українців утворити 1890 р. «Русько-українську Радикальну Партію», програму якої підготував І. Франко. Разом з М. Павликом видає двотижневик «Народ» (1890–1895), тричі (1895, 1897, 1898) від РУРП балотувався в депутати віденського парламенту (Reichsrat) та Галицького сойму, але через виборчі маніпуляції владних структур та політичних противників посольського мандата не здобув.

У 1894–1897 рр. спільно з дружиною Ольгою, точніше на кошти з її приданого, видає журналу «Житє і Слово», де публікує системну критику соціялізму Маркса і Енґельса, а в Передмові до збірки «Мій Ізмарагд» трактує марксизм як «формальну релігію, основану на догмах ненависти та класової боротьби» [2, с. 11]. Після приїзду 1894 р. до Львова Михайла Грушевського розпочалася тісна співпраця цих двох великих людей, які навіть замешкали в межу. Завдяки М. Грушевському та його однодумцям в особі І. Франка, В. Гнатюка, О. Маковея та інших НТШ, яке він очолив, перетворилося в першу Академію наук українського народу. Від часу повного розриву з польською пресою І. Франко працює в НТШ, разом з М. Грушевським та В. Гнатюком стають головною потугою Товариства та далі новоствореної Українсько-руської Видавничої Спілки.

Від 1908 р. здоров'я І. Франка різко погіршилося, однак він продовжував працювати до кінця життя, брав участь у видавничому процесі, багато перекладав. І. Франко мав виняткові природні здібності і дивовижну працездатність, він став чи не найяскравішою зіркою української гуманітарної науки на зламі XIX – XX ст. Творча спадщина І. Франка величезна. Він автор майже 6000 літературних, публіцистичних та наукових творів, вільно писав українською, польською, німецькою і російською мовами, перекладав із 14 мов.

Як письменник належав до засадничих творців реалістичного стилю в українській літературі, найвизначнішим після Т. Шевченка її творців. І. Франко – автор понад 100 прозових творів, які відображають сучасне йому суспільне буття (оповідання «бориславського циклу», від 1877), показують пролетаризацію галицького села і зубожіння селян (збірка «В поті чола», «Галицькі образки»), біографічні оповідання («Малий Мирон», «Грицева шкільна наука», «Олівець», «Schqnschreiben», «Історія моєї січкарні» та ін.) деградацію вищих суспільних станів («Для домашнього вогнища», 1892; «Основи суспільности», 1895; «Перехресні стежки», 1899). Окреме місце в його прозі посідають історичні оповідання та повісті.

Як мовознавець, автор низки цікавих праць («Етимологія і фонетика в южноруській літературі», «Літературна мова і діялекти» та ін.) заступав позиції про єдину українську літературну мову, вироблену на наддніпрянських діалектах (як своєрідний еталон – мова Т. Шевченка) і збагачену західноукраїнськими говірками.

Світогляд І. Франка можна умовно поділити на чотири періоди: до першого арешту 1877 р. – формувався на народних, побутових засадах, вихідним принципом яких є соціяльна справедливість, яку він собі уявляв як поділ майна (передусім землі), але власність на це майно мала бути приватною, щоб кожен користав зі своєї праці; 1878 – поч. 1880-х років – пошуки розв'язання соціяльних проблем на основі соціялістичних ідей, сформульованих під впливом марксизму і лассалівства, але не тотожних марксизмові; друга половина 1880-х років – боротьба соціяльного і національного, спроба розв'язати ці проблеми на основі критичного підходу до марксизму, соціяльне стає базою для вирішення національних проблем (Франко – член-засновник і голова Русько-української

Радикальної Партії 1890-х); від другої пол. 1890-х – чітка позиція щодо розв'язання соціяльних питань через створення національної держави (Франко – один із засновників Української Націонал-Демократичної Партії, 1899), ревізія марксизму і в теоретичній, і в практичній площинах [8, с. 108–109]. На його світогляд мали вплив позитивізм філософії Конта і Спенсера, еволюціонізм у природознавстві Дарвіна і Геккеля, теорії німецьких, французьких, російських соціологів, теоретиків літератури Лессінґа, Тена, Леметра, Брандеса та інших, але він залишався собою, мав власний світогляд, своє бачення для розв'язку соціальних проблем, поступу рідного народу.

Власне проблеми світогляду І. Франка були предметом найбільшої фальсифікації в підрадянську епоху. Обмежуючись раннім періодом його діяльности, будувалися неймовірні концепції про його світогляд і в той же час були заборонені для друку засадничі філософсько-світоглядні праці «Соціялізм і соціял-демократизм» (1897), «Народники і марксисти» (1899), «До історії соціялістичного руху» (1904), «Михайло Павлик» (1905) чи ті, де І. Франко явно обстоював майбутню незалежність українського народу - «Ukraina irredenta» (1895), «Передмова» (до збірки «Мій Ізмарагд», 1898), «Лекції ненависти» (1902) та ін. Не було в Европі мислителя, який ще в 1903 (трактат «Що таке поступ?»), задовго до експерименту Леніна щодо будівництва держави за Марксом, Енґельсом, Лассалем виніс цій ідеї такий вирок: «…народна держава – мала статися всевладною панею над життям усіх горожан. Держава опікується чоловіком від колиски до гробової дошки […]. Вона, знаючи потреби всіх своїх горожан, регулює, кілько й чого треба робити в фабриках […]. Поперед усього та всеможна сила держави налягла би страшним тягарем на кого поодинокого чоловіка. Власна воля і власна думка кожного чоловіка мусила би щезнути, занидіти, бо ану ж держава признає її шкідливою, непотрібною. Виховання, маючи на меті виховувати не свобідних людей, але лише пожиточних членів держави, зробилось би мертвою духовою муштрою, казенною […]. Народна держава сталась би величезною народною тюрмою […]. Хто держав би кермо влади тої держави?.. та в усякім разі ті люди мали би в своїх руках таку величезну власть над життям і долею міліонів своїх товаришів, якої не мали найбільші деспоти […]. А маючи в руках таку необмежену власть хоч би на короткий час, як легко могли би ті керманичі захопити її назавсігди. І як легко при такім порядку підтяти серед людности корінь усякого поступу і, довівши весь загал до певного ступеня загального насичення, зупинити його на тім ступені […] соціял-демократична «народна держава» […] була би в найліпшім разі великою завадою для дійсного поступу» [1, т. 45, с. 341–342].

Чи не вбачаємо в цих пророчих словах портрет покійного СРСР та сучасної КНДР, чи не до цього скочується кровожерлива Росія на чолі зі своїм новітнім «царем» В. Путіним? А щодо заманювання гарними гаслами до імперських обіймів сусідів в праці «Поза межами можливого» (1900) твердить: «Все, що йде поза рамами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити свої змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити *своє духове відчуження від рідної нації*» [1, т. 45, с. 284].

Багато суголосних ідей висловив у низці своїх економічних праць з проблем політичної економії, аграрної економіки, статистики, з проблем бюджету, фінансів та кредиту, у своїх історико-економічних дослідженнях [6]. Попри те, що І. Франко був насамперед великим письменником та визначним літературознавцем, його внесок в розвиток суспільно-політичної думки та історичну науку є

феноменальним. При чому навіть в працях І.Франка з історії літератури ми маємо низку таких безцінних і глибоких думок, що багато вітчизняних та чужих істориків, які не знають його наукової спадщини або фантазують з приводу тих чи інших явищ української історії, або заплутуються в їх нетрях. На жаль, до цього часу історична спадщина І. Франка ще слабо узагальнена (наприклад, про Франка як історика нема навіть згадки в «Огляді української історіографії» Д. Дорошенка [5], в статті Д. Багалія «Іван Франко яко науковий діяч» [4], а унікальна на свій час монографія М. Кравця «Іван Франко – історик України» [7] через відомі обставини застаріла. Систематичними франкознавчими студіями займається сьогодні вкрай мало професійних істориків.

Полем діяльности Франка-історика була не лише історія України, але й всесвітня історія, про що досі не написано жодної синтетичної праці (есеїстика окремих письменників та краєзнавців цього замінити ніяк не може). Тому спробуємо тут хіба що окреслити найважливіші історико-культурні явища, які він піднімав у своїх працях. До найважливіших з них належать: «Нові досліди над найдавнішою історією жидів» (1901; тут і далі подаємо інформацію про публікацію праці у виданні: *Франко І.* Зібр. творів у 50 т (К., 1976–1986), зазначаючи том і сторінки: т. 47, с. 169–190), «Святий Климент у Корсуні» (1902; т. 34, с. 7–347), «Скити і Скитія. Історичні оповідання Геродота. Дещо про хозар. Брунон із Квебурґа, гість Володимира Великого в 1007 р. Придунайські Скити в IV – XII вв. Руське плем'я в Заліссю» (Причинки до історії України-Руси, Львів, 1912, с. 59–187. т. 47, с. 455–548), «Війни і військо в наших часах» (1882, т. 45, с. 165–185), «Два панславізми» (1884, т. 46-1, С.435–437), «До відома панів чехів» (1887, т. 46-1, с. 487–490), «Університети в Росії» (1887, т. 46-1, с. 491–512), «Свободная Россия» (1889, т. 46-1, с.538–542), «Півстоліття. Нарис історії Австрії від р. 1840 до 1890» (1891, т. 46-2, с.7–23), «Лоріс-Меліковська конституція» (1893, 46-2, с. 153–162), «Теодор Момзен (некролог) (1903, т. 47, с. 324–326), «Момзен і слов'яни» (1904, т. 47, с. 335– 338), «Основи слов'янської політики Бакуніна» (1912, т. 47, с. 405–416) та ін. При чому навіть у названих працях із загальної історії всюди є місце, де йдеться чи про теперішні українські землі, чи моменти, які безпосередньо стосуються історії України.

Та найбільша група історичних праць стосується безпосередньо вітчизняної історії, при чому вчений розглядає її від доісторичної епохи до свого часу, а коли йдеться про філософські праці – геніяльно заглядає у майбутнє. Історичні моменти стосуються не лише праць з терену історії – історико-культурологічні моменти складають значну частину І. Франко студій з історії української літератури, книгодрукування, видавничого процесу, історії культури, економіки, статистики. Окрім того, практично в кожній історичній праці І. Франка проглядається широкий европейський, а то й світовий контекст, особливо коли йдеться про праці з історії України.

Що дуже важливо – вчений приділив значну увагу методології історичного процесу. І. Франко, будучи прекрасно ознайомлений з усіма чинними тоді досягненнями европейської науки, користувався передовою для свого часу методологією. Маючи (і справедливо) певне замилування до антропологізму, вчений намагався показати історію людства як закономірний процес висхідного розвитку від первісних примітивних форм суспільного життя до вищих. З'ясовуючи історичні проблеми, І. Франко надавав великого значення, як на це правильно звертав увагу М. Кравець, економічному факторові. В листі до О. Рошкевич від 20 вересня 1878 р. він писав: «Я переконаний, що економічний стан народу, се головна підстава цілого його життя, розвою, поступу» [1, т. 48, с. 111]. У праці

«Критичні письма о галицькій інтелігенції» з цього приводу висловлюється так: «Всякому, хто пильно вдивляється в історичне життя, в хід розвитку якогось народу, – ясно доразу, що всякий новий напрям, нові відносини і погляди серед нього проявляються аж тоді, коли звершиться яка-небудь переміна в економічних та політичних обставинах життя того народу. Заким новий напрям думок прорветься назверх, заким він запанує і надасть усьому свою відрубну ціху, то ґрунт його економічний та політичний мусив уже бути давно готовий. Значить, переворот духовий та літературний усе наступає по перевороті економічнім» » [1, т. 26, с. 85].

Критично ставлячись до метафізики, дотримувався погляду, що історичний процес не можна розглядати в незмінному стані – в статті «З останніх десятиліть XIX ст.» («Молода Україна», Львів, 1910, с. 96 – 97) писав: «… В історії, де вічно все йде, все минає, – кожна пора переходова». Не входячи в догми діялектики, І. Франко був прихильником великого значення еволюційного шляху суспільного розвитку. Також І. Франко був противником голого емпіризму без його відповідного аналізу. У студії «Мислі о еволюції в історії людськости» висловлюється так: «У нас історією звичайно привикли називати факти (і то звичайно тільки «важніші факти»), т. є. війни, трактати, революції і т. д. […] Під історією розуміємо слідження внутрішнього зв'язку між фактами, т. є. таке угруповання поєдинчих уважніших і дрібніших фактів, щоб з них виходив якийсь «сенс», т. є щоб видно було певні основні закони природні, правлячі тими фактами і викликаючі їх» [1, т. 45, с.77]. Маємо право стверджувати, що його погляди розходилися з поглядами прихильників ідеалістичних концепцій Ріккерта, Віндельбанда, які ігнорували закономірність історичного процесу.

Будучи противником категоричности у висновках, будь-якого догматизму, І. Франко таки мав рацію, принаймні частково, коли звертав увагу на релятивізм в історичній науці: «… Кожна проба історіографії являється або більше-менше поетичною конструкцією подій на основі більше або менше критично провірених (через порівняння деталів), доступних авторові свідоцтв, причому у талановитого автора випукло виступають визначні історичні діячі на тлі їх окруження, або більш або менш вірним представленням суспільно-політичних відносин, у якому за масою нагромаджених для сього з конечности деталів бліднуть або майже зовсім щезають визначні історичні діячі» («Студії над українськими народними піснями», ЗНТШ, т. 98, с. 35).

І. Франко виступав проти суб'єктивізму, підтасовування фактів, щоб обґрунтовувати наперед визначені схеми – це видно в праці «Др Остап Терлецький. Спомини і матеріяли» [1, т. 33, с. 304–370]. Вважав, що слід дотримуватися історично-порівняльного методу лише тоді, коли явище своїми конкретно-історичними особливостями відповідає іншому подібному явищу як об'єктові порівняння. Отже, дослідницькі методи, якими користувався Франко, були науковими і прогресивними.

Корпус історичних праць І. Франка можна розділити на такі групи:

1. Загальні праці з історії України

Поділ праць І. Франка на літературознавчі та історичні дуже умовний. Тому тут слід означити дві дуже важливі праці в чужоземних енциклопедичних виданнях, які І. Франко написав у час свого духовного злету, перед важкою хворобою, що розпочалася 1908 р.: «Южнорусская литература» (Энцикл. словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона, Спб, 1904, т. 41; т. 41, с. 101 – 161, купюру на с. 161 див.:[2, (Покажчик купюр), с. 229] та «Українці», написаній в 1906 р. на замовлення проф. О. Ашбота (побачила світ під назвою «Kisoroszok»

(„Малоруси“) побачила світ в угорській енциклопедії «Egyetemes Irodalomtörtenét» («Історія всесвітньої літератури», Будапешт, 1911, т. 4, с. 459 – 486; т. 41, с. 162–193). У вступі статті «Южнорусская литература» І. Франко чітко зазначає: «Ця назва вживається тут не в смислі географічнім; вона застосовується не до літератури (правильніше – до літератур) півдня Росії, а до літератури однієї зі слов'янських особин, яка іменується також малоруською, русинською або українською. […] В південноруській літературі, як і у всякій іншій слов'янській, духовне життя нації з давніх-давен відбивались паралельно в *словесності* (усній традиції міфологічній та поетичній) та *писемності* […] Як уся культурна історія південноруського народу, так і його література поділяється природньо на три епохи: 1) епоху самостійного політичного життя, від її початку до половини XIV ст.; за межу можна взяти рік 1340, коли остаточно було ліквідоване галицько-руське князівство; 2) епоху литовського і польського володарювання, з наступним за нею періодом долучення південноруських земель до складу держав російської і австро-угорської, від половини XIV до кінця XVIII ст.; 3) епоху національного відродження південноруського племені переважно через літературу» [1, т. 41, с. 101–102]. Отже, І. Франко чітко розділяє історію східнослов'янських народів, їх культуру. Саме ці студії стали конспектом для його «Нарису історії українсько-руської літератури» (Львів, 1910). На жаль, важка хвороба не дала змоги зробити виважений синтез історії української літератури, в ній наявні помилки в датуванні. Проте згадані енциклопедичні статті, як також фундаментальне дослідження «Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського», основна частина якої була написана ще до хвороби і вперше повністю опублікована в т. 40, К., 1983) мають багато засадничих думок, які стосуються чисто історичного процесу в Україні. Тут І. Франко подає таке тлумачення літописних джерел, письмових пам'яток, без якого не можна обійтися сучасній історичній науці.

2. Давня історія України

До них (подаємо за часом написання) зараховуємо такі студії: «Дві унії» (1890; т. 46-1, с. 583–588), «З історії Брестського собору», 1895; т. 46-2, с. 193– 219), «Іван Вишенський і його твори» (окреме вид Львів, 1895; т. 30, с. 7–211 та більш ранні окремі статті про цього діяча і його епоху), «Хмельниччина 1648–1649 років у сучасних віршах» (1898; т. 31, с. 188–253, «Покажчик купюр», с. 21 –164), «Йосиф Шумлянський, львівський єпископ 1668–1708 р. і заведення унії в Галичині» (1898; т. 47. с. 143–157), «Матеріяли до історії Коліївщини» (Львів, 1904), «Наливайко в мідянім биці. Причинок до історії леґенди» (1906, т. 36, с. 376–390) та ін.

Цікавою і популярною є історична повість «Тарас Беркут» з часів Галицько-Волинської держави (XIII ст.), нападів монголо-татар на наші землі (перша премія ж. «Зоря», 1883)

3.Нова історія України

Узагалі першою великою історичною працею І. Франка і, зокрема, першою в українській історіографії спробою створити новий літературно-науковий жанр – жанр історичної біографії, історико-біографічного нарису – належить монографія «Життя Івана Федоровича і його часи» (1883–1884; збереглася в рукописі, надрукована т. 46-1, с. 7–298). І. Франко детально змалював економічні та політичні відносини середини XIX ст., зібрав і опрацював цінний джерельний матеріял, на їх основі написав низку пізніших історичних студій («Панщина та її скасування в 1848 р. в Галичині», «Задушні дні у Львові», «Польське повстання в

Галичині 1846 року. Історична розвідка», «Грималівський ключ в р. 1800» та ін.), які увійшли до золотого фонду галицької історіографії підавстрійської доби. Цінною студією до історії Буковини є його праця «Лук'ян Кобилиця. Епізод із історії Гуцульщини в першій половині XIX ст.» (1902; т. 47, с. 248–288). Період «бурливих літ» відображено також у прозових творах «Різуни», «Гриць та панич», а руйнування греко-католицької церкви на Холмщині та Підляшшю в 60-х рр. XIX ст. та реакція польського кліру – в оповіданнях «Місія», «Чума». Відносини в галицькому суспільстві часів життя І. Франка знаменито показано в його художніх творах (оповідання Бориславського циклу, збірка «В поті чола», повісті «Перехресні стежки», «Основи суспільности» та ін.).

До найважливіших праць І. Франка, що стосуються тематики політичної історії України того періоду належать: «Середні школи в Галичині в рр. 1875–1883» (1884, 46-1, с. 418–434), «До історії нашого відродження» (1886; с. 452–453), «Сожжение упырей в с. Нагуевичах в 1831 г.» (1890; т. 46-1, с. 565–581) «Півстоліття (Нарис історії Австрії від 1840–1890 рр.) (1894; 46-2. С.7–23), «До історії галицько-руського селянства» (1894), «Селянський рух в Галичині» (1895; 46-2, с. 242–257), «Дещо про польсько-українські відносини» (1895; т. 46-2, с. 258–279), «Матеріяли і уваги до історії австро-руського відродження 1772–1848» (1896; т. 29, с. 403–410), «Поляки і русини» (1897, т. 46-2, с. 317– 330), «І ми в Европі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття» (1896, спільно з В. Гнатюком, документ підписали галицькі діячі; т. 46-2, с. 339–350), «Азбучна війна в Галичині 1859 р.» (1913; т. 47, с. 549– 650) та ін.

Окреме місце серед цих студій належить двом книжкам: «Причинки до історії України-Руси» (1912) та «В наймах у сусідів» (1914). Перша, про яку згадано частково вище, побачила світ після глибокого конфлікту з М. Грушевським через його незгоду друкувати «Нарис історії україно-руської літератури» після її публікації окремим виданням повторно в «Літературно-науковому Вістнику». У газеті «Діло» (1910–1912) І. Франко друкує цикл статтей, де критикує «Історію України-Руси» М. Грушевського та інші його історичні праці. Конфлікт був зумовлений хворобою І. Франка. Водночас, попри все, він був одним з найкращих джерелознавців і його критичні зауваги в багатьох моментах були слушні або значно доповнювали розуміння історичних подій.

У книжці «В наймах у сусідів» І. Франко планував у 3-х томах зібрати і перекласти українською мовою найважливіше з того, що він опублікував 1886 – 1896 роках у газеті «Kurjer Lwowski» польською мовою. Та через хворобу, початок світової війни, вийшла лише одна книжка, причому через цензуру до 50-ти томного Зібрання творів не потрапило 55% опублікованих там матеріялів, які доповнюють в основному історію Галичини XIX ст.

Значним є внесок І. Франка в розвиток історичного краєзнавства. Результати своїх студій з етнографії та фольклористики він публікував в часописах «Друг», «Світ», «Житє і Слово», «Зоря», «Киевская Старина», в «Записках НТШ». Упродовж 1898–1913 керував Етнографічною комісією НТШ і разом з В. Гнатюком редаґував «Етнографічний збірник». І. Франко опублікував низку цікавих краєзнавчих студій: «Дещо про Борислав», «Наші коляди», «Із уст народу», «Eine etnologische Ekspeditionin das Bojkenland». Його стаття «Галицьке краєзнавство» (1892; т. 46-2, с.116–150) прекрасно узагальнює здобутки цього напрямку історичних досліджень. Велике значення для пізнання історичного процесу мають численні Франкові рецензії на праці діячів української та світової культури.

Видавнича діяльність посідала особливе місце в житті Франка, повністю відображала ввесь спектр його інтелектуальних зацікавлень, є невід'ємною

частиною його біографії, важливою складовою частиною національно-визвольного руху.

За своє життя брав участь у виданні 7-ми книжкових серій: *«Дрібна бібліотека»* (1878 – 1880, видавав разом з М. Павликом, І. Белеєм, Є. Олесницьким, Є. Озаркевичем та ін., вийшло фактично 15 випусків; *«Наукова бібліотека»* (1881, 2 випуски); *«Літературно-наукова бібліотека»* (1889 – 1897, «мала серія» – фактично 33 випуски, «нова серія» – 11 випусків; *«Хлопська бібліотека»* (1896 – 1899, видання РУРП, де І. Франко та його однодумці пропаґували ідеї радикалізму, популяризували бачення галицьких радикалів поточного стану справ, мало побачити світ 20 книжок, але ч. 12, 13 заборонила цензура); *«Універсальна бібліотека»* (1909 – 1912, спільно з О. Пашуком, видав 8 випусків; *«Міжнародна бібліотека»* (1912 – 1914, після розриву стосунків з О. Пашуком, 14 випусків; *«Всесвітня бібліотека»* (1914 – до смерти, спільно з І. Калиновичем. Твори, які побачили світ у видавничих серіях, розширювали світогляд українців, служили суспільно-культурницьким цілям.

У серії «Українсько-руський архів», який видавало НТШ, І. Франко упорядкував, прокоментував, оснастив передмовами два томи: «Громадські шпихліри в Галичині 1784–1840» (т. 2, 1907) та «Матеріяли до історії азбучної війни в Галичині 1859 р.» (т. 8, 1912) – цінний джерельний матеріал до української історії та економічної науки. Джерела до історії України І. Франко опублікував також у низці видань Українсько-руської Видавничої Спілки (1899–1914).

І. Франко та його однодумці спиралися на европейський досвід, докладали зусиль, щоб ознайомити українського читача з ідеями, визначальними в політичному і культурному житті тогочасної Европи, плекали рідну літературу.

Підсумовуючи в нашому схематичному історіографічному огляді доробок Івана Франка як історика, наголошуючи на видавничій складовій його діяльности, що мала на меті донести його ідеї до українського загалу, можна зробити такий прикінцевий висновок: без його історичних творів, червоною ниткою яких проходила ідея соборности українських земель, публікацій джерельного матеріялу в сучасній українській історичній науці не може обійтися жодна синтетична праця.

Не хотілося, але доводиться закінчувати гіркими словами, на мінорній ноті. У ювілейний Франковий 2016 рік, тому два тижні, за злочинного недбальства міської влади і особисто міського голови Львова, про позитивні якості якого є багато ілюзій по всій Україні, при вул. Чайковського, 31 у Львові знесено унікальну пам’ятку історії – будинок понад 150-річної давности, де містилися редакції кількох ліберальних львівських газет, в тому числі і газети «Kurjer Lwowski», де І. Франко пропрацював десять років, редакції, яка давала йому непоганий заробіток, коли його не хотіли чи не могли дати українські установи, де він опублікував польською мовою багато українознавчих праць, які є великим набутком нашої культури. Мамона руками наших «патріотів» далі руйнує пам’ять про минуле. Пам’ять навіть про такого велета, яким був І. Франко, у Львові, який був Його містом.

«Один у другого спитаємо» (Т. Шевченко), коли це закінчиться і хто, нарешті, відповість і за цей злочин, і за всі інші – несть числа їм, які скоєні в Україні за останніх чверть століття. А чи відповість…?

Список використаних джерел

1. Франко, Іван. Зібрання творів: У 50 т. [Текст] / І. Франко. – Київ: Наук. Думка, 1976 – 1986.–Т. 1–50;

додаткові томи:

2. Франко, Іван. Зібрання творів: У 50 т. Покажчик купюр [Текст] / І. Франко. – Київ: Наук. Думка, 2009. – 336 с.

3. Франко, Іван. Додаткові томи до Зібрання творів: У 50 т. [Текст] / І. Франко. – Київ: Наук. Думка, 2008 – 2011 – Т. 51–54.

4. Багалій, Д.І. Іван Франко як науковий діяч: загальний нарис [Текст] / Д.І. Багалій. – Україна. – Кн. 6. – Київ, 1926. – С. 21–42.

5. Дорошенко В. Спис творів Івана Франка з додатком спогадів про нього і рецензій на його писання [Текст]/В. Дорошенко// Матеріали до укр. бібліографії. — Л.: Вид. НТШ, 1918. — Т. IV.

6. Злупко С.М. Іван Франко – економіст [Текст] / С.М. Злупко. – Львів: МП “Слово”, 1992. – 208 с.

7. Кравець, М. М. Іван Франко – історик України [Текст] / М. М. Кравець. – Львів: Видавництво Львівського університету, 1971. – 204 с.

8. Якимович Б.З. Іван Франко – видавець. Книгознавчі та джерелознавчі аспекти [Текст] / Б.З. Якимович. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені І. Франка, 2006. – 691 с.

References

1. Franko I. Zibrannya tvoriv: U 50 t. [Works collection in 50 volumes]. – Kyiv: Nauk. Dumka, 1976 – 1986.–T. 1–50;

Additional volumes:

2. Franko I. (2009) Zibrannya tvoriv: U 50 t. Pokazhchyk kupyur [Works collection in 50 volumes. Note index]. – Kyiv: Nauk. Dumka, 336.

3. Franko, I. Dodatkovi tomy do Zibrannya tvoriv: U 50 t. [Additional volumes to Works collection in 50 volumes]. – Kyiv: Nauk. Dumka, 2008 – 2011 – T. 51–54.

4. Bahaliy, D. I. (1926) Ivan Franko yak naukovy diyach: zahal'nyy narys [Ivan Franko as a scientific figure: general sketch]. – Ukrayina. – Kn. 6. – Kyiv, 21–42.

5. Doroshenko V. (1918) Spys tvoriv Ivana Franka z dodatkom spohadiv pro n'oho i retsenziy na yoho pysannya [The list of Ivan Franko’s works with the edition of memories about him and reviews of his works]. Materialy do ukr. bibliohrafiyi. — L.: Vyd. NTSh, — T. IV.

6. Zlupko S. M. (1992) Ivan Franko – ekonomist [Ivan Franko as an economist]. – L'viv: MP “Slovo”, 208.

7. Kravets', M. M. (1971) Ivan Franko – istoryk Ukrayiny [Ivan Franko as a historian of Ukraine]. – L'viv: Vydavnytstvo L'vivs'koho universytetu, 204.

8. Yakymovych B. Z. (2006) Ivan Franko – vydavets'. Knyhoznavchi ta dzhereloznavchi aspekty [Ivan Franko as a book publisher. Bibliological and source studying aspects.]. – L'viv: Vydavnychyy tsentr LNU imeni I. Franka, 691.

ИВАН ФРАНКО – ВЫДАЮЩИЙСЯ УЧЕНЫЙ-ГУМАНИТАРИЙ, АРХИТЕКТОР СОБОРНОЙ ИДЕИ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ХУДОЖЕСТВЕННОГО И НАУЧНОГО НАСЛЕДИЯ

Б. З. Якимович

Аннотация. *В статье сделана попытка дать современную оценку Ивану Франко как выдающемуся историку и государственнику, который на протяжении*

всей жизни был консеквентным соборником, глубоко понимал необходимость построить Украинское Самостоятельное Соборное Государство, которое только одно может уберечь украинцев от ассимиляции, позволит свободно развивать науку и культуру европейского уровня.

Ключевые слова: *Иван Франко, мировоззрение И. Франко, история Украины, всемирная история, марксизм, украинские радикалы, Галичина*

IVAN FRANKO IS AN OUTSTANDING SCIENTIST- HUMANIST, ARCHITECT OF THE CONCILIAR IDEA HISTORIOGRAPHICAL ASPECTS OF LITERARY AND SCIENTIFIC HERITAGE

B. Z. Yakymovych

Abstract. *This article attempts to give a present-day estimation of Ivan Franko as an outstanding historian and statesman who was a consequential adherent of national unity and fully understood the need of building the independent and unified Ukrainian State, which was the only institution that could prevent the Ukrainians from assimilation as well as enable them to develop the science and culture of the European standard freely.*

Keywords: *Ivan Franko, Franko's worldview, history of Ukraine, world history, Marxism, Ukrainian radicals, Halychyna*

УДК 821.161.2-312.1

ЕКЗИСТЕНЦІЙНО-ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПТИ В ПОВОЄННІЙ ЛІРИЦІ МИХАЙЛА СИТНИКА

І. П. ВАСИЛИШИН, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
Email: ip.was@ukr.net

Анотація. *У статті розглянуто екзистенційно-філософські концепти в повоєнній ліриці Михайла Ситника – одного із найяскравіших представників української еміграційної літератури ХХ ст. Виокремлено концепти, які з погляду екзистенціального аналізу домінують у бутті-у-світі особистості (у художньому тексті – ліричного героя) – відчуження, тривога, самотність, смерть – змушуючи її врешті-решт здійснити «свободу вибору», що визначатиме модус автентичного чи неавтентичного існування. Досліджено, що концепти, що домінують у ліриці поета, визначають його сприйняття реалій світу, яке трансформується у власне буття-у-світі на його найглибшому внутрішньому психологічному та художньо-філософському рівні – екзистенції поета, вираженій у поетичному слові. Проаналізовано провідні екзистенційні мотиви у творчості митця, що складають художньо-філософську основу його повоєнної лірики. Різнопланове дослідження творчої спадщини Михайла Ситника відтворює й доповнює загальну картину літературного процесу повоєнного періоду на основі вивчення творчості українських письменників в еміграції, аналізу художніх напрямів, стилів, літературно-філософських концептів, художньо-філософських тенденцій, виявляє вплив цього періоду на подальший розвиток української літератури ХХ і ХХІ століть.*

Ключові слова*: екзистенційно-філософські концепти, екзистенційні мотиви, парадигма буття, поетичне буття-у-світі, епоха*

© І.П. Василишин, 2016

Актуальність. Епоха початку й середини ХХ ст., у якій жив і творив один із найяскравіших представників українського поетичного слова Михайло Ситник, мала вагомий вплив на розвиток української літератури та мистецтва загалом.

Кінець ХІХ – початок та середина ХХ ст. спричинили глибоку кризу епохи раціоналізму, що призвела до технократизації, дегуманізації способу життя, втрати індивідом духової орієнтації в суспільному мегапросторі й врешті-решт до появи тоталітарних систем, у яких відбулося повне знецінення та знищення людської особистості, що спричинило переоцінку ідейно-світоглядних орієнтирів у філософії й літературі. «Моментом інтелектуальної гідности нашої еміграції є доглибно зрозуміти, що трагедії нашої доби знаменують крах світоглядів, опертих на матеріалізм і біологізм, світоглядів, що виступили на арену історії, заперечивши світ абсолютних цінностей і абсолютних норм. Славнозвісна «близькість до життя» цих ментальностей спричинила велетенські катастрофи і монструозні злочини. Внаслідок їх розгулу над людством зависла погроза духового розкладу і фізичного винищення» [7, с. 604], – написав 1948 р. Михайло Орест у статті, присвяченій Юрію Клену. Саме ця епоха й пов’язана з нею «межова» напруга переживання кризи цивілізації як поступового нівелювання та спотворення всіх духовних змістів і цінностей, знецінення людського життя, страх перед абсурдом сьогодення й зневіра в майбутньому спричинилися до втрати індивідом сенсу життя й потреби переосмислення та переоцінки духових цінностей. У цей період у творчості багатьох українських письменників-емігрантів формується нова літературно-філософська екзистенціальна парадигма з домінантними акцентами на особистості в змісті художнього філософування, створенні нових художньо-естетичних концептів у літературі. Проблеми тогочасної епохи знайшли своє вираження у творах багатьох українських письменників, творчість яких була спрямована на осмислення людського «я» в період світової духової кризи.

Концепція «великої літератури», тобто творення нової української літератури європейського та світового рівня, сформована в емігрантських мистецьких колах, накреслювала перспективи розвитку українського письменства ХХ століття, опираючись, з одного боку, на традиції попередніх літературних процесів, а з іншого – на інтеграцію модерних європейських течій у національну літературу. Яскравою ознакою літературного життя повоєнного періоду, названого «періодом другої еміграції», «періодом ДіПі», стало велике розмаїття літературознавчих концепцій і, власне, нових літературних течій, напрямів і стилів, що визначали ідейно-тематичне спрямування художніх творів. Дискурс епохи, аналіз проблем, пов’язаних із місцем та роллю індивіда в період кризи епохи, осмислення її культурно-історичних, історіософських, соціально-етичних, екзистенціально-філософських, морально-духових, аксіологічних аспектів був одним із домінантних у літературі ДіПі, і став об’єктом літературних творів, а також світоглядної та літературознавчої полеміки цього періоду.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Еміграційну літературу повоєнного періоду досліджували у своїх наукових, літературно-критичних працях багато літературознавців, зокрема В. Державин, І. Качуровський, І. Костецький, Є. Маланюк, Ю. Шевельов, що були безпосередніми учасниками літературознавчого процесу цього часу, та сучасні дослідники В. Агеєва, О. Астаф’єв, Ю. Войчишин, Г. Грабович, П. Іванишин, М. Ільницький, М. Крупач, Л. Куценко, М. Неврлий, С. Павличко, І. Руснак, Т. Салига, М. Слабошпицький, С. Хороб та ін.

Різнопланове дослідження творчої спадщини Михайла Ситника, як одного з представників літератури цього часу, є **метою** нашої наукової розвідки, що дає змогу відтворити й доповнити загальну картину літературного процесу цього періоду на основі вивчення творчості українських письменників в еміграції, аналізу художніх напрямів, стилів, літературно-філософських концептів, художньо-філософських тенденцій, виявити вплив цього періоду на подальший розвиток української літератури XX і XXI століть.

Методи. Сучасне літературознавство вимагає комплексних підходів до багатогранного вивчення літературних процесів, тому в статті використано комплекс методів – від філологічного, культурно-історичного, інтертекстуального до феноменологічного та герменевтичного аналізу, які дозволяють виділити та проаналізувати основні екзистенціальні концепти в художньому тексті; застосовано також елементи та концептологію когнітивної лінгвістики.

Результати. Екзистенційно-філософські концепти, що домінують у воєнній та повоєнній ліриці Ситника, визначають його сприйняття реалій світу, трансформуючи їх у власне буття-у-світі на його найглибшому внутрішньому психологічному та художньо-філософському рівні – екзистенції поета, вираженій у художньому слові. Оскільки Михайло Ситник як автор максимально інтегрований у своє поетичне слово, ширше – у власне мистецьке буття-у-світі, часом навіть із відчутною ознакою віртуальності, можемо говорити про важливу роль дослідження екзистенційно-філософських концептів у поетичних текстах автора, які дають змогу повноцінно розкрити художній світ митця в його нерозривній єдності з реаліями тогочасної епохи, учасником і свідком трагічних подій якої був сам поет. Саме цю нерозривну єдність та цілісність життя й творчості підкреслюють Б. Бойчук та Б. Рубчак, наголошуючи, що «Михайло Ситник – поет, що в нього «життя і творчість» були справді нерозривною цілістю» [4, с. 239]. Комплексне дослідження концептів у художніх творах М. Ситника, аналіз їхнього втілення за допомогою різних мовних засобів (у тому числі – поетичного синтаксису), їхня взаємодія в системі та структурі поетичного тексту дають змогу дослідити світовідчуття, світосприйняття та, власне, світогляд не лише самого автора, а й світ цілої епохи, мистецьким представником якої він є.

Аналізуючи поезію М. Ситника воєнних і повоєнних років, слід виокремити, насамперед, концепти, які з погляду екзистенціального аналізу домінують у бутті-у-світі особистості (у художньому тексті – ліричного героя) – відчуження, тривога, самотність, смерть – змушуючи її врешті-решт здійснити «свободу вибору», що визначатиме модус автентичного чи неавтентичного існування. Слід зазначити, що в центрі екзистенційно-філософської концептосфери художнього світу Михайла Ситника є домінантний концепт «Вітчизна» (Батьківщина, рідна земля, рідний край, рідна домівка), власне, в індивідуально-авторському екзистенційному трактуванні поета-емігранта – «втрачена назавжди Вітчизна». Інші базові концепти (самотність, відчуження, смерть) семантично пов’язані з ним й, окрім традиційних екзистенціальних маркерів-понять (філософських, психологічних, аксіологічних), створюють індивідуально-буттєву картину вираження авторського «я» у власному поетичному бутті-у-світі, і є своєрідним засобом його порятунку від «абсурду життя» через поетичне слово, лірико-філософську рефлексію, заглиблення у психічно-особистісні переживання, порятунку від тих реалій, котрі вирвали його з рідного ґрунту, змусивши стати вигнанцем-«безґрунтянином», спричинивши внутрішньо-психологічний екзистенційний конфлікт між прагненням повернутися на рідну землю й усвідомленням нездійсненності цієї мрії. Цей

конфлікт так і залишився невирішеним у творчості й у житті поета аж до його трагічної загибелі 1959 року в чикаґському парку.

Трагічний розрив із рідною землею став для Михайла Ситника тією «межовою ситуацією», яка відразу кардинально змінила і його життя, і тональність його лірики. Опинившись не теренах Європи, митець вів активне літературне життя, хоча й не входив до офіційного кола представників МУРу – емігрантської мистецької організації, що існувала в повоєнний період і стала своєрідним феноменом у розвитку українського письменства, культури, мистецтва та наукової думки. Виділяючи концепт «самотність» у Ситниковій ліриці, говоримо насамперед про екзистенційну самотність, пов’язану із втратою Батьківщини. У вірші «Знов весна, і знов нові дороги...» із циклу «З доріг» (1943 – 1944) в екзистенційний мотив самотності тісно вплітаються поняття-символи «чужина», «далека путь», що прослідковується і в наступних поезіях автора:

Що мені твої рясні дарунки
Із чужих полів пісні святі?..
Залишила з подорожнім клунком
Ти мене самого на путі [8, с. 32].

Поетова самотність виникає внаслідок трагічних життєвих обставин, переростаючи з часом у гостру внутрішню епістемологічну самотність, емоційне спустошення, що призводить до страждання, замкнутості, відчуження від реалій навколишнього світу, який дедалі менше його цікавить, оскільки в цьому чужому світі немає України.

Часто відчуття самотності й туги митець відтворює через заглиблення у внутрішній емоційний стан, саморефлексію («Акації»), відчуття своєї «непотрібності» в чужому світі («Вже у вирій відлітають птиці...»), створення поетичного контрасту, як наприклад у вірші «Скоро, скоро вернуться гуси...», у якому передає тужливі емоції мандрівника на чужих дорогах, що віддаляють його від рідного краю:

Хлопці справлятимуть весілля,
Дівчата косу розплетуть,
А мені лиш пелюстки білі
Знову кине весна на путь [8, с. 32]

Уже пізніше в Ситниковій художній самоідентифікації з’явиться образ «самотнього мандрівника» – людини без рідного кутка, приреченої на довічне блукання чужими дорогами. У часи відчаю й розпачу, емоційного знесилення ліричний герой з докором звертається до своєї долі:

Що ти зробила поетові,
Доле проклята і зла?
Нащо лихими заметами
Серце моє замела [8, с. 82]

Відчуття самотності досягає свого апогею в період заокеанської еміграції, про який М. Вірний пише: «Цей період, на превеликий жаль, позначився розгубленістю, розчаруванням, а подекуди – фізичним і майже духовим занепадом та повною нездібністю знайти собі належне місце в суспільстві Нового Світу» [2, с. 434–435]. Оскільки відстань до омріяної України вимірюється вже тисячами кілометрів, це посилює в душі поета екзистенційне відчуття безповоротності й трагічного усвідомлення смерті, чи навіть повільного вмирання, на чужій землі, яке автор передає блискучим оксиморoном («Ніч»):

Ніяких рук, і нічиїх сердець, –
Ти сам один в шумному многолюдді,

І тільки зорі дивляться, мов судді,
На твій іще нескінчений кінець [8, с. 162]

Відчуття самотності поглиблювали й ті життєві обставити, у які потрапив М. Ситник за океаном: незнання жодної західної мови, брак технічної освіти, а головне, як підкреслює М. Неврлий, «волі й спроможності адаптуватися в чужому середовищі»: «Нестерпна ностальгія чулого лірика, кинутого у вир технократичного світу, психічно чужого й незрозумілого йому, посилилась незгодами в особистому житті – від нього відійшла дружина з любимою донькою Інною. Довелося жити самому, а самота для наболілого серця поета – отрута» [6, с. 14]. Про несприйняття Ситником заокеанської еміграції пише й І. Качуровський: «Дехто з поетів нашого покоління закінчував тоді перервану війною освіту, дехто сяк чи так тримався на поверхні, лише Ситник, що був потенційно серед нас усіх найталановитішим, неухильно пішов на дно» [3, с. 411].

Безрадісне життя поета на чужині демонструють вірші під назвою «Самота» (1950, 1953 рр.). Екзистенційно гостре відчуття безмежної самотності автор передає через метафори, порівняння: образ самоти-смерті – це «діва в білому убранні», «надокучливе прощання», «монотонний дзвін», отруйний дим самоти «давить груди», самота – це розгорнута лихим учителем книжка, «мертві сторінки» якої не шелестять, проте поет змушений читати її «з ранку і до ночі» («Самота», 1950). Сірі будні, «фабрика Джон Сміта», нецікава пошта, усе «без чуття», хмара в небі, немов «нова труна», і тільки вже майже згасла мрія хоч про якийсь лист із рідних країв, мрія про Батьківщину ще жевріє в душі поета («Самота», 1953). Самотність тісно переплітається з відчуженням, поет відчуває себе в чужих краях зайвим й абсолютно непотрібним. Навіть світлий ліричний спогад і мрія про «копичку сіна під ліщиною» контрастує з висновком самотнього мандрівника, який іде чужиною: «підемо далі ми, утомлені, // нікому непотрібні ми» («Копичка сіна під ліщиною...». Поет відмежовує себе від навколишнього світу, який не є його Україною. «Відчуження» або «сторонність» демонструє його ностальгійна лірика – світ, у якому колишнє «я» ніколи не переплітається із теперішнім або різко контрастує із ним. М. Ситник проводить чітку безкомпромісну межу, якої довіку не зможе перетнути ні морально, ні психологічно. Це межа між минулим, у якому залишилася рідна земля, і сьогоденням, у якому є лише чужина, психологічне відчуження й самотність.

Майже кожна повоєнна поезія М. Ситника, у яку він вкладає все своє відчуття самотності, свій біль і розпач, насичена, як контраст, чужиною, що в поетичній свідомості автора трансформується в символ недолі. Концепт «відчуження» моделюють слова та вирази, які постійно звучать у його ліриці: «чужі поля» («Знов весна, і знов нові дороги...»), «чужа столиця» («Вже у вирій відлітають птиці...»), «непривітна й сіра чужина», з якої ліричний герой рветься, «мов собака на цепу» («Де б не був я, де б я не заїхав...»), «чужа земля» («Садила мати на грядках цибулю...»), «остогидла чужина» («Осінь»), «чужі простори» Дунаю («Дунай»), «чужі краї», замкнені «чорною зловісною границею» («Вітчизна»), «чужина, яка давитиме гадюкою» («Земля»), нудьга «марних на чужині літ» («Вже пам’ять заросла все більше й більше...»), «пуста» для серця чужина («Десятиліття»), чужина як «жахна могила» («Дні, як птахи, що в вирій летять...») чи «мертва декорація» («Минають дні вогкі, холодні, чорні...»), «гірка чужина» («Дрібнички, мною вивезені з Києва...»), абсолютно непотрібна «чужа зима» («Зима»), молодість, що впала в «прірву чужини» («Береза»), чужина як в’язниця («Дощ в Чікаґо»). Часом відчуження, самотність, порожнеча доводять поета до максимального емоційного рівня напруження, коли він у відчаї вигукує: «надворі

така пустота, що навіть ніде повіситься» («Чекаю від когось листа...»), і лише жага до життя та спогади про Україну втримують його від фатального кроку. У поезії «Слово до чужини» у М. Ситника з'явиться поняття «гостинна чужина», «притулок смутку, захисту й спокою», якій поет складе щиру подяку за прихисток і за науку поета-емігранта, що дала змогу «у журбі пізнати до кінця свою Вітчизну». Проте наповнені болем та гірким смутком залишаться останні рядки вірша, у яких автор порівнює долю, що закинула його в чужі краї, з чашею, вкритою цвіллю, з якої він випив «гірке вино» чужини. Поет ніколи не зможе змиритися із втратою Батьківщини, тому навіть у вірші-подяці, замість понять «гостинна земля» чи «гостинний край», назавжди залишається «гостинна чужина», як символ долі емігранта-вигнанця. У вірші «Вирвавсь з дому – і усе пропало...» домінує трагічне усвідомлення незворотності долі, яка відірвала його назавжди від Вітчизни, закинувши далеко в заокеанські краї, й екзистенційна безвихідь від відчуття марноти літ, що пролітають на чужині:

...Тільки ж що, як дні марніють далі
І роки проходять без путтяя...
На чужині, наче на вокзалі,
Я переночовую життя [8, с. 166].

Оскільки концепт «смерть» (в екзистенціальному трактуванні «буття-до-смерті») є надзвичайно містким з погляду його семантики, то повністю його художньо-філософське значення та багатогранну реалізацію в поетичному тексті розкривають мікроконцепти й екзистенціали «темрява», «ніч», «труна», «могила», «цвинтар», «хрести», «нудьга», що спонукає до смерті, зрештою, індивідуальний для поета концепт «чужина», рівнозначний «духовій смерті». «Макроконцепт смерти, – зазначає І. Набитович, – є одним із наймаркантніших релігійно маркованих концептів, який уповні виражає фрактальну природу категорії *sacrum*'у. В ньому присутні всі інґредієнти як ірраціональних переживань сакрального, так і раціональних, релігійно маркованих концептів, образів та символів, що виражають найсокровеннішу присутність *sacrum*'у як у людському бутті загалом, так і в кожній людській екзистенції зокрема» [5, с. 216]. Для поета життя – сакральне, оскільки дароване Богом, але далеко від рідної землі воно поволі втрачає свій сенс, перетворюючись у процес існування, морального і психологічного вмирання, процес повільної духової смерті на чужині, де і «хмара, мов труна» («Самотність»), і «біла домовина» кімнати «з відкритими у чорний світ дверми» («Десь там життя, ізвідкись пісня лине...»). У вірші «Я знов бреду алеями густими...», пронизаного болючим питанням до рідного краю: «...нащо мене ти кинув у світи?», звучать мотиви самотності, розпачу і туги. Єдине, чого бажає поет, – це померти на рідній землі, з тривогою, проте, усвідомлюючи, що доля не дасть йому такої можливості:

Віддать себе готовий я на жертву,
Лише одного болісно боюсь, –
Чи ж приймеш Ти мене, як опізнюсь,
Щоб на руках Твої святих померти [8, с. 34].

Мотиви туги, безнадії звучать у вірші «Передчуття», у якому поет пророкує свою смерть далеко від рідного дому. Він не боїться смерті, готовий у «передсмертну мить» плюнути «вбивці своєму в вічі», проте поета тривожить, що загибель чекає його далеко від рідного дому. Вірш починається й закінчується своєрідним рефреном: «І не знатиме рідна ненька, // Де згубились мої путі; «Тільки жаль, що не знатиме мати, // Де шукати моїх слідів».

Філософською одою смерті, що дає змогу якнайповніше відчути повноту життя і трагізм буття в його минущості, є поезія «І ще один, останній вірш...». Розуміння смерті як неминучого й невідворотного, що дає усвідомлення повноти й повноцінності власного буття-у-світі, – головний мотив поезії, яку автор завершує блискучою філософською антитезою чи навіть, швидше, парадоксом: життя вчить смерті – це усвідомлення минущості людського існування, а смерть вчить жити – цінувати життя в усіх його проявах:

Щоб ти, сивіюче буття,
Мене навчило славно вмерти,
А ти, безсмертна грізна смерте,
Мене привчила до життя [8, с. 82].

В екзистенціалістському сприйнятті смерть постає як духова категорія, що дає людині змогу усвідомити цінність кожної хвилини життя в подоланні страху смерті й відчути трагізм людського існування, який полягає в кінцевому завершенні її земного шляху. О. Астаф'єв зазначає: «Мова екзистенціалістського художнього світу складається в основному із трагічних ритуалів смерті; глибока медитація над життям тут поєднується з невідступним відчуттям абсурду існування, турботи і тривоги за людську долю. Пізнати істину у такому художньому світі означає «пізнати себе в екзистенції» [1, с. 154]. Для поета смерть є категорією не фізичною, а, насамперед, духовою, тому що життя на чужині – це процес повільного вмирання. Філософська опозиція життя – смерть, яку доцільніше потрактувати з позиції автора: життя як смерть і смерть як життя, є іманентним виразником внутрішньо-психологічного конфлікту, спричиненого втратою рідного ґрунту й усвідомленням незворотності цієї втрати. Чіткий символічний поділ: *життя – Україна, смерть – чужина* характерний для багатьох повоєнних віршів Ситника. Так, у поезії «Моя душа розділена надвоє...» автор наголошує:

Моя душа розділена надвоє,
Одна частина там, біля Дніпра,
А друга – нерозлучно ще зі мною,
Поволі, животіючи, вмира [8, с. 160].

Душа поета без України порожня, цю пустку (психологічне внутрішнє спустошення) передає блискуча поетична метафора «душі моєї вирубаний сад», яка максимально точно характеризує екзистенційну самотність митця-вигнанця, його повільне духове вмирання. Такий самий потужний образ духової смерті знаходимо у вірші «Дні, як птахи, що в вирій летять...». «Неживе життя» – яскравий оксиморон, що передає внутрішні відчуття поета в його житті-існуванні без України. У поезії останніх років «Скорбна аналогія» М. Ситник, підбиваючи підсумок своєї вимушеної 17-річної еміграції, спричиненої нацистсько-совєтською окупацією України, яка в художньому світі поета трансформується до символу світового зла – образу «зеленого гада», удава, що, утамовуючи «жагу людської крові», неначе «хижий злодій», давить рідну землю, з сумом підсумовує роки свого перебування на чужині:

І ось вам: чужина і самота,
А може й смерть чиясь на пішоході [8, с. 350].

«Чужина», «самота», «смерть» – концепти, які найповніше передають внутрішній стан письменника-емігранта, його епістемологічну самотність, відчуження, розпач, породжені екзистенційною безвихіддю через неможливість повернення додому, його, по суті, категоричне несприйняття й відторгнення чужини, кожен день існування в якій є повільною духовою смертю, оскільки душа

митця до краю наповнена лише рідною землею, вірним якій він залишатиметься до останнього подиху.

Висновки і перспективи. Комплексне дослідження концептів, категорій-екзистенціалів у художніх текстах поета, аналіз їхнього втілення за допомогою різних засобів (у тому числі – поетичного синтаксису), їхня взаємодія в системі та структурі поетичного тексту дає змогу дослідити світовідчуття та світогляд не лише самого автора, а й ширше – світ цілої епохи повоєнної української еміграції, мистецьким представником якої є Михайло Ситник.

Список використаних джерел

1. Астаф'єв О. Лірика української еміграції : еволюція стильових систем / Олександр Астаф'єв. – К., 1998. – 314 с.
2. Вірний М. Михайло Ситник. Творчі періоди поета / Микола Вірний // Українське слово. – К. : Рось, 1995. – Т. 4. – С. 432–435.
3. Качуровський І. «Цвіт папороті» Михайла Ситника (Радіоскрипт) / Ігор Качуровський // Ситник М. Катам наперекір : поезії, проза, спогади / [упорядн. М. Неврлий, Г. Булах]. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. – С. 13–23.
4. Координати. Антологія сучасної української поезії на заході : [у 2 т] / [упор. Богдан Бойчук і Богдан Т. Рубчак]. – Нью-Йорк : Сучасність, 1969 – Т. 2. – 1969. – 487 с.
5. Набитович І. Універсум *sacrum'*у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму) : Монографія / Ігор Набитович. – Дрогобич-Люблін : Посвіт, 2008. – 600 с.
6. Неврлий М. З Україною в серці своєму / Микола Неврлий // Ситник М. Катам наперекір : поезії, проза, спогади / [упорядн. М. Неврлий, Г. Булах]. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. – С. 13–23.
7. Орест М. Заповіти Ю.Клена / Михайло Орест // Українське слово. – К. : Рось, 1994. – Кн. 1. – С. 597–605. – (Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.).
8. Ситник М. Катам наперекір. Поезії, проза, спогади / Михайло Ситник / [упорядн. М. Неврлий, Г. Булах]. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. – 448 с.

References

1. Astafiev Oleksandr (1998). Liryka ukrainskoi emihratsii: evoliutsiia stylovykh system [Lyrics of the Ukrainian emigration: evolution of the style systems]. Kyiv – 314.
2. Virnyi Mykola, Mykhailo Sytnyk (1995). Tvorchi periody poeta [Creative periods of the poet] // Ukrainske slovo. – Kyiv: Ros, V. 4 – 432-435.
3. Kachurovskyi Ihor (1998). Tsvit paporoti [Fern Blossom] of Sytnyk Mykhailo (Radioscipt) // Sytnyk Mykhailo. Katam naperekir: poezii, proza, spohady [In spite of the executioners, poetry, prose, memoirs] / [compile Nevrlyi M., Bulakh H.]. – Kyiv: Publishing House named after Olena Teliha, 13-23.
4. Koordynaty. Antolohiia suchasnoi ukraiinskoi poezii na zakhodi [Coordinates. Anthology of the modern Ukrainian poetry in the West]: [in 2 volumes] / [compiler Boichuk Bohdan and T. Rubchak Bohdan]. – New-York: Modernity, 1969 – V. 2 – 487.
5. Nabytovych I. (2008) Universum *sacrum* v khudozhnii prozi (vid Modernizmu do Postmodernizmu) Universe *sacrum* in the prose (from Modernism to Postmodernism): Monograph. – Drohobych-Liublin: Posvit, 600.
6. Nevrlyi Mykola (1998). Z Ukrainoiu v sertsi svoiemu [With Ukraine in your heart] // Sytnyk Mykhailo. Katam naperekir: poezii, proza, spohady [In spite of the executioners,

poetry, prose, memoirs] / [compile Nevrlyi M., Bulakh H.]. – Kyiv: Publishing House named after Olena Teliha, 13-23.

7. Mykhailo Orest (1994). Zapovity Yu. Klen [Wills of Yu. Klen] // Ukrainske slovo. – Kyiv: Ros. – Book 1. 597-605. – Chrestomathy of the Ukrainian literature and literary criticism of the twentieth century).

8. Sytnyk Mykhailo (1998). Katam naperekir: poezii, proza, spohady [In spite of the executioners, poetry, prose, memoirs] / [compile Nevrlyi M., Bulakh H.]. – Kyiv: Publishing House named after Olena Teliha, 448.

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЕ КОНЦЕПТЫ В ПОСЛЕВОЕННОЙ ЛИРИКЕ МИХАИЛА СЫТНИКА

И. П. Василишин

Аннотация. *В статье рассмотрены экзистенциально-философские концепты в послевоенной лирике Михаила Сытника – одного из самых ярких представителей украинской эмиграционной литературы XX в. Выделены концепты, которые с точки зрения экзистенциального анализа доминируют в бытии-в-мире личности (в художественном тексте – лирического героя) – отчуждение, тревога, одиночество, смерть – заставляя ее в конце концов осуществить «свободу выбора», определяющую модус аутентичного или неаутентичного существования. Доказано, что концепты, которые доминируют в лирике поэта, определяют его восприятие реалий мира, которое трансформируется в собственное бытие-в-мире на его глубоком внутреннем психологическом и художественно-философском уровне – экзистенции поэта, выраженной в поэтическом слове. Проанализированы ведущие экзистенциальные мотивы в творчестве писателя, составляющие художественно-философскую основу его послевоенной лирики. Разноплановое исследование творческого наследия Михаила Сытника воспроизводит и дополняет общую картину литературного процесса послевоенного периода на основе изучения творчества украинских писателей в эмиграции, анализа художественных направлений, стилей, литературно-философских концептов, художественно-философских тенденций, выявляет влияние этого периода на дальнейшее развитие украинской литературы XX и XXI веков.*

Ключевые слова: *экзистенциально-философские концепты, экзистенциальные мотивы, парадигма бытия, поэтическое бытие-в-мире, эпоха*

EXISTENTIAL AND PHILOSOPHICAL CONCEPTS IN POST-WAR LYRICS OF MYKHAILO SYTNYK

I. P. Vasylyshyn

Abstract. *The article deals with the existential and philosophical concepts in post-war lyrics of Mykhailo Sytnyk. It's revealed that concepts that dominate in the poet's lyrics, determine its perception of the realities of the world which transforms into own being-in-the-world in its deepest inner psychological, artistic and philosophical level – the existence of the poet, expressed in the poetic word. Mykhailo Sytnyk as the author of the most integrated in his poetic word, more – in his own art of being-in-the-world, thus research of existential and philosophical concepts in poetic texts of the author gives an opportunity to fully reveal the artistic world of the artist in his inseparable unity with the realities of that epoch, which member and witness of the tragic events was the poet himself. Analyzing the poetry of M. Sytnyk it is important to single out, first of all, concepts that in terms of existential analysis dominate in the being-in-the-world of the personality (of the lyrical hero in fiction) – alienation, anxiety, loneliness, death – causing it to eventually make freedom of choice that will identify non-genuine or authentic mode of existence. In the centre of*

existential and philosophical conceptual of the art world of Mykhailo Sytnyk there is a dominant concept «Homeland» (Motherland, native land, native shore, own home), in fact, in the individual author's existential interpretation of the poet-exile – «Motherland is lost forever». Other basic concepts (loneliness, alienation, death) are semantically related to him, and, besides the traditional existential markers-concepts (philosophical, psychological, axiological) they create an individual and existential picture of expression of the author's «I» in his poetry being-in-the-world. The poet's loneliness resulting from the tragic circumstances of life, growing over time in acute inner epistemological loneliness, emotional devastation that results in suffering, isolation, alienation from the realities of the world that is less and less of interest for him, because Ukraine is absent in this alien world.

Therefore, the main motives of post-war nostalgic lyric of the poet is longing for the lost Motherland, bright memories of it and tragic rejection of the alien world realities, that forever tore him from the native land and forced to become an immigrant-exile. The article analyzes the leading existential motifs in the works of artists that make artistic and philosophical basis of his post-war poetry.

Keywords: *existential and philosophical concepts, existential motives, paradigm of being, poetic being-in-the-world, epoch*

УДК821. 161. 2. 09: 801. 73

ГЕРМЕНЕВТИЧНЕ НАПОВНЕННЯ ЕПІСТОЛЯРІЮ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

Б. М. КИР'ЯНЧУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Рівненський державний гуманітарний університету
E-mail: bogkyr@ukr.net

Анотація. *У статті доводиться існування герменевтичних концепцій в епістолярній спадщині В. Стефаника. При цьому констатується їхнє масштабне внутрішньо-текстове закорінення, яке продуктивно визначає розгортання мислительних процесів автора, їхнє структурування, а також має виразно системний характер. Системна специфіка обумовлюється наявністю таких найголовніших підсистемних складників, як антидогматизм, мовно-герменевтичний феномен, аспект герменевтика індивіда, внутрішній діалогізм, власне тлумачне начало та ін. Усі вони є самоцінними та водночас введеними в силове поле діалогічної взаємодії між собою в межах герменевтичної систематики. Особливо суттєвим є момент герменевтики індивіда, який у процесі розгортання мисленнєвої діяльності взаємодіє найперше з антидогматизмом. Герменевтика індивіда постає введеною в ширшу площину відношення-стосунку, що досягається завдяки фіксації смислової співдії автора та реципієнта, що може трансформуватися до рівня автор – персонаж. У сферу тлумачення постають введеними ті реалії, які характеризують специфіку літературної творчості та проектуються в площину історико-літературного процесу. Мовно-герменевтичний феномен та здатність ним оперувати з урахуванням належної дистанції щодо індивіда насвітлює розуміння письменником герменевтичних основ художньої самореалізації індивіда, які пояснюють, зокрема, причини своєрідних творчих пауз в художньо-естетичній еволюції митця.*

Ключові слова: *антидогматизм, герменевтика, індивід, діалогізм, мова,тлумачення, лист*

© Б. М. Кир'янчук, 2016

Актуальність. Упродовж останнього часу в незалежній Україні активізувався інтерес до проблем герменевтики та їхнього наукового вирішення в стосунку до літературознавства, що раніше було неможливим з ідеологічних причин. Особливо це стосується національного літературно-естетичного досвіду, а в його структурі – тих знакових систем, які максимальною мірою ідентифікуються з постанням та утвердженням герменевтичних концепцій. Процеси герменевтизації художньо-філософського мислення особливо актуалізуються в період кінця XIX – початку XX століть, до якого належить творча індивідуальність В. Стефаника.

Вагомість герменевтичного підходу для повноцінного розуміння літературно-естетичних явищ аргументується в працях таких сучасних учених, як З. Лановик [6], М. Лановик [7], Ю. Ковалів [5], Д. Наливайко[10], З. Мітосек [8], Л. Врубель [3], Р. Мних [9], Ю. Борєв [2], Н. Астрахан [1], В. Халізєв [13] та ін. З'ясуванню художньо-філософської специфіки текстів В. Стефаника присвячені роботи О. Гнідан [4] та Р. Піхманця [11].

Мета статті полягає у встановленні системної специфіки герменевтичних концепцій в епістолярній спадщині В. Стефаника, що аргументує їх належну ідентифікацію та представлена через діалогічну взаємодію таких компонентів, як антидогматизм, аспект герменевтики індивіда, мовно-герменевтичний феномен, діалогізм, власне тлумачне начало та ін.

Результати. Узагальнений план відношення-стосунку оригінальним чином подано в листі до В. Морачевського від 15 грудня 1895 р. Він засвідчує міру захоплення письменником герменевтичною проблематикою, зокрема – з виходом у «життєву герменевтику», котра щонайтіснішим чином співдіє з художньо-естетичним досвідом. За синтетичною констатацією виразно прочитуються на рівні підтексту окремі образи, які й послужили підставовим матеріалом для зображення: «Хожу по шинках, бо цікаво мені знати за них. Там так богато людей, так богато темпераменту, горя і сміху, як і по приватних мешканях! Лиш тут люде сходяться, аби не «робити», а там, аби «робити». За нероботою люде трохи інші» [12, с. 51].

Узагальнений план герменевтики індивіда є предметом авторського осмислення в листі до О. Гаморак від 29 лютого 1896 р. Він оригінально насвітлюється на специфіку історико-літературного процесу, увиразнює його розгортання. Думається, що найперше це стосується функціонально-рецептивної поетики з її проекцією в площину поетики історичної: «Дайте ще звагу на то, що люде нині не ті супокійні, які були три десятки літ назад» [12, с. 56]. Йдеться про такі риси людини, які стають об'єктом зображення в літературі, найперше – в художній прозі. Ці риси узгоджуються з іншими компонентами художньої структури за принципом своєрідної ієрархії, утворюючи довершену цілісність.

Симптоматично, що безпосередньо в тексті вказівка на аспект герменевтики індивіда співіснує з антидогматизмом. Цей герменевтичний чинник висвітлюється з опорою на тодішні наукові теорії, але проектуються вони в своїй герменевтичній сутності саме на розгортання історико-літературного процесу: «Тоді стояла непохитно теорія раціоналізму, тоді стояв непохитно Спенсер зі своєю тезою, що суспільність люцка є організм, тоді Marx поставив 10 заповідів бідним – було в що вірити, було що писати» [12, с. 56]. Однак заміна настає шляхом антидогматичного заперечення, котре істотним чином проблематизується. У цьому зв'язку можна говорити і про романізацію, і про те, що зазначені процеси відбуваються в часі їхнього листовного коментування й через це становлять собою відкритість у сучасність, а звідси – невідомість: «Тепер сі тези поволі уступають, а виходить Толстой, а виходить Verlaine і богато позолівських

романтиків, що чогось ждуть і чогось надіються, і не знають чого» [12, с. 56 – 57]. Як бачимо, мається на увазі заперечення найперше з допомогою художніх текстів, завдяки утвердженню притаманного їм органічного антидогматизму, який в окремі періоди може активізуватися з надзвичайною силою.

Іншими словами, письменник переконливо говорить про поглиблення герменевтизації художньої літератури, котре поширюється на інші галузі життя, ними наснажується та з ними ж у діалогічному плані співіснує. Знаковою в цьому ключі є вказівка на романтизм, котрий, як відомо, відіграв колосальну роль у постанні та функціонуванні герменвтичних концепцій нової доби: «Се ж такий час, який був за Байрона, Лермонтова…» [12, с. 57]. Автор при цьому цілком виправдано використовує той понятійний апарат, котрий був у його арсеналі. Його спостереження повністю узгоджуються з принципами герменевтичної систематики.

Прикметно, що В. Стефаник акцентує на всезагальній силі рецептивної дії для усвідомлення різних періодів історії літератури в їхній максимальній повноті, представленій, насамперед, художніми текстами: «І чи Золя сам не читає Байрона? І чи думає, що як ми і після нас будуть читати Baudelaire`а, то єго «L`Argent» забудуть. Таж ми нині читаєм Lenau`а, Musset`а – і Золю, і Goncourt`ів» [12, с. 57]. Він має рацію і в тому разі, коли констатує моменти спільності та відмінності в певних стильових епохах, котрі можуть варіативно повторюватись: «Чи вернеся такий сам натуралізм, як віщує Золя, тяжко осудити, хіба на даних per analogiam можем сказати, що як романтизм Байрона є інший від романтизму Якобсена, так натуралізм будучий буде інший від золівського» [12, с. 57]. При цьому повного повторення бути не може, незважаючи на певну спільність, навіть тоді, коли вона є надзвичайно вагомою в своєму змістовому вияві, як це мало місце, наприклад, в добу класичного романтизму та неоромантизму в їхньому стосунку до герменевтики: «Два рази ніколи нічо не буває» [12, с. 57]. Наведена теза, на нашу думку, базується як на всім відомих положеннях філософії та їх належному трактуванні, так і на власному досвіді сприйняття художньо-естетичних цінностей.

Надзвичайно важливими з герменевтичного погляду є міркування письменника про ті тенденції, які є спільними для постання та функціонування літератури та інших видів мистецтва. Автор зазначає: «Я хотів Вам лиш дати образ течій і борбів, які ведуться нині в Європі межи двома школами літературними. Ся борба є не лиш в літературі, вона дійшла і до штук красних і витворює символістів, імпресіоністів і ніколи, як Золя, не можна говорити, що ся борба – є борбою в жовніри хлопчиків» [12, с. 57]. І далі – твердження про те, що перш ніж робити вагомі висновки, потрібно докласти максимум зусиль, аби по-справжньому зрозуміти (тобто – по-герменевтичному збагнути) те чи інше явище: «Навіть такий Ібсен в послідній часі стався містиком. Се діло не маловажне; єго треба знати, як хочеся «мати вікно до Європи» – от вибачайте за фразу» [12, с. 57]. З наведеного переконуємося, що процеси герменевтиизації є для письменника невіддільними від процесів європеїзації, причому саме тієї, котра містить вагоме інтелектуальне підґрунтя.

Слід зауважити, що глибшого тлумачення потребує вислів про «борбу в жовніри хлопчиків». Думається, що ця теза, а точніше – вони обидві: і золівська, і її стефаниківська інтерпретація, представляють два крайні моменти одного герменивтичного явища. Воно досить відоме в своєму інваріантному вияві, проте в аналізованому тексті знаходиться під різноманітними смисловими нашаруваннями, котрі обумовлюють нагальну необхідність дешифрування.

Мається на увазі те, що первісно закорінено в мові, а пізніше, своєю чергою, входить у сферу літератури. А саме: мова (а звідси – література) є одним з найневинніших з-поміж людських занять, та водночас вона таке благо, яке треба сприймати в усій його серйозності, а інколи, як зазначав М. Гайдеґґер, виходячи з інтерпретації Ф. Гельдерліна, навіть і з урахуванням небезпеки, в котру може потрапити людина. Зі сказаного неважко збагнути, що перша позиція представлена Е. Золя, друга – В. Стефаником. При цьому констатується глибинна сутність їх обох, котра знаходить втілення аж на літературно-критичному рівні, тобто на самій вершині людських змагань, де відбувається зіткнення та примирення різних точок зору, провадиться їхній шлях до герменевтичної згоди.

Питання герменевтики індивіда є центральним у художньо-змістовому наповненні листа до В. Морачевського від 16 квітня 1896 р. При цьому йдеться як про спрямованість до адресата, забезпечення органічної співдії з ним, так і про внутрішньо-герменевтичну організацію, котра стосується викладеної інформації. Вказана особливість виразно заявлена вже в дебюті: «Вибачайте, що зараз не відписав-єм, годі, бо горячка так ізнемагає, а голова така тяжка, як коли би натолочив цілу дрантєм з отих дітий, що снуються отам за вікном. Такі обдерті, такі голодні!» [12, с. 62].

Наступний композиційний сегмент поглиблює сказане, але з акцентом на зверненні до адресата-реципієнта. Точніше, простежується виведення на перший план згаданого аспекту, натомість інший мислиться в усій вагомості, але постає дещо відтіненим: «Послідній Ваш лист зробив на мене страшне вражінє. Чи богато таких людий, аби так відчували кривду чоловіка? Чи богато таких хвиль у одного чоловіка?» [12, с. 62].

Автор виявляє суголосність міркувань із реципієнтом, діалогічно доповнює те, що було предметом осмислення з отриманого листа. До цього процесу залучається його письменницька інтуїція: «Мене палить аж спалює такий вид на двірці краківськім. Було у суботу великодну, а я вийшов на дворець, аби радуватися обличєм усіх тих, що їдуть на Великдень до своїх (…) Така радість!» [12, с. 62]. Як бачимо, наведений уступ містить використання герменевтичної образності, невіддільної від справді діалогічного сприйняття того, про що пишеться. Найперше це стосується категорії обличчя.

Структурним епіцентром є образ людини, який з’являється та належним чином конституюється завдяки аспектові герменевтики індивіда. Простежується співдія автора з іншою людиною з реального світу, яка трансформується, по суті, в його співдію з персонажем. Цьому сприяє ефект осмислення-завершення, герменевтичний у своїй основі: «В почекальні брудній у кутку під залізною печею сидить молодиця, жовта, як віск. Робить вражінє людини на мак стертої, на винне яблуко стовченої. На колінах дитина буракової барви, в грубій сорочці батьковій. Уродила десь в почекальні, а тепер пістує в почекальні. Се емігрантка. Даруйте, що так безмисно пишу, але не можу інакше» [12, с. 62]. Зауважимо, що «безмисність» у цьому зв’язку бачиться значною мірою мнимою. Опис справді дещо відрізняється від узвичаєної стефаниківської манери відносною сухістю констатації, але зате він геніально узгоджується із загальною тональністю листа, з його смисловим наповненням. Іншими словами, маємо блискуче дотримання принципу герменевтичного кола в процесі структурування матеріалу.

У ключі герменевтики індивіда провадиться осмислення періодів спаду художньо-творчої самореалізації письменника. Це засвідчує лист до В. Морачевського від 11 травня 1896 р. Митець зазначає: «Хоть може і

гніватиметеся, що такі часи не писав-єм до Вас, то нічо не годен я сказати на своє оправданє. Хіба щиро скажу: не хотілося, ой, дуже, не хотілося! Навіть великий пошанівок до Вас і щире прив'язанє до Вас не перемогли моєї лінивості. Задубів чоловік, очи, як кусники шкла замараного, та й місця собі найти не може. Якась утома, обезсиленє – і ціла хороба. Не пробую братися за барки з осими ворогами» [12, с. 65].

Натомість у дещо ранішому листі до цього ж адресата – від 22 квітня 1896 р. – містяться нарікання, які, по суті, також пов'язані зі спадом творчої активності. Одначе, поряд з аспектом герменевтики індивіда, предметом авторського продумування постає мовно-герменевтичний феномен: «Я трохи хорий, але стало вже ліпше. За стан мій я не годен Вам писати. Щось так богато на душі накипіло, а таке журливе і безконечне, що драпанє пером по папері загонить тоту сумовитість ще глибше, як перед тим. І слів бракує» [12, с. 62]. Як бачимо, йдеться про певне послаблення контактної дистанції людини та мови. Звідси – зниження інтенсивності праці.

Однак перерва є відносною, вона ще тільки заповідається. В. Стефаник застосовує оригінальний герменевтичний ефект промовляння до адресата з допомогою творчості іншого автора. Він постає її реципієнтом та водночас тлумачем, інтерпретуючи власне сприйняття своєю національною мовою: «А от хіба Верлен може хоч в частині Вам скаже то, чого я не гарен. Тихі риданя. Сумно ридає Осінь вохкая, Серце дрожь обіймає, Дика ж розпука, що на нім грає. Блуджу – зболений, Світом зболеним. Увесь змарнілий, Як вітром битий. По пустих нивах Листок зів'ялий» [12, с. 62]. Принагідно зауважимо, що в цьому випадку маємо листовну демонстрацію герменевтичного закону лірики, який також базується на аспекті герменевтики індивіда: «я» ліричного героя ідентифікується з «я» реципієнта, засвідчуючи істинність функційної взаємодії. У контексті листа це призводить до своєрідного нашарування бодлерівської характеристики на особу автора та блискучу з точки зору майстерності передачу цієї інформації.

Слід зазначити, що тлумачення змісту двох аналізованих вище листів потребує певного уточнення. Обидва вони містять характеристику спаду творчого процесу. Є підстави вважати, що хронологія їхнього постання збігається з наявністю таких пауз у творчості митця. Однак своєю сутнісною екзистенцією вони оприсутнюють творчу активність, причому найвищого ґатунку.

Оригінальністю герменевтичного мислення відзначається лист до О. Гаморак від 12 лютого 1897 р. В. Стефаник кваліфікує як надмірно монологічні та через це значною мірою догматичні передвиборні агітаційні промови. Вони мають таку специфіку, що можуть бути передані в односпрямованій характеристиці: «Встає бесідник та й бесідує: а я вам кажу, люде, що як нашого кандидата не виберете, то запродасте діти свої, родину і Русь. Пропадемо, братя, але я сильно вірую, що не бути тому, – наш кандидат буде послом» [12, с. 87]. Письменник наголошує на мовному аспекті тлумачення: «Така бесіда стереотипова є, і всі партії так говоря через своїх бесідників» [12, с. 87]. Він натомість протиставляє сказаному антидогматичну позицію, герменевтичну в своїй основі: «Мені вільно було сидіти між публікою і грішну думку мати отаку: не пропадемо і не зрадимо. З публіки богато було таких грішників» [12, с. 87].

Вагоме значення має також аспект герменевтики індивіда, який взаємодіє з антидогматизмом як у загальному смисловому плані, так і в безпосередньо текстуальному вияві. Автор наводить узагальнені міркування, які первісно базуються на інтерсуб'єктивній специфіці. Він віднаходить феноменальні

моменти герменевтичної аргументації, зазначаючи, що проти неї іноді можуть спрямовуватися узвичаєні норми, котрі позиціонують свою нібито позитивну функційність, засновану на збірному поцінуванні людини. Одначе така збірність насправді нівелює людське начало в людині, робить її заскорузлою, позбавляє здатності до діалогу: «Сумний час настав, бо ніхто не хоче признавати грішників і праведних – всі люде. Ще гірше стало, бо вчені і т. д. розійшлися з тими людьми, що мають силу і запал і сидять в спіжарни, спільній для всіх людей, і перестають бути живими – се средство до поживи. В спіжарни сидять не Ubermensch`і (Надлюди. – Б.К.), але Unmensch`і (Нелюди. – Б.К.)» [12, с. 87].

Думається, що доконечна органіка людської екзистенції, герменевтична обумовленість провадження справжнього діалогу, а в ході його розгортання – продумування сутнісних буттєвих основ напрочуд вдало передані в такому прикладі-порівнянні: «Є на березі Прута стіна жовта, червона, сива і т. д – цілий поклад. Червона, сива і жовта, то вони собі червоні, сиві і жовті, але є в них одно спільне, що права Ньютона всі вони держаться і вночи і в днину» [12, с. 87]. Йдеться про необхідність осмислення-завершення, а разом з ним витлумачення смислових засад. Особа покликана логікою свого існування виконувати цю функцію, закладену в неї одвічно, так само, як на землі все відбувається за «правом Ньютона».

Людина продумується невіддільно від своєї сутнісної екзистенції. У разі розходження виникає невідповідність, яка розглядається в площині відношення-стосунку, але може конкретизуватися до рівня герменевтичної співдії автора та реципієнта: «А як межи людьми хто стане ученим і т. д., то каже, що для него інше право, як для тих, що читають єго книжки. Се є нещастє. Бо гине від своєї власної кулі, а не від кулі другого. Се самоубійство. Отаке самоубійство лежить плитою над солею землі нашої – над ученими і т. д.» [12, с. 87]. Однак розходження може сягати значно більших глибин, що спричинено сутнісними основами індивіда, тією герменевтичною природою, яка закорінена в ньому, але постає належним чином не зреалізованою: «Та принайменше сі люде, учені і т. д. йдуть лицем на смерть. Вони герої. Але серед нашої суспільности намножилося богато таких, що віщують смерть, а хотять жити. Се темнота, що гірше вадить, як явне самоубійство. Се той вонючий гній у нашім суспільнім житю, що затроює і затроював наше повітрє» [12, с. 87].

Оригінальним внутрішньо-герменевтичним наповненням характеризується перший лист до В. Морачевського за січень 1897 р. Митець, звертаючись до адресата, наголошує на ціннісній унікальності розгортання відношення-стосунку, увиразнюючи при цьому просторово-часові параметри, особливо їх поетизуючи через хронотоп зустрічі: «Гадаю собі, чим довше не будемо разом, тим красше буде нам здибатися колись в будучім. То буде файна година, але тепер вона ще в Божих руках» [12, с. 85].

Простежується надзвичайно довершене з художнього погляду відтворення процесів внутрішнього діалогізму. Вони істотно наснажують у герменевтичному плані цілісну естетичну систему листа, конституюють його найголовніші положення. Навіть у композиційно-стильовому ключі предметом зображення постає розмова. Вона відбувається не між людьми, але можлива тільки завдяки ціннісному сприйняттю індивідом: «У мене і сусідів зачався сегодня новий рік, але сумно. Ліс, давний сусід села, встав рано, як коли би змарнів від вчера – зчорнів цілий і схуд. Почав нахилятися до села і шепотіти, але так жалісливо, що всі хати наші розплакалися. Дрібненькі сльози котилися по вікнах і не переставали до заходу сонця. Маленькі галузки корчилися з болю, а пні все ними трясли і

змушували шептати сумні якісь вісти зі світів, що лісови вітер приніс. Шуміт, шуміт, шуміт – каже пень, – що, що, ой що – питають прутчики» [12, с. 85]. Як бачимо, застосовується навіть герменевтична образність, котра органічно доповнює загальну концепцію людини і світу, створену письменником.

Автор висловлює напрочуд цікаві спостереження, які стосуються співдії реального та художнього світів. Він доводить, що різниця, по суті, у сприйнятті. Точніше – в дистанції до того, що трактується. Якщо людина ближча до нього, то й вищим є ефект оприсутнення, якщо ж дальша – зростає міра естетизації та поетизації: «Так ми усі разом з лісом, з бабов Тимчихов, з дівчатами і татами творимо то, що житєм називаєся в селі, а що поза селом називают люде поезією» [12, с. 86].

Принагідно зауважимо, що унікальний приклад вагомості хронотопічного підходу до організації герменевтичного мислення маємо, зокрема, в листі до С. Морачевської за грудень 1896 р. Хронотоп зустрічі, поданий у різних спрямуваннях, взаємодіє з площиною відношення-стосунку: «Ви мене не втратили, але я Вас. А як собі нагадаєте, що у Вас нема приятелів, то вдарите своїм чолом о мене, як о скалу, та й нагадаєте собі, що я є. Одного-сте мене маєте. Маєте, маєте, аж самі хіба не схочете» [12, с. 85]. Такий характер письма засвідчує виразну поетизацію автором процесу його співдії з реципієнтом, визначаючи художню природу в межах епістолярного жанру.

Проблемам тлумачення літературного твору присвячені два листи до Ю. Морачевського за лютий 1897 р. Перший з них уміщує твір казкового жанру. Проте передує йому звернення до адресата, яке фіксує наявність площини відношення-стосунку: «Я прошу та прошу твого образочка та й не можу допроситися. Тепер посилаю тобі образочок писаний, може за него дістану твій» [12, с. 90]. Автор виголошує власне розуміння свого творіння, акцентуючи на його зв’язку із реальністю. Звідси – опора на досвід сприйняття та уяву реципієнта: він повинен витлумачити текст з урахуванням тих «концептів», які закладені та відповідно розвинені в його дитячому світі: «Знаєш наші села? То тепер таких образочків, як отой нисше, сотки діються» [12, с. 90].

У другому листі також міститься характеристика герменевтичного спрямування з максимальним урахуванням специфіки дитячого сприйняття. Мається на увазі особливий – віковий – погляд на масштабні проблеми, пов’язані з усвідомленням мистецьких цінностей. Реципієнт при цьому постає запрограмованим на піднесене, що є абсолютно виправданим як з його точки зору, так і з урахуванням загального смислового наповнення: «Я так шукаю за дарунком для тебе, як давно старий дяк шукав, аби мене обдарувати. То я бувало прийду до него, стану собі коло порога та й очі мої липнуть до грубих книжок, що були замкнені на клямки мосіндзові. Якби так відімкнути клямку, розтворити на колінах книжку та й мочити палець у роті та й листки обертати! Там десь образків, якби-м потім мамі став оповідати!» [12, с. 92].

Наступним етапом є зображення справжньої інтимності сприйняття, котра своїм гумористичним колоритом виразно спрямована на маленького реципієнта: «Я йшов додому і раз і другий і третий раз віймав образок з пазухи та й обдивлювався, чи де пса або другого хлопця не видко та й дивився на образок. Прийшов згоді додому то ліз на піч, у куток та там вже добре надивився» [12, с. 92]. Більше того, передбачається цілісний ланцюг герменевтичної процесуальності: «Потім злізав-єм з печи та й показував дарунок сестрі та й мамі» [12, с. 92].

Лист наснажений глибинним внутрішнім діалогізмом, який організовує його структуру та є одним з найголовніших чинників у твореннi смислу. Автор взаємодіє з реципієнтом, програмуючи його сприйняття. Але робить це не вузько догматично, а з урахуванням можливої думки іншої людини, яка доконечно необхідна для ведення справжнього діалогу. Предметом зображення при цьому постає ефект розмови, яка розігрується в уяві митця та є цілковито виправданою з художньо-естетичного погляду: «То ти дознаки так прийшов сегодне у гості до мене. Я тебе посадив на кріселце та й кажу: ти мені у хаті наймильнійший гість, бо я тебе дуже люблю, але дарунків тобі не дам, бо я не маю кращих, як твої мама. Але за то я тобі розповім за хлопчика, що єго весна вбила. Будеш слухати. – Буду! Мама мої однако такі сумні, то вони сидя тепер і нічо би не говорили до мене, а так то хоть вас послухаю. – Добре» [12, с. 92].

Висновки і перспективи. Отже, епістолярій В. Стефаника характеризується наявністю поглибленого герменевтичного начала, що засвідчує їхнє органічне вписування в контекст художньо-естетичної еволюції як самого письменника, так і загалом української літературно-естетичної думки зламу віків, засвідчуючи типологічну суголосність з герменевтичним мисленням таких учених та митців, як І. Франко, М. Коцюбинський, О. Кобилянська, М. Євшан, С. Єфремов та ін. Перспективи майбутніх досліджень убачаються в з'ясуванні сутності герменевтичного діалогу між внутрішньо-герменевтичним наповненням епістолярної спадщини та новелістики митця.

Список використаних джерел

1. Астрахан, Н. Буття літературного твору: Аналітичне та інтерпретаційне моделювання : монографія [Текст]/ Н. Астрахан. – К.: Академвидав, 2014. – 432 с. – (Серія «Монограф»).
2. Борев, Ю. Герменевтика. Герменевтическая интерпретация. Герменевтический круг [Текст]/ Ю. Борев // Эстетика. Теория литературы : Энциклопедический словарь терминов. – М.: Астрель-АСТ, 2003. – С. 94 – 95.
3. Врубель, Л. Герменевтика [Текст]/ Л. Врубель // Література. Теорія. Методологія / упор. і наук. ред. Д. Уліцької. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – С. 56 – 113.
4. Гнідан, О.Д. Василь Стефаник. Життя і творчість [Текст]/ О.Д. Гнідан. – К.: Радянська школа, 1991. – 222 с.
5. Ковалів, Ю. Герменевтика. Герменевтичне коло [Текст] / Ю. Ковалів // Літературознавча енциклопедія. У 2 т . – К.: ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – С. 220 – 221.
6. Лановик, З. Hermeneutica Sacra: монографія [Текст]/ З. Лановик. – Тернопіль : Ред.-вид. від. ТНПУ, 2006. – 587 с.
7. Лановик, М. Проблеми художнього перекладу як предмет літературознавчої рефлексії : автореф. дис. … д-ра філолог. Наук [Текст] / М. Лановик. – Київ : Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 2006. – 39 с.
8. Мітосек, З. Література як діалог [Текст]/ З. Мітосек // Мітосек З. Теорії літературних досліджень. – Сімферополь : Таврія, 2005. – С. 279 – 306.
9. Мних Р. Герменевтика, герменевтика, герменевтика… [Текст]/ Р. Мних // Слово і час. – 2005. – № 4 . – С. 50 – 58.
10. Наливайко, Д. Вступне слово упорядника[Текст] / Д. Наливайко // Ґадамер Г.- Ґ. Герменевтика і поетика. – К.: Юніверс, 2001. – С. 5 – 6.

11. Піхманець, Р. Із покутської книги буття. Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича [монографія]. – Серія «Бібліотека ЛітАкценту» [Текст] / Р. Піхманець. – К.: Темпора, 2012. – 580 с.
12. Стефаник, В. Повне зібрання творів : в 3 т. [Текст]/ В. Стефаник. – Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1952. – Т. 3. – 359 с.
13. Хализев, В. Теория литературы [Текст]/ В. Хализев. – М.: Высшая школа, 2000. – 398 с.

References

1. Astrakhan, N. (2014) Buttia literaturnoho tvoru: Analitychne ta interpretatsiine modelyuvannia: monohrafiia [Genesis of a literary work: Analytical and interpretative modeling: monograph] / N. Astrakhan. – Kyiv.: Akademvydav. – 432 s. – (Seriia “Monohraf”).
2. Borev, Yu. (2003) Hermenevtyka. Hermenevtycheskaya interpretatsiya. Hermenevticheskiy kruh [Hermeneutics. Hermeneutical interpretation. Hermeneutic circle] / Yu. Borev // Jestetika. Teoriya literatury: Jentsiklopedicheskiy slovar' terminov [Literature Theory: Encyclopedic Dictionary of terms]. – Moskva.: Astrel '-AST. – S. 94 – 95.
3. Vrubel', L. (2006) Hermenevtyka [Hermeneutics] / L. Vrubel' // Literatura. Teoriia. Metodolohiia [Literature. Theory. Methodology] / upor. i nauk. red. D. Ulitskoi. – Kyiv.: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». – S. 56 – 113.
4. Hnidan, O. D. (1991) Vasyl Stefanyk. Zhyttia i tvorchist' [Vasyl Stefanyk. Life and work] / O.D.Hnidan. – Kyiv: Radians'ka shkola. – 222 s.
5. Kovaliv, Yu. (2007) Hermenevtyka. Hermenevtychne kolo [Hermeneutics. Hermeneutic circle] / Yu. Kovaliv // Literaturoznavcha entsyklopediia [Literary encyclopedia]. U 2 t. – Kyiv.: VTs «Akademiia». – T. 1. – S. 220 – 221.
6. Lanovyk, Z. (2006) Hermeneutica Sacra: monohrafiia [Hermeneutica Sacra: monograph] / Z. Lanovyk. – Ternopil'.: Red.-vyd. vid. TNPU. – 587 s.
7. Lanovyk, M. (2006) Problemy khudozhn'oho perekladu yak predmet literaturoznavchoi refleksii: avtoref. dys. … d-ra filoloh. nauk [Problems of translation as an object of literary reflection: abstract of dissertation of Philoloh. D-r] / M. Lanovyk. – Kyiv : In-t lit. im. T. H. Shevchenka NAN Ukrainy. – 39 s.
8. Mitosek, Z. (2005) Literatura yak dialoh [Literature as a dialogue] / Z. Mitosek // Mitosek Z. Teorii literaturnykh doslidzhen [Theory of literary studies]. – Simferopol': Tavriia. – S. 279 – 306.
9. Mnykh, R. (2005) Hermenevtyka, hermenevtyka, hermenevtyka… [Hermeneutics, hermeneutics, hermeneutics…] / R. Mnykh // Slovo i chas. – № 4. – S. 50 – 58.
10. Nalyvaiko, D. (2001) Vstupne slovo uporiadnyka [Introduction by the compiler] / D. Nalyvaiko // Gadamer H. - G. Hermenevtyka i poetyka [Hermeneutics and poetics]. – Kyiv.: Yunivers. – S. 5 – 6.
11. Pihmanets,' R. (2012) Iz pokuts`koi knyhy buttia. Zasady tvorchoho myslennia Vasylia Stefanyka, Marka Cheremshyny I Lesia Martovycha [monohrafiia] [From the pokutska book of being. Principles of the creative thinking of Vasyl Stefanyk, Marko Cheremshyna and Les Martovych [monograph]]. – Seriia “Biblioteka LitAktsentu” / R. Pihmanets'. – Kyiv: Tempora. – 580 s.
12. Stefanyk, V. (1952) Povne zibrannia tvoriv: v 3 t. [Complete works in 3 volumes] / V. Stefanyk. – Kyiv: Vydavnytstvo Akadimii Nauk Ukrains'koi RSR. – T. 3. – 359 s.
13. Khalyzev, V. (2000) Teoriia literatury [Literature theory] / V. Khalyzev. – Moskva. : Vyshchaia shkola. – 398 s.

ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКОЕ НАПОЛНЕНИЕ ЭПИСТОЛЯРИЯ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

Б. Н. Кирьянчук

Аннотация. *В статье доказывается существование герменевтических концепций в эпистолярном наследии В. Стефаника. При этом констатируется их масштабное внутритекстовое укоренения, которое продуктивно определяет развертывание мыслительных процессов автора, их структурирование, а также отчетливо системный характер. Системная специфика обусловливается наличием таких главных подсистем, как антидогматизм, языково-герменевтический феномен, аспект герменевтики индивида, внутренний диалогизм, собственно истолковательное начало и др. Все они являются самоценными и одновременно введены в силовое поле диалогического взаимодействия между собой в пределах герменевтической систематики. Особенно существенным является момент герменевтики индивида, который в процессе развертывания мыслительной деятельности взаимодействует прежде всего с антидогматизмом. Герменевтика индивида является введенной в более широкую плоскость отношения, что достигается благодаря фиксации смыслового взаимодействия автора и реципиента, что может трансформироваться до уровня автор – персонаж. В сфере толкования пребывают те реалии, которые характеризуют специфику литературного творчества и проектируются в плоскость историко-литературного процесса. Языково-герменевтический феномен и способность им оперировать с учетом надлежащей дистанции по отношению к индивиду освещает понимание писателем герменевтических основ художественной самореализации индивида, которые объясняют, в частности, причины своеобразных творческих пауз в художественно-эстетической эволюции писателя.*

Ключевые слова: *антидогматизм, герменевтика, индивид, диалогизм, язык, толкование, письмо*

HERMENEUTICAL FILLING OF VASYL STEFANYK`S EPISTOLARY

B.M. Kyrianchuk

Abstract. *The article proves the existence of hermeneutical concepts in Vasyl Stefanyk`s epistolary. Thus, their massive internal and textual rooting is stated which productively defines the deployment of the thinking processes of the author, their structuring and has clearly systemic nature. System specifics is conditioned by the presence of such major subsystem components as antidogmatizm, the aspect of individual hermeneutics, linguistic and hermeneutical phenomenon, interpretative principle, etc. They are self-sufficient and at the same time dialogically interact with each other within the hermeneutic taxonomy. The most significant is the aspect of individual hermeneutics which with the deployment of the mental process interacts firstly with antidogmatizm. Individual hermeneutics is introduced in a broader plane of connection which is achieved through the fixation of joint semantic action between the author and the recipient, that can be transformed to the level of the author - character. Those realities that characterize the specificity of literary works and are projected into the plane of historical and literary process become entered into the scope of interpretation. Linguistic and hermeneutical phenomenon and the ability to operate it on the basis of proper distance to the person highlights author`s understanding the hermeneutical basics of artistic self-realization of the individual, which explains the particular reasons of peculiar creative breaks in artistic and aesthetic evolution of the writer.*

Keywords: *antidogmatizm, hermeneutics, individual, linguistic, dialogism, language, interpretation, letter*

УДК 811.161.2’38+81’366.5

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ЗРІЗ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ДМИТРА ДОНЦОВА

О. Р. МИКИТЮК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет «Львівська політехніка»
E-mail: MykytyukStek@ukr.net

Анотація*. На сучасному етапі не подано мовної характеристики інтелектуальної спадщини Дмитра Донцова, не показано семантичного навантаження пласту лексики його праць. Досі поза увагою залишається науково-публіцистичний стиль, у якому система відношень між словами є чинником актуалізації уваги.*

Мета статті – розглянути лексико-семантичний зріз тексту «Дух нашої давнини» як систему творення мовної картини світу. Поставлена мета дозволяє відтворити погляди автора, проаналізувати роль антонімії, синонімії, паронімії та омонімії як основи суспільно-політичного навантаження твору, виявити найчисельніший тип лексико-семантичних відношень у тексті Дмитра Донцова, з’ясувати конотацію перифраз, антитез тощо.

Результати: вперше за об’єкт мовного дослідження взято твір «Дух нашої давнини» Дмитра Донцова; показано державотвірну, націєтвірну та аргументативну функції мови; описано роль автора у творенні лексико-семантичної системи твору; з’ясовано самобутній стиль автора.

Перспективою дослідження є: показати тенденції вживання антитези, ампліфікації, парономазії та інших стилістичних явищ в різних творах автора; виявити лінгвостилістичні особливості філософських, культурологічних, політичних творів публіциста; виокремити лексико-семантичні явища не лише на рівні синхронії, а й на рівні діахронії.

Ключові слова: *мовна картина світу, лексико-семантичні відношення, суспільно-політичне навантаження лексики, Дмитро Донцов*

Актуальність. Лексико-семантична система науково-публіцистичного тексту вимагає особливого дослідження на певному етапі, позаяк мова завжди віддзеркалює національну картину світу, суспільні взаємини, ідеологію певного автора, його літературні та філософські погляди.

Тому необхідним є розгляд мовно-ментального зрізу, яке відтворює слово в праці «Дух нашої давнини». Вивчення інтелектуальної спадщини Дмитра Донцова принципово потрібне для сьогоднішнього мовно винищеного Сходу, позаяк уродженець Мелітополя (попри політичні репресії, нищення правопису, заборони форм слів та самих слів) подає нам взірець самобутньої української мови, насиченої низкою увиразнювальних засобів. Тому доречним є розгляд творів мислителя, який був яскравим представником національної еліти, від якої «великою мірою залежить» «мовне самоствердження, його успішність» [22, с. 319].

Твори Дмитра Донцова є передусім об’єктом вивчення літературознавців (на сьогодні Науково-ідеологічний центр ім. Д. Донцова видав 10 томів його творів). Проте донині не показано, як мовні засоби здійснюють вербалізацію картини світу. Отже, актуальним є дослідження антонімії, синонімії, омонімії та паронімії,

О. Р. Микитюк, 2016

які відтворюють самобутню мікросистему в побудові тексту Дмитра Донцова, розкривають націє-, державотвірну та репрезентативну функції мови

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Лексичне значення слова на сьогодні є «актом інтерпретації фрагмента світу людиною; …ментальною сутністю, здатною отримати своє власне буття тільки в людській свідомості» та має «енциклопедичний характер» [8, с. 18]. Лексико-семантична система мови є предметом опису не лише традиційної структурної семантики [6; 23], а й є об'єктом розгляду лінгвостилістики [5; 10; 14], прагмалінгвістики [1; 4; 13], етнолінгвістики [3; 8], лінгвонаціології [17] та ін. Усі ці дисципліни крізь призму мови відтворюють найрізноманітніші характеристики суспільного світогляду та світосприйняття. Мовна (національно-мовна, когнітивна, ментальна) картина (модель) світу є також є об'єктом розгляду низки ґрунтовних досліджень [8; 11; 18; 19; 21]. Отже, лексику як найбільш динамічну категорію акумулюють твори письменника.

Мета – розглянути лексико-семантичний зріз тексту «Дух нашої давнини» Дмитра Донцова як систему зображення мовної картини світу, встановити зв'язок лексики твору зі світобаченням автора. Поставлена мета передбачає такі завдання: 1) показати погляди автора крізь призму лексики; 2) проаналізувати роль антонімії, синонімії, паронімії та омонімії як основу суспільно-політичного навантаження твору; 3) визначити особливості функціювання антонімії, синонімії, паронімії в науково-публіцистичному тексті; 4) виявити найчисельніший тип лексико-семантичних відношень у тексті Дмитра Донцова; 5) з'ясувати конотацію перифраз, антитез тощо.

Методи. У статті використано: метод інформаційно-смислового аналізу, що розкриває перед читачами знання про світ з погляду позиції автора; метод структурної семантики, що дозволяє виявити системно-структурні відношення між словами; метод текстоцентричного аналізу, позаяк з'ясування мовного змісту йде «від тексту до розгляду категоріальної та індивідуальної семантики слова» [23, с. 10]; метод комплексного аналізу, завдяки якому простежуємо зв'язок з іншими науками, зокрема літературою, історією, політологією, філософією тощо. Як допоміжні використано інтерпретаційний, наукового спостереження, описовий, узагальнювальний методи.

Результати. Відтворення мовно-етнічної картини світу неможливе без проникнення в лексико-семантичну систему науково-публіцистичного тексту.

Систему цінностей автора, його світоглядові переконання, тогочасну епоху, знання, надбані «людиною завдяки власному і суспільному досвіду» [16, с. 22] завжди зафіксовано в певному творі. Праця «Дух нашої давнини», написана 1944-го року в Празі, не була вилучена з вжитку з огляду на відсутність її на території України, відтак не стала об'єктом нищівної критики тогочасної влади. Саме тому текст є цінним для дослідження та вивчення. Безапеляційність суджень, твердість у визначеній позиції, гострий розум, націоналістичний світогляд, – усе це знайшло відбиток у лексико-семантичному зрізі тексту.

Бінарність (від лат. *bis – двічі*) світу (позаяк маємо життя та смерть, добро та зло, небо та землю) у тексті Дмитра Донцова має своє увиразнення в протиставленні видових понять, тобто **антонімах**. Найбільше антонімних пар характеризує структурування суспільства, бо маємо: ***праві*** *і* ***ліві*** *верстви* [9, с. 6], ***доосередні*** *й* ***відосередні*** *сили суспільства* [9, с. 11], ***вища*** *каста й* ***нижча*** [9, с. 55]. В «антонімних значеннях» «виразно й рельєфно виявляється елемент порівняння, співвідношення, а на основі цього й розкриття всіх значеннєвих ознак, хоч яких витончених та глибинних» [6, с. 33]. Погляди автора увиразнює також

низка контекстуальних синонімів: *стрясає – уникає* [9, с. 106], не *вибір*, а *селекція* [9, с. 146], закон *Божий* і *диявольський* [9, с. 11]; *справи – привати* [9, с. 59], щось *дуже добре* – велике *ледащо* (йдеться про Т. Шевченка) [9, с. 104].

Інтелектуалізм тексту підкріплено численними цитатами з Біблії (*світло – темрява* [9, с. 146]), творами Г. Сковороди (***невидиме*** *сильніше за все* ***видиме*** [9, с. 64]) та І. Котляревського (*Що* ***строїть*** *треба, то* ***ламали****, Що треба* ***кинуть****, то* ***ховали****, що* ***класть в кишеню****,* ***клали в рот*** [9, с. 22]).

Для підсилення виразності автор неймовірно часто використовує змістовий контраст і таким чином концептуально зіставляє протилежні погляди, явища, що стилістично відтворює антитеза, яка увиразнює культурне тло певної епохи, передає колорит мови письменника.

Антитези Дмитра Донцова стосуються: 1) суспільних каст, 2) ідеології України та Росії, 3) ідейно-світоглядових цілей провідної та підвладної верстви, 4) ставлення до землі різних груп людей, 5) *меча* та *плуга*, 6) етнічного походження людей, 7) опису церкви, особливостей культури, розуміння раю.

1) Протиставлення суспільних каст йде від перших сторінок тексту. Дмитро Донцов звертається до «тих, які покликані створити нову касту “луччих людей”», відтак з одного боку – це *шляхетні*, а з іншого – *безсоромні* та *розбійники*; з одного боку – *мудрі* та *зрячі*, а з іншого – *сліпі* та *дурні*; з одного боку – *мужні*, а з іншого – *слабі* та *трэси* [9, с. 6]. Зрештою, уся праця написана для «немногих»: ***немногим*** *лиш дано звершити* ***многе*** [9, с. 6], тобто автор вже у присвяті твору пояснює своє ставлення до загалу за допомогою зіставлення лексем *многі – немногі*. Інші антитези щодо щаблювання суспільства також виразно контрастні: (*каста) організуюча і підвладна, панівна* і *простолюдна* [9, с. 42], *формотворць – людина з маси* [9, с. 67], (*верства) вища – нижча* [9, с. 59]. Особливо ідеологічно викривальні, критичні антитези засвідчують принциповість мислителя, його непохитність в обстоюванні позицій.

Дмитро Донцов аргументує свою правду творами з літератури. Наприклад, теоретик націоналізму відтворює погляди Українського Пророка, який діаметрально протилежно ділить суспільність на *войовничу, організуючу*, і – *працюючу*; на *людей шаблі й булави*, і – *плуга й коси* [9, с. 54]. За допомогою антитези подано розмежування людей у Т. Шевченка: *святі лицарі* і – *підлі раби; мужицькі душі*; *козаки* і – *плебеї-гречкосії*; *простий народ* і *лицарі*; *люди «білого тіла»; козаки, як окрема каста, з особливою, «чистою несукроватою кров’ю»* і – *«свинопаси» з «гнилим серцем»*. *Козаки-лицарі* і *гречкосії* – це «вічне протиставлення двох каст у цього “мужицького поета”» [9, с. 54].

Антитезою потверджує свою думку Дмитро Донцов і тоді, коли пояснює кастовість суспільства, що має своє відображення у творах Лесі Українки (*провідники, формотворці* та (з іншого боку) *несвідома і темна юрба* [9, с. 54]) та Є. Маланюка(є *люди зроблені з «варяжської сталі, з візантійської міді»*, з «*гордим обрисом і гострим зором*» та з кардинально протилежними позиціями є *люди серед ідилії «садка вишневого коло хати», серед ідилії безтурботного працюючого розніженого субстрата* [9, с. 54]). Поняття *варязька сталь, візантійська мідь* споріднене з активною виразною позицією Дмитра Донцова, що допомагає формувати в читача державотвірну позицію.

Уживання висловів з творів Т. Шевченка, Лесі Українка, Є. Маланюка та ін. засвідчує, що автор спирається на культурно-історичний досвід свого народу, його світогляд, національні традиції, психічні особливості.

Усі антитези твору Дмитра Донцова творять неймовірно розлогі синонімні ряди. Наприклад, провідну верству з високими ідеалами відтворюють такі

словосполуки-синоніми: *володарська каста, суспільність войовнича, каста панівна; люди шаблі й булави; святі лицарі; козаки, як окрема каста, з особливою, «чистою несукроватою кров'ю»; люди зроблені з «варяжської сталі, з візантійської міді»*. З іншого боку їм протиставлено *хліборобів; людей плуга й коси*; *плебеїв-гречкосіїв*; *виконавців; чорноробів; «свинопасів» з «гнилим серцем»*; *земляків Шевченка, що гнуться мов ті лози, куди вітер віє* тощо.

Виразно контрастні антитези Дмитра Донцова щодо щаблювання суспільства а) відтворюють загострене протистояння між різними суспільними верствами, б) змушують читача бути на вершині суперечок між різними політичними класами, в) допомагають «дорости» до політичного дискурсу, г) скеровують читача в певне інформаційне русло, г) дають змогу повірити позиції автора, для якого найважливішим була «тверда принциповість і прямота» [2, с. 25].

2) На основі численної політичної аналітики та культурологічної есеїстики Дмитро Донцов переконливо та аргументовано протиставляє ідеологію *України* та *Росії*. Пояснюючи, що пропагує «большевизм», автор у творі «Дух нашої давнини» відтворює ті чинники, що творили країну. У *Росії* – це *культ власної державности, імперіялістичний розгін, дух комбативности, завойовництва, расової вищости*, натомість антитезою є творення *України*, де влада намагалася *знеславити й зогидити…всі славні спогади минулого, шляхетну гордість вільного народу, його завзяття, предківську мудрість, власну правду* [9, с. 6]. Відтак Росія уславлювала абсолютизм та творила сильну провідну верству, а в свідомості українців виховувалася ідея лише слухняного виконавця чужої волі.

3) Мета книжки «Дух нашої давнини» – створити міцну інтелектуальну еліту. Саме тому автор подає шляхом нанизування протиставлень ідей провідної верстви та підвладної: а) для одних – *сила або слава суспільности*, для інших – *щастя й добробут окремих частин*; б) для одних *скоординованість частин, підпорядкування одній думці*, для інших – *вигода поодиноких частин і спокій*; в) для одних – *тримати вкупі суспільні атоми*, для інших – *дати їм свободу відскакувати й розривати форму.* Далі Дмитро Донцов висновкує: «Все є різне в цих двох верствах» [9, с. 114].

4) Методом антитези з'ясовано ставлення до землі різних груп людей. Для одних земля – це те, що відтворює вищі цілі: *славу, експансію, Бога, мораль, добро наступних поколінь,* для інших – *земля – це власний лан* [9, с. 114]. Автор вмотивовує, що для володарської касти земля – *не ґрунт, що дає плоди, не «ставок, млинок чи вишневий садок», лише отчизна, вкрита славою її оборонців*, отже ставлення до землі ***героїчне, трагічне***, а для гречкосія ***ідилічне*** [9, с. 114].

Автор неодноразово дає відверто точну характеристику землі чи степу. Приміром, *степ* зображено як могутній символічний український обшир*, де чутно звіриний свист, де вовки грозять по яругах, де клекотять орли*, а з іншого боку – *розмріяний степ хлібороба з жайворонками, ясним сонечком, з безхмарним небом* [9, с. 114]. Підсилює характеристику степу звукове та кольористичне [15] тло, подане як увиразнювальний чинник. Образ степу є глибоко символічним не лише в працях Дмитра Донцова. Мовознавець Л. Ставицька зазначає: «Смислотворчою одиницею в образному плані національного простору лишається "степ", що у суб'єктивному плані поборників національної ідеї уособлює свободу» [20, с. 46].

5) З поняттям землі співзвучна антитеза *меч – плуг*, що неодноразово використана в творі. Володар *не плугом зачеркує він границі свого ґрунту, а мечем – границі своєї землі, отчизни* [9, с. 114]. Дмитро Донцов протиставляє

меч плугатаря до *меча оборонця або наїзника,* відтак йде низка антитез: бо оборонці своєї землі, люди вищої касти снопи молотять ***не ціпами**, а **списами**,* на тоці не ***колосся** кладуть,* а ***життя** своє,* віють *не **зерно** від полови,* а ***душу** від тіла* [9, с. 114].

6) Автор, звертаючись до «духу давнини», пояснює причини різних сутностей людей за допомогою етнічного походження. Зображаючи зовнішність остійця, автор у характеристиці обличчя, уст, побудові обличчя, типові тіла використовує антитезу: *Обличчя матиме **не штивне**, а **обвисле**, **не сухе**, а **товсте**, **не гранчасте**, а **округле**. Уста **не виразно**, а **слабо** зарисовані. Устрій обличчя **не мужеський**, а скорше «**бабський**»* [9, с. 105].

Кардинально різними зображено тип поведінки медитеранців (*бистродумні, запальні, пристрасні, жадібні змін, меткі*), нордійців (у яких *спокій і певність себе людини чину*) та остійців (що мають *працьовитість мурашки, метушливість*) [9, с. 108]. Позиція автора точна, підкріплена величезним інтелектуальним багажем, знаннями історії, культури, традицій.

7) Опис церкви, особливостей культури, розуміння раю також подано крізь призму антитези. Наприклад, церква є *підпора* (для «хромих»), але *казнь* (для блудних), *надежда* (для «отчаявшихся»), але *разрушеніє* (для «нечистих») [9, с. 98].

Усе в творі подано крізь призму зіставлення. Навіть розуміння *раю*, на думку панівної касти, – *це гарцювання, воювання, панування, пересідання з сідла рабського в сідло золоте* [9, с. 135], а в «демократичних смердів» це – *відпочинок, відпруження*.

Антитези Дмитра Донцова є часто повторюваними, вони є наскрізним елементом тексту, творять своєрідне «вістря», мають, таким чином, смислове навантаження. Антонімічність мислення автора відтворює універсальну категорію протистояння, що має своє вираження у всіх типах людських знань (математиці, фізиці, логіці, філософії тощо) [7].

Ідеологічне тло твору, в основі якого є антонімія, передають не лише антитези, а й контрастні непоєднувані поняття, тобто **оксиморони**. Наприклад, церква є *беззаконним закон* [9, с. 98], панує *стала несталість* [9, с. 106] та (за Сковородою) маємо *рівність в нерівності* [9, с. 54].

Зрозуміло, що праця написана єдино нормативним правописом 1928-го року, який (будучи забороненим в Україні) діаспора поширювала та впроваджувала в життя. Відтак Дмитро Донцов вживає вилучені свого часу з українського мововжитку слова. Приміром, автор чітко розрізняє існування в українській мові **паронімів** *духовий* (пов'язаний з моральною силою, поглядами, прагненнями, сферою ідей людини; нематеріальний) та *духовний* (що стосується релігії, наприклад, *меч духовний* [9, с. 98]). Чільне місце в творі теоретика належить прикметникові *духовий: духові недуги* [9, с. 100], *духова еліта* [9, с. 110], *духові скарби* [9, с. 148], *духове понад тілесне* [9, с. 146].

Уміння володіти доречним та точним словом засвідчує **парономазія,** тобто образне вживання співзвучних слів. Наприклад, «люди іншої психічної вдачі» вийдуть *не з **вибору**, а з **добору*** [9, с. 144], лицеміри княжих часів *думали про **честь** як про свою **часть*** [9, с. 35], «здемократизоване панство» цікавила *не **слава**, а **страва*** [9, с. 18].

Увагу читача привертає нанизування ідеографічних **синонімів**, що творять **ампліфікацію**. Кожне наступне слово-синонім є переконливішим (за В. Ващенком «підсильне» значення), точнішим за попереднє, характеризує певне поняття з іншого боку, «активізує інтуїцію, напружує і спрямовує увагу дослідника» [6, с. 32].

Аби охарактеризувати ознаку теперішніх *безтрадиційних часів*, Дмитро Донцов зі засуджувальною інтонацією використовує значеннєво подібні лексеми ***«унинє», сум, туга, жаль***, що «*стали … майже чеснотою*» [9, с. 77–78].

Численна ампліфікація в творі «Дух нашої давнини»» – це своєрідний маркер-блискавка твору, що відтворює мислення автора та збуджує уяву.

Оскільки ідея твору – це створити ідеологічно новий тип людей, автор і конкретно, і описово (що відтворює **перифраза**) звертається до «тих, які покликані створити нову касту *“луччих людей” – єдиний маяк у божевільнім хаосі нинішнього дня*» [9, с. 6]. Усі синонімні ряди (подані в статті) до володарської верстви – це своєрідні перифрази, бо це *люди шаблі й булави; святі лицарі; оборонці землі* тощо.

Перифрази в науково-публіцистичному тексті – це увиразнювальний засіб, вони створюють позитивну або негативну авторську конотацію та «передають концепти глибинного рівня, використовувані підсвідомо, вони точніше відтворюють індивідуальну картину світу мовця» [12, с. 33].

Висновки і перспективи. Лексико-семантична система мови є відображенням суспільно-політичних, національних, літературних, філософських поглядів Дмитра Донцова.

Завдяки постійним протиставленням, нанизуванню синонімів, доречним паронімам науково-публіцистичний текст теоретика й ідеолога українського націоналізму є дієвим засобом впливу на творення національної еліти, яка здатна змінити свідомість суспільства.

Стилістичні засоби тексту (антитеза, ампліфікація, оксиморон, парономазія, перифраза) є яскравими мовно-виражальними засобами у творенні мовної картини світу. Розлогі цитати з Біблії, творів Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка, Є. Маланюка – це не лише відбиток глибоких знань з української культури, а й увиразнення авторської позиції.

Найчисельнішою в тексті є антитеза, завдяки якій автор засадничо підкреслює контрастне протистояння певних світоглядових ідей та явищ суспільного життя, яскраво увиразнює характерні деталі зображуваного, виразно відтворює описувану ситуацію. Добір антитез відтворює суб’єктивну оцінку автора.

Викривальний, критичний, принциповий індивідуальний стиль публіциста-трибуна є наскрізним елементом усього твору. Лексико-семантичного зріз лексики твору Дмитра Донцова засвідчує державотвірну, націєтвірну, активізаційну та аргументативну функції мови.

Перспективою дослідження матеріалу є:

- дослідити національно-мовну особистість Дмитра Донцова на основі лексики за походженням та виявити закономірності її вживання;
- показати тенденції вживання антитези, ампліфікації, парономазії та інших стилістичних явищ в різних творах автора;
- виявити лінгвостилістичні особливості філософських, культурологічних, політичних творів публіциста;
- охарактеризувати синонімне, антонімне поле в межах категорії звуку, кольору, відчуття;
- виокремити лексико-семантичні явища не лише на рівні синхронії, а й на рівні діахронії.

Список використаних джерел

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт [Текст] / Арутюнова Н. Д. – М.: Наука, 1988. – 341 с.
2. Баган О. Ідеолог національної величі [Текст] / О. Баган // Дмитро Донцов. Хрестом і мечем. Твори. – Тернопіль : Рада, 2010. – С. 8–66.
3. Барилова Г. К. Українська етнолінгвістика: [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Г. К. Барилова, К. Д. Глуховцева. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 228 с.
4. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [Текст] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
5. Богдан С. К. Методи й методика лінгвостилістичних досліджень : методичні рекомендації для студентів-філологів [Текст] / С. К. Богдан. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 28 с.
6. Ващенко В. С. Українська лексикологія. Семантико-стилістична типологія слів [Текст] / В. С. Ващенко. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1979. – 126 с.
7. Векуа Н. Антонімія як лексико-семантичне явище / Н. Векуа // Дивослово. – 2007. – № 6. – С. 26–32.
8. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу: [Текст] / І. О. Голубовська. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
9. Донцов Д. Дух нашої давнини [Текст] / Д. Донцов. – Львів–Київ : Накладом Ю. Криворучка, 2011. – 160 с.
10. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту [Текст] : навч. посіб. / Т. А. Єщенко. – К. : ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.
11. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика. Нариси. [Текст] / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
12. Копусь О. Перифрази як елемент концептуальної картини світу в романах Олеся Гончара [Текст] / О. Копусь // Дивослово. – 2013. – № 1. – С. 33–37.
13. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах [Текст] : автореф. дис. … докт. філол. наук 10.02.01; 10.02.02 / Т. А. Космеда. – Х., 2001. – 32 с.
14. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: [Текст] : Навч. посіб. / І. М. Кочан. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
15. Микитюк О. Кольороназви як відтворення ідеології Дмитра Донцова [Текст] / О. Микитюк // Лінгвостилістичні студії: наук. журн. – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – Вип. 4. – С. 144–153.
16. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту: декодування Шевченкового вірша [Текст] : автореф. дис. … докт. філол. наук 10.02.01 / А. К. Мойсієнко. – К., 1997. – 32 с.
17. Радевич-Винницький Я. К. Мовна складова національного буття: Студії з української лінгвонаціології [Текст] / Я. К. Радевич-Винницький. – Київ; Дрогобич : Посвіт, 2013. – 268 с.
18. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира [Текст] / Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
19. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія [Текст] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
20. Ставицька Л. О. Естетика слова у художній літературі 20–30 рр., XX ст. [Текст] : автореф. дис. … докт. філол. наук 10.02.01 / Л. О. Ставицька. – К., 1996. – 52 с.

21. Ткаченко О. Мова і національна ментальність (спроба сучасного синтезу) [Текст] / О. Ткаченко: К. Грамота. – 2006. – 240 с.
22. Ткаченко О. Українська мова: сьогодення й історична перспектива [Текст] / О. Ткаченко: К. : Наукова думка. – 2014. – 512 с.
23. Уфимцева А. А. Лексическое значение. Принцип семантического описания лексики [Текст] / А. А. Уфимцева. – М: Наука, 1986. – 240 с.

References

1. Arutyunova N. D. Tipy yazykovykh znacheniy: Otsenka. Sobytiye. Fakt [The types of language meanings. Evaluation. Events. Fact.] / Arutyunova N. D. – M.: Nauka, 1988. – 341 s.
2. Bahan O. Ideoloh natsionalnoi velychi [An ideologist of the national grandeur] / O. Bahan // Dmytro Dontsov. Khrestom i mechem. Tvory. – Ternopil : Rada, 2010. – S. 8–66.
3. Barylova H. K. Ukrainska etnolinhvistyka: [The Ukrainian Ethnolinguistics]: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. / H. K. Barylova, K. D. Hlukhovtseva. – Luhansk: Vyd-vo DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 2011. – 228 s.
4. Batsevych F. S. Narysy z linhvistychnoi prahmatyky: [Essays in the linguistic pragmatics] / F. S. Batsevych. – Lviv: PAIS, 2010. – 336 s.
5. Bohdan S.K. Metody i metodyka linhvostylistychnykh doslidzhen: metodychni rekomendatsii dlia studentiv filolohiv [Methods and methodology of lingual-stylistic research: methodological recommendations for students-philologists] / S.K.Bohdan. – Lutsk: Vezha -Druk, 2014. – 28 s.
6. Vashchenko V. S. Ukrainska leksikolohiia. Semantyko-stylistychna typolohiia sliv [The Ukrainian lexicology. Semantic-stylistic typology of words] / V.S.Vashchenko. – Dnipropetrovsk: DDU, 1979. – 126 s.
7. Vekua N. Antonimiia yak leksyko-semantychne yavyshche [Antonymy as a lexical-semantic phenomenon] / N. Vekua // Dyvoslovo. – 2007. – # 6. – S. 26–32.
8. Holubovska I. O. Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu: [Ethnic peculiarities of linguistic world images] / I. O. Holubovska. – K.: Lohos, 2004. – 284 s.
9. Dontsov D. Dukh nashoi davnyny [The spirit of our antiquity] / D.Dontsov. – Lviv–Kyiv: Nakladom Yu. Kryvoruchka, 2011. – 160 s.
10. Yeshchenko T. A. Linhvistychnyi analiz tekstu: [Linguistic analysis of a text]: navch. posib. / T. A. Yeshchenko. – K.: VTs «Akademiia», 2009. – 264 s.
11. Zhaivoronok V. Ukrainska etnolinhvistyka. Narysy [The Ukrainian ethnolinguistics. Essays.] / V. Zhaivoronok. – K.: Dovira, 2007. – 262 s.
12. Kopus O. Peryfrazy yak element kontseptualnoi kartyny svitu v romanakh Olesia Honchara [Periphrases as an element of conceptual world image in the novels by Oles Honchar] / O. Kopus // Dyvoslovo. – 2013. – # 1. – S. 33–37.
13. Kosmeda T. A. Aksiolohichni aspekty prahmalinhvistyky: zasoby vyrazhennia katehorii otsinky v ukrainskii ta rosiiskii movakh [Axiological aspects of pragmalinguistics: expressive means of evaluation category in the Ukrainian and Russian languages]: avtoref. dys. … dokt. filol. nauk 10.02.01; 10.02.02 / T. A. Kosmeda. – Kh., 2001. – 32 s.
14. Kochan I. M. Linhvistychnyi analiz tekstu: [Linguistic analysis of a text]: Navch. posib. / I. M. Kochan. – K.: Znannia, 2008. – 423 s.
15. Mykytiuk O. Kolioronazvy yak vidtvorennia ideolohii Dmytra Dontsova [Colour names as a reproduction of Dmyto Dontsov's ideology] / O. Mykytiuk // Linhvostylistychni studii: nauk. zhurn. – Lutsk: Skhidnoievrop. nats. un-y im. Lesi Ukrainky, 2016. – Vyp. 4. – S. 144–153.

16. Moisiienko A. K. Slovo v apertseptsiinii systemi poetychnoho tekstu: dekoduvannia Shevchenkovoho virsha [A word in an apperceptive system of a poetical text: decoding of a Shevchenko's poem]: avtoref. dys. … dokt. filol. nauk 10.02.01 / A. K. Moisiienko. – K., 1997. – 32 s.
17. Radevych-Vynnytskyi Ya. K. Movna skladova natsionalnoho buttia: Studii z ukrainskoi linhvonatsiolohii [Linguistic constituent of national existence: Workshops in the Ukrainian linguonatiology] / Ya. K. Radevych-Vynnytskyi. – Kyiv; Drohobych : Posvit, 2013. – 268 s.
18. Rol' chelovecheskogo faktora v yazykye: Yazyk i kartina mira [The role of a human factor in a language: Language and the world image] / B. A. Serebrennikov, Ye. S. Kubryakova, V. I. Postovalova i dr. – M.: Nauka, 1988. – 216 s.
19. Selivanova O. O. Linhvistychna entsyklopediia [Linguistic encyclopaedia] / O. O. Selivanova. – Poltava: Dovkillia-K, 2011. – 844 s.
20. Stavytska L.O. Estetyka slova u khudozhnii literaturi 20–30 rr., XX st. [Aesthetics of a word in belles-lettres of 20-30th of XXc.]: avtoref. dys. … dokt. filol. nauk 10.02.01 / L. O. Stavytska. – K., 1996. – 52 s.
21. Tkachenko O. Mova i natsionalna mentalnist (sproba suchasnoho syntezy) [Language and national mentality (an attempt of modern synthesis)] / O. Tkachenko: K. Hramota. – 2006. – 240 s.
22. Tkachenko O. Ukrainska mova: siohodennia i istorychna perspektyva [The Ukrainian language: nowadays and historical perspective / O. Tkachenko: K.: Naukova dumka. – 2014. – 512 s.
23. Ufimtseva A. A. Leksicheskoye znacheniye. Printsyp semanticheskogo opisaniya leksiki [Lexical meaning. Principle of semantic description of a vocabulary] / A. A. Ufimtseva. – M: Nauka, 1986. – 240 s.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ СРЕЗ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА ДМИТРИЯ ДОНЦОВА

О. Р. Микитюк

***Аннотация**. В настоящее время не представлены характеристики интеллектуального наследия Дмитрия Донцова в языковом плане, не показано семантического веса лексики его работ как основы для создания картины мира. До сих пор без внимания остается научно-публицистический стиль, в котором лексико-семантические отношения между словами являются фактором актуализации внимания.*

Цель: рассмотреть лексико-семантический аспект текста «Дух нашей древности» как систему создания языковой картины мира, установить связь лексики произведения с мировоззрением автора. Поставленная цель позволяет воспроизвести взгляды автора, проанализировать роль антонимии, синонимии, паронимии и омонимии как основы общественно-политической веса произведения.

Результаты: впервые за объект языкового исследования взято произведение «Дух нашей древности» Дмитрия Донцова, лексика которого отражает языковую картину мира; показано государственносозидательную, нациетворческую, активизационную и аргументативною функции языка; описано роль автора в формировании лексико-семантической системы произведения; выяснено самобытный стиль автора.

Перспективой исследования материала является: показать тенденции употребления антитезы, амплификации, парономазия и других стилистических явлений в различных произведениях автора; выявить лингвостилистические особенности философских, культурологических, политических произведений

публициста; выделить лексико-семантические явления не только на уровне синхронии, но и на уровне диахронии.

***Ключевые слова**: языковая картина мира, лексико-семантические отношения, общественно-политическая нагрузка лексики, Дмитрий Донцов*

LEXICAL-SEMANTIC ASPECT OF DMYTRO DONTSOV'S LINGUISTIC WORLD IMAGE

O.R. Mykytiuk

Abstract. *Introduction. Lexical system of a language has always been an object of study. However, no characteristic of works by Dmytro Dontsov in terms of language has yet been provided, semantic load of the vocabulary in his works as a mental and linguistic image of the world has not been shown. As of today, scientific-journalistic style, in which lexical-semantic relations between words are the factor of actualization of attention, has remained beyond the attention.*

Due to historical and political realias elimination of Diaspora's works in the Ukrainian language corpus occurred. Therefore, the research of antonymy, synonymy, paronymy of the text "The spirit of our antiquity" has become relevant.

Purpose. To consider lexical-semantic truncation of the work by Dmytro Dontsov as a system of creating linguistic world image.

Methods. In the article the method of informational and semantic analysis, method of structural semantics, method of textocentric analysis, method of complex analysis and others have been applied.

Results. Lexical-semantic relations between words help to characterize certain social phenomena, reproduce historical background, comprehend contemporary political realias, reflect the colouring of the text.

The extreme right views of Dmytro Dontsov are always based on opposites, which in terms of language are reflected by antonyms. The majority of antonymic pairs describe the layering of the society, since we have: hot and cold, higher (class, caste) and lower, and others.

In order to intensify the expressiveness the author uses semantic contrast extremely often and, therefore, conceptually compares opposing views, phenomena that are reflected stylistically by antithesis. This stylistic figure accentuates cultural background of a certain epoch, renders colouring of the writer's language. For example, antitheses of Dmytro Dontsov concern: social castes(on the one part – shameless and outlaw, and on the other part – noble).

Ideological background of the work is rendered by the stylistic figure oxymoron. For example, a church is bezzakonyi zakon (lawless law), stala nestalist (stable instability) dominates.

The phenomenon of paronymy is connected with the phenomenon of paronomasia: comic or figurative use of words similar in sound. For example, when characterizing active populaton segment, the author feels that they will appear not from vyboru (election), but from doboru (selection). Another expression of human essence is not slava (fame), but strava (dish).

Numerous amplifications in Dmytro Dontsov's piece of work draw the reader's attention by means of stringing a series of words with different semantic shades. For example, sum (sorrow), tuha (grief), zhal (regret) has almost become the virtue of modern times.

In the publicist's text numerous ranges of synonyms, antonyms, paronyms, reproducing the position of the author are used which serve as bright lingual-expressive means of creating linguistic world image.

Originality. The lexical-semantic truncation of the work "The spirit of our antiquity" by Dmytro Dontsov, which is a reproduction of linguistic world image, has been researched

for the first time. State-, nation-building, actualizing and representative functions of language as a main factor of influence on public consciousness have been shown. Vocabulary of the work has been described as a significant factor in the national-ethnic way of thinking. The role of an author in the creation of lexical-semantic system of work has been shown. The original style of the author has been discovered.

Conclusion. Due to numerous oppositions (antithesis), using synonyms (amplification), expressive paronyms the scientific and journalistic text of a theorist and an ideologue of the Ukrainian nationalism is an effective tool of influence on the creation of the national elite. Lexical-semantic analysis allows showing a framework of Dmytro Dontsov's views, convinces the reader in the position of the author, and influences understanding of the current situation.

The potential of researching this material is to show tendencies of using antithesis, amplification, paronomasia and other stylistic phenomena in various works of the author; discover lingual-stylistic peculiarities of philosophical, cultural, political works of a publicist; distinguish lexical-semantic phenomena not only at the level of synchrony but also at the level of diachrony.

Keywords: *linguistic view of the world, exical-semantic relations, social and political burden vocabulary, Dmytro Dontsov*

УДК 821.161.2-322.1.09"18"Н.Кобринська:801.631.5

«ПОТУГА, ЩО ВОЛОДІЄ ПРЕСТОЛОМ СВІТА» (ВІТАЛЬНА АКСІОЛОГІЯ Й ПОЕТИКА НОВЕЛИ НАТАЛІЇ КОБРИНСЬКОЇ «ЗАСУД»)

А. І. ШВЕЦЬ, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут Івана Франка НАН України
E-mail: alla_shvec@ukr.net

Анотація. *У статті проаналізовано поетику художнього психологізму маловідомої новели Н. Кобринської «Засуд» (1906 р.) з погляду характеротворення, стильових виявів, авторської інтенційності у дослідженні феноменів позасвідомості.*

Осмислено автопсихографічну ґенезу цього твору. Онтологічна дихотомія життя – смерть, глибокі філософські рефлексування й душевні сум'яття, врешті й домінуюча танатологічна візійність, що генерують внутрішньо-подієвий, психологічний сюжет цього твору були інспіровані тогочасними біографічними реаліями, стресовими переживаннями, ситуацією життєвого відчаю, самотності, зреченого замолоду материнства, що їх зазнала Кобринська на схилку літ.

З'ясовано ідейно-естетичні паралелі твору Кобринської зі світоглядною концепцією «філософії життя», головними засадами якої були вітальні вартощі, екзальтована життєвість, чуттєва розкутість, насолода, емоційний порив, поцінування життя. Концептуальні засади «філософії життя» виявляються також в імагологічній тканині цього твору. Авторка вдало експлікує пафос долі, залежність людського життя від фатуму (грізного засуду богині Немезіди), наснажує твір трагічними екзистенційними мотивами; в поетикальну парадигму уводить символічний образ човна, техніку фізіогномічного мистецтва з гендерними особливостями.

Ключові слова: *вітаїзм, аксіологія, маскулінна чуттєвість, «філософія життя», поетика, катарсис*

© А. І. Швець,2016

Актуальність. Ніцшеанське відкриття іманентних життєвих вартощів означило нове світовідчуття епохи й розпросторило філософські обшири вітаїзму в різні духовні царини, зокрема й в літературі, ставши, по суті, фундаментом світоглядного дискурсу модерності. Головним симптомом часу стає екзальтована життєвість, чуттєва розкутість, насолода, емоційний порив, поцінування життя. «Тема нашої доби, – стверджував Х. Ортега-і-Гасет, – полягає в підпорядкуванні розуму вітальності, в біологічній його локалізації, узалежненні від спонтанного» [8, с. 345]

Метафорична ніцшеанська апологія життєвості інспірувала цей мотив й у творчості Наталії Кобринської, явивши в ній абсолютно відмінний від попереднього стильовий формат психологічно-настроєвих, фрагментарних, «націхованих іншим троха характером» [4, с. 126] текстів. Як глибока мислителька з широкими європейськими зацікавленнями, Кобринська не могла не зацікавитися творчістю найпопулярнішого тогочасного філософа, ідеї якого ставали провокативним викликом усталеному імперативові раціоналізму. Власна рецепція Ніцше виявляє себе у різноаспектному творчому наративі письменниці – від прямих алюзій та ремінісценцій в її художніх текстах («У вирі», «Засуд»), епістолярних ословленнях, популяризаційній практиці (переказ «Заратустри» Ніцше у статті «Літературні замітки» Д. Дамяна М.) «Нашої долі», що її видавала Кобринська [7]. Врешті чи не найбільше зацікавлення творчістю Ніцше демонструє рецензія Кобринської «Ніцшеанські мотиви» [3], якою письменниця підхоплює тогочасний дискурс «модної тепер філософії» [3, № 127].

В руслі новітнього світовідчуття трансформувалося й творче мислення Наталії Кобринської, тенденціонуючи до розширення «обсервації життя», головно «обсервації вражінь» [4, с. 127]. Таким чином, у її письменницькій теці з'явилися цілковито модерні «річи психологічно-настроєві» («Засуд», «Під конець життя», «Очі», «Руки», «Відцвітає», «Du bist die Ruh», «Блудний метеор» та інші) з властивою їм рефлексійністю, потягом до містико-символізму, яскраво вираженим індивідуалізмом, вітаїзмом, подекуди гіпертрофованою чуттєвістю, візійністю, мотивами смутку, самоти, страждання.

Одним з цікавих виявів «філософії життя» в оригінальній творчій експлікації є новела Кобринської «Засуд», надрукована 1906 р. в газ. «Діло» [2]. Втім, як за життя письменниці, так і до сьогодні цей твір залишився маловідомим й жодного разу не був повноцінно осмисленим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше мову про новелу «Засуд» в контексті цілісного огляду прози Н. Кобринської повів М. Легкий, визначивши жанр твору («філософсько-психологічна новела») та його поетикально-стильові особливості [5, с. 110]. Цікаво, що саме з творами «Засуд» та «Під конець життя» (1910) Н. Кобринська ідентифікувала новий «психологічно-настроєвий» виток у власній творчості, і як здогадно з її листа до Олекси Назаріїва від 21 квітня 1912 р., серед усіх своїх модерністських креацій вона дуже любила саме «Засуд», невипадково пропонуючи його для перекладу (Відділ рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (далі – ІЛ, у тексті вказуємо фонд та одиницю зберігання). Ф. 13, № 35).

Мета. З огляду на це, доречно цілісно проаналізувати поетику художнього психологізму маловідомої новели Н. Кобринської «Засуд», знакового тексту її модерністського періоду, з погляду характеротворення, стильових ознак, вияву феноменів позасвідомості, ейдологічної парадигми. Осмислити автопсихографічну ґенезу цього твору та його ідейно-естетичні паралелі зі світоглядною концепцією «філософії життя».

Методи. У статті застосовано психоаналітичний, рецептивний, гендерний, біографічний, герменевтичний методи дослідження.

Результати. Онтологічна дихотомія життя – смерть, глибокі філософські рефлексування й душевні сум'яття, врешті й домінуюча танатологічна візійність, що генерують внутрішньо-подієвий, психологічний сюжет цього твору були інспіровані тогочасними біографічними реаліями, стресовими переживаннями та ситуацією відчаю, що їх зазнала Кобринська у 1903–1904 роках по втраті обидвох батьків. Гнітюча реальна й внутрішня бездомність, розчарування Львовом через власну творчу нереалізованість, а відтак самотнє проживання в Болехові, образа на людей й туга від втраченого материнства стають симптомами глибокої душевної кризи, сублімуючись в творчому наративі письменниці.

Інверсійна композиція новели «Засуд» чи не найадекватніше працює на головну ідею твору – утвердження тріумфу життя, його безперервного відродження й продовження. Духовний катарсис, який у зв'язку з новим вітальним світовідчуттям герой твору переживає тепер, корелює з його танатологічним минулим, що сюжетно конструюється через модус спомину чоловіка. Фактично, увесь сюжет новели «Засуд» – це стенограма філософських рефлексій чоловіка, терзання душі, внутрішнє боротьба життєвих мотивів та вартощів. Хронологічно неозначена ретроспективна призма розгортає сюжет минулого сім'ї, окресленого не конкретними темпоральними знаками, а поданого крізь перцепцію душевно-психологічних й емоційних візій чоловіка, марковане пам'яттю його пережитих вражень, маскулінної чуттєвості: *«А за ним западала якась бездонна пропасть, чорна, темна пространъ, без границь і краю. Як довго він в ній пробував? Була се вічність, літа, місяці, чи дні? Надармо питався пам'яти, вона пригадувала єму лиш одно: тяжкий біль, пусту тяжку самоту»* [2, № 27].

Конденсації наростаючої емоційної напруги сприяє інтер'єрна локалізація твору: *«велика, темна кімната»* – кут – ліжко, на якому *«серед розкиненого білля лежала молода жінка» й «опертим на поруче постелі»* стояв її чоловік. Обидвоє – в очікуванні лікарського вердикту, артикуляція якого, по суті, стає зав'язкою цього нединамічного сюжету, а, з іншого боку, по-своєму тестує кожного з подружжя*: «"Уратована, – шепнув по хвили. Дитина мусіла упасти жертвою матери, але другий такий случай убив би єї, батьківське щастє не для вас, бо тогди не було би вже ратунку»* 2, № 27]. Табу на дитину, нездатність реалізації репродуктивної функції жінки прирікає сім'ю не лише на трагедію бездітности, а й на духовну розірваність й кризу подружжя. Щоб осягнути справжню ціну «батьківського щастя» герой зазнає складного психологічного сум'яття, переходить процеси внутрішньої боротьби й контрастних розмислів. Аксіологічна еволюція в душі чоловіка випробовує його свідомість, розполовинену між батьківством і сексуальністю врешті аж до осягнення смислу життя заради нового життя.

Спочатку в героєві виразно прострумовує егоїстичний фізіологічний інстинкт, гіпертрофована маскулінна чуттєвість. Він вітав лікарський успіх урятування дружини хоч би ціною власної ненародженої дитини. Природний чуттєво-еротичний потяг, попри загрозливий лікарський вердикт, зрештою перемагає знову, зазнаючи найвищої екзальтації у фізичному зближенні: *«Аж кинуло жаром. Піднеслася филя потужного елементу, заграла у нутрі нічим непереперта сила життя для життя, що рве, уносить, поривае. Життя прояснилося у своїй найбільші потузі, сповнило найвисшу свою ціль: вічного відродження, буття, відновлення»* [2, № 27]. Втім солодкий момент тілесних утіх обернувся фатальним почином родинного нещастя, болісним очікуванням смерті коханої жінки, зрештою

складних внутрішніх мук чоловічого сумління. Трагедію передчуття кінця, фаталізм смерті майстерно передано в акті невербальної комунікації подружжя: *«зрозумілися без слів».*

В образній проекції твору вітаїстичним знаком подружньої любові, тихої сімейної ідилії, гармонії тілесного й духовного, сакрального сяйва є химерний світ рослинних орнаментів, що його утворила на віконному шклі зимова паморозь: *«Шиби вікон єго кімнати вкривали хрустальні гаї, галузє і цвіти, а кождий листок, кожда галузка дрожала блиском промінного сонця, обсипана тисячами заморожених брилянтів»* [2, № 27]. Краса зимових садів на вікнах після трагічної звістки мимоволі зникає, містично трансформуючись у символічні некрообрази: *«Буйне кришталеве листє змінилося в хрести, цвинтарі, могили з нахиленими плачучими березами»* [2, № 27].

Редукція подієвого сюжету твору компенсована актуалізацією внутрішньо-психологічного буття чоловіка. Інтенсифікуючи глибинні процеси позасвідомості героя, Кобринська вдається до цікавого прийому хронологічної інверсії, часопросторової проекції, коли персонаж опиняється за лаштунками свого реального буття. Візії трагічного майбутнього, яке герой переживає як теперішнє, збурюють у його свідомості картини безрадісного вдівецького існування: *«Усе вокруг него перемінилося, будьтоби переставилося. Він уже не має жінки, а жиє сам оден у пустій хаті. Все те, що становило конечну обставу єго життя, було тепер злишне, часове, якби позичене, було наче мертвецьким покривалом хвилевого гостя в єго пустини, маною привидом з мертвецько-живими очима»* [2, № 30].

Фатальність подружньої трагедії, накликана «варварським правом природи», стає грізним «засудом» міфологічної богині Немезіди (у грецькій міфології богиня людської долі, охоронниця суспільного порядку й уособлення кари богів), яка покарала сім'ю за загублене дитяче життя: *«Грізна Немезіс не дарувала свого. Житє матери убило житє дитини, тепер дитина уб'є матір, право пімсти так незмінне, як те, що наслідком ушкодження органічних функцій мусить бути смерть. Безпощадна богиня видала засуд, приліпила страшним клеймом на чолі дорогої людини, вжерлася лютою розпукою в єго мозок, шарпає і мучить єго душу»* [2, № 30]. Образ мстивої богині зазнає у свідомості героя фемінних метаморфоз: його душа перебуває то *«в обіймах грубої матерії, що святкувала над ним своє пановане»*, то *«строгої богині, опертої о колеса чорної потуги»*, незворушно тримаючи «єго духа в темряві», то *«чорної змори, що дусила єго грудь»*. З іншого боку, Немезіда – це символ власного чоловічого сумління, фантом «тяжкої покути його душі», «засуд», що відбувається в його свідомості через болісне зрозуміння власної причетності до смерті ненародженої дитини: *«Сталося. Виновник засуджений на вічну самоту»* [2, № 30]. «Засуд» на довічну самоту – найбільше екзистенційне випробування для героя, яке породжує його внутрішню конфліктність, рефлексування про пошук власної самототожності, самозаглиблення – ключовий вислід філософії екзистенціалістів (М. Гайдеггера, А. Камю, Ж.-П. Сартра, К. Ясперса, С. К'єркегора).

В імагологічній тканині твору акт внутрішньої самотності персонажа найдекватніше передано через топос дому в його різноманітних часопросторових і образно-семантичних трансформаціях. Настрій сімейної інтимності, духовної та фізичної гармонії подружжя асоційовано з тихою затишною кімнатою. Згодом дім з ідилічного прихистку кохання трансформується в келію аскета, є виключно маскулінним простором («пуста монаша келія вдівця» з голими вузькими стінами, «добровільна в'язниця»), коли герой-візіонер уявляє своє безрадісне вдівецьке

існування. Врешті топос дому стає для нього екзистенційною самолокалізацією в потоці життя.

Жіночий сміх своячки, що, «ніби пісня жайворонка», несподівано продерся до дна душі у чоловічих візіях, знову відроджує його біологічний інстинкт, збуджує природну чуттєвість аж до еротичного потягу, виявів хтивого еросу. У цьому творі екзистенційні переживання героя, сповнені дуалізму плотського й духовного, найадекватніше передають мислительні ідеї «філософії життя», яка конституювала «уявлення про вищу єдність духу і плоті», коли «любовний порив, що є породженням пориву життєвого, забезпечує внутрішню динаміку людського буття, перспективну його орієнтацію» [6, с. 327]. Представники цієї течії (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон) в центр філософської проблематики ставили людину, феномен людського життя в усіх його виявах як інтуїтивно осягнену сутність людського існування. Людина позиціонувалась як земна біологічна істота з волею, інстинктами, стражданнями і духовними пориваннями.

У парадигмі цього новітнього вітаїстичного світовідчуття, «життєвого пориву» (Андре Бергсон) балансує чуттєвість героя новели. Несподівано після перейдених внутрішніх страждань він відчуває в собі нуртування вітальних вартощів, які породжують «дикі оргії його уяви»: *«Він молодий, сильний, здоров, іде відважно, ступає сміло і певно. Білі жіночі тіла витягають до него руки, блищать очи, розхиляються червоні, повні уста, филюють високі гарні груди»* [2, № 32]. У руслі ніцшеанського культу надлюдини герой Кобринської не сприймає легітимізованих приписів, що суперечать його біологічній природі, почуттям та інстинктам: *«Ставити приписи, закони – чому і кому? Морским струям, знаючим лиш оден закон: природу? Люди, їх постанови, то лушпинки, що опадають, коли зерно кільчиться. <...>. Самі накладають на себе кайдани неволі, а потому стогнуть, плачуть, напружають всі сили, щоби наложені пута розірвати.*

Малі чоловічки, заморочені власною апотеозою, рубають природі, чим самі обезсилюють себе, маліють і падуть під колеса потуги, що володіє престолом всесвіта» [2, № 32]. Законові розуму герой протиставляє ірраціональне, інтуїтивне – сферу природних бажань, вітальну активність, розкуту чуттєвість, врешті іманентні життєві вартощі, утверджуючи в своїй сутності «самодостатність вітального» (Х. Ортега-і- Гассет), відомий шопенгауерівський волюнтаризм, заснований на феномені волі як іманентного стану бажання, хотіння, потягу. Відтак з онтологічним синонімом ніцшеанського «права сили життя» в творі Кобринської кореспондує інший вітально-семантичний символ, абсолютна константа, яка аглютинує в собі всі інші сенси – «потуга життя», яка «володіє престолом всесвіта». *«Потуга життя, велика невичерпана сила, що ніколи не пропадає, лиш перетворуєсь, зміняє, не тратить на дійсности, а лиш инші приберає форми»* [2, № 32].

Сміх спокусливої своячки, її гарні жіночі принади оживили в чоловікові нестримне бажання продовження життя, дарма що звичаєві устої забороняли статеві стосунки між кревними родичами, а суспільна мораль засуджувала позашлюбні зв’язки. Чоловіча перцепція звабливої тілесності своячки з виразним домінуванням тілесності зводиться до позиціонування її як фізично здорового біологічного партнера: *«Своячка так гарно сміється, має такі гарні очи, така свіжа, здорова! І дивно єму стало, що він того давнійше зовсім якби не бачив і інавіть не знає, як вони собі свої»* [2, № 32]. І навіть звичаєві табу не здатні спинити екзальтований вітаїстичний порив чоловіка: *«Законна жінка? Ха, ха, ха! Як смішно виглядав сам перед собою з такими поняттями! Оден є закон на світі: житє!»* [2, № 32]. Цими словами герой виповідає власне вітальне кредо.

Несподівано на тлі цих життєствердних ідей у підсвідомості героя виринув образ його реального буття – постать хворої, приреченої на смерть дружини: *«Перед ним станула утла жіноча стать, що навіть натільки не має сили, щоби виповнити вложені на неї природою обов'язки».* Герой відчув, що його душа нерозривно зв'язана з цією людиною. Сутність такого латентного зв'язку заснована на духовній спорідненості чоловіка і дружини, особливій формі подружньої емпатії, генетичної вкоріненості у сім'ї: *«Чув, що щось незвичайне в'яже єго з істнованям тої людини, вічне, нерозірване. Надармо силував пам'ять, мучив мозок, щоби пригадати собі, коли вони були собі зовсім чужі, жили без себе, але того якраз не міг собі уявити. Противно, виділось єму, що вони ніколи не були собі чужі, далекі, а були лиш відбитком, рефлексом якогось одного, ніколи неподільного істнованя»* [2, № 32]. Природа іманентного духовного зв'язку між подружжям конституйована сакральною ідеєю, сутністю шлюбу як благословенного дуального союзу, регламентованого євангельським імперативом. За народними уявленнями, шлюбний зв'язок має тривати навіть тоді, коли хтось із подружжя відходить у вічність. Власне цей візійний образ дружини, післанця з реального буття героя, мовби спиняє екзальтовану чуттєвість чоловіка, повертаючи його свідомість до осягнення вищих цінностей.

Несподіваною розв'язкою твору, а відтак трансформацією внутрішньо-психологічного сюжету в подієвий є акт зняття життєвої покути, фатального «засуду»: *«Наступила рішуча хвиля. Страшний засуд, що громовою хмарою висів над єго головою і грозив ударом, розплився в филях неожиданного щастя.*

Засуд не був виконаний. Жінка уратована, надгороджена новим житєм. Клеймо смерти спало з єї чола, очи блищали щастєм і вдоволенєм без тіни пам'яти перебутих тяжких хвиль» [2, № 32].

Проте героєві важко збагнути цей новий вимір щастя, його психіка ще перебуває у стані фрустрації, оскільки не сталося найголовнішого – від грізного «засуду» не звільнено його гріховну душу: *«Строга богиня, оперта о колеса чорної потуги, тримала все ще єго духа в темряві»* [2, № 32]. Акт духовного катарсису героя як символічне подолання темряви сонячним світлом сакралізує вітальний сміх нового життя: *«Аж нараз живий усміх дитини, блиснув ясним сонця промінєм і розбив грубу тьму тяжкої покути єго душі».*

Цією фразою письменниця завершує твір. Насправді логіка фіналу, екзистенційного висліду авторської інтенції закладена в початкові твору, який побудовано як антитезу до аксіологічних аргументів подружжя. Дружина, врятована від смерті й наділена новим життям, водночас стривожена, що за щастя материнства заплатила втратою сімейної любові: *« – Ні! Ти вже більше не любиш мене. Страшний засуд, що спав був на мене убив твою любов, убив батьківські почування. Чорний демон став між нами і розділив на все, убив наше щастя ясне, погідне, як усміх нашої дитини, чудової, весняної цвітини нашої любови»* [2, № 27]. По суті, відбувся новий виток взаємин подружжя, поки що не здатного переакцентувати свої почуття з дуальної еротичної любові в любов батьківську. Духовний світ героя, що балансував поміж амбівалентними аксіологічнимим вимірами, долаючи гіпертрофованну маскулінну чуттєвість, врешті викристалізовується сакральною якістю шлюбу, в якому чоловік і дружина стають «рефлексом якогось одного, ніколи неподільного істнування». Подружжя наділене найбільшою ласкою батьківства, досягаючи найвищої духовної еманації в своїй дитині. Збентежений чоловік аж тепер усвідомив ціну нового життя, якому дала початок їхня подружня взаємність. І цей новий вияв щастя полягає у тріумфі життя як головної аксіологічної вартості, вітальної континуумності: *«Життя*

прояснилося у своїй найбільшій потузі, сповнило найвисшу свою ціль: вічного відродження, буття, відновлення» [2, № 32]. Це та істина, до якої він йшов ціною власних душевних борінь, долаючи сумніви і страждання. Апофеоз життя й екзальтовану вітальну настроєвість представлено за допомогою улюбленого антитетичного прийому письменниці – символічної перемоги світла життя над темрявою смерті й духовною темнотою, коли «темряву духа», «тьму тяжкої покути душі» долає «живий усміх дитини, що блиснув ясним сонцем». Осяяння вітальністю зазнає й внутрішня сутність чоловіка: *«З душі єго спали якісь мраки, блиснуло сонце, облило золотим, яним промінєм і огріло ціле єго єство.*

І виділося єму, що будьтоби видобувся з якоїсь пітьми, пробудив з летаргічного сну. Стрінув своє давно десь полишене житє, узрів єго красу, почув єго втіху» [2, № 27]. Це вже абсолютно інший вимір життя, осмислення його сенсовності у космічно-метафізичному вияві. Дитина – як плід взаємної любові – стає апофеозом вітально-аксіологічних інтенцій героя, образом сублімованого еросу, тобто тієї найвищої концентрації життєствердної чуттєвості, яка виявляється в народженні нового. Це «чудова, весняна цвітина нашої любови», «пташка, що зривається до лету», личко, що яснить «усміхом радости життя, блиском єще неприбитої втіхи істнования».

Висновки і перспективи. Концептуальні засади «філософії життя» виявляються в ейдологічній тканині цього твору. Авторка вдало експлікує пафос долі, залежність людського життя від фатуму (конкретно – грізного засуду богині Немезіди), наснажує твір трагічними екзистенційними мотивами. Образ «човна», що пливе по океані життя – це проживання сім'ї, що, мов той човен, зазнає найнесподіваніших, найприкріших потрясінь, повсякчас бореться з життєвою стихією. Вектор його курсу залежить від сейсмічності життєвого океану, він – то «тихий, спокійний, як погідна сонячна днина», або здіймаючись на хвилях життєвих незгод, не раз опиняється перед загрозою крушіння.

Неабияким художньо-психологічним потенціалом твору є техніка фізіогномічного портретотворення в гендерній проекції. Візуальні образи жінки та чоловіка художньо довершують поетикальну парадигму цього тексту. Вона – «молода жінка» з «гарними голубими очима», з яких промовляє «глубокий жаль і смуток» – лейтмотивний еквівалент цієї жертовної жіночої ролі в сюжеті твору, доповнений ще й її фізіологічною утлістю*: «бліда і безкровна», «дрібне личко», «очі сильно підкроєні синими підковами», «ціла стать хилилася, як зломана лелія».* Латентну емоційність чоловіка видають деталі його маскулінної фізіогноміки: *«Якийсь переймаючий біль шарпнув мускулами лиця мущини. По чолі пересунулася хмара тяжкого смутку. Нервно протягнув руки і сильно пригорнув до себе молоду жінку»* [2, № 27]. Виявом найвищої чоловічої психоемоційності, що оприявнює момент духовного осяяння є плач героя, який означує не внутрішню слабкість чи інфантильність, а свідчить про важливий життєвий урок прозріння, осягнення щастя батьківства й нового виміру подружньої любові.

Властиво, фінальна катарсисна ідея твору – зняття «тяжкої покути єго душі», що відбулося з народженням дитини – має реальне психобіографічне підґрунтя в житті самої Кобринської. Туга за нереалізованим материнством стала особистою «тяжкою покутою» в душі письменниці на схилі літ, зрефлексованою в ряді її психонастроєвих новел. Свої одкровення про «тугу за материнством» Кобринська інтимно ословлювала Ользі Дучимінській, жінці, що стала її духовною спільницею й сердечною повірницею у смеркальні роки: *«Одної розкоші я не зазнала в життю: материнства. І тепер на старі роки, я відчуваю цю тугу по дитині*

<…>. Скільки щастя може дати материнство! Але в себе – я мусіла посвятити, ради загального добра! Для переведення своєї ідеї в життя – я виріклася того щастя, що дає материнство! <...> І ця туга за материнством не лишала Її до смерти!» [1, с. 6].

Вочевидь, конфліктування з власними життєвими устоями, переоцінка багатьох з них на схилі літ, самозаглиблення й сповідальність посилювали творчі імпульси Кобринської до творення рефлексійного, філософськи наснаженого, духовно самопережитого й життєво зглибленого тексту, в котрому дедалі частіше інкарнується особиста автопсихопроекція письменниці.

Список використаних джерел

1. Дучимінська О. Мої спомини про Наталію Кобринську /О.О. Дучимінська // Жіноча доля. – 1934. – 15 червня–1 липня. – Ч. 12–13. – С. 3–7.
2. Кобринська Н. Засуд /Наталія Кобринська //Діло. – № 27. – 6/19 лют.; № 30. – 9/22 лют.; № 32. – 13/26 лют.
3. Кобринська Н. Ніцшеанські мотиви /Наталія Кобринська з Озаркевичів // Діло. – 1907. – № 127. – 20 червн.; № 128. – 21 червн.
4. Кріль К. Листування Н. Кобринської з Нечуєм-Левицьким та Борисом Грінченком / Кріль К. А. // Українське літературознавство. – 1970. – Вип. 10. – С. 120–128.
5. Легкий М. Проза Наталії Кобринської (ідейно-естетична еволюція й поетика) / Микола Легкий// Українське літературознавство. – 2012. – Вип. 75. – С. 95–115
6. Мазур Л. Дух і плоть : Філософія життя та проблема людської тілесності : Монографія / Леонід Мазур. – Львів, 2003.
7. Наша доля. Збірник праць ріжних авторів. Видає Наталія Кобринська. – Стрий, 1893. – Кн. 1. – С. 68–78.
8. Ортега-і-Гасет Х. Тема нашої доби / Перекл. В. Сахно // Хосе Ортега-і-Гасет. Вибрані твори. – К.: Основи, 1994. – С. 315–369.

References

1. Duchyminska O. (1934) Moi spomyny pro Nataliiu Kobrynsku [My memories of Nataliia Kobrynska]. Zhinocha dolia, 12–13, 3–7.
2. Kobrynska N. Zasud [The verdict]. Dilo, 27, 30, 32.
3. Kobrynska N. (1907) Nitssheanski motyvy [The Nietzschean motives]. Dilo, 127, 128. – 21.
4. Kril K. (1970) Lystuvannia N. Kobrynskoi z Nechuiem-Levytskym ta Borysom Hrinchenkom [Correspondence by N. Kobrynska with Nechui-Levytskyi and Borys Hrinchenko] Ukrainske literaturoznavstvo, 10, 120–128.
5. Lehkyi M. (2012) Proza Natalii Kobrynskoi (ideino-estetychna evoliutsiia i poetyka) [Prose by Nataliia Kobrynska (ideological and aesthetical evolution and poetics)] Ukrainske literaturoznavstvo, 75, 95–115.
6. Mazur L. (2003) Dukh i plot: Filosofiia zhyttia ta problema liudskoi tilesnosti [Spirit and flesh: philosophy of life and the problem of human physicality]. Lviv, 380.
7. Nasha dolia. Zbirnyk prats rizhnykh avtoriv. Vydaie Nataliia Kobrynska (1893) [Our fate. Collection of different authors works. Issues by Natalia Kobrynska]. Stryi, V. 1, 68–78.
8. Orteha-i-Haset Kh. (1994) Tema nashoi doby [The theme of our times in Jose Ortega y Gasset. Selected works]. Kyiv: Osnovy, 315–369.

«ПОТУГА, КОТОРАЯ ВЛАДЕЕТ ПРЕСТОЛОМ МИРА» (ВИТАЛЬНАЯ АКСИОЛОГИЯ И ПОЭТИКА НОВЕЛЛЫ НАТАЛЬИ КОБРИНСКОЙ «ЗАСУД»)

А. И. Швец

Аннотация. *В статье проанализирована поэтика художественного психологизма малоизвестной новеллы Н. Кобринской «Засуд» с точки зрения характеростроения, стилевых проявлений, авторской интенциональности в исследовании феноменов подсознательности. Осмыслено автопсихографический генезис этого произведения и идейно-эстетические его параллели с мировоззренческой концепцией «философии жизни».*

Ключевые слова: *витаизм, аксиология, маскулинная чувственность, «философия жизни», поэтика, катарсис*

«POWER THAT POSSESSES THE THRONE OF THE WORLD» (VITAL AXIOLOGY AND POETICS OF NATALIA KOBRYNSKA'S NOVEL «VERDICT»)

A. I. Shvets

Abstract. *The article analyses poetics of artistic psychologism of a little-known Natalia Kobrynska's novel «Verdict» in terms of character-making, stylistic expressions, the author's intention in research of the phenomenon of subconsciousness. The article comprehends auto-psychological and graphic genesis of this work and its ideological and aesthetic parallels with the ideological concept of «philosophy of life».*

Introduction. Nietzsche's philosophy became the foundation of philosophical discourse of modernity, main features of which were ecstatic vitality, pleasure, emotional enthusiasm, appreciation of life, vitality submission of mind. During the time of modern outlook , the creative thinking of Natalia Kobrynska was transformed too. She was also fond of the Nietzsche's philosophy , which was fashionable by that time, she effectively embodied its principles in her modernist texts. For her works of that period was peculiar reflexion, yearning for mystical symbolism, pronounced individualism, vitalism, the motives of sadness, loneliness and suffering. One of the work of this paradigm is the little-known Kobrynska's story «Condemn», published in 1906 in the newspaper «Dilo». But this work has not yet become a subject of fully literary analysis. Novella «Condemn» was very liked by writer herself , and she considered it as significant for her other, modernist phase of her life. In this respect it is important to analyze in detail the text in various ways as an expression of the evolution of creative thinking, stylistic trends of the writer, and on the other hand, as an expression of complex soul contradictions, dramatic reflections and life values in the mind of the author herself.

Purpose. Holistic analysis of the poetics of artistic psychologism of little-known Kobrynska's novel «Condemn» in terms of character, stylistic features,expression of phenomena of non consciousness, gender psychology, presentative paradigm.Comprehend the authorial and psychographic genesis of this work and its ideological and aesthetic parallels with the ideological concept of «philosophy of life».

Methods. First analysis of novel «Condemn» was made in 2012 in an article Mykola Lehkyy in the context of the general characteristics of prose Natalia Kobrynska , though specifically this work has not been studied. The main methods: psychoanalytical, receptive, gender, biographical, hermeneutic.

Results. Internal psychological plot of this work was inspired by biographical reality of that time, stressful experiences and situation of despair that Kobrynska suffered with the loss of both parents – in 1903 – her father, and for 11 months - and mother. Her unsuccessful removal to Lviv in 1904, and then dramatic return to Bolekhiv, rupture with the community, loneliness, moods frustration of life and longing for the lost motherhood were symptoms of a deep spiritual crisis of the writer. Those symptoms itself were found in

her artistic narrative. The main idea of the work - strengthening the triumph of life, its continuous revival and continuation. In fact, the whole plot of the novella «Condemn» – a transcript of philosophical reflections of man who undergone complex psychological anxiety, passed processes of internal struggle and contrasting thoughts and desires to understand the true value of «parental happiness». Axiological evolution in the soul of man tests his mind, which is divided between parenthood and sexuality and which is completed the comprehension of the meaning of life for a new life. Ontological synonymous with the phrase Nietzsche – «right life force» – is similar to «strength of life» – vitality symbol, absolute constant, which links in itself all other meanings in Kobrynska's work.

Logic final of novel completes the existential nature of the entire text. The couple endowed with the greatest tenderness of the parenthood, reaching the highest spiritual emanations in their child. And this new expression of happiness is the triumph of life as the main axiological value, vital infinity.

Conceptual framework «philosophy of life» are also in imaginative paradigm of this work. The author successfully used pathos of destiny , the dependence of human life from fate (terrible condemnation of the goddess Nemesis) , also inspired her work with tragic existential motifs, states of consciousness.

Poetics of a work is originally represented by the symbolic image of a boat, floating on the ocean of life – a family residence, which, like a boat, is undergoing the most unexpected, most offensive turmoil, constantly struggles with the vital element. There are an interesting interior localization work and various bizarre transformation of a topos of the home, which play role as scenical and psychological markers - cozy room – widower's cave – prison. Kobrynska interestingly applied technique of physiognomical art of gender characteristics, creating emotional psychological portraits of women and men.

Novella «Condemn» marked the transformation of literary techniques of Kobrynska and found the typical characteristics of her prose of modernist period: reflexion, confessionality, philosophy, consciousness, ambivalent outlook, expressive biography and psychology of the writer.

Keywords: *vitalism, axiology, masculine sensuality, «philosophy of life», poetics, catharsis*

УДК 821.161.2-3-93.09"18/19"І.Франко:305-053.2

МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ МАСКУЛІННОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ФРАНКОВИХ ТВОРАХ ПРО ДІТЕЙ

К. М. ШМЕГА, аспірантка* відділу франкознавства,
Інститут Івана Франка НАН України
(м. Львів)
E-mail: kshmeha@gmail.com

Анотація. *У статті проаналізовано прозу Івана Франка про дітей та встановлено її ґендерні особливості. Особливу увагу зосереджено на специфіці понять «ідентичність» та «маскулінна ідентичність» у їхньому зв'язку зі соціальним середовищем. На прикладі хлопчиків-персонажів творів Франка проілюстровано вплив середовища на набування рис маскулінності. Встановлено закономірності поведінки дитячих персонажів у селі та в місті, на вулиці та в сім'ї, у школі. Досліджено специфіку «хлоп'ячих гуртів» та майстерність Франка у*

* Науковий керівник – канд. філол. наук, старший науковий співробітник Інституту Івана Франка НАН України Швець А. І.

© К. М. Шмега, 2016

зображенні їхньої внутрішньої структури. Звернено увагу на чоловічі образи батька та наставника. Досліджено виховний вплив учителя та роль школи на становлення особистості хлопця. На основі аналізу та порівняння дитячих образів у різних творах Франка вдалося встановити, що домінантною у них є саме маскулінна модель поведінки, а пріоритетними ознаками, які формують їхню маскулінність є активна життєва позиція і тяга до знань.

Ключові слова: *хлопчики-персонажі, маскулінність, ідентичність, соціальна система, проза Івана Франка*

Актуальність. Прозовий арсенал Івана Франка − це різножанрова та різностилева література для дорослих і дітей. Тема дорослішання хлопчиків-персонажів та становлення їхньої ґендерної ідентичності присутня як у «дорослих», так і в «дитячих» творах автора, адже світ дитинства у них передано, у більшості випадків, саме крізь призму свідомості хлопчиків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Франкознаці неодноразово зверталися до «дитячих» творів Франка у своїх дослідженнях. Так тему психологізму у Франкових творах про дітей досліджувала Валентина Васюник, Франка як теоретика і практика дитячої літератури розглядала у своїй роботі Віра Гуменна, модель дитячого світу аналізувала Алла Швець, про мову дитячих творів письменника писала Маргарита Кравченко, у низці праць звернено увагу на педагогічні ідеї Франка. Кожна із цих публікацій зачіпає певну тематичну грань, оминаючи, проте, тему ґендеру.

Метою статті є проаналізувати прозу Івана Франка про хлопчиків та встановити специфіку моделей формування їхньої маскулінної ідентичності у різнорідному середовищі.

Методи. У процесі дослідження застосовано такі методи: аналіз, синтез, порівняльний, узагальнення, систематизація.

Результати. Ґендерна ідентичність – одна із п’яти форм рольової ідентичності людини (поряд з етнічною, політичною, професійною та ідентичністю членства) базова структура соціальної ідентичності, що характеризує людину з погляду її належності до чоловічої або жіночої групи, це усвідомлення себе пов'язаним із культурними визначеннями мужності й жіночності [3]. Формування ідентичності дитини починається в процесі її соціалізації – входження у світ дорослих та прийняття тих соціальних норм та ролей, які сформовані саме у дорослому світі. Дорослішання та формування особистості як представника певного ґендеру відбувається одразу в кількох середовищах. Передусім це найближче оточення людини, також елементи соціального середовища, до яких індивід безпосередньо не належить, але які впливають на нього, наприклад, адміністрація школи, міська влада, крім того – соціокультурні норми, системи соціальних уявлень та установок, норми та правила соціальної поведінки, що є характерними для певної субкультури) [11, с. 150]. Ці системи взаємодіють між собою, накладаються одна на одну та підпорядковують собі життєвий простір кожного. У тканині художнього твору подібні системи також мотивують ціннісні орієнтири персонажа, його психічний розвиток, соціальну роль та взаємини з іншими.

Маскулінність як одна зі суспільних ґендерних ролей формується у дітей обох статей, однак більш поширеною є серед хлопчиків. Діти, яким притаманна маскулінна модель розвитку, «цінують авторитет сили й незалежність поведінки, орієнтовані на високі індивідуальні досягнення, відкидають жіночі компанії» [9]. Для них важливою є роль лідера, визнання власної правоти. У персонажів-

хлопчиків прози Івана Франка домінантною є саме маскулінна модель, за винятком кількох персонажів, які тяжіють до фемінності. Дорослішання хлопчиків та формування їхньої ідентичності Франко зображує у таких соціальних системах:

1. Село й місто як специфічні форми організації простору і життя.
2. Вулиця як «кодифікатор» законів хлоп'яцтва.
3. Дім як мікросвіт.
4. Школа як розширене соціальне коло.

У творах Франка кожна із цих систем може функціонувати як самостійно, так і в сукупності з іншими. Соціальне, культурне, етнічне різноманіття Франкових персонажів об'єднує їхня локація –місто чи село, з якою пов'язаний побут та спосіб життя. Дитячий характер ще більшою мірою перебуває під впливом міського або сільського середовища, адже діти засвоюють норми поведінки набагато швидше від дорослих і легше адаптуються до нових умов. Разом з тим, дослідники дитячої психології наголошують на відмінностях у сприйнятті та поведінці сільських та міських дітей. Зокрема такі науковці як П. Лесграфт та Е. Мейман підкреслюють, що в сільському середовищі в дитини зароджується більший інтерес до знань, розвивається пам'ять та любов до природи [5]. Міські діти перебувають у вужчому колі спілкування, ніж сільські, тому й не такі довірливі та альтруїстичні. Відрізняються й ґендерні ролі та погляди на нормативну поведінку мешканців села і міста.

На розрізнення «міських» та «сільських» хлопців Франко звертає увагу в автобіографічному нарисі «У столярні», у якому дорослішання восьмирічного гімназиста відтворено одразу в кількох переплетених між собою мікросистемах. Перша з них – це сім'я Кошицької та її чоловіка Гучинського, які на певний час замінили хлопцеві батька та матір. Мікросвіт «столярні», де й відбуваються основні події твору, − це лабораторія, у якій малолітній оповідач зіткнувся не лише з новим для нього столярним ремеслом, але й з новим типом сімейних стосунків, у яких «нічим не замітним» Гучинським верховодила його дружина. Вочевидь для хлопця така сімейна пара видавалась дивною поки він не зустрів ще кілька подібних сімей і не зробив висновок, що «жінки в тих родинах займають коли не верховодне, то бодай рівне становище з чоловіками…» [14, т. 21 с. 182]. Звідси – розуміння того, що патріархальний сімейний уклад не є абсолютизованим типом сімейних стосунків, а також усвідомлення тісного зв'язку між духовним життям особи та її фізичною діяльністю.

Поряд з мікросвітом столярні важливим елементом оповідання є загальний локус міста Дрогобича. Адже усе оповідання-спогад пронизане зачудуванням міському способу життя та самими містянами. Велике зацікавлення викликав й термінатор Яcько – справжній «тип міського хлопця», який ввів колишнього «несмілого та боязливого селюха» у вир «міської цивілізації». Якщо батько вчив хлопця того, що потрібно уміти в селі – «розпізнавати різні роди грибів», то Яcько розповідав про те, що знадобиться містянину: де обміняти гроші на різні «приємності», як розпізнавати час на годиннику та знайти потрібні заклади.

Український педагог Г. Ващенко наголошує на позитивному впливі села, в умовах якого в дитини формується глибина мислення, спостережливість, увага до деталей [2, с. 62]. Саме такими рисами наділений Іванко. Він не просто сприймає місто як територію, а вивчає його людське обличчя і робить висновки з побаченого. Саме спостерігаючи за міським способом життя, хлопчина помітив, що чоловіки, які займаються ремісництвом, стають «непримітними» та тихими на тлі їхніх жвавих та говірких дружин. Таке спостереження стало ще одним важливим уроком, який довів потребу в активній діяльності для того, щоб не

перетворитись в тінь своєї дружини, а зреалізуватись та маскулінно утвердитися в соціумі. У творі немає чітко висловленої позиції щодо переваг сільського та міського способу життя, натомість окремі деталі та штрихи наштовхують на думку, що місто зробило хлопчика сміливішим та позбавило комплексу меншовартості.

Якщо в попередньому творі Дрогобич як невелике периферійне місто має позитивну конотацію («загартувало» хлопця, дало поштовх до освоєння нових горизонтів), то Львів як місце дії твору «Odi profanum vulgus» – негативну, асоційовану зі сирітством, моральною деградацією і розпустою. У цьому творі доволі важко визначити основний критерій впливу на формування ідентичності Петруся – головного дитячого персонажа. Таких критеріїв щонайменше чотири: сирітство, зростання у селі, вимушене переселення до міста, потрапляння у зграю вуличних злодюжок. Автор акцентує на різкій зміні поведінки хлопця після потрапляння до Львова та усвідомлення своєї непотрібності батькові: «Пішла дитина з села, як дитина, а тепер нам привозять злодія» [14, т. 21, с.91]. Якщо у селі статус байстрюка ніяк не заважав Петрусеві (він успішно вчився у школі, де проявляв високі інтелектуальні здібності), то, залишений напризволяще у великому місті, він нарешті усвідомив свою соціальну нижчість і прийняв її. Смерть Петруся, який уже ідентифікував себе не із селом, а з містом, не з сином пана, а з волоцюгою, частиною «низької юрби», послугувала підтвердженням зіпсутості «вершків суспільства» репрезентованих його батьком Вікентієм.

Вплив міського та сільського середовища на формування маскулінності тісно пов’язаний із мікросистемами вуличне «виховання» та домашнє виховання. Найкраще цей зв’язок простежується у творах «Яндруси», «Лель і Полель» – вуличне виховання та оповіданнях «У кузні», «Малий Мирон» та «Під оборогом» – домашнє виховання.

Сюжетна лінія близнят-сиріт Владка і Начка, яка розгортається у перших чотирьох розділах роману «Лель і Полель», а також оповіданні «Яндруси» має багато спільного з історією Петруся. Позбавлені батьківської опіки, брати Калиновичі, так само як і Петрусь, шукали підтримки в компанії своїх однолітків, а відсутність батьківського виховання їм компенсувала злодійська виправка під проводом лідера Стефка. І. Кон, дослідник маскулінності хлопчиків, влучно зауважив, що «хлоп'ячі групи є більш автономними від дорослих, ніж дівчачі. У них стабільніше групове членство, причому ризиковані пригоди і порушення встановлених дорослими правил служать засобом згуртування і формування групової солідарності. Порушення “зовнішніх” правил і одночасно неухильне підпорядкування нормам власної “Ми-групи” − одна з найбільш універсальних особливостей маскулінності» [7, с. 234]. Отож, перебуваючи у мікроспільноті хлоп'ячого гурту, близнята намагалися протистояти загальним суспільним законам дорослих і в кожному з них вбачали свого ворога. Разом з тим, всупереч позірній ворожості, вибудовували взаємини у своєму середовищі взоруючи на світ дорослих. На цьому акцентує й Франко, звертаючи увагу читача на те, що вуличну зграю варто розглядати як «репрезентантів певного суспільного класу, певного людського типу» [14, т. 17, с. 294]. Назва вуличних дітей, що дала заголовок оповіданню «Яндруси» свідчить про авторський задум показати цей найнижчий стратифікаційний рівень суспільності зсередини, проникнути у світ, в якому дорослі бачать лише злодіїв, але не бачать дітей. Франко ж доводить, що ця вулична «бахурня» потребує такої ж уваги та любові як і свої, «домашні» діти. Адже саме від браку розуміння у світі дорослих ці хлопці стали опозицією йому. Тому й не вважали за великий злочин напасти на дорослого чоловіка з ножем, аби втекти під час крадіжки. Втім жорстокість, яку «яндруси» проявляли відносно

дорослих, відсутня в гурті однолітків. Навпаки – серед них панують справедливість та повага одне до одного, водночас чітко регламентована субординація. Лідери беруть на себе більше функцій і, відповідно, мають більше привілеїв. Основним авторитетом був безпосередній лідер Стефко, своєрідними замісниками якого виступали Владко з Начком, які завжди могли роздобути їжу та викрутитись із халепи. Зв'язок такого становища із формуванням маскулінності пояснює дослідниця Людмила Лушпай: «Маскулінність хлопчиків молодшого шкільного віку проявляється і формується через членство в групі, де діють правила змагальності і цінується досягнення успіху. Щоб бути мужнім, треба мати велику твердість характеру і непохитну віру у свої сили, тобто бути дуже самовпевненим. Як бачимо, ці якості є обов'язковими складовими домінантної форми маскулінності» [10]. Перебування на лідерських позиціях у хлоп'ячій групі та досвід виживання у вуличній зграї – умови дорослішання, які вплинули в подальшому на становлення братів Калиновичів як впевнених у своїх силах громадських лідерів.

Близнята засвоїли різні моделі поведінки, керуючись при цьому власними інстинктами та опираючись на свій темперамент. Владко вибрав роль «старшого брата», поводився мужньо і за вчинені пакості зносив належне йому покарання. Тоді як Начко не умів терпіти фізичного болю, тому волів відбрехатися, щоб уникнути покарання. Відповідно до суспільних експектацій саме у Владковій поведінці присутні риси маскулінного ідеалу. Адже, як зазначає американський психолог Р. Бреннон, для того, щоб претендувати на звання «справжнього чоловіка» потрібно не бути тюхтієм, прагнути до лідерства, бути сильним і не проявляти слабкості, не боятись насилля [8]. В той час як Начко під загрозою арешту починає плакати та кликати маму, Владко, «закусивши губи, почав відбиватися руками й ногами» [14, т. 17, с. 296]. Коли ж їх напівроздягнених під дощем вели до суду – намагався здаватися безтурботним, підбадьорював змерзлого Начка та наказував йому аби той не плакав. І хоча дорослі засуджували малих розбишак, саме Владкова поведінка викликала у чоловіків захоплення та схвалення: «Оце-то хлопець-молодець!.. Із цього буде дужий чоловік!». Бути дужим чоловіком – значить уміти терпіти, не скаржитись на біль та страждання. Саме такі риси засвоїв Владко змалечку. Вони були потрібні йому для виживання на вулиці й підтримки брата, якому бракувало сили духу та стійкості характеру. Суспільство з осудом ставиться до зайвої експресивності у поведінці чоловіків, до надміру емоцій та внутрішньої слабкості, а на Начкову вразливість неодноразово звертає увагу й Владко: «Начко, притиснувшись обличчям до Владкової шиї, почав стиха плакати; його теплі сльозини капали на шию брата. Владно спочатку хотів посваритися на нього, але не міг» [14, т. 17, с. 312].

І. Кон у своєму дослідженні «Хлопчик – батько чоловіка» пише про те, що хлопчик вибудовує свою маскулінність за заданими йому дуже жорсткими зразками, тому властивості дорослого чоловіка походять від властивостей хлопчика [7, с. 230]. У цій циклічній формулі відтворено взаємозв'язок двох світів, адже саме дорослі вимагають від дітей нормативної поведінки, яку самі ж і нав'язують їм. Тому реакція Владка на сльози свого брата, а також те, що й сам Начко соромиться власної емоційності («Начко сховав обличчя за плече брата, немовби соромлячись свого запалу» [14, т. 17, с. 316]) свідчить про те, що хлопці засвоїли суспільні ґендерні стереотипи та намагаються їм відповідати, навіть всупереч загальному протестові світу дорослих.

Попри безумовну важливість вуличного «виховання» та впливів середовища головну роль у процесі становлення маскулінності відіграє домашнє виховання. Тобто ті правила та закони, які функціонують у сім'ї хлопчика і які, головним чином, репрезентує батько, чия особа для хлопчика – це «певна матриця, яку дитина так чи інакше "надягне" на себе. Для хлопчика батько – джерело мудрості, хранитель традицій і цінностей» [13, с. 174]. Однак у Франка можна знайти й негативні батьківські образи, чий приклад соціальної поведінки та ціннісної ієрархії спричинив моральний занепад та деградацію дітей. Таким типом «антибатька» є «заграничний політик» Вікентій та Олекса Довбощук («Петрії і Довбощуки»). Хоча сини Довбощука, Сенько й Ленько, уже дорослі парубки, проте виросли вони під пильною батьківською опікою, яка нівелювала особу матері та її авторитет. Олекса «кермував кожним їх кроком, вів їх до злого, підсичував у них гордість і ненависть до Петрія», ворожнечу із яким, через скарби свого діда він «успадкував» від батька і, своєю чергою, «передав у спадок» і власним синам. Франко пояснює зіпсутість Ленька і Сенька успадкованим фактором, бо вони мають батькову «дику натуру», яка під його ж безпосереднім виховним впливом стала ще більш дикою.

Діаметрально протилежний батьківський образ, по-особливому світлий та дбайливий, постає у Франкових оповіданнях-спогадах «У кузні», «Малий Мирон», «Під оборогом» та «Злісний Сидір». Батькова постать мала значний вплив на становлення Франка, про що він писав у своїх спогадах та художніх творах. Як зазначає історик Я. Грицак, «непересічна особистість Якова Франка залишила відбиток на синові», саме від батька Франко успадкував потребу праці заради громади [4, с.68].

В оповіданні «Малий Мирон» відтворено різкий контраст між особами батька та матері. Адже «татуньо» ніколи не ображає Мирона, навпаки – хвалить його і підказує. Матір же не може зрозуміти своєї дитини, а його природню цікавість до навколишнього світу вважає дивацтвом та свідченням того, що дитина «не така як всі». Насправді ж «дивацтво» Мирона пов'язане зі складним етапом «п'ятирічного віку, який, за твердженням сучасних учених, є особливою віхою в житті людини. Більшість дітей-персонажів Івана Франка перебувають у цій віковій категорії. Вони ніби знаходяться на певній межі, перехід через яку символічно уособлює прощання із дитинством і входження у світ соціальний. Саме тому з точки зору "соціальної людини" ці діти "дивно" себе поводять» [6, с. 62]. Через непорозуміння з дорослими у Мирона розвивається невпевненість у собі, страх сказати якусь дурницю. Із наступного оповідання – «Під оборогом» бачимо, що постійні докори в «інакшості» не минули безслідно у свідомості дитини. Автор натякає нам, що бути самим собою хлопчик може лише на лоні природи, в компанії грибів та дерев, бо «ізмаленьку привик із усяким виявом свойого чуття ховатися від людей» [14, т. 22, с. 37]. І знову у цьому творі «татуньо» з'являється як мудрий наставник, який знаходить відповіді на усі синові запитання і дає свою просту, але таку важливу настанову: «Вчися, синку». Взоруючи на батька, Мирон тягнеться до праці, мріє освоїти ремесло: «А я, як буду великий, чи також потрафлю таке робити? – Вчися, синку, то потрафиш… От підеш до школи, будеш учитися багато-багато такого, чого я і гадкою не прибагну, то навчишся ще більшої штуки» [14, т.22, с. 38]. Батьків акцент на елітарності освіти, її перевазі над фізичною працею свідчить про розуміння едукації як дороги в життя. Оскільки «розуміння позиції батька – необхідна робота всіх синів, якщо вони хочуть коли-небудь стати чоловіками»[1, с.50], прийняття батьківських настанов щодо навчання можна вважати основою моделі маскулінності Мирона.

Спогади про батька, які Франко викладає в оповіданнях «У кузні» та «Злісний Сидір» мають багато схожих елементів, зокрема з ніжністю і любов'ю згадуються епізоди перебування малого Івася у батьковій кузні, детально описано тамтешню атмосферу. Окрім «татуня» важливе місце у спогадах автора посідають й інші чоловічі персонажі, що невипадково. Адже «для того щоб хлопчик став зрілим чоловіком, життєво необхідною є присутність інших дорослих чоловіків. Ті розповіді, які він чує, те життя, яке він спостерігає, зливаються воєдино, утворюють в підсвідомості модель того, яким він повинен стати» [15]. Особливо виразною поряд з ідеалізованою батьковою фігурою є постать кремезного чоловіка на ім'я Сидір, якого хлопчина спочатку боявся. Прете перше візуальне враження «злісного» велета швидко розвіялось тоді, коли цей велет заговорив, бо в голосі його звучали «доброта й щирість». Ще одним чоловіком, чи радше парубком, який з'являється на сторінках «Злісного Сидора» є «щирий і простодушний, мов дитина» сусідський хлопець Микола. Хоча він був старший від Івася та його товаришів, ніколи не соромився їх та не відмовляв у якійсь забаві. Цих трьох чоловіків, які зринають у дитячих спогадах Франка – батька, Сидора й Миколу об'єднує те, що вони були нетиповими сільськими «хлопами». Тобто не «прибитими й приглушеними відмолоду», а щирими, талановитими, веселої вдачі. Видається, що такими хотів бачити українських селян Франко і, називаючи себе селянським сином, мав на увазі саме таких селян.

Приділяючи значне місце у своїх спогадах домівці й батькам, Франко не обминав увагою й шкільні роки. Шкільне середовище за своєю соціальною структурою є різнорідним, оскільки, на відміну від домашнього, чи вуличного, складається як з дорослих, так і з дітей. Тому саме шкільне виховання сприяє найшвидшому засвоєнню суспільних стереотипів та норм поведінки. Дія оповідання «Отець-гуморист» відбувається у третьому класі школи отців василіян в Дрогобичі, в якому учні зіткнулись з жорстокою та деспотичною особою, яка отримала цілковиту владу над ними. «Я тут господар класу!» [14, т. 21, с. 291] − зауважив на першому ж уроці вчитель Софрон Телесницький. Впродовж усього «господарювання» третьокласники зіткнулися з численними образами, а дехто – із жорстоким побиттям. Перебування у постійному страху та щоденні покарання розвинули у дітях жорстокість. Як зауважує оповідач, «хлоп'ячі веселощі щезли», натомість забави перетворювались у бійки. Про себе ж наратор зазначає, що увесь негатив і ту агресію, яка накопичувалась у його душі, він зривав, б'ючи прутом землю і все, що на ній росло. Психологічна травма, з якою росли ці діти, могла вплинути на формування у них не лише комплексів, але й маніакальних нахилів. До того ж, своїми «жертвами» Телесницький вибирав переважно слабких та худорлявих хлопців, які під час кари плакали та кричали, не маючи сил терпіти біль. Натомість старші віком та сильніші виступали його помічниками під час покарань. А б'ючи, вчитель ще й підсміювався з тих, хто не міг мовчки лежати під різками. Таким чином у свідомості дітей формувалася низка стереотипів: про «слабаків», про дурнів, про вищість фізичної сили над інтелектом.

Процес виховання у школі соціальної, расової та фізичної нерівності Франко демонструє і в оповіданні «Schцnschrieben», у якому Мирон, син хлопського сина, зазнає не лише фізичної травми, а й психологічної, оскільки вже змалечку зіштовхується з усвідомленням власної соціальної нижчості: «якого біса тим хлопам пхатися сюди [до школи – *К. Ш.*]!» [14, т. 15, с. 90]. Як зазначає автор, така вчителева поведінка у свідомості дитини стала «першим зерном обурення», яке спонукало Мирона рости із погордою до всякого приниження, а отже сформувала у ньому антипатію до агресії та жорстокості, а також поривання до

встановлення соціальної справедливості та рівності. Чоловічі персонажі саме із такими маскулінними рисами є протагоністами «великої» прози Франка (Євген Рафалович, Андрій Тамера, Калиновичі).

Модель виховання Бориса Граба з однойменного оповідання Франка можна вважати не так шкільною, як особистісною. Адже шкільна освіта не розвивала природних талантів хлопця, вчителі сприймали здібного учня лише як «головну оздобу закладу». Натомість учитель Міхонський звернув увагу не лише на добру пам'ять Бориса, але й на його здатність самостійно мислити. Побачивши в особі Граба багато потенціалу й усвідомивши, що без вмілого спрямування він може втратитись, учитель узявся за шліфування цього «самородка» й зробив з нього «унікума» – завжди чесного, порядного, працьовитого й до «хлоп'ячих гріхів» байдужого Епамінонда. Завдяки «комплексному вихованню» Борис розвивався не лише інтелектуально, але й морально та фізично. Вчитель своєю наполегливістю і терпінням вплинув на формування із «дикого і неохайного» хлопчака чоловіка, у якому «одвертість і правдивість характеру» поєднувались з інтелектом та високою моральністю.

Варто зауважити також, що соціалізація та формування ґендеру у дитячих персонажів Франка відбувається за відсутності персонажів-дівчат. Беручи до уваги організацію тодішньої освітньої системи, не викликає подиву їхня відсутність, адже класи були одностатевими. Однак і дорослі жінки, такі як матір, Кошицька, Войцехова, баба Василиха не викликають стільки сентиментальних спогадів та прив'язаності як батько та інші чоловічі персонажі. Та й їхній авторитетний вплив на хлопців-персонажів помітно менший. Таке явище з психологічної точки зору легко пояснити явищем переходу, під час якого у віці 5-8 років «пріоритети ідентифікації зміщуються від матері до батька. Цей вибір син робить несвідомо. Внутрішній імпульс чоловічої програми розвитку виштовхує його з материнського гнізда на небезпечний місток у світ батька. До дев'ятирічного віку син серйозно ставить авторитет матері під сумнів» [15]. Через те, що Франко втратив обох батьків у ранньому віці, у своїх творах він відтворив їхні образи саме такими, якими вони були для нього в період раннього дитинства – батька авторитетним й всерозуміючим, а матір – дбайливою, але не здатною проникнути у його світ.

Висновки і перспективи. Таким чином, формування маскулінної ідентичності у «дитячих творах» Франка відбувається переважно у товаристві чоловіків, які є прикладами для наслідування, або винуватцями психологічних травм. Перебуваючи в тому чи тому середовищі, діти проходили крізь його вплив та засвоювали ті стереотипи та норми поведінки, які у ньому побутували. Дорослішання маленьких персонажів Франка відбувалося за різних обставин, як благополучних, так і непридатних для перебування (злодійські, ремісницькі, шкільні середовища, село та місто, в'язниця й вулиця). Як слушно зауважує дослідниця Т. Равчина, «І. Франко показав, що дорослі переважно підганяють розвиток дитини до чітко визначених стандартів, зразків поведінки без урахування своєрідності її психіки, потреб, набутого досвіду… нав'язування педагогами й батьками стереотипів поведінки, що відповідають їхнім очікуванням, сприяє формуванню у дитини почуття страху, неприязного або негативного ставлення до дорослих» [12, с. 959]. Тому у творах Франка так багато злочинних типів та вуличних дітей. Однак пріоритетною маскулінною рисою, яка пов'язує більшість цих персонажів, все ж є жага до знань, адже усі вони – не пересічні діти, а талановиті, з неабиякою пам'яттю та інтелектом. Хоча й таланти кожного з них по-

різному реалізуються, залежно від тієї соціальної мікро- та макросистеми, у якій вони набувають власної маскулінності.

Список використаних джерел

1. Биддалф С. Воспитать мужчину... Как? [Текст] / Стив Биддалф. – М.: Риполклассик, 2007. – 240 с.
2. Ващенко Г. Загальні методи навчання[Текст] / Григорій Ващенко. – К.: Українська Видавнича Спілка, 1997. – 441 с.
3. Горностай П. Гендерний розвиток та гендерна ідентичність особистості, особливості чоловічої та жіночої соціалізації [Текст] / П. П. Горностай // Гендерні студії: освітні перспективи. – К.: Фоліант, 2003. – С. 5-21. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://gorn.kiev.ua/publ21.htm
4. Грицак Я. Й. Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856 –1886) [Текст] / Ярослав Грицак. – К.: Критика, 2006. – 632 с.
5. Демида К. Формування соціально-психологічних особливостей людини під впливом зовнішнього середовища села та міста [Текст] / Демида К.Є. // Актуальні проблеми психології. – Т. 1. – Вип.27, 2010. – С. 128-131.
6. Капленко О. М. Типологія дитячих персонажів в оповіданнях Івана Франка[Текст] / Капленко О. М. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
7. Кон И. Мальчик – отец мужчины [Текст] / Игорь Кон. – М.: Время, 2009. – 396 с.
8. Кон И. Мужчина в меняющемся мире [Текст] / Игорь Кон. – М. : Время, 2009. – 496 с.
9. Літвінова О. В., Фокіна І. Д. Проблема формування гендерної ідентичності особистості [Текст] / Літвінова О. В., Фокіна І. Д. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/ Tippp/2010_1 /litvinova_fokina.pdf
10. Лушпай Л. Поняття маскулінності в дослідженнях британських вчених: педагогічний аспект [Текст] / Л. Лушпай. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://kulturolog.org.ua/publications/-p-article/345-2011-02-25-17-14-54.html
11. Москаленко В. Соціальна психологія [Текст] / В. В. Москаленко. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.
12. Равчина Т. Ідеї навчання і виховання у творчій спадщині Івана Франка [Текст] /Т. Равчина. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://institutes.lnu.edu.ua/franko/wp-content/uploads/sites/7/ivan-franko-zbirnyk-2010-t02/109Tetyana_Ravchyna.pdf
13. Фільц О., Борщевська А., Євченко Ю., Кирилюк С. Стосунки «батько – син» та їх вплив на формування «мужності» [Текст] / *Олександр Орестович Фільц, Анжела Вікторовна Борщевська, Юрій Олександрович Євченко, Сергій Сергійович Кирилюк* // Психологічне консультування і терапія. - №1-2, 2014. – С. 172-181.
14. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. [Текст] / Іван Франко. – К., 1976–1986.
15. Elium D., Elium J. Raising a Son: Parents and the Making of a Healthy Man / Don Elium, Jeanne Elium. – Published by Celestial Arts, 2004. – 344 p.

References

1. Biddalf, S. (2007) Vospitat’ muzhchinu... Kak? [Manhood]. Moskva: Ripolklassik, 240.
2. Vashchenko, H. (1997) Zahalni metody navchannia: pidruchnyk dlia pedahohiv [General teaching methods]. Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 441.

3. Hornostai, P. (2003) Hendernyi rozvytok ta henderna identychnist osobystosti, osoblyvosti cholovichoi ta zhinochoi sotsializatsii [The gender development and gender identity of male and female socialization individual features]. Henderni studii: osvitni perspektyvy. Kyiv: Foliant, 5-21.
4. Hrytsak, Ya. Y. (2006) Prorok u svoii vitchyzni. Franko ta yoho spilnota (1856 – 1886) [A Prophet in His Country. Franko and the Community (1856 –1886)]. Kyiv: Krytyka, 632.
5. Demyda, K. (2010) Formuvannia sotsialno-psykholohichnykh osoblyvostei liudyny pid vplyvom zovnishnoho seredovyshcha sela ta mista [Formation of social and psychological features of a person under the influence of the villages and towns environment]. Aktualni problemy psykholohii, V. 1, 27, 128-131.
6. Kaplenko, O. M. Typolohiia dytiachykh personazhiv v opovidanniakh Ivana Franka [Typology of children's characters in the short stories by Ivan Franko: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe
7. Kon I. (2009) Mal'chik – otets muzhchiny [Boy - men's father]. Moskva: Vremya, 396.
8. Kon I. (2009) Muzhchina v menyayushchemsya mire [A man in a changing world]. Moskva: Vremya, 496.
9. Litvinova, O. V., Fokina, I. D. Problema formuvannia hendernoi identychnosti osobystosti [The problem of the ogender identity of personality formation]: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Tippp/2010_1/litvinova_fokina.pdf
10. Lushpai, L. Poniattia maskulinnosti v doslidzhenniakh brytanskykh vchenykh: pedahohichnyi aspekt [The concept of masculinity in studies by British scientists: the pedagogical aspect: http://kulturolog.org.ua/publications/-p-article/345-2011-02-25-17-14-54.html
11. Moskalenko, V. (2008) Sotsialna psykholohiia [Social psychology]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 688.
12. Ravchyna, T. Idei navchannia i vykhovannia u tvorchii spadshchyni Ivana Franka [Ideas of teaching and education in the creative works of Ivan Franko]: http://institutes.lnu.edu.ua/franko/wp-content/uploads/sites/7/ivan-franko-zbirnyk-2010-t02/109Tetyana_Ravchyna.pdf
13. Filts, O., Borshchevska, A., Yevchenko, Yu., Kyryliuk, S. (2014) Stosunky «batko – syn» ta yikh vplyv na formuvannia «muzhnosti» [The relations «father – son» and their influence on the «manliness» formation]. Psykholohichne konsultuvannia i terapiia, 1-2, 172-181.
14. Franko, I. (1976–1986) Zibrannia tvoriv: u 50 t. [Collected works in 50 V.]. Kyiv.
15. Elium D., Elium J. (2004) Raising a Son: Parents and the Making of a Healthy Man. Published by Celestial Arts, 344.

МОДЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ МАСКУЛИННОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ИВАНА ФРАНКО О ДЕТЯХ

К. М. Шмега

Аннотация. *В статье проанализирована проза Ивана Франко о детях и установлено ее гендерные особенности. Особое внимание сосредоточено на специфике понятий «идентичность» и «маскулинная идентичность» в их связи с социальной средой. На примере мальчиков-персонажей произведений Франко проиллюстрировано влияние среды на обретение черт маскулинности. Установлены закономерности поведения детских персонажей в селе и в городе, на улице и в семье, в школе. Исследовано специфику «мальчишеских групп» и мастерство Франка в изображении их внутренней структуры. Обращено*

внимание на мужские образы отца и наставника. Исследовано воспитательное влияние учителя и роль школы на становление личности юноши. На основе анализа и сравнения детских образов в различных произведениях Франко удалось установить, что доминирующим в них является именно маскулинная модель поведения, а приоритетными признаками, которые формируют их маскулинность является активная жизненная позиция и тяга к знаниям.

Ключевые слова: *мальчики-персонажи, маскулинность, идентичность, социальная система, проза Ивана Франко*

MODELS OF MASCULINE IDENTITY FORMATION IN THE IVAN FRANKO`S WORKS ABOUT CHILDREN

K. M. Shmeha

Abstract.Introduction*. Prose works by Ivan Franko is a literature of different genres and styles for adults and children. The theme of boys-characters growing and their gender identity formation is present in both «adult» and «children» works of the author, because the world of childhood is represented in them, in most cases, in the light of boy's consciousness.*

The article aims to analyze prose by Ivan Franko about boys and establish the specific of their masculine identity formation models in a heterogeneous environment.

Results. *Masculinity as one of the social gender roles is forming in children of both sexes, but is more common among boys. Children, which have masculine model of behavior appreciate the authority of strength and independence of behavior, focused on high individual achieving, deny women's companys. The leadership role is imported for them as well as acceptance of their own right. Boys-characters by Ivan Franko have masculine model as dominant, except for a few characters who tend to femininity. Franko portrays growing of boys and forming their identity in these social systems:*

1. The village and town as specific forms of space and life.

2. Street as boyhood laws "codifier".

3. House as a microcosm.

4. School as an extended social circle.

Because Ivan Franko had lost both parents at an early age, in his works he reproduced their images exactly as they were to him during childhood. The image of father is respected and all-knowing and the image of mother is caring, but not able to enter into his world. Formation of masculine identity in a «children's works» by Franko achieves preferably in the company of men, which are examples to follow or perpetrators of psychological traumas. Being in some kind of environment, children held its influence and assimilate those stereotypes and norms of behavior that are functioning in them. Franko's children characters was under different circumstances during their growing – conductive and inauspicious (thieves, handicraft, school environment, village and city, street and prison). The dominant masculine feature, that links most of these characters is a thirst for knowledge, because all of them are not ordinary children, but gifted with a remarkable memory and intelligence. Notwithstanding the talents of each one implemented differently, depending on the social micro and macro system in which they acquire their own masculinity.

Keywords: *boy's characters, masculinity, identity, social system, the prose by Ivan Franko*

УДК 811.111

CREATIVE TECHNIQUES FOR INCREASING LISTENING COMPREHENSION SKILLS

O. V. BABENKO, PhD in Philology, Associate Professor,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)
E-mail: olena14babenko@ukr.net

Abstract. *The paper tackles the issues of increasing listening comprehension skills through creative techniques. Listening is a communicative process, in which the learners should be able to understand the verbal message, the situation and the context. According to the latest researches time spent on listening by a person in everyday life is about 45 percent of a whole number of communication time. Teachers play a significant role in building up their students' listening comprehension skills in ESL instruction. Three stages of developing listening skills are highlighted. They are pre-listening, while-listening and post-listening, but the problem is in what time proportion classroom listening activities are dedicated to exactly listening practice. Creative techniques mainly for increasing while-listening skills based on authentic resources are analyzed and described in the article.*

Keywords: *creative techniques, audio-lingual method, while-listening stage, increasing listening comprehension skills*

Introduction. Teaching listening comprehension skills in ESL instruction, like almost every other area, has evolved in leaps and bounds in recent years. In our first language, we probably aren't aware of how complex a process it is indeed. Rost M. emphasizes that listening is the most important skill for language learning because it is the most widely used language skill in everyday life [9].

Research has demonstrated that adults spend 40-50% of communication time listening; speaking 25-30%; reading 11-16%; and writing, about 9% [7].

Despite the fact that teachers have a lot of various authentic audio resources, the problem of using efficient and creative techniques is still urgent and emphasizes **the topicality** of the paper.

Analysis of resent researches and publications. Issues of teaching listening comprehension are highlighted in a number of national and foreign articles and academic textbooks. The works of Babenko O., Vakulyk I., Kharchenko S. Brown J. Cauldwell R. deal with authentic communication and formation of communicative competence [1,2,3,4,5].

Skills and strategies in ESL instruction are systematized in the researches by Field J., Lewis M., and J. Hil [6, 8].

Practical tips for increasing listening practice time are described by Kevin McCaughey [11, p. 2].

The purpose of the academic paper is to describe creative techniques mainly for increasing while-listening skills based on authentic resources.

General research **methods** are used in the article.

Results. In 2010 McCaughey, K. in Shaping the way we teach English webinar on the topic "What makes a great listening task" analyses results of the poll of 254 teachers from 40 countries on the issue what listening practice is and is not. The results are shocking. 84 percent gave the answer "any time the teacher is speaking to

© O. V. Babenko, 2016

students in English it is a listening task" [10] .To emphasize the problem of awareness of time management strategies at the lesson he resorts to his observations of a typical part of the lesson on listening comprehension in the primary school (Figure 1.)

Figure1. Segments of the listening demonstration lesson

Stages	General time	activities	time
Pre-listening	16 minutes	1.Introduction	4 minutes
		2. Riddles	3 minutes
		3.Guess the toy	9 minutes
While-listening	1minute	4.Listen to recording	1 minute
Post-listening	7 minutes	5. Check answers	1 minute
		6. Follow-up questions	6 minutes

We may conclude that while-listening activity didn't take a central part of the lesson at all. What activities provide a lot of listening activities? A "quiz" for discussion on what constitutes real listening practice can be useful as well [11, p.3].

A real listening task focuses on listening goals. Pre-listening and post- listening activities are not about that point. Objectives may concern the whole text presentation, its parts, phrases, words, elements. Listening for the sake of practice is a reasonable goal. In our article we systematized some creative listening activities. They are based on five tips:

1. Students Do During
2. See It
3. Keep It Short
4. Play It Again
5. Change It Up [11, p.2]

By creativity techniques we imply methods that encourage creative actions. They focus on a variety of aspects of creativity, including techniques for idea generation and divergent thinking, methods of re-framing problems, changes in the affective environment and so on.

So, for *the first tip* **Students do during** the following activities are typical:

Good examples of listening activities can be found on line with step by step instructions in some video resources [12].

How to Play the Simon Says Game. These listening activities help children improve their listening skills, sharpen physical coordination, and reinforce vocabulary.

Instructions

Step 1. Designate yourself to be Simon and stand about ten feet in front of the other players, facing them.

Quick Tip:

Change Simon's name to match a party theme by playing "Princess Says" or "Pirate Says."

Step 2. Give the players a command, starting with the phrase "Simon Says."

Quick Tip:

Trick the players by saying one thing but doing another. Say, "Simon Says, hop on your right leg," but hop on your left leg.

Step 3. Check the players to make sure they are doing whatever command you gave. Those who didn't follow instructions are out of the game and have to sit down.

Step 4. Give another command, but don't start with the phrase "Simon Says." Try to fool the players into following you.

Step 5. Check to see if anyone did the command. Call out any players who performed the command even though you didn't say "Simon Says." Anyone who did is out of the game and has to sit down.

Step 6. Keep playing until only one person is left. This person is the winner, and gets to be Simon in the next round.

How to Play Hot and Cold Game also focuses on refining listening skills.

It can be played indoors or out, this game helps children refine their listening skills and learn the idea of opposites.

Instructions

Step 1. Choose a Hunter Choose one player to be the Hunter, and have them leave the room or move away from the group.

Step 2. Hide a small object or prize somewhere in the space where you are playing.

Quick Tip:

Make the game easier by showing the Hunter what the object or prize is before sending them out of the room.

Step 3. Bring the Hunter back, and have them look for the object Bring the Hunter back into the playing space, and have them look for the hidden object by moving around the area.

Quick Tip:

Hide a piece of candy or a small toy that the Hunter can keep as a prize when they find the hidden object.

Step 4. Say "colder**"** when the Hunter is far from the object. Indicate to the Hunter that they are moving away from the hidden object by saying "colder." If they keep moving in the wrong direction, words that indicate degrees of cold, such as "freezing" or "icy."

Step 5. Say "hotter" when the Hunter is close to the object. Tell the Hunter that they are getting closer to the hidden object by saying "hotter." As they move closer, say "burning" or "scorching."

Step 6. End the game when the Hunter finds the object. Continue giving clues until the Hunter finds the hidden object. Keep playing the game until all of the players get a chance to hunt.

Picture dictation

The teacher reads some phrases, students draw the objects [13].

Example1.

In the middle of the picture is a big chair. Standing on the chair is a very thin woman with long legs. She is the mother, and is wearing glasses and an apron. She is scared because there is a big snake under the chair. The snake is smiling because he is going to eat the spider in front of him.

We may vary activities.

1)Marking/checking items in pictures

The teacher describes the picture, students mark items.

2) Which picture?

Students hear a description or a conversation and have to decide which picture is the 'right' one.

3) Putting pictures in order

A number of pictures are presented to the students. The aim is to arrange the pictures in the correct order according to the listening text.

4) *Completing pictures*

Having looked at the basic outline of the picture, the students are required to follow the instructions and draw in (or color) various items.

5) *Back to back dictation*

Students sit back to back to each other. They are to describe a picture to the partner.

Sound-clip dictations and *single-sentence gap fill* are also recommended [11,p.11].

The second tip **See it.**

The essence of this activity that the teacher sees exactly what is happening. This tip is applied in the mentioned above games. And cash also be illustrated some Map activities as well. We can draw some a map on the floor of the classroom or give students handouts of some maps, schemes and then give oral instructions in what direction to move. The outcome is vivid.

Whatever communication the teacher has in class it is easy to check feedback using different signal cards or instructions. They can demonstrate variability of answers.

For example,

Have you ever seen an alien or an alien spacecraft?

Figure 2. Signal cards

never	often	always	It was a UFO	A different answer
Stomp your feet	Raise your right hand	Raise left right hand	Raise your both hands	Waive your arms

A tip '**keep it short'** aims at emphasizing the fact the shorter audio/video segment the better outcomes.

Play it again tip is about doubt recommendation on playing an audio two or three times. McCaughey advises: "A better rule of thumb is to play the audio (or speak it) as many times as the students need in order to succeed" [11, p.10].

Change it up tip deals with the variety of audio and video resources for while-listening activities: recorded audios, teacher's voice, non-authentic, authentic texts, scripted, unscripted texts, native speakers or non-native speakers. They have their own advantages and disadvantages but deserve to be widely used because this exposure has a place in the real world of everyday communication.

Discussion. Thus, together with Kevin McCaughey we insist that we need more listening for the sake of listening [11, p. 12]. We need to give students while-listening practice and take advantage of the huge variety of listening texts available on the Internet. Students today are always connected to their multilingual social network and we are sure it's a great motivation to get them engaged with social media in the classroom and at home for increasing listening comprehension skills and implementing practical tips.

Список використаних джерел

1. Бабенко О. В. Використання автентичних матеріалів під час навчання англійської мови [Текст] / Бабенко О. В. // Науковий Вісник НУБіП України. Серія "Філологічні науки"/ Редкол.: С. М. Ніколаєнко, (відп.ред) та ін. – К. : Міленіум, 2016. – Вип.245. – С. 298–303.
2. Вакулик І. І. Чинники формування мовної та мовленнєвої компетенцій [Текст] / І. І. Вакулик // Науковий вісник НУБіП України. Серія "Філологічні науки"/ Редкол.: С.М. Ніколаєнко, (відп.ред) та ін. – К.: Міленіум, 2016. – Вип.186 – Ч. 1. – С.141–146.

3. Харченко С. Комунікативна компетенція як складова професійної компетентності викладача ВНЗ [Текст] / С. Харченко // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 14-16 травня 2015 р. – К. : Міленіум, 2015. – С. 176-178.
4. Brown, J. D. Authentic communication: Whyzitimportan' ta teach reduced forms? In Authentic communication [Text] / J. D. Brown //: Proceedings of the 5th Annual JALT Pan-SIG Conference, Shizuoka, Japan, 13–24. Available at : jalt.org/ pansig/2006/HTML/Brown.htm
5. Cauldwell, R. Grasping the nettle: The importance of perception work in listening comprehension. Available at: Developing Teachers.com. www. developingteachers.com/articles_tchtraining/ perception1_richard.htm
6. Field, J. Skills and strategies: Towards a new methodology for listening [Text] / J. Field // ELT Journal, 1998. – 52 (2), 110-118p.
7. Gilakjani, A., & Ahmadi, A. A study of factors affecting EFL learners' English listening comprehension and the strategies for improvement [Text] / A. Gilakjani & A. Ahmadi //Journal of Language Teaching and Research, 2011. – 2(5), 977-988p.
8. Lewis, M., and J. Hill. Practical techniques for language teaching. 2nd ed. [Text] / M. Lewis, and J. Hill. – Hove: Language Teaching Publications, 1985.
9. Rost, M. Listening in Language Learning [Text] / M. Rost. –London: Longman, 1990.
10. McCaughey, K. What makes a great listening task. Shaping the way we teach English[Text] / K. McCaughey, 2010. webinar 1.1. U.S. Department of State: Office of English Language Programs.
11. McCaughey K. Practical Tips for Increasing Listening Practice Time [Text] / K. McCaughey// English Teaching Forum. Vol. 53(1), 2015. p.2-13
12. How to Play the Simon Says Game. Available at : http://www.howcast.com/videos/258347-how-to-play-the-simon-says-game/
13. Task Listening Activity: Picture Dictation Available at : http://www.gifunet.ed.jp/kyoka/eigo/CommunicativeEnglish/ActII01%20Picture%20Dictation.htm

References

1. Babenko O.V. (2016) Vykorystannya avtentychnykh materialiv pid chas navchannya anhliys'koyi movy [Using authentic materials in E nglish language teaching]. Naukovyy Visnyk NUBiP Ukrayiny. Seriya "Filolohichni nauky"/ Redkol.: S.M. Nikolayenko, (vidp.red) ta in. – K.: Milenium, 2016. – Vyp.245– S. 298-303.
2. Vakulyk I. I. Chynnyky formuvannya movnoyi ta movlennyevoyi kompetentsiy [Factors of formation language and speech competences]. Naukovyy visnyk NUBiP Ukrayiny. Seriya "Filolohichni nauky"/ Redkol.: S.M. Nikolayenko, (vidp.red) ta in. – K.: Milenium, 2016. – Vyp.186 – Ch. 1. – S.141-146.
3. Kharchenko S. (2015) Komunikatyvna kompetentsiya yak skladova profesiynoyi kompetentnosti vykladacha VNZ [Communicative competence as a component of professional competence of university teacher] / S. Kharchenko // Rozvytok suchasnoyi osvity: teoriya, praktyka, innovatsiyi: zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kyyiv, 14-16 travnya 2015 r. – K.: Milenium, 2015. – S. 176-178.
4. Brown, J. D. (2006) Authentic communication: Whyzitimportan' ta teach reduced forms? In Authentic communication / J. D. Brown //: Proceedings of the 5th Annual JALT Pan-SIG Conference, Shizuoka, Japan, 13–24. Available at : jalt.org/ pansig HTML/Brown.htm

5. Cauldwell, R. (1998) Grasping the nettle: The importance of perception work in listening comprehension. Available at : Developing Teachers.com. www. developingteachers.com/articles_tchtraining/ perception1_richard.htm
6. Field, J. (1998) Skills and strategies: Towards a new methodology for listening . ELT Journal, 1998. – 52 (2), 110-118p.
7. Gilakjani, A., & Ahmadi, A. (2011.) A study of factors affecting EFL learners' English listening comprehension and the strategies for improvement.Journal of Language Teaching and Research, 2(5), 977-988p.
8. Lewis, M., and J. Hill. (1985) Practical techniques for language teaching. 2nd ed. Hove: Language Teaching Publications.
9. Rost, M. (1990.) Listening in Language Learning.London: Longman, 1990.
10. McCaughey, K. What makes a great listening task. Shaping the way we teach English, 2010. webinar 1.1. U.S. Department of State: Office of English Language Programs.
11. McCaughey K. (2015) Practical Tips for Increasing Listening Practice Time. English Teaching Forum. Vol. 53(1), 2015. p.2-13
12. How to Play the Simon Says Game. Available at : http://www.howcast.com/videos/258347-how-to-play-the-simon-says-game/
13. Task Listening Activity: Picture Dictation Available at : http://www.gifunet.ed.jp/kyoka/eigo/CommunicativeEnglish/ActII01%20Picture%20Dictation.htm

ТВОРЧІ ПРИЙОМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАВИЧОК АУДІЮВАННЯ

О. В. Бабенко

Анотація. *У статті розглянуто питання вдосконалення навичок аудіювання за допомогою творчих методів. Аудіювання є комунікативним процесом, в якому учні повинні зрозуміти вербальне повідомлення, ситуацію і контекст. Згідно з останніми дослідженнями, час, який людина щодня витрачає на аудіювання, становить близько 45 відсотків від загального числа часу комунікації. Вчителі відіграють значну роль у формуванні навичок аудіювання своїх учнів у процесі навчання англійської мови як другої іноземної. Виокремлюють три етапи роботи з аудіотекстом: дотекстовий, текстовий, післятекстовий. Проблема полягає в тому, в якій пропорції завдання під час прослуховування дійсно спрямовані на розвиток навичок аудіювання. У статті проаналізовано та описано творчі прийоми роботи в основному під час етапу прослуховування з опорою на автентичні ресурси.*

Ключові слова: *творчі прийоми, аудіолінгвальний метод, текстовий етап, вдосконалення навичок аудіювання*

ТВОРЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ

Е. В. Бабенко

Аннотация. *В статье рассматриваются вопросы совершенствования навыков аудирования с помощью творческих методов. Аудирование является коммуникативным процессом, в котором учащиеся должны понять вербальное сообщение, ситуацию и контекст. Согласно последним исследованиям, время, которое человек ежедневно затрачивает на аудирование, составляет около 45 процентов от общего числа времени коммуникации. Учителя играют значительную роль в формировании навыков аудирования своих учеников в процессе обучения английскому языку как второму иностранному. Выделяют три*

этапа работы с аудиотекстом: дотекстовый, текстовый, послетекстовый. Проблема заключается в том, в какой пропорции задания во время прослушивания действительно направлены на развитие навыков аудирования. В статье проанализированы и описаны творческие приемы работы в основном во время этапа прослушивания с опорой на аутентичные ресурсы.

***Ключевые слова**: творческие приемы, аудиолингвальный метод, текстовый этап, совершенствование навыков аудирования*

УДК 378.147:629

МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ПРАКТИЧНОГО КУРСУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ З ВИКОРИСТАННЯМ НОВІТНІХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

О. М. КАНІВЕЦЬ, кандидат педагогічних наук, старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: ale-ero@yandex.ru

***Анотація.** У статті проаналізовано методи викладання практичного курсу іноземної мови з використанням новітніх інформаційних технологій. Автор виділяє метод дискусійного аналізу ситуацій і метод анотаційного запису. Під методом анотаційного запису автор розуміє перегляд студентами уривків із фільму близько 10 хвилин, після чого викладач зупиняє перегляд і просить студентів коротко записати основну ідею або подію цього уривку.*

Крім того, у статті розглянуто проектні технології навчання у рамках використання новітніх інформаційних технологій.

***Ключові слова:** методи навчання, проектні технології, практичний курс основної іноземної мови, підготовка філологів іноземних мов*

Актуальність. Впровадження новітніх інформаційних технологій в навчальний процес значно активізувало пошуки нових методів викладання саме з використанням цих технологій. Не є виключенням і підготовка філологів іноземних мов, що проводиться на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній педагогіці є багато класифікацій методів і форм навчання. Це пояснюється тим, що, як багатопланові утворення, методи і форми мають багато сторін, за якими їх можна згрупувати в системи. П.Г. Лузан групує методи викладання на основі джерел знань: словесні (пояснення, дискусія, бесіда); наочні (ілюстрування, демонстрування, самостійне спостереження, досліди); практичні (вправи, лабораторний та виробничо-практичний метод, практичний показ) тощо[3]. А.П. Кондратюк виділив індивідуальну робота під керівництвом. До методів практичного навчання вчений відносить виконання виробничих завдань та роботу в умовах реального виробництва [2, с. 165-190]. В.М. Манько і В.В. Іщенко розрізняють наступні педагогічні технології: особистісно-орієнтоване навчання, розвиваюче навчання, контекстне навчання, імітаційне (ігрове) навчання, інтенсивне навчання, діалогічне навчання, модульно-рейтингове навчання, тьюторське навчання, програмоване навчання, комп'ютерне навчання, дистанційне навчання,

© О. М. Канівець,2016

проблемно-модульне навчання, проблемне навчання, проектні технології [4, с. 257].

Мета статті полягає у виявленні особливостей методів викладання практичного курсу англійської мови з урахуванням можливостей сучасних інформаційних технологій, а сааме перегляду уривків із фільму.

Методи. Для досягнення мети застосовано такі методи:аналіз, синтез,узагальнення,систематизація.

Результати. Особливе місце при підготовці філологів іноземних мов займає ***дискусія***. Саме дискусія значно активізує навчально-пізнавальну діяльність студентів, викликає інтерес, сприяє виробленню навичок і умінь аргументувати власну думку, слухати один одного, виступати в ролі критиків тощо.

Як стверджує Н.С. Журавська, за кордоном при викладанні широко застосовується метод ***аналізу ситуацій.*** На нашу думку, цей метод можна застосувати і при підготовці філологів іноземних мов, стимулюючи пізнавальну діяльність введеням в конкретну життєву ситуацію [1, с. 35].

Ще одним прогресивним методом, яким володіє зарубіжна педагогіка, є ***метод лекційних нотатків.*** Лекційні нотатки були вперше запроваджені в кінці 70-х років минулого століття у Франції. Згодом цей метод був набув світового визнання. Метод лекційних нотатків полягає в тому, що перед кожною лекцією обов'язково роздаються лекційні нотатки зі стислим викладом лекції. Від студентів вимагається приходити на лекції вже підготовленими. Деякі британські вчені вважають лекційні нотатки неефективним методом. На їх думку, студенти повинні готуватися до лекцій самостійно [8, 9].

Як правило, лекційні нотатки діляться на три колонки. В першій колонці дрібним шрифтом друкується стислий виклад лекції, другу колонку студенти при підготовці до лекції повинні заповнити самостійно. Третя колонка призначена для занотовування під час лекції. Виклад матеріалу в лекційних нотатках може бути розширеним (дається повна інформація) або стислим (даються лише графічні об'єкти: таблиці, графіки, схеми, креслення, малюнки тощо) [5,6,7].

Ми хочемо дослідити, чи можуть вищезгадані ***методи дискусії, аналізу ситуацій і лекційних нотатків*** бути взаємопов'язаними у світлі ***комп'ютерного та імітаційного (ігрового) навчання***, про які говорили В.М. Манько і В.В. Іщенко [4, с. 257]. Слід зауважити, що ми розглядаємо лише викладання практичного курсу англійської мови.

На нашу думку, дискусію краще організовувати в умовах певної ситуації, коли студенти мають різні думки. Для цього викладачу слід завчасно продумати і спланувати можливі «гострі протиріччя», але, звичайно, не доводити до відкритого конфлікту. Тобто методи дискусії і аналізу ситуацій доповнюють один одного: ситуацію краще висвітлити в дискусії, а дискусію краще за все базувати на конкретному життєвому прикладі, тобто ситуації. Ми назвемо цей метод ***«дискусійним аналізом ситуацій».***

На нашу думку, метод лекційних нотатків в світлі комп'ютерного навчання і особливостей викладання філологам в малих групах (до 15 студентів) трансформується в ***метод анотаційного запису***. Під методом ***анотаційного запису після перегляду уривку фільму*** ми розуміємо наступне. Студенти дивляться кінофільм або мультиплікаційний фільм (в НУБіП для цього є телевізори та ноутбуки) близько 10 хвилин. Потім викладач зупиняє перегляд і просить коротко записати основну ідею або подію з уривку фільму.

Об'єднання методу дискусійного аналізу ситуацій з методом анотаційного запису, може мати місце, на нашу думку, при врахуванні ***вимог імітаційного***

(ігрового) навчання. Студенти дивляться фільм протягом 10 хвилин. Потім викладач зупиняє перегляд фільму, просить студентів виділити одну або декілька ситуацій, піднятих в уривку, а потім намагається організувати дискусію. Якщо ж протилежних думок немає і дискусія неможлива, викладачу слід ставити запитання, аби пересвідчитись, чи всі студенти зрозуміли зміст уривку. Крім того, студенти можуть імітувати ролі головних героїв у дискусійно-ігровій формі. І лише після усного обговорення краще за все дати студентам завдання коротко занотувати зміст уривку.

При об'єднанні методу дискусійного аналізу ситуацій з методом анотаційного запису потрібно дотримуватися черговості, а саме спочатку обговорити, якщо можливо, то організувати дискусію, зняти проблеми розуміння переглянутого уривку фільму, перекласти всі незрозумілі слова та вирази, а вже потім дати студентам завдання занотувати основні положення та ідеї фільму, тобто зробити план. Як варіант, домашнім завданням може бути переказ фільму по написаному плану.

В.М. Манько і В.В. Іщенко також виділили ***проектні технології*** в окрему групу [4, с. 257]. В контексті піднятої нами теми, а саме методів викладання практичного курсу іноземної мови з використанням новітніх інформаційних технологій, ми також можемо звернутися до проектних технологій. В нашій ситуації це є виконання проектів з переглядом іноземних фільмів. Виконання проекту може зайняти декілька днів, тижнів або навіть місяців. Розглянемо деякі можливі варіанти проектного навчання: 1). формується одна команда, кожен член команди або підгрупа отримує практичне завдання, наприклад, написати ессе, характеризуючи того чи іншого героя фільму. Члени команди допомагають один одному. 2). формується дві команди, які отримують однакові практичні завдання, наприклад, переглянути фільм і відповісти на запитання. По завершенні виконання проекту проводиться змагання між командами. 3). метод називається «зустріччю експертів». Формується дві команди. Члени різних команд індивідуально отримують однакові завдання, наприклад, переглянути фільм і підготувати «хитрі» запитання. По завершенні виконання проекту «експерти» змагаються між собою, ставлять один одному запитання і відповідають на них.

Висновки і перспективи: Таким чином, при викладанні практичного курсу іноземної мови з використанням новітніх інформаційних технологій одними із методів є метод дискусійного аналізу ситуацій і метод анотаційного запису переглянутих уривків фільмів. Краще за все ці методи об'єднувати, тобто спочатку слід пояснити незрозумілу студентам лексику та вирази, активізувати навчально-пізнавальну діяльність через дискусію, а вже потім коротко, у вигляді плану занотувати зміст уривку.

Крім того, новітні інформаційні технології можуть активно застосовуватися в рамках проектного навчання філологів іноземних мов.

Список використаних джерел

1. Журавська Н. С. Методологія проектування інтерактивних курсів на основі європейського досвіду [Текст] : навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Н. С. Журавська. – К. : Вид.центр. НАУ, 2010. – 143 с.
2. Кондратюк А. П. Педагогика [Текст] : уч. пос. [для студ. пед. ин-тов] / А. П. Кондратюк. – К. : Вища школа, 1982. – 382 с.

3. Лузан П. Г. Методи і форми організації навчання у вищій аграрній школі [Текст] : навч. посібн. [для студ. вищ. навч. закл.] / П. Г. Лузан. – К. : Аграрна освіта, 2003. – 224 с.
4. Манько В. М. Ступенева підготовка інженерів-механіків сільськогосподарського виробництва [Текст] : монографія / В. М. Манько, В. В. Іщенко. – К. : Науково-методичний центр аграрної освіти, 2005. – 506 с.
5. Харченко С. Комунікативна компетенція як складова професійної компетентності викладача ВНЗ [Текст] / С. Харченко // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 14-16 травня 2015 р. – К. : Міленіум, 2015. – С. 176-178.
6. Bligh D. A. What's the Use of Lectures? [Text] / D. A. Bligh. – San Fransisco, 2000. – 264 p.
7. Bushby P. A. The Impact on Education [Text] / P. A. Bushby, B. C. Ward // Journal of Pedagogocal Education. – 2003. – № 10 (1). – P. 19-22.
8. Howe M. J. Student note-taking as an aid to learning [Text] / M. J. Howe. – Exeter University Teaching Services, 1977. – 151 p.
9. Isaacs G. Lecturing practices and note-taking purposes [Text] / G. Isaacs // Studies in Higher Education. – 1994. – № 19 (2). – P. 203-216.

References

1. Zhuravska, N. C. (2010) Metodologia proectuvania interactivnikh kursov na osnovi evropeyskogo dosvidu (The methodology of design of interactive courses at the basis of European experience. – K.: Vid.Tcentr. NAU. – 143 p.
2. Kondratiuk, A. P. (1982)Pedagogika: uch. pos. [dlia stud. ped. Inst.] / A. P. Kondratiuk. – K.: Visha shkola. – 382 s.
3. Lusan, P.G. (2003) Metodi i formy organizatciyi navchania: navch. posibn. [dlia stud. ped. Inst.] / P.G. Lusan. – K.: Agrarna osvita, – 224 s.
4. Manko, B. M. (2005) Stupeneva pidgotovka: monografia / B. M. Manko, B. B. Ischenko. – K.: Haukovo-metodichnie tcentr, – 506 s.
5. Kharchenko S. (2015) Komunikatyvna kompetentsiya yak skladova profesiynoyi kompetentnosti vykladacha VNZ [Communicative competence as a component of professional competence of university teacher] / S. Kharchenko // Rozvytok suchasnoyi osvity: teoriya, praktyka, innovatsiyi : zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kyyiv, 14-16 travnya 2015 r. – K. : Milenium, 2015. – S. 176-178.
6. Bligh, D. A. (2000) What's the Use of Lectures? / D. A. Bligh. – San Fransisco. – 264 p.
7. Bushby, P. A. (2003) The Impact on Education / P. A. Bushby, B. C. Ward // Journal of Pedagogocal Education. –№ 10 (1). – P. 19-22.
8. Howe M. J. Student note-taking as an aid to learning / M. J. Howe. – Exeter University Teaching Services, 1977. – 151 p.
9. Isaacs, G. (1994) Lecturing practices and note-taking purposes / G. Isaacs // Studies in Higher Education. – № 19 (2). – P. 203-216.

МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРАКТИЧЕСКОГО КУРСА ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ НОВЕЙШИХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

А.Н. Канивец

Аннотация. *В статье проанализированы методы преподавания практического курса иностранного языка с использованием новейших информационных технологий. Автор выделяет метод дискусионного анализа ситуаций и метод аннотационного записывания. Под методом аннотационного записывания автор понимает просмотр студентами отрывков фильма на протяжении 10 минут, после чего преподаватель останавливает просмотр и просит студентов кратко записать главную идею или событие этого уривка.*

Кроме того, в статье рассмотрены проектные технологии обучения в рамках использования новейших информационных технологий.

Ключевые слова: *методы обучения, проектные технологии, практический курс основного иностранного языка, подготовка филологов иностранных языков*

THE METHODS OF THE TEACHING OF THE PRACTICAL COURSE OF THE FOREIGN LANGUAGE WITH THE USE OF THE NEWEST INFORMATION TECHNOLOGIES

O. M. Kanivets

Abstract. *The purpose of the article is to research the methods of teaching the Practical course of the foreign language with the use of the newest information technologies, particularly watching films extracts.*

The most important methods of teaching the Practical course of the foreign language with the use of the newest information technologies, particularly watching films extracts, have been analysed in the article.

The author distinguishes the method of discussion analysis of the situations and the method of note-taking writing after watching film extracts. Under the last method the author understands the following. Students watch a film extract during ten minutes. Then a teacher stops watching a film extract and asks students to note in a short form the main idea or the main event of this extract.

According to the author's opinion, teachers should combine the method of discussion analysis of the situations and the method of note-taking writing after watching film extracts, but the method of note-taking writing should follow the method of discussion analysis of the situations.

Moreover, project technologies in the scopes of using the newest information technologies have been observed in the article. The author also investigates different forms of project technologies in the relations to watching film extracts. Projects can differ in form, size and time, for example, they can last several days, weeks or even months.

Keywords: *learning methods, project technologies, the Practical course of the foreign language, the training of foreign language philologists*

УДК 37.091.3:81'243

ЕВАЛЮАЦІЙНІ МЕТОДИ В НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Г. І. КАПНІНА, кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
E-mail: gitschirikowa@mail.ru
І. Б. КОРОТЯЕВА, кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
E-mail: iryna.korotiaieva@gmail.com

Анотація*. Статтю присвячено висвітленню поняття «евалюація», що є відносно новим у вітчизняній методичній науці, але тенденційним у контексті сучасного процесу викладання в навчальних закладах різного освітнього рівня, характерною для якого є поступова зміна ролі вчителя з ментора, наставника, який одноосібно приймає рішення, яким буде урок, та керує навчальним процесом на своєму занятті, на роль помічника в оволодінні новими навичками, провідника в світ знань. Евалюація є одним з можливих імпульсів для самовдосконалення, певним інструментом у професійному розвитку педагога.*

У дослідженні проаналізовано передумови для використання евалюаційних методів на уроках іноземної мови; визначено їх мету, функції, ознаки; розглянуто алгоритм проведення евалюацій, особливості обробки їх результатів. Подано приклади найуспішніших евалюаційних методів з детальним описом механізму їх реалізації на уроці іноземної мови. Намічено перспективи адаптації означеного методичного явища до реалій українського освітнього ландшафту.

Ключові слова: *евалюація; евалюаційний метод; самовдосконалення; аналіз професійної діяльності педагога; іноземні мови*

Актуальність. Стрімкі зміни в українській системі освіти спричиняють не тільки необхідність оновлення її загального змісту, а й потребу в перегляді ефективності чи доцільності використання традиційних методів та форм навчання, зокрема, у сфері іноземних мов.

Незважаючи на те, що методична палітра викладача іноземної мови є дуже різнобарвною, пошуки нових, більш раціональних методичних рішень не припиняються. Зазнають змін і вимоги до якісно організованого процесу навчання іноземних мов. У сучасних навчальних закладах мають запропонувати такий навчальний процес, який уможливіть підготовку учнів та студентів до життя у змінних умовах, сформування потреби у постійному

оновленні знань, професійному розвитку, соціальній адаптації, готовності особистості жити у новому суспільстві, спрямованому на відкритість, свободу, потребу у спілкуванні, обмін інформації, досвідом, бажання розуміти представників інших країн та співпрацювати у спільних проектах. На думку сучасних фахівців та методистів, процес навчання іноземної мови буде вважатися успішним, якщо:

– навчання розглядається як простір, де реалізуються духовні потреби та інтереси, формується досвід, відбувається самовизначення;

– його вагома частина присвячена формуванню ключових компетентностей особистості, під якими розуміють здатність діяти у життєвих ситуаціях з опорою на

© Г .І. Капніна, І. Б. Коротяєва, 2016

конкретні знання, вміння, навички, ціннісні орієнтації, власний та суспільний досвід;

– клімат на заняттях – сприятливий для навчання, учень – суб'єкт, партнер у навчально-виховному процесі;

– уроки є комунікативно орієнтованими, навчальна діяльність відбувається у формі спілкування, моделюються ситуації реального спілкування з метою мотивації іншомовного мовлення учнів.

Як бачимо, комунікативний метод, який є провідним у процесі навчання іноземних мов з кінця минулого сторіччя, є беззаперечною умовою для забезпечення успіху у вивченні англійської, німецької або будь-якої іншої мови, що не є рідною для учня. Однак, однієї тільки комунікативної спрямованості навчання сьогодні вже замало. Виникає потреба у створенні довгострокового прогнозування його результатів, яке, за умов правильної інтерпретації, забезпечить підвищення якості освіти в цілому та якості мовної освіти зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Результати досліджень провідних фахівців у галузі викладання іноземних мов І. Дячківської, О. Коваленко, С. Ніколаєвої, Л. Панової, С. Сисоєвої та ін. доводять, що на сучасному етапі розвиток методичної науки неможливий без запозичення та адаптації новітнього зарубіжного досвіду. Евалюаційні методи, що активно застосовуються у США та країнах Західної Європи, є одними з найбільш перспективних в цьому напрямку.

Ґрунтовні розробки явища «евалюація» належать зарубіжним науковцям, серед яких треба зазначити дослідження W. Meyer, M. Schacht, M. Scriven, J. Sheerens, G. Peez.

Дослідники Н. Гамуліна, Н. Єфремова, В. Загвоздкін, О. Пальмова, М. Шашкіна ретельно вивчають евалюаційні методи та адаптують їх до особливостей вітчизняного педагогічного сьогодення.

Мета.Термінологічний апарат викладача іноземної мови в останні роки значно розширився новими для української методики поняттями та явищами. Розглянути та проаналізувати одне з них, а саме поняття «евалюації», в контексті вивчення іноземних мов – мета нашого дослідження.

Методи. В процесі реалізації мети дослідження було застосовано наступні методи: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, зіставний метод, структурний метод.

Результати. Вивчення іноземних мов сьогодні не розглядається як односторонній процес, що повністю визначається і контролюється викладачем, адже в ньому беруть участь і ті, хто навчається, тому їх думка з приводу заняття, їх рефлексія на діяльність учителя або викладача є дуже важливою. Вона може стати каталізатором для подальшого професійного розвитку вчителя. Взагалі, для сучасного процесу викладання у вітчизняних навчальних закладах характерною є тенденція до поступової зміни ролі вчителя з ментора, наставника, який одноосібно приймає рішення, яким буде урок, та керує навчальним процесом на своєму занятті, на роль помічника в оволодінні новими навичками та уміннями, провідника в світ знань, ініціатора і організатора міжкультурної взаємодії.

Доказом якісних змін у відносинах учень-вчитель, студент-викладач є застосовувані у багатьох школах та вишах тижні самоврядування, коли учні або студенти на певний час займають місця керівників навчальних закладів або викладачів. У руслі цих перетворень поступово змінюється й ставлення до вчителя як до фахівця, який не має жодних недоліків і тому не потребує аналізу

та можливого коригування своєї діяльності, тим більше, з боку тих, кого він навчає.

У сучасних методологічних дискусіях все частіше розглядається питання, наскільки важливими, корисним і значущим для вчителя є аналіз уроку, який може стати імпульсом для самовдосконалення, певним інструментом у професійному розвитку. З цією метою методи та прийоми навчання, що застосовуються педагогом у викладацькій діяльності, а також їх ефективність слід регулярно перевіряти, щоб спочатку визначити переваги та недоліки, глибинно осмислити їх, а потім відкоригувати, якщо в цьому є потреба.

Тут в нагоді можуть стати евалюаційні методи, мета яких полягає в тому, щоб сприяти оптимізації навчальних програм або нововведень [7, с. 6].

Застосування численних евалюаційних методів притаманне для європейської педагогічної школи ще з останніх десятиріч минулого сторіччя. Стимулюючи покращення роботи конкретного викладача, вони сприяють позитивним змінам у загальному навчальному процесі. Тут йдеться, насамперед, не про оцінку вчителя методистами чи особами, які повинні перевіряти відповідність застосовуваних методів та форм роботи на занятті діючим нормам. Мова про так званий зворотний зв'язок (Feedback), рефлексію тих, кого навчають, на особливості роботи того, хто навчає.

Утім, не слід ототожнювати поняття «евалюація» з терміном «рефлексія» (в англомовних країнах відомий як Feedback, в німецькомовних – як Rьckmeldung). Рефлексія на занятті означає, що дві або більше особи не обов’язково у формі методично структурованого зворотного зв'язку обговорюють зміст уроку, завдання, активність учнів чи студентів з метою забезпечення взаєморозвитку як тих, кого навчають, так і тих, хто навчає [2, с. 8]. За допомогою методу рефлексії учні в кінці уроку іноземної мови згадують нове правило, нові граматичні конструкції, нові слова та вирази, тобто, осмислюють те, чого вони навчились. Педагог, у свою чергу, намагається зрозуміти, що протягом уроку йому вдалось особливо вдало, а що – не в повній мірі. Рефлексія, на відміну від евалюації, не має глобального характеру, вона направлена на аналіз окремого конкретного уроку іноземної мови. Натомість евалюація має на меті моніторинг тривалого процесу вивчення іноземної мови (тема, що вивчалась протягом кількох тижнів; навчальний місяць або семестр), що включає як активність учнів, так і діяльність учителя, а ще результати опрацювання теми чи декількох тем (граматичних, лексичних) на уроці, посильність завдань, доступність пояснення матеріалу, варіативність видів навчальної діяльності тощо.

Як показує компетентний німецький довідник **Brockhaus - Die Enzyklopädie**, в 90-х роках, коли евалюація тільки починала застосовуватись в методиці викладання іноземних мов, цей термін розглядався насамперед як аналіз та оцінка нововведення, які проводяться паралельно до основного інноваційного дослідження. У цьому випадку моніторинг ефективності та успіху застосовувався для перевірки та визначення можливості подальшого застосування моделі, що проходила перевірку [4, с. 716].

Саме в цей період стає зрозумілим, що евалюація – це міжпредметна категорія, яка може з успіхом застосовуватися і в соціальних дослідженнях, і в педагогічних науках, і зокрема в методиці. На теренах української методичної науки евалюація тільки починає залучатись у навчальний процес, однак, цей напрямок її розвитку є перспективним.

Отже, евалюація реалізується шляхом порівняння *«є»-показників* з раніше експліцитно встановленими «*має бути»-показниками* за допомогою попередньо

визначених індикаторів. Вона надає корисну і достовірну інформацію, що демонструє якість навчального процесу на певному етапі (формуюча евалюація) або по його завершенню (сумарна евалюація).

Типова ознака евалюації – це її абсолютна варіативність щодо віку опитуваних, моніторингової мети, часу, який викладач може виділити на реалізацію такого методу на уроці.

Функції евалюації:

- розуміння;
- контроль;
- задокументовування результатів;
- їх подальше удосконалення.

Як бачимо, евалюація не припиняється після аналізу результатів певного етапу навчального процесу. Коригування методів та форм роботи на уроці іноземної мови, а потім впровадження певних змін у практику – це також один з етапів евалюації.

Дані, отримані під час евалюаційної перевірки, аналізуються й систематизовано документуються, щоб її результати можна було не тільки використати у подальшій роботі, а й перевірити через певний час, чи відбулися позитивні зміни у роботі вчителя, чи підвищилися якісні показники навчання.

Евалюаційна перевірка слугує контролю діяльності викладача з ретроспективним ефектом (Чи забезпечили застосовані заходи запланований ефект?), корегування подальших дій (Як буде проходити навчання далі?) і/або осмислення дидактичних ситуацій, процесів і проблем [9].

Зазвичай евалюація включає п’ять наступних етапів:

1) визначення мети та індикаторів евалюаційного дослідження;
2) вибір евалюаційних методів;
3) проведення моніторингу та аналіз його результатів;
4) демонстрація результатів;
5) висновки для викладача та учнів [5, с. 2].

Існує багато видів евалюаційних методів, що активно застосовуються в процесі навчання іноземних мов. Кожен з яких має свої специфічні переваги та недоліки, ризики та побічні ефекти. Більшість з них є анонімними, це означає, що після того, як подібний метод було застосовано на занятті, не можна дізнатися, хто саме заповнив анкету або письмовий відгук. Розглянемо деякі з них з позиції їх потенційного подальшого використання на уроці іноземної мови.

Анкети – найбільш традиційний спосіб перевірки професійного рівня вчителя та результатів його викладацької діяльності. Можливими критеріями оцінки діяльності педагога на уроці іноземної мови є наступні чинники:

• Мій учитель ставиться до всіх учнів однаково, не виділяючи нікого.
• З моїм вчителем мені зрозуміло, що треба знати на екзамені та як формується моя оцінка.
• Оцінки, які я отримую на занятті, відповідають моїм знанням.
• Я вважаю, що уроки цього вчителя цікаві та різноманітні.
• Мій учитель пояснює нам, як матеріал його предмету пов’язаний з іншими предметами або з проблемами, що виникають у повсякденних ситуаціях.
• Мій учитель бере до уваги інтереси та уподобання учнів.
• Я відчуваю певний острах ставити запитання своєму вчителеві.
• Мій вчитель пояснює добре і зрозуміло.
• На уроці я добре готуюсь до контрольних робіт.
• Велику частину матеріалу ми опрацьовуємо на занятті самостійно.

• Уроки добре підготовлені вчителем, але атмосфера на занятті – вимушена та натягнута.
• Якщо мій учитель дає домашнє завдання, то зазвичай я можу впоратися з ним самостійно, без допомоги інших осіб.

Аналізуючи діяльність вчителя відносно таких критеріїв, учні/студенти мають наступні можливості вибору:
1 – повністю згоден;
2 – згоден у великій мірі;
3 – дане твердження, в цілому, є правильним;
4 – зустрічається рідко;
5 – не трапляється на занятті.

Слід підкреслити, що мова йде виключно про особисте враження від занять, які проводить даний викладач.

Один із цікавих і дієвих способів перевірки роботи на уроці є метод «**Це в моїй долоні**», який можна застосовувати не тільки для моніторингу роботи педагога, а й для оцінки курсу, екскурсії чи проекту. Учасники опитування отримують аркуш паперу, на якому вони зображують контур руки, а потім пишуть на кожному пальці наступне:
– Великий палець: Що було бездоганно?
– Вказівний: Що було особливо корисно для мене?
– Середній палець: Що мені не сподобалося?
– Безіменний: Як я себе відчував / Яка була атмосфера?
– Мізинець: Чого було замало / чого мені не вистачило?

Звичайно, критерії можуть бути різними, в залежності від того, який саме очікувався зворотний зв'язок від учнів.

Перевага цього методу полягає в тому, що всі учасники можуть висловити певну позицію з різних питань. Час, необхідний для реалізації завдань цього методу, становить близько 10-20 хвилин для пояснення сутності евалюаційного методу та заповнення обрисів пальців. Після того, як всі учасники моніторингу виконають завдання, аркуші з зображенням долонь спочатку можуть бути прикріплені до стіни, потім прочитані. Може відбутись також коротка розмова або тривале обговорення написаного [8]. Вже після цього вчитель може детально проаналізувати евалюації й зробити певні висновки для себе.

Для реалізації евалюаційного методу «**Яблуневе дерево**» викладачем перед початком евалюації на великому аркуші паперу схематично зображується яблуневе дерево. Учні отримують вирізані з паперу «яблука», або просто невеличкі аркуші паперу трьох кольорів: зеленого, жовтого, червоного. Упродовж десяти хвилин вони мають написати свої враження від уроків іноземної мови: на червоному яблуці – те, що особливо добре вдається вчителеві; на жовтому – те, без чого урок нічого не втратить; на зеленому (тобто несмачному, нестиглому) яблуці слід написати те, що вчитель мусить виключити з уроку.

Для школярів молодшої школи ця евалюація також доступна, але в дещо іншій формі. Тут педагог має допомогти учням визначити позитивні і негативні моменти на уроці іноземної мови: кожна гілка яблуні підписується певним етапом чи видом роботи: «фонетична зарядка», «перевірка домашнього завдання», «прослуховування діалогів» тощо. Школярі, прикріпляючи яблуко того чи іншого кольору («червоний» – дуже подобається, «жовтий» – байдуже, «зелений» – не подобається взагалі) на певну гілку дерева, віддають свій голос за той чи інший вид роботи, сигналізуючи вчителеві, над чим треба працювати.

Метод «**Шкала**» є одним з найпростіших способів отримати відгук про роботу викладача від учнів або студентів. Переваги цього методу в тому, що на підготовку його реалізації вчителеві знадобиться дуже мало часу. Достатньо аркушу паперу, на якому в довільній формі необхідно зобразити шкалу, на початку якої поставити «0», а в кінці – «10». Аудиторія класу чи групи має розподілити застосовувані викладачем форми роботи на уроці, оцінюючи їх від одного до десяти балів. Можна допомогти учням реалізувати цей евалюаційний метод, визначивши об'єкти для моніторингу. Так, вчитель іноземної мови може запропонувати такі об'єкти для аналізу: домашнє читання, діалоги для самостійного прослуховування, позакласні заходи з залученням іноземної мови, об'єм домашнього завдання, посильність домашнього завдання, форми словникових диктантів тощо [3, с. 7]. Додамо, що ця форма роботи може бути індивідуальною, парною або груповою.

Наприкінці зауважимо, що процес аналізу занять повинен реалізовуватись систематично і структуровано, тому що один раз на семестр організоване евалюаційне опитування не буде мати багато сенсу: не завжди відповіді респондентів є відвертими; учні, які отримали погану оцінку, почувають себе несправедливо ображеними, і навмисне пишуть щось погане і неприємне; алгоритм завдання евалюації може бути складним для учнів, і тому воно може бути невірно виконаним і т.п. Тільки під час систематичного опитування учнівської або студентської аудиторії може викристалізуватися істина. Тут немає значення, яким чином проводиться евалюаційне опитування: в усній чи письмовій формі, анонімно чи персоніфіковано. У будь-якому випадку, воно допоможе оптимізувати процес навчання і якісно його змінити.

Зауважимо, що цінність евалюаційних методів полягає в тому, що рефлексія на роботу викладача здійснюється не фахівцем-методистом або колегами, які здатні помітити найменші методичні похибки, володіючи необхідною для цього теоретичною базою і знаннями з іноземної мови. Евалюації надають змогу висловити своє бачення навчального процесу тим, кому ми дуже рідко ставимо наступні питання: «Чи подобається вам, як я викладаю?», «Чи достатньо доступно я пояснюю правила?», «Чи комфортно вам на моїх заняттях?», «Наскільки цікаві вам види діяльності на уроці?». Адже якщо на ці питання учні дадуть негативну відповідь, то основна мета навчання – формування іншомовної комунікативної компетенції – не може бути успішно реалізована.

Висновки і перспективи. Отже, сучасний вчитель іноземної мови прагне розуміти, корегувати і якісно змінювати свої заняття. Евалюаційні методи та методи зворотного зв'язку дають викладачу можливість змінити свої уроки якісно, адже евалюації мають на меті перевірку відповідності результатів навчання, поставленим на початку навчального року або курсу цілям. Вони проводяться не тільки по закінченню вивчення предмету, а й впродовж всього курсу з тією метою, щоб якнайшвидше виявити слабкі місця та прогалини в роботі педагога й скорегувати його діяльність. Запропоновані евалюаційні методи «Це в моїй долоні», «Яблуневе дерево», «Шкала», а також евалюації у формі анкет, на наш погляд, будуть особливо ефективними на уроках іноземної мови. Методично обґрунтованим буде використання евалюаційних методів на основі сучасних інформаційно-комунікаційних засобів, які дозволяють створити міцну довгострокову базу даних і проводити аналіз професійної діяльності більш якісно та об'єктивно.

Детальне дослідження механізму реалізації евалюаційних методів – тема, що для української методичної науки є відносно новою, і тому заслуговує на глибокий аналіз та подальше вивчення.

Список використаних джерел

1. Пальмова Е. Эвалюация как неотъемлемая составляющая современного образования [Текст] / Елена Пальмова // Вестник Таганрогского института экономики и управления. – 2011. – №1. – С. 76–81.
2. Bastian J. Feedback im Unterricht. Lernen verstehen und einen Dialog ьber das Lernen beginnen [Text] / Johannes Bastian // Рддagogik. – 66.Jahrgang. – Heft 4/2014. – S. 6–9.
3. Evaluation – Methodenrepertoire [Text] // Beiblatt Geleitete Schule. – Heft 3/2011. – 15 S.
4. Evaluation [Text] / Brockhaus – Die Enzyklopддie: in 24 Вдnden. – Band 6. – 20., ьberarbeitete und aktualisierte Auflage: Leipzig [u. a.], 1997. – 1240 S.
5. Evaluation der Projektarbeit. Informationsblatt fьr Fцrderprojekte [Електронний ресурс]. – 11 S. / Режим доступу: http://www.buergerstiftung-hamburg.de/fileadmin/user_upload/Projektfoerderung/infoblatt%20evaluation.pdf
6. Gathering Feedback from Students.– The Center for Teaching. – Vanderbilt University, 2016 [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/student-feedback/
7. Meyer W. Was ist Evaluation? [Text] / Wolfgang Meyer // Schriftenreihe des Bundesinstituts fьr Berufsbildung. – Heft 59. – 12 S.
8. Peez G. Evaluation des eigenen Kunstunterrichts / Georg Peez, Michael Schacht [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://www.forrefs.de/sekundarstufe/unterricht/unterricht-halten/lehrerverhalten/sie-haben-es-in-der-hand-lehrerfeedback-als-steuerungselement.html
9. Was ist Evaluation [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.fh-dortmund.de/de/hs/servicebe/verw/dezernate/v/eval/Was_ist_Eva.php

References

1. Pal'mova E. Evalyuatsiya kak neot''emlemaya sostavlyayushchaya sovremennogo obrazovaniya / Elena Pal'mova // Vestnik Taganrogskogo instituta ekonomiki i upravleniya. – 2011. – №1. – S. 76–81.
2. Bastian J. Feedback im Unterricht. Lernen verstehen und einen Dialog ьber das Lernen beginnen / Johannes Bastian // Рддagogik. – 66.Jahrgang. – Heft 4/2014. – S.6–9.
3. Evaluation – Methodenrepertoire // Beiblatt Geleitete Schule. – Heft 3/2011. – 15 S.
4. Evaluation/ Brockhaus - Die Enzyklopддie: in 24 Вдnden. – Band 6. – 20., ьberarbeitete und aktualisierte Auflage: Leipzig [u. a.], 1997. – 1240 S.
5. Evaluation der Projektarbeit. Informationsblatt fьr Fцrderprojekte [Elektronnyy resurs]. – 11 S. / Rezhym dostupu: http://www.buergerstiftung-hamburg.de/fileadmin/user_upload/Projektfoerderung/infoblatt%20evaluation.pdf
6. Gathering Feedback from Students.– The Center for Teaching. – Vanderbilt University, 2016 [Elektronnyy resurs] / Rezhym dostupu: https://cft.vanderbilt.edu/guides-sub-pages/student-feedback/
7. Meyer W. Was ist Evaluation?/ Wolfgang Meyer // Schriftenreihe des Bundesinstituts fьr Berufsbildung. – Heft 59. – 12 S.

8. Peez G. Evaluation des eigenen Kunstunterrichts / Georg Peez, Michael Schacht. [Elektronnyy resurs] / Rezhym dostupu: https://www.forrefs.de/sekundarstufe/unterricht/unterricht-halten/lehrerverhalten/sie-haben-es-in-der-hand-lehrerfeedback-als-steuerungselement.html

9. Was ist Evaluation [Elektronnyy resurs] / Rezhym dostupu:: http://www.fh-dortmund.de/de/hs/servicebe/verw/dezernate/v/eval/Was_ist_Eva.php

ЭВАЛЮАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Г. И. Капнина, И. Б. Коротяева

Аннотация. *Статья посвящена анализу понятия «эвалюация», являющимся относительно новым в отечественной методической науке, но тенденциозным в контексте современного процесса обучения, характерной для которого является постепенная смена роли учителя с ментора, наставника, который единолично принимает решения, которым будет урок, и руководит учебным процессом на своем занятии, на роль помощника в овладении новыми навыками, проводника в мир знаний. Эвалюация является одним из возможных импульсов для самосовершенствования, определенным инструментом в профессиональном развитии педагога.*

В исследовании изучены предпосылки для использования эвалюационных методов на уроках иностранного языка; определены их цели, функции, признаки; рассмотрен алгоритм проведения эвалюаций, особенности обработки их результатов. Приведены примеры успешных эвалюационных методов с подробным описанием механизма их реализации на уроке иностранного языка. Намечены перспективы адаптации указанного методического явления к реалиям украинского образовательного ландшафта.

Ключевые слова*: эвалюация; эвалюационный метод; самосовершенствование; анализ профессиональной деятельности педагога; иностранные языки*

EVALUATION METHODS IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

H .I. Kapnina, I. B . Korotiaieva

Abstract. *The article is devoted to highlighting the concept “evaluation” which is relatively new in the native methodological science but rather tendentious and relevant in the context of the current process of teaching foreign languages in education institutions of various types. It is connected with changing roles of today’s foreign language teacher from an instructor and mentor into an advisor and counselor, a guide to the world of knowledge. Evaluation is a possible impetus for self-improvement, a certain tool in the teacher’s professional development. It involves examining teaching experiences as a basis for decision making and as a source for change.*

Prerequisites for applying evaluation methods in foreign language classrooms are analyzed in the research; their objectives, functions and characteristics are determined; algorithm of evaluations implementation and peculiarities of their results treatment are considered. Examples of the most successful evaluation methods with a detailed description of their realization mechanism in foreign language classrooms are provided. The prospects for adaptation of the methodological phenomenon under investigation to the current situation of the Ukrainian educational space are outlined.

Originality. There has been made an attempt to differentiate the methodological concepts of feedback, critical reflection and evaluation. These terms are not full synonyms; each of them has its peculiarities and essential features. The systematic exploration of

foreign language classroom processes applying evaluation methods enable teachers to feel more confident in trying different options and assessing their effects on teaching.

Conclusion. Foreign language teachers who are better informed as to the nature of their teaching are able to evaluate the stage of professional growth and what aspects of their teaching they need to change. Evaluation methods must be treated as an ongoing process and a routine part of teaching; they form a basis for decision making and are a source for change or alternatives. Teachers should become skillful systematic observers of how students in their classroom learn.

A detailed analysis of the evaluation methods mechanism is a subject area that requires a thorough investigation in all its aspects

Key words: *evaluation; evaluation method; self-improvement; analysis of teacher's professional activity; foreign languages*

УДК 811.112

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ТА НАВИЧОК НА ЗАНЯТТЯХ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ: ДОСВІД ЗАКОРДОННИХ ФАХІВЦІВ

В. С. МАКСИМЧУК, кандидат педагогічних наук, старший викладач,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: maks954@i.ua

Анотація. *У статті висвітлено закордонний досвід щодо формування і розвитку комунікативних умінь та навичок у процесі навчання учнів з німецької мови за межами ФРН. З'ясовано, що комунікативний підхід передбачає органічне поєднання свідомих і підсвідомих компонентів у процесі навчання іноземної мови, тобто засвоєння правил оперування іншомовними моделями відбувається одночасно з оволодінням їх комунікативно-мовленнєвої документацією.*

Ключові слова*: зміст навчання, комунікативні уміння та навички, комунікативний підхід, комунікативні компетентності*

Актуальність. У процесі спілкування комуніканти виступають як носії певних соціальних стосунків, що виникають у тій чи іншій сфері діяльності і реалізуються в конкретних мовленнєвих ситуаціях. Під комунікативно-мовленнєвою ситуацією розуміють динамічну систему взаємодіючих конкретних факторів об'єктивного і суб'єктивного планів, які залучають людину до мовленнєвого спілкування.

Навчання іноземної мови здійснюється на основі дидактичних та методичних принципів. До методичних принципів належать принципи комунікативності, домінуючої ролі вправ, взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності. «Принцип комунікативності є провідним методичним принципом. Він передбачає побудову процесу навчання іноземної мови як моделі процесу реальної комунікації. Комунікативні ситуації, що використовуються у навчанні іноземної мови, мають моделювати типові ситуації реального життя у відповідній сфері спілкування. Принцип комунікативності зумовлює добір мовного та мовленнєвого матеріалу, характер вправ, методів та прийомів навчання» [3].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням процесів формування комунікативної компетентності займалися чимало вітчизняних та закордонних фахівців. Найбільш вагомий внесок в обґрунтування комунікативного методу зробили Г. Уідоусан, У. Литлвуд (Англія), Г. Е. Піфо (Німеччина),

© В. С. Максимчук,2016

Ю. І. Пасів (Росія). Цікавими і корисними для вчителів-практиків можуть бути рекомендації Бориско Н. Ф., Голоскової Н. Д., Зимньої І. О., Леонтьєва О. О., Харченко С. В. та ін. Згідно з їх переконанням «переважна частина уроку з іноземної мови має бути присвячена вправлянню тих, хто навчається» [1,2,4,9]. На думку М. Уеста, наприклад, до 85 % урочного часу має відводитись на виконання вправ. Райнер Е. Віке, Урсула Крегер, Гане Вернер Шмідт, Йоганн Граймель, Ніко-Георгі реалізують принцип домінуючої ролі вправ у навчальному процесі шляхом виконання учнями різноманітних вправ, що спонукають їх до здійснення мовленнєвих дій, в основі яких лежать певні мовленнєво-розумові операції. Вони вважають, «що формування та вдосконалення навичок і умінь мовлення відбувається завдяки функціонуванню цих операцій у процесі виконання вправ» [5]. Їх рекомендації та пропозиції мають практичне значення, адже ці викладачі працюють у закордонних філіях Гете-інституту. Урсула Кречер, наприклад, є працівником Гете-інституту в Дубліні (Ірландія), Ганс Вернер-Шмідт – в Інстамбулі (Туреччина), Йоганн Граймель – в Брюсселі (Бельгія), Ніко Георгі – в Мадриді (Іспанія).

Метою статті є вивчити та узагальнити рекомендовані практичні вправи з формування та розвитку комунікативних умінь та навичок закордонними фахівцями з німецької мови, оскільки вчителі-практики керуються передусім принципом домінуючої ролі вправ.

Методи. У процесі дослідження застосовано такі методи: аналіз, синтез, узагальнення, вивчення передового досвіду.

Результати. Соціальне й інтерактивне навчання в атмосфері відсутності страху й непевності знаходиться в центрі діяльності німецьких вчителів-практиків.

А підручник «Герцодер Пістоль» не є зразком класичного посібника, який потрібно читати сторінку за сторінкою. Це збірка рекомендацій і пропозицій для проведення уроку, який має характер довідника. Він підтримує учителів в удосконаленні їх освіти, допомагає зробити їх діяльність більш мотивованою. Багато пропозицій пов’язані з викладом тем, які є головними у підручниках з німецької мови для іноземців.

Як стверджує Райнер Е. Віке, усі вправи на формування і розвиток комунікативних умінь та навичок можна поділити на п’ять груп. Застосування цих вправ дозволяє навіть слабким учням активно і успішно навчатися на заняттях з німецької мови. Головна увага направлена на те, щоб дати учням можливість самостійно і відповідально перевірити свої знання, а також розширити їх [5]. Отже, перейдемо до розгляду пропонованих нам видів вправ, які Райнер Е. Віке поділяє на п’ять груп:

1. Вправи, види діяльності для встановлення контактів.
2. Угадай, комбінуй, аргументуй!
3. Змінити літературні тексти.
4. Малюнки, скульптури, живопис.
5. Придумування історій та їх розповіді.

Спочатку варто зупинитися на видах діяльності, що допомагають встановити контакти. Рекомендовані такі форми роботи, як: «Прикметники, прикметники», «Гра в світофор», «Портрети», «Напиши листівки з видами», «Музична подорож», «Оголошення про розшук людини», «Пошук кутів», «Люб’язна Галина» та інші.

На початку навчального року класи формуються по-новому, або до праці як приступають нові вчителі. В проектні дні формуються нові робочі групи на цілий рік, в яких деякі учні почувають себе чужими. Є велика непевність у тому, як

будуть проходити заняття, як слід їх організувати. Робота з розвитку мовлення повинна мотивувати, бути цікавою, приносити задоволення усім її учасникам.

Такий вид роботи з формування і розвитку комунікативних умінь та навичок, як «Прикметники, прикметники» проводиться в парах у навчальних гуртках з початковими знаннями. Учасники повинні володіти відповідним словниковим запасом для заповнення пропусків у картках. Цей вид роботи сприяє першому ознайомленню учасників між собою та розрядці атмосфери у новосформованих класах. Для цього беруть лист паперу, в якому партнери разом записують необхідну кількість прикметників, а також текст для заповнення пропусків, до якого переносяться прикметники. Метою цієї гри є також творче застосування уже вивчених прикметників і нових. Вчитель ділить робочий лист №1 на партнерські пари. При цьому він наголошує, що можна застосовувати не лише стандартні прикметники як «groß», «klein», «alt», «jung», «dick» і «dünn», а також сповнені фантазії, такі як «dynamisch», «jugendlich», «erfinderisch». Як допоміжні засоби можуть застосовуватися словники.

Коли одна партнерська пара письмово фіксує 16 прикметників, їй видається робочий лист №2. Під час роботи вчителя звертає увагу на те, щоб прикметники переносились за порядком передбачені пропуски, а не ті, які підходять за змістом. Звичайно на виході отримують текст нісенітницю. Зачитування деяких прикладів слугує розрядці атмосфери на уроці чи на семінарському занятті.

Робочий лист №1

Напишіть на листку 16 прикметників. Виберіть також слова-фантазії, а допоможе вам у цьому словник.

1. _____
_____
2. _____
_____

Робочий лист №2

Внесіть тепер прикметники з Вашого листа за номерами до наступного тексту.

Der (1) _____ Lehrer betrat den Klassenraum, in dem die (2) _____ Schüler schon (3) _____ warteten. Der Lehrer begrüßte die Klasse (4) _____. Dann begann die Arbeit mit einer (5) _____ Aktivität, damit auch der (6) _____ste Schüler wach wurde. (7) _____ und (8) _____ gingen alle an die Aufgabe. Dabei war es nie (9) _____ und alle Schüler waren (10) _____ bei der Sache. Die (11) _____ Lösungen wurden (12) _____ Ergebnis bereitete der (14) _____ Klasse (15) _____ Freude und die Schüler lobten den (16) _____ Lehrer sehr.

Das Ampelspiel (Гра в світлофор), участь у ній бере навчальна група. Вимагає гарного знання німецької мови, тому що гравці повинні спонтанно, вільно і швидко реагувати на дискусійні виступи своїх однокласників (одногрупників). Необхідно мати картки величиною як поштові листівки, пофарбовані в червоний, жовтий і зелений кольори. Завдання: швидке і спонтанне реагування на усні висловлювання однокласників; аргументування і у виступах «за» чи «проти» теми; підведення підсумків дискусій. Учитель виготовляє до початку гри великі картки червоного, жовтого і зеленого кольору. Він повідомляє учням, що буде дискутуватися суперечлива тема та просить їх стати посередині класної кімнати чи в коридорі або на шкільному подвір'ї у два ряди один навпроти одного так, щоб кожен учень мав прямого співрозмовника. У групах з непарною кількістю гравців учитель сам бере участь у грі. Він вручає першому учневі правого ряду зелену

картку, а учневі лівого ряду – червону. Після цього повідомляє тему, стосовно якої обидва ряди висловлюються аргументи «за» (зелений) і «проти» (червоний).

Наприклад, в центрі уваги можна поставити тему: «Чи повинні учні носити шкільну форму?». Учень, який тримає зелену картку у руці, називає аргументи «за» носіння шкільної форми. На це його супротивник висловлює аргумент «проти». Між тим учень передає зелену картку своєму сусідові, який ставить в центр дискусії новий аргумент. Його партнер навпроти також отримав від свого попередника червону картку і реагує аргументом «проти». Обов'язково слід дотримуватися того, щоб говорив лише один учень, який володіє зеленою або червоною карткою, щоб кожен учень називав лише один аргумент, а учні, які залишаються, могли зупинитися на неназваних.

Якщо техніка керованої дискусії прижилася, може застосовуватися жовта картка. Учень, який отримує жовту картку, повинен коротко підсумувати дискусію та може назвати наступний аргумент, незалежно від того, позитивний він чи негативний. Наприклад, X сказав, що «всі учні однакові, якщо вони носять уніформу», але Y був проти, «тому що носіння уніформи Він вважає нудною справою». «Я також тієї думки, що… Тому що…». Наступне ускладнення полягає в тому, що повністю відмовляються від застосування картки і учні самі керують дискусією, називаючи аргументи. Самі викликають одного учня і просять його висловитися на тему позитивно чи негативно або зробити резюме щодо теми.

Друга група вправ з розвитку мовлення називається «Вгадуй, комбінуй і аргументуй!». Сюди належать такі види робіт, як: «Фантастичні професії», «Тварини з фантазій», гра «Угадай звіра», диктант «Назви предмет», «Телефонна будка», «Я бачу те, що ти не бачиш», «Аргументи з ящика», «Чарівний кубик» та інші. Серед них особливе місце займають «Telefonzelle» (Телефонна будка) та «Gegenstandsdiktat» (Предметний диктант).

«Telefonzelle» (Телефонна будка). Число учасників – 3-4 особи. Гра висуває особливі вимоги до її учасників, тому що її можна організувати лише в групах, учасники якої мають відмінні знання з німецької мови. «Телефонну будку» можна застосовувати на курсах удосконалення кваліфікації на мовних тренінгах, щоб виробити швидку реакцію на висловлювання інших учасників. На заняттях з німецької мови як іноземної перед початком гри учням роздаються рольові картки, щоб вони могли підготуватися відповідно до ситуації.

Рольові картки (німецькою мовою)

1) Ти телефонуєш своїй тітці, яка хоче обов’язково відвідати твою родину. Ти пробуєш її переконати, що це неможливо в даний час, тому що в твоїй сім’ї є безліч проблем.
2) Ти телефонуєш своєму класному керівникові і вибачаєшся за те, що не зможеш прийти до школи, тому що хворий.
3) Ти телефонуєш до магазину велосипедів, з якого вчора забрав велосипед, тому що його потрібно ремонтувати. Ти повідомляєш власника магазину про те, що незадоволений ремонтом.
4) Ти телефонуєш своєму другові (подрузі), з яким домовився сходити в кіно. Ти повідомляєш йому (їй), що ти трішки запізнишся.

Гра сприяє підвищенню інтенсивності ведення розмови між учнями, навчанню аргументації. «Актори» заходять в чотири споруджені одна біля одної імпровізовані телефонні будки. Як тільки перший учасник заходить в свою «будку», він проводить своє імпровізовану телефонну розмову за своїм проектом. Другий, третій і четвертий учасники наслідують його приклад один за одним. Кожен з чотирьох учасників старається швидко і спонтанно застосовувати мовні

звороти, поняття чи частини речень з розмов сусідів у своїй телефонній розмові. Причому, черга мовців може бути будь-якою.

До третьої групи видів діяльності за задумом дослідників належать роботи з літературними текстами. До неї входять: «Авенідас – текстова майстерня», «Ельфхен» (одинадцяточка), «Ми пишемо вірш», «Реконструкція казок», «Чуттєві слова».

«Ельфхен» може застосовуватись на тимчасових заняттях. Передумовою є те, що учням відомий ряд іменників. Учитель готує робочий листок, що може бути оформлений наступним чином:

«Учитель точно показує принцип, за яким пишуться «Ельфхен», що ці вірші

Mein Elfchen _____ _____ _____ _____ _____ _____ _____ _____ _____ _____

складаються з наступних частин:
Перший рядок : одне слово з артиклем чи без нього
Другий рядок: два слова
Третій рядок: три слова
Четвертий рядок: чотири слова
П’ятий рядок: одне слово» [6].

Учням пояснюється, що «Ельфхем» називають так, тому що вірші складаються лише з одинадцяти слів.

У реконструкції казок бере участь вся навчальна група та необхідно мати гарні знання з німецької мови. Цей вид роботи подобається всім учасникам, які вивчають мову вже третій рік. Беруть текст, зміст якого вже відомий учням, щоб вони могли його реконструювати. Найкраще для цього підходять казки братів Грімм, які відомі в усьому світі. Учитель розрізає копію тексту таким чином, щоб кожен учень класу отримав частину тексту. Реконструкція не повинна обмежуватися літературними текстами.

Вчителями німецької мови широко застосовується четверта група вправ з розвитку мовлення. Райнер Е. Віке назвав її «Малюнки, скульптури і словниковий живопис». До неї належать «Газетні інтерв'ю», «Музичні картини», «Фінансові інтерв'ю», «Закінчити картину», «Словесний живопис», «Пам’ятники» тощо.

Такий вид роботи, як «Музичні картини» потребує гарний знань з німецької мови. На зайняття готується одна або більше пісень чи музичних творів, багато картин та ілюстрацій. Завдання: опис вражень і почуттів, обґрунтування вибраного змісту, опис події та ситуацій, розвиток абстрактного мислення за допомогою комбінування музики і картини. Учитель презентує одну чи більше пісень або музичних творів. Учні вибирають одну музичну інтерпретацію. Партнерські пари вибирають з принесених картин якусь одну, що можна пов'язати

з музикою. Під час презентації «Пастораль» Бетховена, можливо краще підходять картини з краєвидами до музики. На закінчення партнерські пари представляють свою картину і пояснюють та обґрунтовують, чому вони її вибрали.

«Словесний живопис» можна проводити в слабких групах чи курсах. Передумовою є наявність першого досвіду в описі картин чи сцен і формування ходу дій простими реченнями. Зразком може слугувати ілюстрація, фото чи картина. Учасники мають тренуватися в описі картин і в поясненні наявних ситуацій [7].

П'ята група видів роботи називається «Видумані історії та їх переказ». Сюди належать такі види роботи, як: «Антикоректура», «Розовідь з музикою», «Правильно чи ні?», «Видумані історії», «Груповий текст», «Ходи, я тобі щось розповім!» та інші. Найпростішим з них є «Правильно чи ні?», що не потребує допоміжних матеріалів. Учні повинні могти вільно передавати хід подій або переказувати маленькі історії. Кожен учень придумує дві короткі пригоди чи історії, з яких лише одна є правдивою.

Наприклад (німецькою мовою):

а) Коли я сьогодні вранці хотів почистити зуби, я помилково взяв крем для гоління. Відчуття в роті були жахливими. Я був змушений 10 хвилин полоскати водою рота.

б) Вчора ввечері я побачив у місті Бред Піта (знаменитого футболіста) і взяв у нього автограф. Якщо однокласник відгадав справжню історію, він може запропонувати на вибір дві розповіді. Якщо історію не відгадано, вчитель називає учня, який може запропонувати дві інші історії.

Висновки і перспективи. На основі вивчення та аналізу наукових праць і методичних рекомендацій німецьких фахівців з проблеми дослідження можна зробити висновок про те, що питання формування і розвитку комунікативних умінь та навичок учнів під час вивчення іноземних мов перебувають у центрі постійної уваги і будуть перебувати в подальшому у зв'язку з глобалізацією й інтернаціоналізацією міжнародних зв'язків. Німецькі методичні видання містять багато методичного і практичного матеріалу, порад, які прямо впливають на покращення ефективності відбору комунікативних вправ, як спеціально організованої форми спілкування, коли учень реалізує акт мовленнєвої діяльності німецькою мовою. Саме у процесі навчання за комунікативним методом учні набувають комунікативної компетентності, здатності користуватися мовою залежно від конкретної ситуації.

Встановлено, що у рамках навчання мовлення за комунікативною методикою, німецькі учні-практики широко використовують опори різних видів: змістові та смислові, словесні й зображальні, що допомагають керувати змістом висловлювання.

У перспективі подальших досліджень є методи навчання іноземних мов, які об'єднують у собі комунікативні та пізнавальні цілі.

Список використаних джерел

1. Бориско, Н. Ф. Сам себе методист или советы изучающему иностранные языки [Текст] / Н. Ф. Бориско. – К.: фирма «ИНКОС». 2001. – 267 с.
2. Гальскова, Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам [Текст] / Н. Д. Гальскова. – М.: АРКТИ, 2000. – С. 71 – 79.
3. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник/ Кол. авторів під керівництвом С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2002. – 328с.

4. Харченко С. Комунікативна компетенція як складова професійної компетентності викладача ВНЗ [Текст] / С. Харченко // Розвиток сучасної освіти: теорія, практика, інновації : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 14-16 травня 2015 р. – К. : Міленіум, 2015. – С. 176-178.
5. Rainer, E. Wicke. Herz oder Pistole? Kommunikatives für Unterricht/ E. Wicke Rainer. Huber Verlag, 2007, 79s.
6. Robert, Gerhardt. Mit dir sind wir vier/ Gerhardt Robert. Insel Verlag, Frankfurt am Main, 1983, S. 49 – 50.
7. Rudolf, Otto Wiemer. Biespiele zu deutschen Grammatik/ Otto Wiemer Rudolf. Wolfgang Fietkau Verlag, Berlin, 1973, S. 15.

References

1. Borisko, N. F. (2001) Sam sebe metodist ili sovety izuchayuschemu inostrannyie yazyiki / N. F. Borisko. – K.: firma «INKOS»,267
2. Galskova, (2000) N. D. Sovremennaya metodika obucheniya inostrannyim yazyikam. – Moscow: ARKTI, 71-79.
3. Metodika vikladannya inozemnih mov u serednih navchalnih zakladah: pidruchnik/ Kol. avtoriv pid kerivnitstvom S.Y. Nikolaevoyi. – K.: Lenvit, 2002. – 328 s.
4. Kharchenko S. (2015) Komunikatyvna kompetentsiya yak skladova profesiynoyi kompetentnosti vykladacha VNZ [Communicative competence as a component of professional competence of university teacher] / S. Kharchenko // Rozvytok suchasnoyi osvity: teoriya, praktyka, innovatsiyi : zb. materialiv mizhnar. nauk.-prakt. konf., Kyyiv, 14-16 travnya 2015 r. – K.: Milenium, 2015. – S. 176-178.
5. Rainer, E. Wicke (2007) Herz oder Pistole? Kommunikatives für Unterricht/ E. Wicke Rainer. Huber Verlag, 79
6. Robert, Gerhardt (1983) Mit dir sind wir vier/ Gerhardt Robert. Insel Verlag, Frankfurt am Main, 49-50.
7. Rudolf, Otto Wiemer (1973) Biespiele zu deutschen Grammatik/ Otto Wiemer Rudolf. Wolfgang Fietkau Verlag, Berlin,15.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ НА ЗАНЯТИЯ ПО НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКУ: ОПЫТ ЗАРУБЕЖНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

В.С. Максимчук

Аннотация. *В статье освещен зарубежный опыт по формированию и развитию коммуникативных умений и навыков в процессе обучения учащихся немецкому языку за пределами ФРГ. Выяснено, что коммуникативный подход предполагает органическое сочетание сознательных и подсознательных компонентов в процессе обучения иностранному языку, то есть усвоение правил оперирования иноязычными моделями происходит одновременно с овладением их коммуникативно-речевой документацией.*

Ключевые слова*: содержание обучения, коммуникативные умения и навыки, коммуникативный подход, коммуникативные компетентности*

FORMATION OF COMMUNICATIVE ABILITIES AND SKILLS AT THE LESSONS OF THE GERMAN LANGUAGE: EXPERIENCE OF FOREIGN EXPERTS

V. S. Maksymchuk

Abstract. *This article is devoted to the study of international experience on the formation and development of communicative abilities and skills in teaching students German language outside Germany.*

Based on the analysis of scientific papers and review of numerous publications revealed that the communicative approach involves organic combination of conscious and unconscious components in the process of learning a foreign language. The theory and practice problems of communicative approach in teaching foreign languages are in the focus of the scientists and teachers.

Presents summary results from the foreign experts experience on the implementation the exercises in the practice. It is noted that the German professional methodical editions contain many practical material, guidance and advice.

The content of education should achieve the main goal of education, which is to teach students to communicate in a foreign language in typical situations of everyday life within the program materiali.

The ability of students to communicate in a foreign language are provided by the formation of foreign language communicative competence.

Keywords*: communication, the content of learning, communicative abilities and skills, communicative approach, communicative competence*

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

УДК 378.147.091.33-027.22:81’25

ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ПЕРЕКЛАДУ

О. В. БАБЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
E-mail: olena14babenko@ukr.net
Н. А. ШОСТАК, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: natashostak@mail.ru

Анотація. *Статтю присвячено дослідженню проблем методики викладання перекладу, а саме аналізу практичних методів навчання перекладу та системи вправ для формування перекладацької компетенції у майбутніх перекладачів. Приділено увагу важливості формування перекладацької компетенції. Аналіз науково-методичної літератури дозволив виділити ефективні методи навчання перекладу та підібрати систему вправ, яку можна використати в ході навчального процесу.*

Ключові слова*: перекладацька компетенція, методи, система вправ, методика викладання перекладу, навчальний процес*

Актуальність.Методика навчання перекладу є відносно молодою перекладацькою спеціальністю, виникнення якої зумовлене невпинним розвитком науки та техніки, що в свою чергу вимагає відповідних спеціалістів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методику навчання перекладу вже досліджували багато мовознавців та перекладачів (Л. С. Бархударов, І. О. Зимня, В. М. Комісаров, Р. К. Мін’яр-Бєлоручєв, Л. К. Латишев, В. І. Провоторов, Ф. Пфлойшнер, Г. А. Самійленко, І. І. Халєєва, Г. В. Чернов, А. Д. Швейцер, А. Ф. Ширяєв тощо). Цікавою у вивченні цієї проблеми є робота Л. М. Черноватого «Методика викладання перекладу», в якій розглядаються головні проблеми специфіки методики викладання перекладу як спеціальності.

Через те, що в самій методиці викладання перекладу є ціла низка невирішених питань, методика навчання перекладу потребує окремої уваги. Насамперед це стосується проблематики підбору оптимальних методів навчання для формування у студентів перекладацької компетенції.

Метою цієї роботи є визначення загальних аспектів методики викладання перекладу через узагальнення накопиченого досвіду підготовки перекладачів, запропонованого вітчизняними та зарубіжними вченими. Адже на нашу думку, інтегроване використання різноманітних форм та методів організації навчальної діяльності студентів та методів мотивації їх наполегливої праці сприятимуть розвитку компетенції майбутнього викладача у ВНЗ.

Поставлена мета зумовлює виконання таких завдань: розглянути прийоми формування перекладацької компетенції; виділити методи навчання перекладу, що сприятимуть формуванню перекладацької компетенції; підібрати ефективну систему вправ для формування перекладацької компетенції.

У процесі дослідження було застосовано такі **методи**: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація.

© О. В. Бабенко, Н. А. Шостак, 2016

Результати. Зі зростанням рівня розвитку українського ринку та інтеграцією України з іноземними країнами зростає й попит на інтелектуальні види послуг, в тому числі й попит на професійний переклад. Тому фахівці з ґрунтовними знаннями іноземної мови і вмінням нею спілкуватися сьогодні потрібні як ніколи раніше. Але варто зазначити, що просто знання іноземної мови не дає права займатися перекладом будь-кому.

Для цього Асоціація перекладачів України впровадила стандарти «Кваліфікація і сертифікація перекладачів. Загальні вимоги» (СТТУ АПУ 001-2000) і «Послуги з письмового й усного перекладу. Загальні правила і вимоги до надання послуг» (СТТУ АПУ 002-2000).

Фундаментальні знання іноземної мови можна отримати лише в спеціальних навчальних закладах, які можуть забезпечити якісну професійну підготовку майбутніх перекладачів. Навчальні освітні програми, орієнтовані на формування іншомовної компетенції, допомагають сформувати комунікативну та загальну екстралінгвістичну підготовку особистості.

Професійна компетенція майбутнього викладача перекладу формується за допомогою таких методів навчання, які передбачають оволодіння знаннями загальної теорії перекладу, методикою навчання перекладу та професійного перекладу, для яких характерні специфічні методи навчання та тренування. Неабияке значення у цій підготовці відіграє мотивація студентів. За С. В. Барановою «переклад наочно демонструє студентам практичну цінність володіння іноземною мовою і тим самим посилює мотивацію до її вивчення. Постійне співставлення іноземної та рідної мов сприяє глибшому пізнанню тієї чи іншої мови» [3, с.13]. Проблема комунікативної компетенції тісно пов’язана з відмінностями культур і вимагає від перекладача знання як культури мови оригіналу і мови перекладу, так й інших екстралінгвістичних знань.

Отже, для того, аби студенти розвинули мовленнєву компетенцію на рівні, достатньому для здійснення міжмовних перетворень, їм пропонується вивчення таких дисциплін як: практика основної іноземної мови, теорія і практика усного та письмового перекладу, термінознавство, лінгвістика, стилістика тощо. Вищі навчальні заклади готують фахівців різної спеціалізації: письмових перекладачів різних галузей (науково-технічної, агрономічної, економічної тощо), перекладачів-синхроністів, фахівців усного послідовного перекладу тощо. Як бачимо, професія перекладача вимагає неабияких зусиль та додаткових знань у тих галузях, з якими їм доводиться працювати.

Закономірно постають такі питання: з чого розпочати підготовку перекладача; які форми та методи навчання варто використати та як раціонально поєднати загальні та спеціальні дисципліни, навчання та практику.

Цікавою є думка І. С. Алексєєвої, яка висунула сумніви щодо того, чи взагалі можна саме навчити перекладу, оскільки теоретики здебільшого зосереджувалися на перекладі художніх текстів, що потребує гігантського об’єму фонової ерудиції, додаткових знань та виконання таких складних завдань, в яких вирішенням постає лише натхнення. Стратегія ж навчання усного перекладу націлена на вироблення навичок швидкої міжмовної трансляції, переважно послідовної. Навчання синхронного перекладу можна включити сюди як компонент тренування, оскільки цей вид надшвидкого усного перекладу вимагає тренінгу пам’яті [2, с.10 -11].

Викладач теорії перекладу повинен ставити перед собою завдання, які якнайкраще допоможуть студентам осягнути цю дисципліну. Фахівець повинен вільно володіти принципами, методами та прийомами викладання перекладу та

основними складовими його теорії викладання як спеціальності, якими він може ділитися зі студентами, звертаючи увагу на розвиток здатності майбутніх перекладачів застосовувати засвоєні теоретичні знання для розв'язання практичних проблем. Перед викладачем також стоїть завдання сприяти ознайомленню студентів із сучасними світовими тенденціями розвитку теорії та практики викладання перекладу як спеціальності; сформувати уявлення про специфіку професійної діяльності перекладача в сучасному суспільстві.

Плануючи будь-яке заняття, викладач постійно стикається з проблемою вибору засобів, форм і методів навчання. Методи навчання – це «способи спільної діяльності викладача і учнів, спрямовані на вирішення завдань навчання» [5, с. 245]. Досвідченому педагогу потрібно дібрати саме такі засоби, які б підвищили здатність студентів розуміти та запам'ятовувати інформацію.

Авраменко М.Л. пропонує такі методи навчання перекладу:

1. Метод дискусії – це такий вид активного методу навчання, що передбачає двосторонню комунікацію між викладачем та студентами та надає можливість обміну ідеями та вираження думок; кожному зі студентів надається можливість представити свій власний варіант перекладу.

2. Аудіовізуальний метод передбачає використання відео та аудіо матеріалів і націлений на покращення пам'яті, концентрації уваги, що необхідні для розвитку навиків усного перекладу.

3. Експериментальний метод – робота над так званими «кейс-стаді», що допомагають вирішувати аналітичні задачі. Прикладом цього завдання може бути робота над текстами економічної, політичної чи соціальної спрямованості: виділити економічні, політичні чи соціальні реалії, обговорити можливі способи їх передачі; визначити в тексті місця, що несуть найбільше функціональне навантаження і вимагають максимально повного їх відновлення; визначити інтенцію автора та способи передачі найбільш складних моментів тощо.

4. Метод рольової гри полягає у штучному створенні ситуації, максимально наближеної до реальності. Позитивним моментом цього методу є те, що оскільки мовлення учасників є непідготовленим, перед перекладачами стоїть завдання швидко зорієнтуватися в ситуації і дати адекватний переклад, тому завдяки цьому методу майбутні перекладачі і готуються до реальних життєвих ситуацій.

5. Метод чотирьохтактних вправ використовується з метою введення та закріплення перекладацьких відповідностей. Суть цих вправ полягає в тому, що студенти працюють за певною схемою, що складається з чотирьох етапів: прослухати та перекласти речення, прослухати і повторити його правильний переклад. Вкінці одному з студентів пропонується почати з самого початку і давати лише правильні варіанти перекладу.

6. Метод переказу, що базується на принципі так званого «зіпсованого телефону» і полягає в тому, що перший студент читає текст і переказує його іншому, той в свою чергу передає його зміст наступному і так далі. В результаті останній студент відтворює первинний варіант «через призму перекладу попередніх студентів». Вкінці заняття рекомендується проаналізувати, які змістові домінанти були упущені чи навпаки збережені. Цей метод значно сприяє підвищенню концентрації уваги та розвитку навиків говоріння [1].

Проф. І. С. Алексєєва, розглядаючи традиційні методи навчання перекладу, виокремлює такі методи: навчання перекладу у специфічній галузі, яке починається з вивчення лексичних одиниць та їх еквівалентів у мові перекладу з поступовим переходом до складних граматичних структур; аналіз тексту і переклад, результатом якого є визначення особливостей тексту і принципів його

структури; виявлення всіх існуючих еквівалентів у мові перекладу; оцінювання різних варіантів перекладу під керівництвом викладача. Вона пропонує комплексний метод навчання письмовому перекладу, який включає три стадії: підготовчу, основну та навчальну [2, с. 277].

О. М. Бондаренко та І. Б. Коротяєва запропонували такі ефективні методи навчання перекладу:

1. репродуктивні методи (ділові рольові ігри);
2. пошукові методи (самостійна робота студентів, робота з довідковою літературою);
3. перцептивні методи (відеоуроки, зустрічі з представниками англомовних країн);
4. логічні методи (мовні вправи, «кейс-стаді» або аналіз конкретної ситуації) [4, с. 173].

Безумовно, правильний вибір методу необхідний для опанування навчальними та практичними вміннями, але не менш вважливо правильно організувати систему вправ для навчання перекладу. Серед суто перекладацьких вправ, націлених на вдосконалення навичок усного перекладу, як найбільш ефективні, слід зазначати такі: вправи з мнемотехніки; тренування переключення на іншу мову; тренування темпу усного мовлення; збільшення активного запасу відповідної частотної лексики; синтаксичне розгортання; мовна компресія; застосування комплексних видів трансформації; усний переклад з аркуша; засвоєння текстових жанрів в усному перекладі; тренінг двостороннього перекладу; техніка синхронізації відеоряду; комплекс вправ для підготовки до синхронного перекладу; багатомовна конференція; техніка теорії змісту; перекладацький скоропис; стратегія і тактика виправлення помилок.

На нашу думку, вдалим вибором буде використання системи вправ, запропоновану Л. М. Черноватим, оскільки вона є найбільш повною та детально розробленою. Вона включає три типи підсистем: підготовчі вправи, вправи для формування навичок перекладу, вправи для включення сформованих навичок до структури перекладацьких умінь. Кожна підсистема включає групи вправ: для подолання лексичних труднощів; для подолання граматичних труднощів; для подолання жанрово-стилістичних труднощів; для розвитку навичок перекладу реалій, назв, іншомовних слів; для розвитку навичок вживання перекладацьких трансформацій; для розвитку механізму вибору еквівалентів; для розвитку навичок переключення з одного коду на інший – диктант-переклад [6, с. 152].

Висновки і перспективи. Не існує жодного навчального закладу, який готує ідеально компетентних перекладачів. Кожен повинен пройти довгий шлях професійного самовдосконалення та становлення перекладача-професіонала. Використання зазначених методів та систем вправ допомагає покращити продуктивність занять, зацікавити студентів у поглибленому вивченні мови та безпосередньо залучити їх до перекладу. Отже, запропоновані прийоми можуть ефективно використовуватися в навчальному процесі. Українським навчальним закладам варто переглянути освітні програми підготовки перекладачів, враховуючи світові тенденції розвитку спеціалізації перекладацької діяльності та максимально ефективно використати позитивні аспекти зарубіжного досвіду.

Список використаних джерел

1. Авраменко М. Л. Выбор практических методов и упражнений при обучении переводу [Електронний ресурс] / М.Л. Авраменко // Режим доступу: http//www.natek.freenet.kz/2006/Avramenko.rtf

2. Алексеева И. С. Профессиональное обучение переводчика: Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей [Текст] / И. С. Алексеева. – СПб.: Издательство «Союз», 2001 – 288 с.

3. Баранова С.В. Актуальні питання методики викладання перекладу[Текст] / С.В.Баранова [Текст] // Вісник Сумського державного ун-ту. Серія: Філологічні науки. – 2002. – №4(37). – С. 12-15.

4. Бондаренко О. М., Коротяєва І. Б. Практичні методи та система вправ для формування перекладацької компетенції у студентів-перекладачів. [Текст] / О. М. Бондаренко, І. Б.Коротяєва // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Серія: Філологічні науки. – 2014. – С. 173-174.

5. Педагогика: учебник для студентов педагогический учебных заведений [Текст] / под ред. П. И. Пидкасистого. М.: Педагогическое общество России, 2002. – 608 с.

6. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю “Переклад”[Текст] / Л. М. Черноватий. – Вінниця: Нова Книга, 2013. – 376 с.

References

1. Avramenko, M. L. (2006) Vyibor prakticheskih metodov i uprazhneniy pri obuchenii perevodu [The choice of methods and practical exercises in teaching translation]. Avalable at : http//www.natek.freenet.kz/Avramenko.rtf

2. Alekseeva, I. S. (2001) Professionalnoe obuchenie perevodchika: Uchebnoe posobie po ustnomu i pismennomu perevodu dlya perevodchikov i prepodavateley [Professional translator training: Training Manual for interpretation and translation for translators and teachers]. – SPb.: Izdatelstvo «Soyuz», 288

3. Baranova, S.V. (2002) Aktualni pytannia metodyky vykladannia perekladu [Current issues of teaching methodology of translation] // Visnyk Sumskoho derzhavnoho un-tu. Seriia: Filolohichni nauky. №4(37),12-15.

4. Bondarenko, O. M., Korotiaieva I. B. (2014) Praktychni metody ta systema vprav dlia formuvannia perekladatskoi kompetentsii u studentiv-perekladachiv [Practical methods and a system of exercises to build students-translators’ competence] Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholia. Seriia: Filolohichni nauky, 173-174.

5. Pedagogika (2002): uchebnik dlya studentov pedagogicheskiy uchebnyih zavedeniy [Pedagogy: textbook for students of pedagogical institutions] / pod red. P. I. Pidkasistogo. M.: Pedagogicheskoe obschestvo Rossii, 608

6. Chernovatyi, L. M.(2013) Metodyka vykladannia perekladu yak spetsialnosti : pidruchnyk dlia stud. vyshchykh zaklad. osvity za spetsialnistiu “Pereklad” [Methods of teaching translation as a profession: a textbook for students of higher institutions. in the specialty "Translation] – Vinnytsia: Nova Knyha, 376

ОБЩИЕ АСПЕКТЫ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ ПЕРЕВОДА

Е. В.Бабенко, Н.А. Шостак

Аннотация*. Статья посвящена исследованию проблем методики преподавания перевода, а именно анализу практических методов обучения переводу и системы упражнений для формирования переводческой компетенции у будущих переводчиков. Уделено внимание важности формирования переводческой компетенции. Анализ научно-методической литературы позволил выделить методы обучения переводу и подобрать систему упражнений, которую можно использовать в учебном процессе.*

Ключевые слова: *переводческая компетенция, методы, система упражнений, методика преподавания перевода, учебный процесс*

GENERAL ASPECTS OF METHODOLOGY OF TEACHING TRANSLATION

O. V. Babenko, N. A. Shostak

Abstract. *The article deals with the research of methodology of teaching translation, namely the analysis of practical teaching methods of translation and the system of exercises aimed at the formation of the translation competence of future translators. The authors have paid attention to the importance of formation of translation competence. The analysis of the scientific and methodological literature helped the researchers identify the effective teaching methods of translation and select a system of exercises which can be used during the training process.*

Considerable attention is paid to the fact that becoming a professional translator is not an easy task. The use of the methods and a system of exercises mentioned in the paper would be helpful in the process of intense studying. Thus, suggested ways can be efficiently used. It is recommended for Ukrainian educational institutions to reconsider their educational curricular in order to apply international educational systems as successfully as possible.

The general aspects of translation teaching methods are determined through the generalization of experience training translators offered by scientists. We come to the conclusion that the integrated use of various forms and methods of students' training activity will motivate their hard work and facilitate the development of the future teachers' competence.

The goal determines the following tasks: to consider methods of formation of translation competence as well as methods of teaching translation.

Keywords: *translation competence, methods, a system of exercises, methodology of teaching translation, training process*

УДК 811.112.24

ЕКОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ

В. В. МІНАКОВ, кандидат філологічних наук, доцент,
Ю. В. ЗАГОРА, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
Email: zagora_julja@ukr.net

Анотація*. У статті визначається коло ключових теоретичних понять і проводиться відбір методик, необхідних для аналізу екологічної лексики в перекладацькому аспекті, а також наводиться перекладацька класифікація екологічної лексики, специфіка перекладу екологічної лексики в різних типах текстів екологічної тематики.*

Мета дослідження полягає у виявленні специфіки перекладу екологічної лексики в різних типах текстів екологічної тематики. Особливості перекладу екологічної лексики залежать від типів текстів екологічної тематики і статусу екологічної лексики (екологічні терміни, екологічні реалії, екологічні символи, екологічні терміни-концепти). За способом перекладу такі відповідники поділяються на три групи: транскодування, кальки, тлумачення значення.

© В. В. Мінаков, Ю. В. Загора, 2016

Ключові слова: *екологічна лексика, текст екологічної тематики, екологічний дискурс, переклад*

Актуальність. На сьогоднішній день особливу увагу лінгвісти приділяють екологічній проблематиці, оскільки безпечне навколишнє середовище є однією з головних цінностей. Насамперед вивчено особливості формування екологічної терміносистеми української мови, термінотворчих процесів та тематичних груп екологічної терміносистеми, що прослідж ується в роботах С. В.Овсейчик, Т. А. Алесенко, І. Г. Гусєва, Н. Г. Кантишева, М. А. Ков'язина, О. М. Іванишин. В дослідженнях Є. Г. Балюти, Ю. А. Зацного, І. О. Розмаріци розглянуто інноваційні процеси в лексиці екологічної сфери, розкрито особливості комунікації у сфері екології, виділено концептуальну базу екологічного дискурсу, встановлено його комунікативні моделі. Окремі аспекти екологічного дискурсу привертають увагу українських та російських лінгвістів, що досліджують його на матеріалі англійської мови (С. В. Баранова, Н. А. Красильникова, С. Н. Семенова, Л. В. Сологуб, О. Г. Хитрова), німецької мови (О. В. Іванова, З. І. Ломиліна, І. Н. Рогожникова), та французької мови (В. В. Колошьян).

Мета дослідження полягає у виявленні специфіки перекладу екологічної лексики в різних типах текстів екологічної тематики.

Об'єктом дослідження є специфіка перекладу екологічної лексики в текстах різного типу екологічної тематики.

Предмет дослідження – способи та прийоми перекладу екологічних термінів, екологічних реалій, екологічних символів, екологічних термінів-концептів у різних типах текстів екологічної тематики.

Методи дослідження. Мета і завдання роботи, а також специфіка об'єкта дослідження зумовили вибір методів дослідження. Основним методом слугував *зіставний* метод аналізу оригіналів і перекладів текстів екологічної тематики. Крім того, у роботі використано *дефінітивну методику*; *тезаурусну методику*; *методику інтерпретації символів*; *контекстологічний аналіз*; *концептуальний аналіз*; елементи *кількісного аналізу*. Усі зазначені методики аналізу, адаптовані до завдань теорії та практики перекладу, формують систему, яка становить надійне підґрунтя перекладацького аналізу оригіналів і перекладів екологічної лексики в текстах різного типу.

Результати.

Поняття «екологія» вважається комплексною наукою про виживання в навколишньому середовищі. Це поняття співвідноситься з екологічною терміносистемою, що насамперед обслуговує вузькоспеціальну галузь екологічних знань і утворює базовий корпус екологічної лексики [3, с.124].

Кількість термінологічної лексики постійно зростає. До такої лексики належать усі слова, що об'єднуються в мові під загальною назвою – терміни. Терміном називається спеціальне слово або словосполучення, що вживається для точного вираження поняття з якої-небудь галузі знання — науки, техніки, суспільно-політичного життя, мистецтва, економіки тощо [7, с.53].

Передача німецьких термінів на українську мову вимагає знання тієї галузі, якої стосується переклад. При передачі екологічної літератури з німецької мови на українську важливе значення має взаємодія терміну з контекстом. Таким чином легше дізнатися значення слова.

Спірними залишаються питання виявлення й диференціації екологічної лексики, а також принцип системності при перекладі екологічної лексики.

Основною сферою функціонування екологічної лексики є екологічний дискурс. Соціокультурна специфіка екологічного дискурсу виявляється в таких його ознаках, як динамічність і неоднорідність, що призводить до зростання частоти вживання екологічної лексики та збільшення гнучкості валентності її одиниць [4, с.134].

З позицій перекладу в екологічній лексиці виділяємо:

1) екологічні терміни *(Lebensraum, Taupunkt, метабіоз, ґрунтотворний процес);*

2) екологічні реалії *(Karfreitag Erdbeben, Alaska Ölpest, чорнобильці, восточно-уральский радиоактивный след);*

3) екологічні символи, що з огляду на національно-культурну зумовленість можуть бути етноспецифічними *(der Unfall im Kernkraftwerk, аварія на Чорнобильської АЕС)* й універсальними *(der nuklearen Winter, die globale Erwärmung, die Mutter Erde)*;

4) екологічні терміни-концепти *(der Naturschutz, природокористування, антропогенна пустеля, стихійне лихо)*.

Частина екологічної лексики, з якою достеменно обізнані лише вчені-екологи, називається вузькоспеціальною, тобто не належить до загальновживаної лексики й використовується тільки в наукових текстах, розрахованих на фахівців, представлена переважно термінами. Водночас чимало одиниць екологічної лексики залежно від контексту можуть перетворюватися з терміна на реалію чи навпаки. Отже, в кожному конкретному випадку для адекватного перекладу таких одиниць екологічна лексика проходить етап передперекладацького аналізу вихідного тексту.

В першу чергу особливості перекладу екологічної лексики залежать від типів текстів екологічної тематики і статусу екологічної лексики (екологічні терміни, екологічні реалії, екологічні символи, екологічні терміни-концепти).

Словникова стаття вирізняється з-поміж спеціальних текстів екологічної тематики спеціального словника, оскільки є найбільш жорстко детермінованим типом тексту. При перекладі словникової статті обов'язковим є відтворення її інформативної функції, оскільки одиниці екологічної лексики, які в інших текстах можуть функціонувати як екологічні реалії, екологічні символи, екологічні терміни-концепти виступають у словниковій статті власне термінами.

Анотація є жорстко детермінованим типом тексту, який має відповідати загальним вимогам до наукового дискурсу, а також має власні текст-типологічні особливості, такі як невеликий обсяг, лаконічність викладу, відсутність емотивних, асоціативних та образних елементів [1, с.86]. В анотації є присутніми екологічні терміни, що варіативно представлені на всіх сильних позиціях тексту, а екологічні символи в анотаціях майже не фігурують. Одиниці екологічної лексики, які функціонують в інших типах текстів як символи, в анотаціях втрачають символічне значення, тобто набувають статусу терміну. В даному типі тексту відсутні екологічні терміни-концепти, оскільки вони функціонують тут як власне терміни. Основною вимогою при перекладі анотації вважається збереження інформативності й термінологічності.

Проміжне положення між спеціальними й неспеціальними текстами екологічної тематики посідає екологічний звіт, оскільки різні типи звітів можуть адресуватися як професіоналам, так і непрофесіональному читачеві. Відповідно до цього тематичний контекст впливає на розподіл одиниць екологічної лексики різного статусу. Екологічні терміни переважають у тих частинах звітів, де наводяться технічні описи і статистичні дані.

Важливу роль також відіграє критерій оцінності. Дотримання критеріїв термінологічності й аксіологічності при перекладі текстів цього типу варіативне й облігаторне, а дотримання критеріїв етноспецифічності й символічності варіативне й факультативне [2, с. 113].

Звертаючи увагу на екологічні терміни-концепти у кожному конкретному тексті існує можливість виявити домінантні елементи певної лінгвокультурної картини світу [5, с. 77]. Після цього можемо визначити пріоритети, якими зумовлена вербальна об'єктивація цих елементів. Завдяки цьому перекладач обирає адекватну стратегію відтворення того або іншого терміну-концепту під час перекладу конкретного тексту. Процес пошуку адекватних перекладацьких відповідників є нелегким. Він ускладнюється через те, що ціннісний компонент екологічних термінів-концептів може бути як позитивним *(Umweltschutz, Ressourcenschonung, Rehabilitation, екобаланс, екорозвиток, екологічна безпека),* так і негативним *(Erschöpfung, Umweltverschmutzung, радіація, екологічна катастрофа, ядерний вибух).* Це й визначає їх місце на шкалі екологічних цінностей. Але з іншого боку, кількість можливостей при виборі певного відповідника в кожному конкретному випадку збільшується.

З урахуванням вимог до перекладу термінів при трансляції термінів у спеціальних текстах екологічної тематики використовуються переважно інваріантні чи варіантні відповідники, зафіксовані у спеціальних словниках. За способом перекладу такі відповідники поділяються на три групи:

1. ***Транскодування*** (транскрипція і транслітерація) найчастіше застосовується в тих випадках, коли терміни складаються з інтернаціональних терміноелементів латинського чи грецького походження *(cytotoxicity – цітотоксичність – цитотоксичность, genovariation – геноваріація – геновариация, reacclimatization – реакліматизація – реакклиматизация, nutrient – нутріент – нутриент).*

2. ***Кальки:*** 1) поморфемні (*microsubspecies – мікропідвид – микроподвид, photocontrol – фоторегуляція – фоторегуляция);* 2) семантичні (*wintering area – місце зимування – место зимовки, dystrophic lake – дистрофне озеро – дистрофное озеро, license for useful mineral development – ліцензія на розробку корисних копалин – лицензия на разработку полезных ископаемых*).

3. ***Тлумачення значення / описовий переклад / дескриптивна перифраза*** (*harmosis – адаптивна реакція організму на дію зовнішнього середовища, biolator – круглий аеротенк з концентричним зовнішнім відстійником, genecology – генетика популяцій з урахуванням їхніх екологічних ніш, rawin – визначення параметрів вітру за допомогою методу радіолокації*.

Дескриптивна перифраза домінує при перекладі екологічних термінів, що не мають словникових відповідників, наприклад: *body burden – вміст радіонуклідів у тілі людини*; *bioventing – вентилювання забруднених ґрунтових вод для стимуляції мікробіологічного розкладання*).

Периферією екологічної лексики у спеціальних текстах екологічної тематики є екологічні реалії. У словникових статтях спеціальних словників домінантні типи реалій представлені: 1) назвами національних природоохоронних і дослідницьких організацій: *der Bodenschutzdienst der Landwirtschaftsministerium – Служба охорони ґрунтів Міністерства сільського господарства*; 2) назвами національних законодавчих документів, що регулюють природоохоронну діяльність, техногенний і / або антропогенний вплив на довкілля: *Ölverschmutzungsgesetz – Закон про забруднення нафтою, 1990 р.*; 3) назвами національних природоохоронних проектів і програм: *Staatsprogramm für den Schutz der Zugvögel – Державна програма по захисту перелітних птахів.*

Завдяки наведеним прикладам можна побачити, що способом відтворення таких реалій обрано комбіновану реномінацію, яка складається з лексичної кальки у сполученні з дескриптивною перифразою або лексичної кальки та ампліфікації, залучених із метою введення до тексту перекладу вказівки на місце і час. Таким чином досягається максимальна інформативність перекладу.

Особливу групу одиниць екологічної лексики, що є представленою в спеціальних текстах екологічної тематики, становлять назви великих природних катаклізмів, техногенних аварій і катастроф [6, с.231]. Такі одиниці екологічної лексики у спеціальних словниках здебільшого перекладаються шляхом комбінованої реномінації, що містить кальку й дескриптивну перифразу, або кальку й коментар із відомостями про характер аварії та її час і місце.

У неспеціальних типах текстів адекватне відтворення екологічних лінгвоконцептів можна отримати дотримуючись не так спеціальних, як загальних вимог до перекладу текстів зазначених типів.

Висновки і перспективи. Отже, результати дослідження відкривають широкі перспективи для подальшого вивчення проблем вибору перекладацьких стратегій і тактик. Домінування певних видів екологічної лексики ставить перед перекладачем різні завдання, пов'язані з частотою уживання екологічних лексем й адекватністю їх відтворення не лише в текстах екологічного дискурсу, а й у текстах суміжних дискурсів.

Список використаних джерел

1. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього середовища [Текст] / В.С. Джигирей. — К.: Знання, 2000. — 203 с.
2. Дяков А. С. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти [Текст] / Олександр Володимирович Дяков, Тарас Романович Кияк, Зоя Борисівна Куделько. – К.: Вид.дім «КМ Academia», 2000. – 218 с.
3. Екологія: Тлумачний словник [Текст] / [уклад. Мусієнко М. М. та ін.]. – К.: Либідь, 2004. – 376 с.
4. Иванова Е. В. К проблеме исследования экологического дискурса [Текст] / Е. В. Иванова // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2007. – Вып. 3(23). – С. 134-138.
5. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования [Текст] / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. трудов. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75 - 80.
6. Руденко Н. С. Экологическая лексика как объект перевода: теоретический и методологический аспекты [Текст] / Н.С. Руденко // Південний архів. Філологічні науки : Зб. наук. праць. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2004. – Вип. XXIV. – С. 230-234.
7. Циткина Ф.А. Терминология и перевод (к основам сопоставительного терминоведения) [Текст]. — Львов: изд-во при Львовский гос. ун-те изд. объединения «Вища школа», 1988. — 157 с.

References

1. Dzhygyrej V.S. (2000). Ecologija ta ohorona navkolyshnjogo seredovyscha [Ecology and environment] / V.S. Dzhygyrej, K.: Znannja, 203.
2. Dyakov A. (2000). Osnovy terminotworennja, semantichny i sociolinguistichni aspectu [Fundamentals of terminology, semantic and sociolinguistic aspects]/ Alexander Dyakov, Taras Romanovich Kyyak, Zoya Borysivna Kudelko. K .: Vyd.dim «KM Asademia», 218.

3. (2004). Ekologiya: Slovnyk [Environment: Glossary] / [wklad. Musienko M. et al.]. K.: Lybid, 376.
4. Ivanova E.V. (2007). K probleme issledovanija ekologicheskogo discoursa [On the problem of the study of environmental discourse] / E.V. Ivanova // Politicheskaja linguistica. Ekaterinburg, Vyp. 3 (23), 134-138.
5. Karasik V.I. (2001). Lingvokulturnuj concept kak edynyca issledovanija [linguocultural concept as a unit of study] / V.I. Karasik, G.G. Slyshkin // Methodologicheskyje problemu cognitivnoj linguisticy: Sb. nauchnyh trudov. Voronezh: VSU, 75 - 80.
6. Rudenko N.S. (2004). Ekologicheskaja lexica kak object perevoda: theoreticheskiy i methodologicheskiy aspectu [Environmental lexicon as an object of translation: theoretical and methodological aspects] / N.S. Rudenko // Pivdennyy Archiv. Filologichni nauky: Sb. naukovyh prac. Kherson: Vydavnytstvo KSU, Vip. XXIV, 230-234.
7. Citkin F.A. (1988). Terminologyja i perevod (k osnovam sopostavytelnogo terminovedenyja) [Terminology and Translation (to the basics of benchmarking of terminology)]. Lviv: Isdatelstvo pry Lvivskom un-te izd. objedynenyja «Vishcha Schkola», 157.

ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА КАК ОБЬЕКТ ПЕРЕВОДА

В.В. Минаков, Ю.В. Загора

Аннотация. *В статье определяется круг ключевых теоретических понятий и проводится отбор методик, необходимых для анализа экологической лексики в переводческом аспекте, а также предлагается переводческая классификация экологической лексики, специфика перевода экологической лексики в различных типах текстов экологической тематики.*

Цель исследования заключается в выявлении специфики перевода экологической лексики в различных типах текстов экологической тематики. Особенности перевода экологической лексики зависят от типов текстов экологической тематики и статуса экологической лексики (экологические термины, экологические реалии, экологические символы, экологические термины-концепты). По способу перевода такие соответствия делятся на три группы: транскодирования, кальки, толкование значения.

Ключевые слова: *экологическая лексика, текст экологической тематики, экологический дискурс, перевод*

ENVIRONMENTAL LEXIS AS AN OBJECT OF TRANSLATION

V. V. Minakov, Y. V. Zagora

Abstract. *The article considers key theoretical concepts and selects the methods necessary for ecological vocabulary analysis in the aspect of translation. The author describes translational classification of ecological vocabulary, specific of the translation of environmental vocabulary in the different types of the texts of environmental issues.*

The goal of the study is to identify the specific environmental translate of ecological vocabulary in different types of texts environmental issues. Features environmental of vocabulary during the translation depend on the types of ecological texts and status of environmental vocabulary (environmental terms, environmental realities and environmental characters, ecological terms-concepts). By way of translation the equivalents are divided into three groups: transcoding, tracing paper, interpretation of meaning.

The establishment, development and operation of the German environmental terminology is directly related to the formation and development science itself. German

environmental terminology is a system that has all the necessary word-formation, morphological and syntactic and semantic tools for their development and completion.

The main features of environmental terminology based on its versatility, the terms may be relative or absolute, have in its structure many classic terminological elements and vocabulary of modern foreign languages, and a large number of common or general scientific vocabulary.

Keywords: *ecological vocabulary, ecological text, environmental discourse, translation*

УДК 811.112.24

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕЧЕНЬ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

В. В. МІНАКОВ, кандидат філологічних наук, доцент,
Б. С. ЗАЩИПАСЬ, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
*Email:*bogdankazas4ipas@yandex.ua

Анотація*. У статті розглянута характеристика простих та складних речень, їх відмінності при перекладі на українську мову, оскільки уміння правильно складати речення є запорукою досвідченого перекладача. У сучасному перекладознавстві накопичено певний досвід аналізу речень, вони описані із формально-граматичної точки зору. Насамперед дається характеристика дієслівних форм, що вживаються в умовних конструкціях. Тому досліджено способи перекладу речень з англійської та німецької мови на українську.*

Ключові слова: *переклад, просте речення, складне речення, складносурядне речення, складнопідрядне речення*

Актуальність представленого дослідження зумовлена спрямуванням сучасних перекладознавчих досліджень на комплексний підхід до подолання граматичних труднощів перекладу.

Нині ми живемо і розвиваємося в постійно мінливому світі. Як ніколи раніше, створені сприятливі умови для взаємодії різних культур і народів. Але на шляху до розуміння представників інших культур встає безліч мовних і культурних бар'єрів. Подолати їх допомагає переклад. Безумовно, його роль для людства величезна. Переклад забезпечує одномоментні і довготривалі контакти між людьми, сприяє обміну інформацією самого різного характеру, але найголовніше – він допомагає людям зблизитися, зрозуміти один одного. У наш час перекладацькі зв'язки охоплюють майже всі сфери людської діяльності. Рух інформаційних потоків не знає ні кордонів, ні часу, ні простору. Переклад сприяє взаємозбагаченню мистецтв, літератур, науки, матеріальної та побутової культури різних народів світу. Завдяки перекладу ми знаємо Шекспіра, Данте, Гете. Проте до цих пір переклад залишається вельми складним явищем, багато аспектів якого вимагають більш детального вивчення.

Переклад – надзвичайно складне і багатостороннє явище, описати всі сутнісні сторони якого в одному, навіть дуже розгорнутому, визначенні вельми складно, якщо взагалі можливо. Перш за все слід мати на увазі, що саме слово переклад є

© В. В. Мінаков, Б. С. Защипась, 2016

багатозначним і співвідноситься щонайменше з двома різними поняттями: переклад як якась інтелектуальна діяльність, тобто процес, і переклад як результат цього процесу, продукт діяльності, інакше кажучи, мовний твір, створений перекладачем [1, с. 6].

Як було сказано у вступі, данне дослідження присвячене особливостям перекладу речень. Однак перш ніж приступити до розгляду цих особливостей, доцільно звернутися до деяких базових теоретичних понять перекладу, що є характерними для цього процесу і які лягли в основу дослідження даної роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Базові теоретичні поняття перекладу включають адекватність перекладу й неминуче пов'язану з нею прагматичну адаптацію. В адекватному перекладі називається переклад, здійснений на рівні, необхідному й достатньому для передачі незмінного плану змісту при дотриманні норм мови перекладу. У цьому зв'язку А. Д. Швейцер пише: «Адекватність спирається на реальну практику перекладу, яка часто не допускає вичерпної передачі всього комунікативно-функціонального змісту тексту. Вона виходить з того, що рішення, прийняте перекладачем, нерідко носить компромісний характер, що переклад вимагає жертв ...». Цим, А. Д. Швейцер хоче сказати, що адекватність часто носить компромісний характер, і що досягнення перекладацької адекватності пов'язано з деякими смисловими втратами в змісті тексту. Далі Швейцер припускає, що «теоретично оптимальним можна вважати переклад, у якому разом з відтворенням функціональних характеристик тексту передаються всі функції». Під функціональними характеристиками А. Д. Швейцер розуміє властивості висловлювання (функція, яка служить для опису предметів і зв'язку між ними) і експресивну функцію (функція, яка виражає ставлення мовця до висловлення) [3, с. 44]. Однак на практиці такий переклад не завжди можливий. Перекладачеві нерідко доводиться шукати особливі засоби для передачі смислових і стилістичних складових оригіналу. В такому випадку досягається прагматична еквівалентність між оригіналом і перекладом, що й визначає комунікативний ефект. Про прагматичні аспекти перекладу писав видатний теоретик-дослідник В. Н. Комісарів.

Метою представленої наукової статті є встановлення специфіки відтворення складних речень при перекладі.

Об’єктом дослідження є граматична система англійської та української мов, а предметом безпосереднього аналізу – способи та прийоми відтворення складних речень англомовної та німецькомовної літератури в українських перекладах.

Мета роботи зумовила використання відповідних **методів дослідження**: описового, опис семантико-структурних властивостей тексту; функціонального, що полягає у дослідженні особливостей складного речення; лінгвістичного спостереження із залученням семантичного аналізу; комплексний контрастивно-перекладознавчий аналіз. Важливе місце в теоретичному перекладознавстві займають дослідження самого процесу перекладу, розумова діяльність перекладача, дослідження його технічних прийомів. В процесі дослідження широко застосовуються різні теоретичні моделі і можливі методи переходу від оригіналу до перекладу (перекладацькі трансформації). Проводяться психолінгвістичні експерименти [6, с. 22].

Результати. За словами В. І. Карабана, граматичні труднощі під час перекладу українською мовою англомовних текстів каузовано, перш за все, граматичними відмінностями мов оригіналу (англійської) та перекладу (української), розбіжностями в їх будові, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій. Саме тому перекладач повинен бути добре обізнаним з

граматичними особливостями вихідної та цільової мов, основами теорії перекладу, а також із перекладними відповідниками у галузі граматики, перекладацькими трансформаціями, способами перекладу різних мовних та мовленнєвих явищ, адже, за словами Т. Р. Кияка, все це становить частину загальної компетенції перекладача.

Типи речень в англійській мові мають практично таку ж систематизацію, як і в українській мові: їх можна групувати за структурними ознаками, за характером або метою висловлювання і т.п. Але одна істотна відмінність між українською та англійською мовами все ж таки є: англійська мова належить до аналітичного типу, а це означає, що сенс висловлювання визначається порядком слів у реченні; в українській ж мові члени речення не мають строго фіксованого порядку, їх місце в висловлюванні може змінюватися.

Якщо говорити про класифікацію, то речення в англійській мові поділяються на дві великі групи: прості і складні речення.

Кожна з цих груп, у свою чергу, ділиться на кілька підгруп (залежно від характеру висловлюваного). Просте речення відрізняється від складного наявністю тільки однієї предикативної одиниці (граматичної основи).

Крім того, типи речень в англійській мові можна розділити на ті, що описують дію і ті, що описують стан(ознака). Кожна з цих груп відрізняється особливостями побудови.

За метою висловлювання речення поділяються на розповідні, питальні та спонукальні.

Залежно від адресата речення можуть бути особистими, невизначено-особистими та безособовими.

Речення, що складається з двох або кількох взаємозв'язаних простих речень, які за допомогою різних синтаксичних засобів об'єднані в одне структурне й інтонаційне ціле називається складним.

Складні речення діляться на складносурядні (що складаються з декількох рівноправних простих речень) та складнопідрядні (що складаються з одного головного і одного або декількох придаткових/ залежних речень).[3, с. 32]

Cereals are used especially to make flour for breadmaking, for animal feed or for producing alcohol. – Насамперед, зерно використовується, щоб зробити борошно для випікання хлібу, для корму худобі або виробництва спирту.

Oats, wheat, barley, maize and rye are commonly grown in colder temperate areas, and rice, sorghum and millet in warmer regions. – Овес, пшеницю, ячмінь, кукурудзу і жито зазвичай вирощують в холодних районах з помірним кліматом, а рис, сорго і просо в більш теплих регіонах.

На перший погляд, класифікація англійських речень здається досить великою і важкою для запам’ятовування, але насправді це не так. Подібна систематизація не набагато складніше аналогічної системи, яка присутня в українській мові, тому ніяких проблем із запам’ятовуванням типів речень в англійській виникнути не повинно.

Складне речення не є механічним, а цілісним об'єднанням двох чи більше простих. Вступаючи за своїми предикативними центрами в певні синтаксичні відносини, одна з частин такого речення може зазнати деяких авторських змін та отримати нову структурну організацію (певний порядок слів та дейктичних конструкцій), відмінну від вихідних простих речень. Відмінності цієї організації творять специфіку авторського стилю, що стає об'єктом перекладу.

Це ж стосується як українського, так і німецького синтаксису, вживаного в тексті, що відзначається не меншою специфікою при його відтворенні іншою

мовою. Специфіка німецької мови спонукає виробити певний алгоритм для перекладу синтаксичних конструкцій.

Для правильного розуміння та наступного перекладу речення потрібно для себе прояснити його структуру в цілому, для чого необхідно: а) правильно зорієнтуватися в розділових знаках; б) правильно визначити головне та підрядне речення (чи розділити сурядні речення); встановити тип речення, розібравшись у багатозначних сполучниках (*als*"коли − ніж − як"; *wenn* "коли − якщо"; *dass* "що − щоб"); в) правильно виділити головні члени речення (підмет, присудок тощо).

При перекладі не обов'язково зберігати ту ж послідовність окремих елементів речення, що спостерігається в оригіналі (це ж стосується як самостійного головного, так і складнопідрядного речення). Тому для полегшення сприйняття перекладеного речення інколи доцільно переставляти члени речення, не змінюючи підпорядкування окремих елементів та групи слів.

Klar wurde der Gedanke einer einheitlichen Verbindung von Beton und Stahl zu biege- und feuersicheren Bauteilen von dem Ingenieur Hyatt zum Ausdruck gebracht. − Інженер Гіят чітко виразив думку про поєднання бетону й сталі в конструкціях, які відзначатимуться гнучкістю та вогнестійкістю.

Додаткові речення та інфінітивні конструкції можна розташувати при перекладі до чи після головного речення. Це не стосується підрядних означальних речень та інфінітивної групи у функції означення, яке, як правило, перекладають після означуваного іменника.

Доцільно починати переклад з головного речення у тих випадках, коли воно за своїм обсягом менше від підрядного значення чи інфінітивної групи.

Характерними ознаками німецького речення вважається рамкова конструкція та інверсія (обернений порядок слів) перед присудком, яку не потрібно враховувати при перекладі.

Рамкова конструкція (як розрив складного присудка на дві частини – однієї на другому місці, а іншої − на останньому), як правило, не перекладається. Збільшення розміру рамки, тобто відстані між елементами, що складають лексико-граматичну єдність, поза сумнівом, ускладнюють швидке розуміння тексту та його переклад. Поряд з тим, поєднання воєдино розрізнених елементів рамки забезпечує правильне розуміння тексту, та відповідно, його переклад.

Висновки і перспективи. При перекладі підрядних речень слід врахувати типове німецьке прикінцеве розташування присудка і перекладати його українською відразу ж після підмета.

У цій роботі відображені основні правила перекладу речень. Ця тема мало вивчена і мало розроблена, проте нам вдалося виділити основні шляхи та етапи перекладу речень.

Загалом, при перекладі варто дотримуватися загальновідомої істини. Що не можна перекладати іншомовну фразу слово за словом, а перш за все її необхідно перебудувати за законами рідної мови. На противагу німецькому реченню з фіксованим порядком.

Список використаних джерел

1. Алексеева И. С. Введение в переводовведение [Текст]/ И. С. Алексеева. – М.: Академия, 2004. – 352 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод [Текст] / Л. С. Бархударов. – М.: Междунар. отношения, 1975. – 240 с.
3. Гузеева К. А. Английский язык. Справочные материалы [Текст] / К. А.

Гузеева. – М.: Просвещение, 1993. – 288 с.
4.Дмитриева Л. Ф. Курс перевода [Текст] / Л. Ф. Дмитриєва. – М.: Ростов н/Д, 2005. – 304 с.
5.Ермолович Д. И. Основы профессионального перевода [Текст] / Д. И. Ермолович. ‒ М.: Логос, 1996 – 335 с.
6.Комиссаров В. Н. Теория перевода [Текст] / В. Н. Комиссаров. – М.: Высш. школа, 1990. – 253 с.

References

1.Alekseeva I. S. (2004). Vvedenie v perevodovvedenie. [Introduction in Translation] / I. S. Alekseeva, M.: Akademiya, 352.
2.Barhudarov L. S. (1975). Jazyk i perevod. [Language and Translation] /
L.S. Barhudarov, M.: Mezhdunar. otnosheniya, 240.
3.Guzeeva K. A. (1993) Angliyskiy jazyk. Spravochniye materialy. [English. Reference materials] / K. A. Guzeeva, M.: Prosvescheniye, 288.
4.Dmytrieva L. F. (2005). Kurs perevoda. [Translation course] / L. F. Dmytrieva, M.: Rostov n/D, 304.
5.Ermolovich D. I. (1996). Osnovy professionalnogo perevoda. [Foundations of professional translation] / D. I. Ermolovich, 335.
6.Komissarov V. N. (1990). Teoriya perevoda. [Translation theory] / V. N. Komissarov, M.: Vysshaya shkola, 253.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И СТРУКТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕДЛОЖЕНИЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ

В. В. Минаков, Б. С. Защипась

Аннотация. *В статье рассмотрена характеристика простых и сложных предложений, их различия при переводе на украинский язык, поскольку умение правильно составлять предложение является залогом опытного переводчика. В современном переводовведении накоплен определенный опыт анализа предложений, они описаны с формально-грамматической точки зрения. Прежде всего дается характеристика глагольных форм, которые употребляются в условных конструкциях. Поэтому исследованы способы перевода предложений с английского и немецкого языка на украинский.*

Ключевые слова: *перевод, простое предложение, сложное предложение, сложносочененное предложение, сложноподчиненное предложение*

GENERAL CHARACTERISTICS AND STRUCTURAL FEATURES OF SENTENCES IN THE TRANSLATION

V. V. Minakov, B. S. Zashchipas

Abstract*. This article deals with characteristics of simple and complex sentences, their differences in the translation into Ukrainian language that is why the ability to make correct sentences is the key to an experienced interpreter.*

Nowadays Translation relations covering almost all spheres of human activity. Translation contributes to the mutual enrichment of art, literature, science, financial and consumer culture of different nations. But still translation remains very complex phenomenon, many aspects of which require more detailed study. In an adequate translation is called translation, carried out at the level required and sufficient for the transfer the unchanged content of subject to the rules of language translation.

Speaking about classification, sentences are divided into two groups: simple and complex sentences. A simple sentence is different from the complex by the presence of only one predicative units (grammatical basics).

During translation should follow common knowledge, that you can not translate foreign language phrase word by word, but first of all it is necessary to reconstruct on the laws of their native language.

The theme is little studied and developed, but we managed to identify the main ways and stages of sentence translation.

Keywords: *translation, simple sentence, complex sentence, coordinated sentence, subordinated sentence*

УДК 347.78.034

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ПРИЙОМИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ДИРЕКТИВНИХ ТЕКСТІВ (НА МАТЕРІАЛІ ІНСТРУКЦІЙ З ЕКСПЛУАТАЦІЇ ОБЛАДНАННЯ)

Н.С. ОЛЬХОВСЬКА, кандидат філологічних наук, доцент,
E-mail: olh_natali@mail.ru
У.Д. БАБИЧ, магістр ІІ курсу спеціальності «Переклад»,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: ulianababych@gmail.com

Анотація*. У статі здійснено перекладознавчий аналіз технічних прийомів й стратегій перекладу англомовних директивних текстів на матеріалі інструкцій з експлуатації сільськогосподарського обладнання. Класифікація стратегій перекладу за принципами перекладу: стратегія за принципом перекладу того, що зрозуміло перекладачеві; перекладацька стратегія «переклад змісту, а не букви оригіналу»; стратегія максимального відтворення змісту оригіналу; перекладацька стратегія домінування значення цілого над значенням окремих частин. Перекладознавчий аналіз тексту інструкцій до електропили STIHL MSE 140 C, газонокосарки Bosch ROTAK 320, польового комп'ютера Envizio Pro II дозволив виявити, що переклад інструкцій часто можливий шляхом використання дослівного перекладу, проте переважним типом перекладу є переклад консультативний, що включає в себе використання таких перекладацьких трансформацій, як конкретизація та додавання, що дозволяють покращити якість перекладу за умови повного розуміння перекладачем тексту інструкції. Перекладознавчий аналіз текстів інструкцій до сільськогосподарської техніки дозволив з'ясувати, що при відтворенні текстів інструкцій до цієї техніки у перекладі найбільш доцільною стратегією є стратегія максимального відтворення змісту оригіналу, хоча стратегії перекладу часто використовуються в комплексі.*

Ключові слова: *науково-технічний переклад, стратегія перекладу, інструкція з експлуатації обладнання, перекладознавчий аналіз*

Актуальність. Переклад – це взаємодія національних культур, метою якого є донести потрібну інформацію. Переклад – це точна та повна передача інформації засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми. За В. Н. Комісаровим переклад – це функціональна взаємодія мов [4, с. 98].

Науково-технічний переклад – це переклад різного роду технічної, науково-технічної документації, такої як інструкції, технічні умови до будівельного обладнання, до авіаційної техніки, до великої і дрібної побутової техніки, до

© Н.С. Ольховська, У.Д. Бабич, 2016

важкого машинобудування, до комп'ютерної техніки, до аудіо-відео техніки, до медичного обладнання, Держстандарти, різного роду технічні характеристики, які є головною сполучною ланкою між виробником тієї чи іншої техніки і споживачем, що дозволяє максимально точно і правильно використовувати цю техніку.

Актуальність дослідження визначається важливістю теоретичного осмислення проблем комплексних смислових перекладацьких трансформацій у зв'язку з підвищенням ролі науково-технічного перекладу. У той час як інструкція відіграє важливу роль, переклад інструкцій знаходиться на низькому рівні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичну базу роботи складають дослідження таких учених, як І. С. Алексеєва, О. М. Альшаєва, В. М. Головньова, М. О. Аполлова, В. В.Балабін, Л. С. Бархударов, І. С. Бик, В. В. Виноградов, А. Г. Витернко, М. Ю. Вознюк, О. М. Гаражанкіна, М. К. Гарбовський, І. А. Гладких, Л. Б. Гречина, А. Н. Дяченко, Н. О. Д'яконова, О. Т. Зарівна, Т. О. Знаменівська, Л. В. Івіна, В. І. Карабан, Т. Р. Кияк, О. Я. Коваленко, В. Н. Комісаров, Ю. Г. Лабенська, Л. К. Латишев, О. О. Михайленко, О. Ю. Нестерова, І. С. Полюк, Л. В. Бондар, Н. А. Правда, О. В. Федоров, О. Д. Швейцер та ін. Дослідження полягає в тому, що в роботі проаналізована та систематизована інформація щодо особливостей перекладу інструкції як різновиду технічної літератури.

Метою статті є визначити принципи добору перекладацьких стратегій при перекладі текстів з експлуатації обладнання.

Матеріалом дослідження виступають інструкції до сільськогосподарської техніки англійською мовою та їх переклади на українську мову, а саме: інструкція до електропили STIHL MSE 140 C, газонокосарки Bosch ROTAK 320, польового комп'ютера Envizio Pro II.

Методи. У роботі використано дефінітивну методику; тезаурусну методику; методику інтерпретації символів; контекстологічний аналіз; концептуальний аналіз; елементи кількісного аналізу.

Результати. Процес перекладу – це процес пошуку схожих рис між мовами та культурами. Визначення цих рис можливе лише тому, що перекладач постійно стикається із відмінностями між ними. Але переклад не може і не повинен бути спрямованим на усунення цих розбіжностей, перекладений текст має бути місцем проявлення іншої культури, де читач помічає культурно чуже; переклад має зберігати відмінності, певну чужість оригіналу, нагадувати читачу про надбання та втрати процесу перекладу та про відстань між культурами [6, с. 65].

Кожна фаза перекладацького процесу – вибір оригіналу та стратегії перекладу, його редагування та прочитання – відчуває вплив різних культурних цінностей, що існують у цільовій культурі [3, с. 235].

Переклад інструкцій – складне завдання, працюючи над яким, перекладач повинен відмінно знати предметну область. Неточний або недбалий вибір терміна при перекладі інструкції може привести до неправильного використання обладнання.

Сам термін «інструкція» – це правовий акт, що затверджується або видається в цілях встановлення правил, що регулюють організаційні, науково-технічні, технологічні, фінансові або інші спеціальні сторони діяльності установ, організацій, підприємств (їх структурних підрозділів та служб), посадових осіб і громадян. Інструкції видаються також з метою роз'яснення і визначення порядку застосування законодавчих актів, розпорядчих документів (наприклад, наказів), щодо заповнення та ведення форм документів (наприклад, бухгалтерських, звітних, облікових та ін.).

Прийнято виділяти три види інструкцій: інструкція з експлуатації обладнання, інструкція з діловодства та посадова інструкція [1].

Інструкція з експлуатації обладнання – документ, у якому викладено відомості, необхідні для правильної експлуатації (використання, транспортування, зберігання і технічного обслуговування) виробу (установки) та підтримання його (її) в постійній готовності до дії [7].

Переклад інструкцій – це складний вид письмового перекладу, який потребує від перекладача не лише відмінного володіння іноземною мовою, а й знання тієї предметної галузі, у якій виконується переклад [8, с.156].

Під час перекладу перекладач стикається із важким завданням – обрати єдиний правильний відповідник. Для того щоб впоратись з цим складним завданням, перекладач повинен не тільки добре орієнтуватися в тематиці тексту, але і читати відповідну літературу на рідній мові.

Технічні прийоми й конкретна стратегія, що застосовує перекладач при перекладі інструкцій з експлуатації обладнання, багато в чому залежать від співвідношення вихідної мови та мови перекладу, і характеру розв'язуваного перекладацького завдання. У конкретних умовах перекладацького акту вони реалізуються по-різному.

Стратегії за принципом того, що зрозуміло перекладачеві, на прикладі інструкцій до сільськогосподарської техніки, наприклад, в інструкції до польового комп'ютера вказано: *Plug the FIELD Computer in* [9, с. 9], перекладач, аналізуючи текст, приходить до висновку, що проста конструкція *Підключіть польовий комп'ютер* [10, с. 11] не задовольняє умови перекладу, оскільки польовий комп'ютер можна підключати як у розетку, так і до авто шляхом використання USB-кабелю. Таким чином, перекладач обирає зрозумілий як для перекладача, так і для читача, варіант Увімкніть шнур живлення польового комп'ютера шляхом використання USB-кабелю. Отже, перекладач використовує власні знання з електротехніки, які дозволяють читачеві кінцевого продукту уникнути непорозуміння при використанні інструкції.

Другий принцип, що визначає стратегію перекладача, звичайно формулюється як вимога «перекладати зміст, а не букву оригіналу» і має на увазі неприпустимість сліпого копіювання форми оригіналу.

При розгляді цього принципу важливими є розуміння поняття еквівалентності та розуміння специфіки перекладу термінології науково-технічної літератури.

Перекладачу слід зважати на лексико-граматичні трансформації, тобто на структурні та лексико-семантичні розходження між англійською та українською мовами, які вимагають під час перекладу перебудови синтаксичної структури речення або лексичних змін. Оскільки лексика тісно пов'язана з граматикою, то дуже часто внаслідок трансформацій одночасно відбуваються лексичні та граматичні зміни [2, с. 149 – 155].

Так, наприклад, у розглядуваних інструкціях спостерігаємо наступну ситуацію: *Never attempt to plug the power cord into the power outlet or unplug the power cord when your hands are wet* [14, с. 2] – *Ніколи не намагайтеся мокрими руками увімкнути шнур живлення в електричну розетку або вимкнути його* [15, с. 4].

Так, у наведеному прикладі багатозначне слово *plug*, що в англійській мові має значення: «*to stop, make tight, or secure by inserting a plug», «to remedy (a deficiency) as if by inserting a plug», «to hit with a bullet», «to advertise or publicize insistently*» [13], перекладається як увімкнути, тобто, перекладач використовує прийом смислового розвитку значення слова для того, щоб воно стало зрозумілим при перекладі.

Третій принцип перекладацької стратегії полягає в тому, що перекладач розрізняє в змісті перекладацького тексту відносно більш й менш важливі елементи змісту. Передбачається, що перекладач прагне як можна повніше передати весь зміст оригіналу й там, де це можливо, здійснює «прямий переклад», використовуючи аналогічні синтаксичні структури й найближчі відповідності лексичним одиницям оригіналу. У наведеному прикладі дієслова, що позначають неприпустимі дії, пов'язані зі шнуром живлення електропили, відтворені в перекладі шляхом підбору повних еквівалентів: *Never damage, modify, stretch or excessively bend or twist the power cord* [14, с. 9]. – *Ніколи не пошкоджуйте, не вносьте будь-яких змін, не розтягуйте, надмірно не згинайте та не скручуйте шнур живлення* [15, с. 11].

Найбільш важливим (домінантним) елементом змісту може виявитися й внутрішньолінгвістичне значення мовних одиниць. Так, гра слів в оригіналі може ґрунтуватися на одночасній реалізації в контексті двох значень багатозначного слова або значень двох слів-омонімів. У цьому випадку домінантним значеннєвим елементом стає наявність формального зв'язку (загального або подібного плану вираження) між реалізованими значеннями.

Уміння визначити значеннєву домінанту, найбільш важливу частину змісту перехідного висловлення, становить найважливішу частину професійної майстерності перекладача [5].

Четвертий принцип перекладацької стратегії – це домінування значення цілого над значенням окремих частин. Найбільш важливим елементом змісту може виявитися й внутрішньо лінгвістичне значення мовних одиниць. Так, гра слів в оригіналі може ґрунтуватися на одночасній реалізації в контексті двох значень багатозначного слова або значень двох слів-омонімів. У цьому випадку домінантним значеннєвим елементом стає наявність формального зв'язку (загального або подібного плану вираження) між реалізованими значеннями. Наприклад: *When you turn on for the first time… (optional)* [12, с. 6] – *При першому ввімкненні… (Не в усіх моделях)* [11, с. 9]. Так, слово *optional* в англійській мові має значення *«not compulsory» («не обов'язковий»),* що може стосуватися будь-чого, в українському перекладі відтворене як не в усіх моделях, тобто, перекладач пояснює, якого саме явища стосується слово.

Отже, перекладацький аналіз текстів інструкцій до сільськогосподарської техніки дозволив з'ясувати, що при відтворенні текстів інструкцій до цієї техніки у перекладі найбільш доцільною стратегією є стратегія максимального відтворення змісту оригіналу, хоча стратегії перекладу часто використовуються в комплексі, але перекладачеві завжди слід пам'ятати, що основний текст інструкції повинен бути відображений максимально точно, а отже, інші стратегії доцільно використовувати лише у вступній частині інструкції.

Висновки і перспективи. У сучасному перекладознавстві для опису процесу перекладу широко використовується словосполучення «стратегія перекладу». Загальним для більшості визначень поняття «перекладацька стратегія» є те, що під перекладацькою стратегією розуміють всю сукупність можливих дій перекладача, направлених на створення перекладу певного тексту. При перекладі директивних текстів, а саме інструкцій з експлуатації обладнання характерним є стратегія перекладу за принципом того, що зрозуміло перекладачу, стратегія «переклад змісту, а не букви оригіналу» та стратегія домінування значення цілого над значенням окремих частин не є припустимими для перекладу інструкцій до сільськогосподарської техніки, оскільки алгоритми дій, наведені в інструкціях, потребує якомога точнішого виконання дій.

Перспективами подальших досліджень в цій галузі є ґрунтовне вивчення інструкції як жанру науково-технічної літератури, розробка класифікацій інструкцій та аналізу лексичних, стилістичних, граматичних, синтаксичних та прагматичних особливостей текстів інструкцій та їх перекладу.

Список використаних джерел

1. Википедия, свободная энциклопедия [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/Руководство_пользователя
2. Гаражанкіна, О. М. Лексичні трансформації при перекладі текстів науково-технічної тематики (на матеріалі словника машинобудування та гірничої справи) [Текст] / О. М. Гаражанкіна // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 9 (220). – Ч. ІІ. – С. 149 – 155
3. Кияк, Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник [Текст] / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.
4. Комиссаров, В. Н. Лингвистика перевода [Текст] / В. Н. Комиссаров. – М. : Международные отношения, 1980. – 167 с.
5. Максимов, С. Є. Фактор доречності / недоречності у перекладі [Електронний ресурс] / С. Є. Максимов. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/11041/1/Maksimov.pdf.
6. Паршин, А. Теория и практика перевода [Текст] / А. Паршин. – М. : Наука, 2002. – 202 с.
7. Про затвердження Правил технічної експлуатації теплових установок і мереж : Наказ Міністерства Палива та енергетики України № 71 від 14. 02. 2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0197-07/print1260343312102250
8. Федоров, А. В. Основи загальної теорії перекладу : навч. посіб. [Текст] / О. В. Федоров. – М. : Вища шк., 2003. – 303 с.
9. Envizio Pro™ & Envizio Pro II™ Installation & Operation Manual. – 68 p.
10. Envizio Pro™ & Envizio Pro II™ Керівництво з установки і експлуатації – 71 с.
11. Lawnmower ROTAK 32: Керівництво користувача. – 15 с.
12. Lawnmower ROTAK 320: Instruction Manual – 11 p.
13. Merriam-Webster Online Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.merriam-webster.com/.
14. STIHL MSE 140, 160, 180, 200: Instruction Manual – 94 p.
15. STIHL MSE 140, 160, 180, 200: Інструкція з експлуатації – 52 с.

References

1. Vykypedyia, svobodnaia entsyklopedyia [Wikipedia, the free encyclopedia]. [Electron resource]. Available at: http://ru.wikipedia.org/wiki/Руководство_пользователя
2. Harazhankina, O. M. (2011) Leksychni transformatsii pry perekladi tekstiv naukovo-tekhnichnoi tematyky (na materiali slovnyka mashynobuduvannia ta hirnychoi spravy) [Lexical transformation in the translation of topics of scientific and technical texts (based on the dictionary engineering and mining)]. Herald of Luhansk Taras Shevchenko national university. № 9 (220). Ch. II. Kyiv, 149-155.
3. Kyiak, T. R. (2008) Perekladoznavstvo (nimetsko-ukrainskyi napriam) : pidruchnyk [Translation (German-Ukrainian direction): textbook]. Kyiv: Publishing and Printing Center «Kyiv University», 543.

4. Komyssarov, V. N. (1980) Lynhvystyka perevoda [Linguistics Translation]. Moscow: International Relations, 167.
5. Maksymov, S. Ie. (2002) Faktor dorechnosti / nedorechnosti u perekladi [Factor of appropriateness / inappropriateness in translation]. [Electronic resource]. Available at: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/11041/1/Maksimov.pdf.
6. Parshyn, A. (2002) Teoryia y praktyka perevoda [Theory and Practice of Translation]. Moscow: Nauka, 202.
7. Pro zatverdzhennia Pravyl tekhnichnoi ekspluatatsii teplovykh ustanovok i merezh : Nakaz Ministerstva Palyva ta enerhetyky Ukrainy № 71 vid 14. 02. 2007 [On approval of Rules of technical operation of thermal power plants and networks: Ministry of Fuel and Energy of Ukraine № 71 from 14. 02. 2007]. [Electronic resource]. Available at : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0197-07/print1260343312102250
8. Fedorov, A. V. (2003) Osnovy zahalnoi teorii perekladu: navch. posib. [Fundamentals of the general theory of translation: teach. guidances.]. Moscow: Higher School, 303.
9. Envizio Pro™ & Envizio Pro II™ Installation & Operation Manual. – 68 p.
10. Envizio Pro™ & Envizio Pro II™ Installation & Operation Manual, 71.
11. Lawnmower ROTAK 320: Instruction Manual, 15.
12. Lawnmower ROTAK 320: Instruction Manual, 11.
13. Merriam-Webster Online Dictionary [Electronic resource]. Access mode: http://www.merriam-webster.com/.
14. STIHL MSE 140, 160, 180, 200: Instruction Manual, 94.
15. STIHL MSE 140, 160, 180, 200: Instruction Manual, 52.

ПРИЁМЫ ПЕРЕВОДА ДИРЕКТИВНЫХ ТЕКСТОВ (НА МАТЕРИАЛЕ ИНСТРУКЦИЙ ПО ЭКСПЛУАТАЦИИ ОБОРУДОВАНИЯ)

Н. С. Ольховская, У. Д. Бабич

Аннотация. *В статье осуществлено переводоведческий анализ технических приёмов и стратегий перевода англоязычных директивных текстов на материале инструкций по эксплуатации сельскохозяйственного оборудования. Классификация стратегий по принципам перевода: стратегия по принципу того, что понятно переводчику; переводоведческая стратегия «перевод содержания, а не буквы оригинала»; стратегия максимального воссоздания содержания оригинала; стратегия максимального отображения содержания оригинала; переводовеческая стратегия доминирования значения целого над значением отдельных частей. Перероводоведческий анализ текста инструкций к электропиле STIHL MSE 140 C, газонокосилке Bosch ROTAK 320, полевого компьютера Envizio Pro II дал возможность сделать выводы, что перевод инструкций часто возможен с помощью прямого перевода, но преобладает консультативный перевод, суть которого состоит в использовании таких переводоведческих трансформаций как конкретизация и дополнение. Это дало возможность улучшить качество перевода при условии полного понимания текста инструкций переводчиком. Переводоведческий анализ текстов инструкций к сельскохозяйственной технике позволил прийти к выводу, что при переводе текстов инструкций к этой технике больше всего подходит стратегия максимального отображения содержания оригинала в комплексе с другими стратегиями.*

Ключевые слова: *научно-технический перевод, стратегия перевода, инструкция по эксплуатации оборудования, переводоведческий анализ*

TRANSLATION METHODS FOR TRANSLATION THE GUIDANCE TEXTS (BASED ON EQUIPMENT OPERATING INSTRUCTIONS)

N.S. Olkhovska, U.D. Babych

Abstract. *The present article deals with translation techniques for translation the guidance texts, namely the operating instructions of agricultural machinery equipment. In the modern translation studies to describe the translation process commonly used phrase «the translation strategy». A common feature of the most definitions of «strategy translation» are a set of possible actions translator, aimed to create translation of certain text.*

Considering the large number of the using instructions, linguistics do not have monosemantic definition of the term. Following the I.A. Gladkiy the instruction means a separate type of text with a special way of content presentation by which gives accurate (step by step) order of the implementation of certain actions that lead to concrete results.

Translation-oriented analysis of texts instructions for agricultural machinery allowed to find out that when reproduction of text instructions for agricultural machinery the most appropriate strategy that is the strategy of maximizing reproduction of the original content.

This is caused that the instructions characterized by the use of specific terminology, which requires full reproduction and often the explanation because instructions for agricultural equipment are designed primarily for user-layman. Instructions require accurate following of the actions, so ambiguous or wrong translation can lead to improper operation equipments. Consequently, the text should be reproduced as accurately as possible.

The translator should consider the use of translation transformations. The transformation of transposition and substitution are typical for any text. The adding and specification can be used to improve the quality of understanding by user requirements of instructions. The omission and generalization often lead to ambiguous understanding of the requirements or even to a complete disregard of one or more of the requirements.

It is also important to note that the translation strategies are often used in combination, but the interpreter should always remember that the main text of the instructions should be reflected as accurately as possible, and therefore, other strategies should be used only in the introduction instructions.

Translation-oriented analysis of texts instructions for agricultural machinery also allowed to reveal that transformations are caused by differences of grammatical and syntactical peculiarities of the source language and the target language. In addition, it was found that omission and generalization is virtually unacceptable transformations for translating the instructions as they often lead to misunderstanding text of instructions. On the other hand, they can be used effectively to avoid tautology.

Keywords: *scientific and technical translation, a strategy of translation, a manual on the exploitation of equipment, translation analysis*

УДК 81`37:811.111/.112]:504

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ

Н. С. ОЛЬХОВСЬКА, кандидат філологічних наук, доцент,
E-mail: olh_natali@mail.ru
Ю. В. ХУДЖІНА, студентка ІІ курсу магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: khudzhina@mail.ru

Анотація*. У статті розглядаються способи утворення лексичних одиниць термінів природоохоронної тематики англійської та німецької мов та засоби передачі їх українською мовою. Значна увага приділяється саме структурно-семантичним особливостям екологічних термінів. Проведено словотвірний аналіз. Особлива увага приділяється афіксальному методу утворення нових лексичних одиниць (а саме префіксальному, суфіксальному, префіксально-суфіксальному методам). Розглянуто нові екологічні словосполучення, а саме способи їх утворення. Значна увага приділяється ініціальній абревіації, гібридним утворення, акронімам, контамінації, скороченням. У статті також розглянуто особливості екологічного терміна як одиниці галузевої терміносистеми; продемонстровано вплив дефініції і контексту на виокремлення екологічного терміна з ряду одиниць інших галузей знань. Актуальність вибору теми визначається, з одного боку, роллю екологічної лексики у збагаченні словникового складу німецької мови, а з іншого – необхідністю комплексного аналізу інноваційних процесів та явищ у лексиці сфери екології останніх десятиліть. Аналіз існуючих форм термінів дозволяє встановити найбільш продуктивні способи та моделі їх утворення, що дає можливість подальшого прогнозу розвитку терміносистеми.*

Ключові слова: *словотвір, екологічний термін, афіксація, абревіація, контамінація, структура*

На сьогоднішній час сучасне мовознавство має підвищений інтерес до формування словникового складу мови, оскільки він постійно збагачується новими лексичними одиницями у зв`язку з глобалізацією, розвитком міжнародних контактів тощо.

Актуальність дослідження зумовлена наявністю зростаючого інтересу до вивчення лінгвістичних особливостей термінології природоохоронної тематики та її переклад.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми словотвору досліджували такі видатні мовознавці як: М. Я. Плющ, О. С. Кубрякова, Г. О. Винокур, Ю. А. Зацний та інші. З точки зору когнітивної лінгвістики, словотвір займає важливу роль, оскільки він, цілком орієнтується на комунікацію, на передачу знань про світ. О. С. Кубрякова зазначає, похідні слова на відміну від простих не тільки іменують окрему дію, предмет, але й указують на зв'язок, на їх відношення до інших дій, предметів. Тим самим виникає можливість з'єднати новий досвід зі старим, пізнати невідоме через відоме [10, с. 48-49].

Дослідженнями екологічної термінології в англійській мові займалися такі науковці: Л. Л. Ритікова дослідила молоду терміносистему біотехнології та загальних тенденцій її розвитку в англійській мові [9]; а Н. С. Руденко дослідила

© Н. С. Ольховська, Ю. В. Худжіна,2016

теоретичні та методологічні аспекти екологічної лексики в аспекті перекладу [10]; М. Я. Саламаха дослідила антонімію в парадигматичних відношеннях англомовної термінології сфери охорони довкілля [11] та ін.Н. М. Айвазові [1], Г. В. Козлова [2], Н. М. Філіппова [2] розглянули особливості формування україномовної терміносистеми на основі лінгвокогнітивного підходу; С. В. Овсейчик було виведено класифікацію екологічних термінів за тематичними групами, а також проведено дослідження про семантичну структуру української екологічної термінолексики.

Аналіз окремих аспектів екологічного дискурсу на матеріалі німецької мови було здійснено такими науковцями як: О. В. Іванова, Н. І. Рогожникова, З. І. Ломіліна.

Метою проведення даного дослідження є визначення основних способів творення термінологічної системи екології в порівняльному аспекті англійської, німецької та української мов.

Методи. У роботі використано дефінітивну методику; тезаурусну методику; методику інтерпретації символів; контекстологічний аналіз; концептуальний аналіз; елементи кількісного аналізу.

Результати. Терміни, як знакові одиниці, можуть розглядатися в трьох аспектах: з точки зору форми та структурних особливостей (синтаксичному), значення (семантичному) і особливостей їх вживання (прагматичному).

Термін – емоційно нейтральне слово або словосполучення, яке вживається для точного вираження понять і назв предметів [4, с. 58].

Структурні особливості термінів з точки зору формальної організації мають досить велике значення для взаєморозуміння. Чим складніші структурні моделі термінів, які функціонують і тій чи іншій системі, тим важчим є процес декодування термінологічних одиниць. Аналіз існуючих форм термінів дозволяє також встановити найбільш продуктивні способи та моделі їх утворення, що дає можливість подальшого прогнозування розвитку системи.

Екологічні терміни представлені наступними структурними типами: прості терміни, похідні терміни, складні терміни, термінологічні сполучення, скорочення.

Простий термін є непохідним, основа якого залишається незмінною та включає в себе головне значення слова. Складається лише з однієї кореневої морфеми, до якої можуть приєднуватися морфологічні флексії. Напр. нім: *das Klima – клімат, die Erde – земля, das Ozon – озон, das Mineral – мінерал, der Müll – відходи, die Pflanze – рослина*; англ.: *air – повітря, cake – відфільтрований осад, environment – середовище, horizon – горизонт, ozon – озон, pollution – забруднення.*

Похідні терміни – це терміни, у яких можливо виокремити мотиваційні основи та словотворчі афікси. Похідний термін містить у своєму складі одну кореневу та одну (чи більше) афіксальну морфему. Виділяють три моделі утворення похідних термінів: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний.

Префіксально-суфіксальний метод заключається в тому, що до кореня одночасно добавляється і префікс і суфікс. *Напр. нім.: abbaubar – здатний до хімічного розкладу, die Versiegelung – опечатка територій, die Verklappung – викид відходів у воду, die Verschmutzung – забруднення, die Beseitigung – ліквідація.*

Суфіксальний метод полягає в додаванні до кореня суфіксів. Цей метод є більш ефективнішим чим префіксальний, так як він не просто уточнює значення тої чи іншої основи, а й створює в науково-технічній термінології семантично-монолітні слова-терміни з різним значенням.

У німецькій мові найбільш продуктивнішим є суфікс *–ung.* Напр.: *die Kompostierung – компостування, die Verschmutzung – забруднення, die Sanierung – очистка, die Stilllegung – консервація, при зупинка.*

Серед традиційних іменникових суфіксів англійської мови високу словотворчу продуктивність у мові екології виявляють суфікси *-ation, -ism, (-abil) ity.* Напр.: *yeast fermentation – дріжджьове бродіння, gamma observations – нагляд за гамма-випромінюванням, gamma-radiation intensity – сила гамма- випромінювання, gas-foam extinguishing installation – приладдя для погашення пожежі хімічною піною, genetic conservation – збереження генофонду, genetic diversity – генетична різноманітність, genetic heredity – спадковість, genetic variability – генетична мінливість.*

Процес префіксації, тобто утворення похідних термінів за допомогою деривaційних морфем в нашій термінології є менш популярним. Напр. нім.: *das Abgas – вихлопок, die Abnutzung – тертя, der Vorregenindex – коефіцієнт попередніх опадів, die Gefahr – загроза.*

Крім афіксального способу утворення термінологічної лексики, для позначення нових предметів, явищ та понять використовують словотвір.

Напр. нім.: *das Bilgenwasser – трюмна вода, das Bilgenöl – суднове масло, die Tierwanderung – міграція тварин.*

Великою особливістю збагачення англійського екологічного лексикону є вживання нових словотворчих елементів на базі латинських та грецьких кореневих основ (*eco-, bio-, mega-, -genomics*).

Напр.: *ecocentrism – екоцентризм, ecobiotic – екобіотичний, ecocatastrophe – екокатастрофа, ecoclimate – мікроклімат навколишнього середовища, bio-conversion – біоконверсія, bio-fertilization – внесення біологічних добрив, bioanalysis – біоаналіз, bioassay – біооцінка, bioassay technique – біологічний метод, megatherm – теплолюбна рослина, megathermal period – мегатермічний період, megatrophic – евтрофний.*

Дієвим механізмом формування нових деривaційних засобів є аналогійний спосіб словотвору. Так, унаслідок утворення низки нових одиниць за зразком складного слова незмінний компонент цієї лексеми стає, фактично, афіксом. Високопродуктивними у сфері екології виявилися елементи *-friendly*, *-free*. Напр.: *pesticidefree – необроблений пестицидами, climate-friendly – безпечний для клімату, eco-friendly – екологічно чистий.*

Словотворення розглядається як засіб номінації, як засіб поповнення словникового складу мови новими словами для позначення виникаючих явищ культури і цивілізації чи його оновлення за рахунок все нових засобів вираження [1, с. 3]. Під словотвором розуміють правила творення мовних одиниць за певними моделями та схемами, систему способів та засобів творення нових слів [11, с. 67]. Слово твориться певною сукупністю стосунків його компонентів (кореня, афіксів) і відношенням одного слова – члена словотворчої системи – до іншого слова тієї самої системи [7, с. 6].

За структурою компонентів складні екологічні одиниці (композити) поділяються на такі типи [2, с. 13]:

а) складні слова, утворені з простих основ: *wind-farm – набір генераторів, які переробляють енергію вітру в електроенергію; earthship – екологічно самодостатній дім, який живиться від джерел енергії, що поновлюються, та частково зроблений з використаних покришок та придатних для переробки матеріалі;*

б) складно-похідні слова: *environmentfriendliness, environment-mindedness;*

в) складноскорочені слова: *agro-biotech, hightech, perc; г) лексикалізовані синтаксичні утворення: off the grid (off-the-grid) – прикметник, що відноситься до людини, родини або житла, які більше не потребують послуг комунальних підприємств, особливо електро- та водопостачання* [3, с.123].

Для німецької мови словоскладання є найбільш провідним процесом у поповненні лексики в цілому.

Основну кількість складних екологічних термінів складають двокомпонентні композити. Напр. нім.: *das Altlast – покинута площа, Altbatterie – відпрацьований акумулятор, die Arterhaltung – збереження видів, Bodenfilter – поля фільтрації.*

Також в німецькій екологічній термінології мають місце і трьохкомпонентні терміни. Напр. нім.: *die Gefahrstoffverordnung – правила поводження з небезпечними речовинами, Hintergrundstrahlung – радіоактивний фон, die Inversionswetterlage – зміна погодніх умов, das Kohlenstoffsteuer – податок на викиди вуглекислого газу.*

В результаті терміноскладання складне слово являє собою структурний тип слів, який утворює термінологічну одиницю злиттям, з'єднанням, зрощенням двох або більше самостійних морфем (коренів, основ, слів). В якості першого елемента можуть виступати основа іменника, прикметника, числівника.

Найбільш частотним структурним типом є такі типи як:

1. «Іменник+іменник». Напр. нім.: *die Lärmvorsorge – захист від шуму*;
2. «іменник+прикметник» – *das Hochwasser – наводнення*;
3. «іменник+прийменник» – *der Niederschlag – осади*.

Що ж до англійської екологічної лексики, то для неї також є характерними такі структурні типи як:

1. «Іменник+іменник», напр.: *heat-island, animal-protection, zipteam, gene-doper, air-pollutant, zero-emission, animal-protection.*
2. «Прикметник+іменник», напр.: *brownfield* – покинута, забруднена промислова ділянка.

На сьогодні серед лінгвістів немає єдиної думки про природу термінологічних словосполучень. Ряд науковців відносить їх до фразеологізмів. К. Я. Авербух дає наступне визначення термінологічному словосполученню, це смислове та граматичне об`єднання двох чи більше повнозначних слів, які служать для найменування спеціального професійного поняття [1].

Основними властивостями термінологічних словосполучень є семантична цілісність та стійкість.

У німецькій екологічній термінології розрізняють ініціальну абревіацію, гібридні утворення, акроніми, контамінацію, скорочення. Найбільш продуктивним способом є контамінація. Напр.: *AbwWwv – Abwasserverwaltungsvorschrift – інструкція по відведенню та очистці стічних вод, AbWAG – Abwasserabgabengesetz – закон про сплату за злив стічних вод.*

Приклади ініціальної абревіації – *IAWR – international Arbeitsgemeinschaft der Wasserwerke im Rheineinzugsgebiet – міжнародне об`єднання водопостачаючих підприємств в басейні Рейну, GARP – Atmosphärenforschungsprogramm – програма дослідження глобальних атмосферних процесів.*

В англійській мові найбільш продуктивним способом є абревіація.

Напр.: *ISTAS – union institute of work, environment and health – профспілковий інститут праці, навколишнього середовища та здоров'я, AABE – Asian Association for Biology Education – Асоціація країн Азії з підготовки фахівців в області біології, AAR average annual rainfall – середньорічні опади.*

Поява нових слів у мові за часту становить собою певні труднощі при їх передачі у мові перекладу. І тому, у процесі перекладу новоутворених термінів в сфері екології та охорони навколишнього середовища перекладачеві, який не є фахівцем, приходить на допомогу його філологічна освіченість, знання асоціативних зв'язків термінологічних морфем, афіксальних особливостей термінів.

Основні джерела формування досліджуваної терміносистеми є запозичення, інтернаціоналізми та неологізми. Розрізняємо зовнішні та внутрішньомовні запозичення. Одними із основних джерел формування досліджуваної терміносистеми є запозичення, інтернаціоналізми та неологізми. Розрізняємо зовнішні та внутрішньомовні запозичення.

Мови піддаються іншомовному впливу і, відповідно, мають вплив на інші мови. На кількість запозичень впливає кількість мов, що одночасно співіснують, та статус, отриманий цими мовами. Термінологія англійської та німецької мов поповнюються великою кількістю нових лексичних одиниць, що віддзеркалюють у мові певні історичні факти, соціальні та культурні фактори, це міжмовні контакти та соціальні зміни мають вагомий вплив на термінолексику.

Твердження, що для запозичень немає мовної причини, на нашу думку, не є цілком правильною. М. О. Медетова вважає, що запозичення термінів зумовлено:
1) відсутністю відповідних еквівалентів для найменування нових понять в мові-реципієнті;
2) намаганням усунути полісемію та омонімію в термінології;
3) уточненням семантичних відтінків терміна;
4) функціонуванням у мові-реципієнті раніше запозичених структурно однотипних елементів, які сприяють їх входженню до лексико-семантичної системи мови-реципієнта; та
5) інтернаціональним характером запозичених термінів [8, с. 85–86].

Слова англо-саксонського походження позначають базові поняття англійської фахової мови природоохоронної тематики: *wood, meadow, hill, rain, wind, snow, land* тощо.

У англійській екологічній терміносистемі є багато запозичень з *французької мови: abatement – боротьба, reservoir – резервуар, environment – навколишнє середовище, leakage - утічка* тощо.

Значний вплив на термінологію охорони довкілля належить *латинській та старогрецькій мовам. Напр.: Англ.* r*eserve – заповідн, contamination – радіоактивне забруднення, deforestation – вирубка лісів, deposition – зміщення, extinction – зникнення, irrigation – зрошення, purification – забруднення, vegetation - вегетація* тощо*; нім. Bioakkumulation – біоакамуляція, Konzentration – концентрація, Desertifikation – деградація землі тощо.*

Старогрецькі запозичення, напр.: англ. – *microscope – мікроскоп, barometer – барометр*, так і в нім.: *das Mikroskop, das Mikroskop* тощо. Такий термін як *ecology – екологія* (грец. «*oekos»* – житло та «*logos»* – вчення) також має грецьке походження.

Інтернаціоналізми розглядаємо як слова, які мають міжмовний характер вживання завдяки наявності однакового значення та аналогічного звучання в різних мовах [6, с. 70]. Елемент може називатися інтернаціональним тільки тоді, коли він існує принаймні у трьох неспоріднених мовах [5].

Такі екологічні терміни набули статусу інтернаціоналізмів: *reservoir – резервуар, fjord – фйорд, photolysis – фотоліз, biology – біологія, ecology – екологія, geyser – гейзер, urbanisation – урбанізація* та ін.

Внутрішньомовні запозичення **–** це терміни із суміжних галузей. Надамо приклади внутрішньомовних запозичень із суміжних галузей:

а) терміни біології: die Abart – підвид;

б) терміни географії: der Landsee – внутрішнє озеро;

в) терміни геології: die Erosion – ерозія;

г) терміни водопостачання: städtisches Abwasser – міські стічні води.

д) терміни сільського господарства: die Düngung – удобрювання;

е) терміни хімії: die Säuerung – окислювання;

є) технічні терміни: der Drucktest – випробовування на міцність тощо.

Зауважимо, що перелік термінів із суміжних галузей, які функціонують в термінології, не є вичерпним і постійно поповнюється.

Будь-якій терміносистемі властиві новоутворення, які ще не фіксуються спеціальними словниками. Терміносистема природоохоронної тематики не є винятком.

Висновки і перспективи. Отже, в німецькомовному та англомовному дискурсах зустрічаються екологічні терміни, які утворено префіксальним, суфіксальним та префіксально-суфіксальним способами. Найбільш продуктивним типом є для німецької термінології двокомпонентні складні терміни. Скорочені терміни являють собою особливий тип екологічних термінів, які набули широкого розповсюдження через розвиток науково-технічного прогресу. Найбільш продуктивним типом як для німецької так і для англійської є скорочення – контамінації.

Складання нових слів у мові часто має за собою певні труднощі при їх передачі у мові перекладу. А тому, під час перекладу новоутворених термінів в сфері екології та охорони навколишнього середовища перекладачеві, який є нефахівцем прийде на допомогу його філологічна освіченість, знання асоціативних зв'язків термінологічних морфем, афіксальних особливостей термінів.

Список використаних джерел

1. Авербух, К. Я. Общая теория термина [Текст] / К. Я. Авербух – Иваново, 2004. – 252 с.
2. Айвазові, Н. М. Формування україномовної терміносистеми «промислова Екологія» (лінгвокогнітивні засади) [Текст] / Н. М. Айвазові, Г. В. Козлова, Н. М. Філіппова // Проблеми української термінології : зб. наук. пр. – 2012. – С. 58-61.
3. Багмут, Й. А. Проблеми перекладу суспільно-політичної літератури українською мовою [Текст] / Й. А. Багмут. – К. : НД, 2005. – 58 с.)
4. Іванова, Н. А. Словотвірний потенціал англомовних лексичних інновацій сфери екології та проблеми їх перекладу українською мовою [Текст] / Н. А. Іванова // Філологічні трактати. – 2010. – Т.2, №1. – С. 121-127.
5. Кияк, Т. Р. Запозичення та інтернаціоналізми у фахових мовах [Електронний ресурс] / Т. Р. Кияк. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/ 1068/1/06ktpifm.pdf.
6. Кияк, Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения [Текст] / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с.
7. Кубрякова, Е. С. Словообразование//Лингвистический энциклопедический словарь [Текст] / Е. С. Кубрякова – М. : Советская энциклопедия, 1990. – С. 331.
8. Медетова, М. Е. Иноязычные заимствования в русском языке (на материале терминологии спортивных игр) [Текст] / М. Е. Медетова //

Сравнительно-сопоставительное изучение языков и интерференция. – Алма-Ата, 1989. – С. 84–89.

9. Ритікова, Л. Л. Особливості формування біотехнологічної термінології англійської мови[Текст] / Л. Л. Ритікова // Аграрна наука і освіта. – 2008. – Т.9. – № 3-4. – С. 122-126.

10. Руденко, Н. С. Екологічна лексика як об'єкт перекладу: теоретичний та методологічний аспекти [Текст] / Н. С. Руденко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – №16(227), Ч. І. – С. 56-60.

11. Саламаха, М. Я. Антонімія у парадигматичних відношеннях англомовної термінології сфери охорони довкілля [Текст] / М. Я. Саламаха // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2013. – Вип. 28. – С. 220-223.

References

1. Averbuh, K. Ya. (2004) Obshchaya teoriya termina [The General theory of the term]. Ivanovo, 252.

2. Aivazovi, N. M. (2012) Formuvannia ukrainomovnoyi terminosystemy «promyslova Ekologiya» (lingvokognityvni zasady) [The formation of Ukrainian system of terms «industrial Ecology» (linguistic and cognitive foundations)]. Problems of Ukrainian system of terms: collection of scientific papers, 58-61.

3. Bagmut, Y. A. (2005) Problemy perekladu suspilno-politychnoyi literatury ukrayinskoyu movoyu [Problems of translation of social and political literature into the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, 58.

4. Ivanova, N. A. (2010) Slovotvirnyi potentsial anglomovnykh leksychnykh innovatsiy sfery ekologiyi ta problem yikh perekladu ukrayinskoyu movoyu [Tekst] [Derivational potential of English lexical innovations in the sphere of ecology and the problems of their translation into the Ukrainian language [Text]]. Philological treatises, B.2, №1, 121-127.

5. Kyyak, T. R. Zapozychennia ta internatsionalizmy u fakhovych movakh [Borrowings and internationalisms in the professional languages]. [Internet resource]. Access mode: http://eprints.zu.edu.ua/ 1068/1/06ktpifm.pdf.

6. Kiyak, T. R. (1989) Lingvisticheskiye aspekty terminovedeniya [Linguistic aspects of terminology]. Kyiv: UMK VO, 104.

7. Kubryakova, E. S. (1990) Slovoobrazovanie [Word formation] // Linguistic encyclopedic dictionary. Moscow: Soviet encyclopedia, 331.

8. Medetova, M. E. (1989) Inoyazychnyye zaimstvovaniya v russkom yazyke (na material terminologii sportivnykh igr) [Foreign borrowings in the Russian language (on the material of the terminology of sports games)]. Comparative study of languages and interference, Alma-Ata, 84-89.

9. Rytikova, L. L. (2008) Osoblyvosti formuvannia biotechnologichnoyi terminologiyi angliyskoyi movy [Features of the formation of the biotechnological terminology of the English language]. Agricultural science and education. B.9. №3-4, 122-126.

10. Rudenko, N. S. (2011) Ekologichna leksyka yak obyekt perekladu: teoretychnyi ta metodologichnyy aspekty [Environmental lexicon as an object of translation: theoretical and methodological aspects]. Gazette of LNU of Taras Shevchenko, №16(227), P.I, 56-60.

11. Salamakha, M. Ya. (2013) Antonimiya u paradyhmatychnykh vidnoshenniyakh anhlomovnoyi terminologiyi sfery okhorony dovkillya [Antonimics in paradigmatic relations of English terminology in the sphere of environmental protection]. Gazette of Zhytomyr state university of Ivan Franko, Is.28, 220-223.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НЕМЕЦКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОСИСТЕМЫ

Н. С. Ольховская, Ю . В. Худжина

Аннотация. *В статье рассматриваются способы образования лексических единиц терминов природоохранной тематики английского и немецкого языков и средства передачи их на украинский язык. Значительное внимание уделяется именно структурно-семантическим особенностям экологических терминов. Проведен словообразовательный анализ. Особое внимание уделяется аффиксальным методам образования новых лексических единиц (а именно префиксальному, суффиксальному, префиксально-суффиксальному методам). Рассмотрены новые экологические словосочетания, а именно способы их образования. Значительное внимание уделяется инициальной аббревиации, гибридным образованиям, акронимам, контаминации, сокращениям. В статье также рассмотрены особенности экологического термина как единицы отраслевой терминосистемы; продемонстрировано влияние дефиниции и контекста на выделение экологического термина из ряда единиц других отраслей знаний. Актуальность выбора темы определяется, с одной стороны, ролью экологической лексики в обогащении словарного состава немецкого языка, а с другой – необходимостью комплексного анализа инновационных процессов и явлений в лексике сферы экологии последних десятилетий. Анализ существующих форм терминов позволяет установить наиболее продуктивные способы и модели их образования, что дает возможность дальнейшего прогноза развития терминосистемы.*

Ключевые слова*: словообразование, экологический термин, аффиксация, аббревиация, контаминация, структура*

STRUCTURAL-SEMANTIC FEATURES OF GERMAN AND ENGLISH ENVIROMENTAL TERM SYSTEM

N. S. Olkhovska, Y. V. Khudzhina

Abstract. *Today a modern linguistics has a strong interest in the formation of vocabulary, because it is constantly enriched with new lexical units in connection with globalization, the development of international contacts and so on.*

Problems of word formation researched such famous linguists as M.Y.Plyusch, O.S.Kubryakova, H.O.Vynokur, Y.A.Zatsnyy and others. From the perspective of cognitive linguistics, word formation takes an important role because he completely focused on communication, the transfer of knowledge about the world. O.S.Kubryakova notes derived words, unlike ordinary call not only an action, object, but also point to the relationship, their relationship to other action items. In this way it becomes possible to connect new experiences with the old, to know the unknown through the known.

The relevance the study caused by the presence of growing interest in the study of linguistic features of environmental themes and terminology of translation.

The goal of this study is to determine the main ways of creating terminology system of ecology in comparative aspect of the English, German and Ukrainian languages. The terms, as a sign of unity, can be considered in three ways: in terms of form and structural features (syntax), meaning (semantic) and the characteristics of their use (pragmatic). Term – emotionally neutral word or phrase that is used for the exact expression of concepts and names of objects. Structural features of of terms from the perspective of formal organization are quite great significance for understanding. The more complex structural model terms and operate a particular system, the more difficult is the process of decoding terminological units. Analysis of existing forms of terms can also install the most productive methods and models of their formation, which allows the prediction of further development of the system. The environmental terms represented by the following

structural types: simple terms, derived terms, complex terms, terminology connections, reduction. A simple term is essential, based on unchanged and includes important meaning. Derivative term – a term which may isolate motivational base and derivational affixes. The original term contains in its composition one root and one (or more) affixed morpheme. There are three models of the formation of derivatives of terms: prefixal, suffixal, prefixes-suffixal. In affixed method of formation of terminological vocabulary to describe new objects, phenomena and concepts is used word formation.

Word formation considered as a means nomination as a means of replenishment vocabulary with new words to describe the emerging phenomena of culture and civilization or its renewal through new means of expression. Under the rules of word formation to understand the creation of linguistic units on certain models and diagrams, system methods and means of creating new words. Word created a certain amount of relationship of its components (roots, affixes) and the ratio of single words - a member of word-formation system - another word of the same system.

Today among linguists disagree about the nature of terminological expressions. Several scientists relates them to the phraseology. KJ Averbukh gives the following definition of terminological phrases, grammatical and a semantic association of two or more full-blown words that are used to name specific professional concept

The main properties terminological expressions are semantic integrity and stability. The German environmental terminology abbreviations distinguish initial, hybrid formation, acronyms, contamination reduction. The most productive way is to contamination.

So, in the German-speaking and English-speaking discourses meet environmental terms established prefixal, suffixal, prefixes-suffixal ways. The most productive type of terminology is for the German two-component complex terms. Abbreviated terms are a special type of environmental terms which are widely spread through the development of scientific and technological progress. The most productive type for both German and English is abbreviation – contamination.

Keywords: *word formation, ecological term, affixation, abbreviations, contamination structure*

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ БІОРЕСУРСІВ І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
SCIENTIFIC HERALD of
NATIONAL UNIVERSITY OF LIFE AND ENVIRONMENTAL SCIENCES OF UKRAINE

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 257

Серія: Філологічні науки
Series: Philological Sciences

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ 22395-12295 ПР від 04.10.2016

Підписано до друку 26.12.2016 р. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Гарнітура Arial. Друк різографія
Умовно-друковані арк.15,2. Обліково-видавничі арк.14,1
Наклад 300 прим. Замовлення № 114

Видавництво «МІЛЕНІУМ» (Київ)
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 535 від 19.07.2001 р.

МІЛЕНІУМ

Видавництво «МІЛЕНІУМ»
м. Київ, вул. Фрунзе, 60
Тел.: +38 (067) 849-34-60
Факс: +38 (044) 222-74-35
E-mail: milenium_ofis @ukr.net